

การศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท
กับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู

A COMPARATIVE STUDY OF ASSOCIATION WITH A GOOD FRIENDS
IN THERAVADA BUDDHISM AND HINDUISM

พระมหาไสว สนมมโน (ฤทธิวิชัย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

การศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท
กับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู

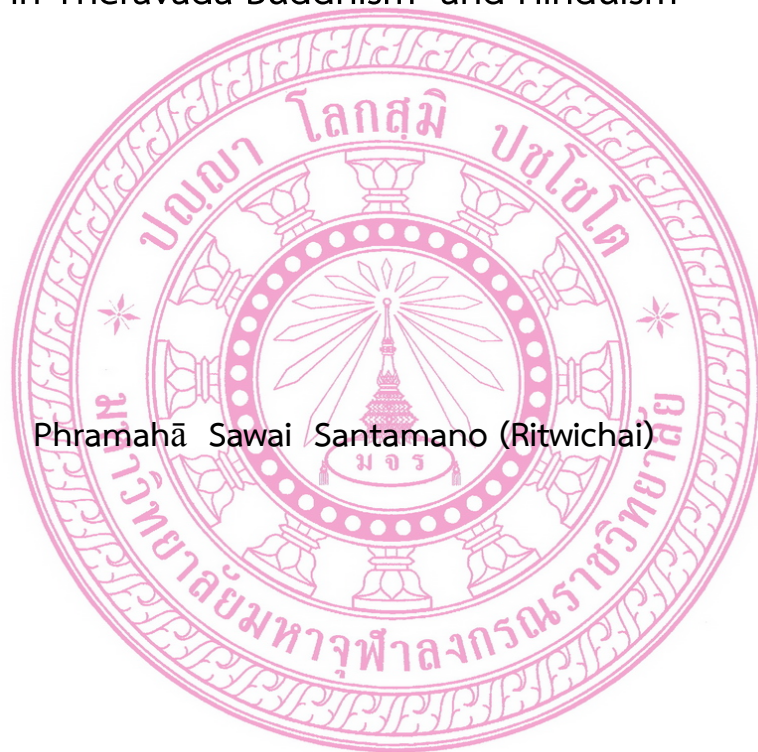
พระมหาไสว สนมตมโน (ฤทธิวิชัย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Comparative Study of Association with a Good Friends
in Theravada Buddhism and Hinduism

Phramahā Sawai Santamano (Ritwichai)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Comparative Religion)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
B.E. 2556

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

	..... (พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	
คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์	..... (พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน,ดร.) กรรมการ	ประธานกรรมการ
	..... (พระราชสิทธิมนูญ วิ., ดร.) กรรมการ	
	..... (ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี) กรรมการ	
	..... (ดร.สฤกษ์ แผงทรัพย์) กรรมการ	
	..... (ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุญมี แทนแก้ว) กรรมการ	
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระราชสิทธิมนูญ วิ.,ดร. ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี ดร.สฤกษ์ แผงทรัพย์	ประธานกรรมการ กรรมการ กรรมการ
ชื่อผู้วิจัย	..... (พระมหาไสว สนตมโน (ฤทธิวิชัย))	

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู

ผู้วิจัย : พระมหาไสว สนตมโน (ฤทธิวิชัย)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระราชสิทธิธมฺม วิ., ดร. ป.ธ.๙, พธ.บ., อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ), Ph.D. (Buddhist Studies)

: ดร. ณ์ธีร์ ศรีดี ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศศ.ม. (จริยศาสตร์), Ph.D. (Philosophy & Religion.)

: ดร. สฤกษ์ แพงทรัพย์ ป.ธ. ๔, ปว.ค., ศน.บ., M.A., Ph.D.(Phil.)

วันสำเร็จการศึกษา : ๙ มีนาคม ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาการคบมิตรในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ผลการวิจัยพบว่า

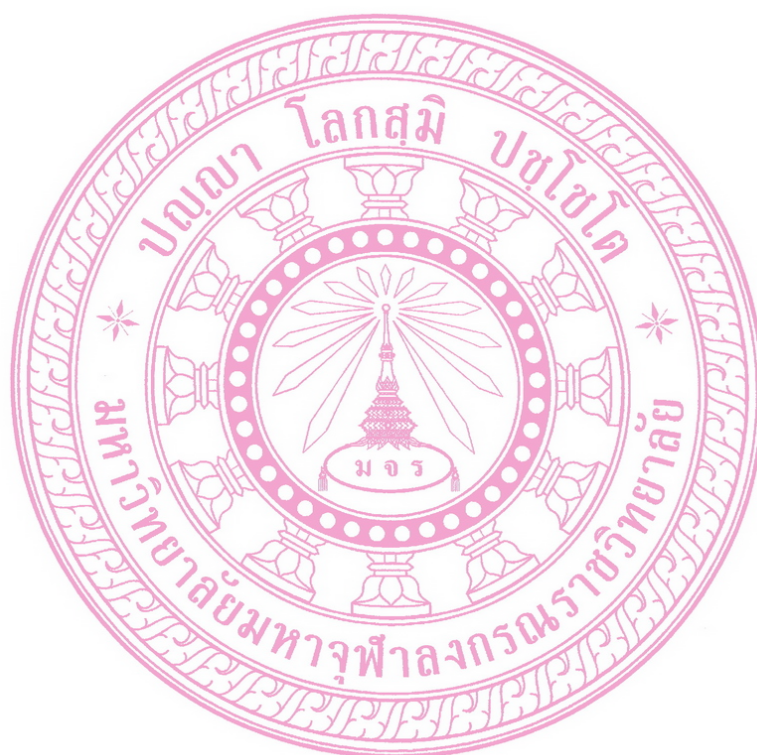
มิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มีนัยที่เหมือนกัน คือ มิตรแท้และมิตรเทียมโดยมิตรแท้มีลักษณะที่ควรแก่การคบหาสมาคมด้วย ส่วนมิตรเทียมหรือทุมิตรมิตรชั่ว ไม่ควรคบหาสมาคมด้วย เพราะมีแต่การชักนำไปสู่ความเสื่อมทั้งตัวเองและส่วนรวม ความสำคัญของมิตรในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ เป้าหมายของการคบมิตร ๒ ลักษณะ คือ การคบมิตรเพื่อเป้าหมายอันเป็นโลกียะหมายถึงมิตรสหายทั่วไป กับการคบมิตรเพื่อเป้าหมายอันเป็นโลกุตระ เพื่อเข้าสู่เป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน ส่วนศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ก็มีเป้าหมายคือการเข้าสู่ความเป็นเพื่อนกับพรหมหรือพระเจ้า โดยมุ่งแสวงหาบุคคลผู้ชี้หนทางแห่งโมกษะ

การฝึกตนให้เป็นมิตรที่ดีนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาท มองว่า ๑) เราเองต้องทำตัวเองให้เป็นมิตรที่ดีแก่บุคคลอื่น ๒) ทำตนให้เป็นที่รักแก่บุคคลอื่น ๓) เราต้องทำตัวเองให้เป็นกัลยาณมิตร ส่วนศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มุ่งให้บุคคลพัฒนาดนทั้ง ๓ ด้าน ๑) ด้านกาย ๒) ด้านวาจา และ ๓) ด้านจิตใจ

ในประเด็นเกี่ยวกับหลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตร ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มีมุมมองคล้ายกัน ซึ่งสามารถแบ่งได้ ๒ ประการด้วยกัน คือ ๑) หลักธรรมพื้นฐานทั่วไป และ ๒) หมวดสร้างมนุษย์สัมพันธ์

ในประเด็นการนำหลักการคบมิตรไปประยุกต์ใช้กับสังคม ผู้วิจัยเสนอวิธีนำไปใช้ ๖ ประการด้วยกัน คือ (๑) ความเอื้ออาทร (๒) ความเชื่อถือและไว้วางใจ (๓) ความรู้สึกเอาใจเขามาใส่

ใจเรา (๔) ความเห็นอกเห็นใจ (๕) การให้ความเคารพ และ (๖) ความเป็นผู้มีอารมณ์ขัน ซึ่งทั้ง ๖ ประการนั้นเป็นลักษณะร่วมกันของทั้ง ๒ ศาสนาที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม และได้ผลอย่างชัดเจน

Thesis Title : A Comparative Study of Association with a Good Friends in Theravada Buddhism and Hinduism

Researcher : Phramahā Sawai Santamano (Ritwichai)

Degree : Master of Arts (Comparative Religion)

Thesis Supervisory Committee

: Dr. Phrarajsitthimuni (Wi), Paṭī IX, B.A., M.A., Ph.D. (Buddhist Studies)

: Dr. Naddhira Sridee Paṭī IX, B.A., M.A., Ph.D. (Philosophy & Religion)

: Dr. Saris Pangthrap Paṭī IV, Dip. (Ed.), B.A., M.A., Ph.D. (Phil.)

Date of Graduation : 9 March 2014

ABSTRACT

This thesis is of three objectives: - 1) to study of association with friends in Theravada Buddhism, 2) to study of association with friends in Hinduism, and 3) to comparative study of association with friends in Theravada Buddhism and Hinduism.

The result of study is found that,

Mitta (Friend) in Theravada Buddhism and Hinduism is the same significance; it is true and false friends, the true friends or true-hearted friends who should be associated with. The false friends should not, because it leads to destruction or ruin the both individual and others. The significances of friend (Mitta) in Theravada Buddhism are there two aims of association with friends such association with friends for mundane (Lokiya) which means general friends, and association with friends for supermundane (Lokuttara) to achieve to the ultimate goal that is Nibbana. Then, the aim of association with friends in Hinduism is to enter being friend with Brahma or God to search one who direct the way of liberation (Mokhsa).

Self-training to be a good friend, in aspect of Buddhism thinks that :- 1) one should be good friend to others, 2) endearing or beloved one of others, and 3) be good friends. Hinduism emphasizes people develop themselves into three sides :- 1) by body, 2) by speech, and by mind.

The principles to support of association with friends in both Buddhism and Hinduism are same; it can be divided into two points, namely, 1) the general principles, and 2) the principle of human relations.

The application of principles of association with friends into society, the researcher has presented the six ways of application, (1) generosity, (2) trust, (3) to put yourself in someone else's shoes or empathy, (4) sympathy, (5) respect, and (6) cheerfulness. These are the aspects of both Buddhism and Hinduism which be applied into society absolutely and clearly.

กิตติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณพระสุธีธรรมมานูวัตร,ผศ.ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระราชวรมุนี, ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ พระราชสิทธิมุนี วิ.,ดร. ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตปเสโน,ดร. ประธานกรรมการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุญมี แทนแก้ว กรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ช่วยชี้แนะประเด็นต่าง ๆ ในงานวิจัยครั้งนี้

ผู้วิจัยขอขอบคุณต่อคณาจารย์ที่ปรึกษา คือ พระราชสิทธิมุนี วิ.,ดร. ประธานกรรมการ ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี ดร.สฤษฏ์ แพงทรัพย์ กรรมการ ที่กรุณาช่วยเหลือให้คำแนะนำ ปรึกษา และตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยดีตลอดมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาเป็นอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้

เจริญพรขอบคุณ ผศ.เฉลิมว รอดเขียว รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์ ดร.แสวง นิลنامه หัวหน้าภาควิชาศาสนาและปรัชญา อาจารย์กฤต ศรียะอาจ ผู้ประสานงานประจำโครงการฯ ที่ช่วยกระตุ้นเตือนและแนะนำทั้งด้านการศึกษาและการทำงานวิจัย รศ.ดร.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ช่วยตรวจสอบบทความย่อภาษาอังกฤษ ขอขอบคุณ พระพิจิตร ธมมวิจิตโต คุณไชยา แสนแสนยา เจ้าหน้าที่ประจำโครงการที่ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการประสานงานเกี่ยวกับการศึกษาและวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณกำลังใจจากเพื่อนห้องศาสนาเปรียบเทียบรุ่นที่ ๔ ทุกรูป และโดยเฉพาะ พระมหาสุพิศ ธมมคุตโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร พระมหาเจษฎา โชติวิโส พระมหาสมควร รวิณโณ พระมหาศิริชัย อคคสิทธิ กัลยาณมิตรที่เอื้อเฟื้อข้อมูลและสถานที่พักพิงทั้งขณะกำลังศึกษา และขณะทำวิทยานิพนธ์

นอกจากนั้นขอกราบขอบพระคุณและอนุโมทนาขอบคุณเจ้าของผลงานด้านหนังสือ และงานวิจัยทุกชิ้น ที่ผู้วิจัยได้นำมาเป็นเอกสารอ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอกราบขอบพระคุณ พระอุปัชฌาย์ พระครูเกษมศีลลาภรณ์ ที่ให้การอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ครูอาจารย์ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการให้ผู้วิจัย มีความรู้จนสามารถศึกษาค้นคว้าได้ ขอกราบขอบพระคุณหลวงพ่อ พระครูวิสารทสุตากร เจ้าอาวาสวัดช่องแสมสาร ที่เมตตาให้ความอนุเคราะห์สนับสนุนด้านการศึกษา ด้วยดีเสมอมา และขอขอบคุณมูลนิธิเสฐียร พันธรั้งซี ที่กรุณามอบทุนการศึกษาให้ในระหว่างศึกษา ขอขอบคุณ คุณอุตร พิทักษ์กรรม ที่คอยรับคอยส่งในระหว่างเดินทางมาเรียนหนังสือตลอดสองปี และความดีอันเกิดจากผลงานชิ้นนี้ขอมอบให้คุณพ่อจันทิ ฤทธิวิชัย โยมพ่อผู้ล่วงลับ คุณแม่สี ฤทธิวิชัย โยมมารดาผู้ให้กำเนิด และขอบูชาคุณแต่พระไตรรัตน์อันเป็นที่พึ่งที่ระลึกเสมอมา

พระมหาไสว สนตมโน

๙ มีนาคม ๒๕๕๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนภูมิภาพและตารางเปรียบเทียบ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ	๘
บทที่ ๒ การคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๙
๒.๑ ความหมายของมิตร	๙
๒.๒ ประเภทของมิตร	๑๓
๒.๓ ลักษณะของมิตร	๑๕
๒.๔ ความสำคัญของมิตร	๒๘
๒.๕ เป้าหมายการคบมิตร	๓๖
๒.๖ การฝึกตนเพื่อเป็นกัลยาณมิตร	๓๙
๒.๗ หลักธรรมส่งเสริมการคบมิตรแท้ และ หลักเลี่ยงการคบมิตรเทียม	๔๐
๒.๘ บทสรุป	๕๕
บทที่ ๓ การคบมิตรในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู	๕๘
๓.๑ ความหมายของมิตร	๕๘
๓.๒ ประเภทของมิตร	๖๐

๓.๓ ลักษณะของมิตร	๖๕
๓.๔ ความสำคัญของมิตร	๗๐
๓.๕ เป้าหมายการคบมิตร	๗๕
๓.๖ การฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดี	๘๑
๓.๗ หลักธรรมส่งเสริมการคบมิตรแท้และหลีกเลี่ยงการคบมิตรเทียม	๘๓
๓.๘ บทสรุป	๙๒
บทที่ ๔ เปรียบเทียบการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	๙๖
๔.๑ เปรียบเทียบความหมายของมิตร	๙๖
๔.๒ เปรียบเทียบประเภทของมิตร	๙๘
๔.๓ เปรียบเทียบลักษณะของมิตร	๙๙
๔.๔ เปรียบเทียบความสำคัญของมิตร	๑๐๑
๔.๕ เปรียบเทียบเป้าหมายการคบมิตร	๑๐๓
๔.๖ เปรียบเทียบการฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดี	๑๐๖
๔.๗ เปรียบเทียบหลักธรรมส่งเสริมการคบมิตร	๑๐๘
๔.๘ วิเคราะห์ความเหมือนและความต่างแห่งการคบมิตร	๑๐๙
๓.๗.๑ วิเคราะห์ความเหมือน	๑๐๙
๓.๗.๒ วิเคราะห์ความต่าง	๑๑๐
๓.๗.๓ วิเคราะห์แนวคิดหลักการร่วมเพื่อประยุกต์ใช้	๑๑๐
๔.๙ บทสรุป	๑๑๒
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๑๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๑๙
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป	๑๑๙
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาต่อไป	๑๑๙
บรรณานุกรม	๑๒๐
ภาคผนวก	๑๒๔
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๘

สารบัญแผนภูมิภาพและตารางเปรียบเทียบ

เรื่อง	หน้า
แผนภูมิภาพ	
แผนภูมิภาพที่ ๑ ผังมโนทัศน์เรื่องการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๕๖
แผนภูมิภาพที่ ๒ ประเภทของการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๕๗
แผนภูมิภาพที่ ๓ ผังมโนทัศน์เรื่องการคบมิตรในศาสนา พราหมณ์ - ฮินดู	๙๔
แผนภูมิภาพที่ ๔ ประเภทของการคบมิตรในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู	๙๕
แผนภูมิภาพที่ ๕ เปรียบเทียบการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู	๑๑๕
ตารางเปรียบเทียบ	
ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบความหมายของมิตร	๙๗
ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบประเภทของมิตร	๙๙
ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบลักษณะของมิตร	๑๐๑
ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบความสำคัญของมิตร	๑๐๓
ตารางที่ ๕ เปรียบเทียบเป้าหมายการคบมิตร	๑๐๕
ตารางที่ ๖ เปรียบเทียบการฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดี	๑๐๗
ตารางที่ ๗ เปรียบเทียบหลักธรรมส่งเสริมการคบมิตร	๑๐๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คัมภีร์ที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาและนำมาอ้างอิงสำหรับการเขียนในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยกล่าวถึงแหล่งที่มา เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระสุตตันตปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๑ ข้อ ๑๑๑-๑๔๐ หน้า ๘๓ - ๑๐๒.

		พระวินัยปิฎก				
		วินัยปิฎก	อรรถกถา	(ภาษาไทย)		
		พระสุตตันตปิฎก				
วิ.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	อรรถกถา	(ภาษาไทย)	
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสก	(ภาษาไทย)
สํ.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหายนวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาบาลี)
สํ.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิปาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิปาต	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตก	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.สตตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตกสัตตกนิปาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาบาลี)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)
 อภิ.ปุ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

การใช้อักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาหมกุฎราชาวิทยาลัย ตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด โดยระบุคำย่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๗๓/๓๖๘. หมายถึง สุตตันตปิฎก ที่ขุททกนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาคคอกุฎกถา ภาษาบาลี เล่ม ๒ ข้อ ๓๗๓ หน้า ๓๖๘.

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ชุ.ชา.อ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์รู้จักรวมตัวเป็นหมู่เหล่า โดยระยะแรก ๆ ได้รวมตัวกันอยู่อย่างง่าย ๆ แล้วจึงค่อยๆ วิวัฒนาการมาตามลำดับจนกลายเป็นสังคม เป็นบ้านเมืองอย่างทุกวันนี้ เหตุที่มนุษย์ต้องรวมกันอยู่เป็นกลุ่มก้อนหรือเป็นสังคมนั้น ก็เพราะมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยกันในการดำรงชีพ เช่น ช่วยกันหาหรือผลิตอาหาร ช่วยกันสร้างบ้านหรือที่อยู่อาศัย ช่วยกันสร้างเครื่องมือหรืออาวุธ ช่วยป้องกันภัยที่อาจเกิดขึ้นจากธรรมชาติหรือจากการรุกรานของมนุษย์ด้วยกัน และมนุษย์ยังมีความต้องการอื่น ๆ จากกันและกันอีกมาก อริสโตเติล (Aristotle) – นักปราชญ์ชาวกรีก กล่าวว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม”^๑ ทั้งนี้เขาเชื่อว่า มนุษย์โดยสภาพธรรมชาติจะต้องมีชีวิตอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่น ๆ ติดต่อกันสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างอิสระตามลำพังแต่ผู้เดียวได้ มิตรทางสังคมจึงเกิดขึ้น

เมื่อมนุษย์ไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้นั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีเพื่อนที่คอยสนับสนุน เพราะมนุษย์ต้องทำกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และแต่ละชีวิตต่างก็ต้องการที่จะเสริมสร้างความสุข ความมั่นใจ และความปลอดภัยให้กับตนเองอยู่เสมอ สังคมจึงเป็นแหล่งรวมศูนย์ทางความคิดที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น มา เพื่อแสวงหาคำตอบทุกอย่างให้กับตนเอง สังคมในทุกระดับชั้นเป็นแหล่งรวมคนหลายคนเข้าด้วยกัน ซึ่งในจำนวนผู้คนเหล่านั้น แต่ละคนต่างก็มีชีวิต มีจิตวิญญาณ มีความรู้สึกนึกคิดและมีจุดหมายปลายทางที่แตกต่างกันออกไป และด้วยเหตุนี้เองบางครั้งจึงทำให้สังคมต้องเกิดปัญหาหรือมีความสับสนวุ่นวายขึ้น อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านความคิดของแต่ละคน ฉะนั้นคนรอบข้างหรือแม้แต่สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเราก็ถือว่าเป็นมิตรได้เช่นเดียวกันดังที่พระธรรมปิฎกได้กล่าวไว้ว่า “คนดีหรือคนชั่ว ที่จะคบหา นั้น ไม่ใช่เฉพาะคนที่พบปะพูดคุยกันเท่านั้น แต่ปัจจุบันนี้ยังมีคนที่พูดที่แสดงตัวออกมาให้เราคบทางหนังสือและสิ่งตีพิมพ์ที่อ่าน วิทยู เทปที่ฟัง ทีวี วีดีโอที่ดูเป็นต้นอีกด้วย”^๒

ประเด็นเรื่องการคบมิตรนั้นในศาสนาต่าง ๆ ก็ได้กล่าวไว้แตกต่างกันออกไปโดยให้ความสำคัญที่ตัวบุคคล หรือองค์ประกอบของเพื่อนนั้น ๆ ยกตัวอย่างใน ศาสนาอิสลาม ๆ มีคำสั่งสอน

^๑ สุวัฒน์ จันทระจัน, ความเชื่อของมนุษย์ เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๐), หน้า ๕๔.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พัฒนาปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๗.

เรื่องการเลือกคบเพื่อนไว้อย่างมากมาย เพราะเพื่อนนั้นสามารถที่จะนำพามนุษย์ไปสู่ความรุ่งโรจน์ และในขณะเดียวกันเพื่อนก็สามารถนำพามนุษย์ไปสู่ความตกต่ำได้เช่นเดียวกัน “ท่านอิมามมุฮัมมัด อัลบาคิร ได้กล่าวถึงคำพูดของบิดาท่านอิมามซัยนุลอาบิดีน ที่ได้กล่าวแก่ท่านว่า “โอ้ ลูกชายของฉัน จงอย่าเป็นเพื่อนกับคน ๕ ประเภท ๑. อย่าเป็นเพื่อนกับคนโกหก ๒. อย่าเป็นเพื่อนกับผู้ล่วงละเมิด ๓. อย่าเป็นเพื่อนกับคนตระหนี่ ๔. อย่าเป็นเพื่อนกับคนโง่ ๕. อย่าเป็นเพื่อนกับผู้ที่สร้างความแตกแยกท่ามกลางพี่น้อง”^๓ เป็นอาทิ

สำหรับเรื่องการคบมิตรในพระพุทธศาสนามีทัศนะว่า มนุษย์จะดำรงชีพอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสำเร็จและประสพกับความสุขนั้น ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งคือเพื่อน พระพุทธเจ้าจึงเน้นและให้ความสำคัญอย่างมากในการคบเพื่อน เพราะการคบบุคคลเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น เพราะฉะนั้นจึงต้องเลือกคบแต่คนที่ดีมีศีลธรรมตามที่ปรากฏในมงคลสูตรว่า “การไม่คบคนพาล และการคบแต่บัณฑิต”^๔ พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้มองมิตรหรือเพื่อนเฉพาะแต่การอยู่ในวัยรุ่นเดียวกันเท่านั้น พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องของมิตรไว้ในสังคัลลสูตร ตอนว่าด้วยทศ ๖ ได้แก่ ทศที่อยู่เบื้องหน้าคือบิดามารดา โดยนับว่าบิดามารดาเป็นมิตรที่ดีที่สุดของลูก ทศเบื้องขวาคือครูบาอาจารย์ เป็นมิตรของศิษย์ ทศเบื้องหลังบุตรภรรยาเป็นมิตรได้เช่นกัน ทศเบื้องกลางคนรับใช้คนงานก็ถือว่าเป็นมิตรได้ ทศเบื้องสูงสมณะพราหมณ์ก็ถือว่าเป็นมิตรได้เช่นเดียวกัน ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน กัลยาณมิตรดาทีวรรคว่า

เราไม่เห็นธรรมแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนความมีกัลยาณมิตรนี้ เมื่อมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วนั้นก็เสื่อมไป”^๕

การคบมิตร ตามทรรศนะของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นศาสนาเก่าแก่ของโลกอีกศาสนาหนึ่งได้กล่าวเรื่องของการคบมิตรไว้ในหนังสือ หิโตปเทศ ถือได้ว่าเป็นหนังสือ ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับบุคคลและสังคม เช่นการอยู่ร่วมกับผู้อื่นและสังคมมนุษย์ต้องสร้าง ความดี คิดดี ทำดี ไม่เบียดเบียน ทรัพย์สิน และล่วงละเมิดสิทธิส่วนบุคคล ไม่ดูถูกชีวิตผู้อื่นแม้จะมีชาติกำเนิดที่แตกต่างกัน จึงจะอยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสุข การอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคมต้องมีความจริงใจต่อกัน ไม่ว่าทุกข์หรือสุขต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จะทำให้การอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข ถ้าคอยหาเรื่องตีเตียนว่าร้ายไม่จริงใจต่อกัน การอยู่ร่วมกันย่อมไม่เป็นสุข ถ้ามีการช่วยเหลือกัน

^๓ <http://www.aahlulbait.org/main/content.php?category=5&id=1427>, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๖.

^๔ พระราชวริยาภรณ์, **ข้อคิดประจำวัน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๓๙๐.

^๕ อัง.เอกก. (ไทย) ๑๒/๑๓/๗๑.

โดยมีความจริงใจต่อกัน ทั้งเรื่องทุกข์และเรื่องสุข เมื่อประสบกับความทุกข์ก็คอยช่วยเหลือกันตั้งนิทานที่กล่าวเพื่อยกให้เห็นการช่วยเหลือของเพื่อนระหว่างพญานกพิราบที่พาบริวารที่ติดชายของนายพรานทั้งฝูง ให้คิดหาทางช่วยเหลือกันดีกว่าจะต่อว่ากัน จึงกล่าวว่า “ผู้ใดช่วยให้พ้นทุกข์อันตรายนับว่ามิตรแท้ ผู้ที่เป็นแต่ปากคอยติเตียนหยิบข้อผิด ชอบแต่พูดให้หวาดตกใจกลัว ท่านไม่นับว่าเป็นมิตร”^๖

นอกจากนั้นแล้วยังกล่าวเรื่องการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นและสังคมจำเป็นต้องรู้จักช่วยเหลือกันและกันต่างคนต่างอยู่โดยไม่สนใจว่าคนรอบข้างจะเป็นอย่างไร แสดงให้เห็นว่าการมีความผูกพันใกล้ชิด ระหว่างมิตรกับมิตรว่ายอมทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จได้ ดังที่กล่าวไว้ในหนังสือ ทิโตปเทศว่า “เมื่อใดสุเจ้าเว้นการสมาคมกับทุรชน สุเจ้าจักจำโรย เมื่อนั้น กาลใด สุเจ้าตกไปอยู่ในหมู่พาลชน สุเจ้าจักตกต่ำลง ณ กาลบัดนั้น”^๗ และยังได้กล่าวเหตุของการของการผูกมิตร มิตรแท้ รวมถึงสาเหตุของการแตกมิตรไว้ว่า “ผู้เห็นเขาต่ำกว่าตน มิได้ทะนงตัวความเป็นใหญ่ของผู้นั้นยิ่งทึ้นน้ำหนักมันคงยิ่งขึ้น แต่ผู้มักหมิ่นเพื่อน ย่อมเป็นคนไม่เจริญสมบูรณ์”^๘ นั้นแสดงให้เห็นว่าการหมิ่นกันระหว่างมิตรนั้น เป็นเหตุเบื้องต้นที่ทำให้แตกมิตร และเกิดความไม่ไว้วางใจกันในหมู่มิตร เพราะเหตุว่าชอบดูหมิ่นมิตรนั่นเอง

จากประเด็นแนวคิดดังกล่าว เป็นแรงจูงใจให้ผู้วิจัยเองต้องการศึกษาเรื่องการคบมิตรซึ่งมีปรากฏอยู่ในคำสอนของพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้โดยตรง เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนในเรื่องของความหมายและหลักการวิธีการคบมิตร อย่างถูกต้อง พร้อมทั้งนำแนวคิดเรื่องการคบมิตรในฝ่ายของศาสนาพราหมณ์มาเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นความเหมือน ความแตกต่าง และความกลมกลืนกันในสองแนวคิดนี้ อันเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการและการประยุกต์ใช้ในสังคมไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการคบมิตรในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

^๖ เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), ทิโตปเทศ, (กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๒๓.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ การคบมิตรของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ การคบมิตรของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ การคบมิตรของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีนัยที่เหมือนและต่างกันอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร (Documentary Research) เกี่ยวข้องกับการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยเอกสารที่จะต้องสืบค้นนั้น ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ พระไตรปิฎกและอรรถกถารวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับมิตร ๔ ประเภท ส่วนในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้แก่ คัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์ หิโตปเทศ ภควัทคีตา อุปนิษัท และเอกสารที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ

๑.๕ นิยามศัพท์

การคบมิตรของพระพุทธศาสนา หมายถึง การเข้าไปนั่งใกล้ การสนทนา ร่วมทำกิจกรรม และประพฤติตาม ทั้งมิตรดีและมิตรชั่ว

การคบมิตรของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หมายถึง การสร้างสัมพันธ์ภาพเชิงสร้างสรรค์ระหว่างบุคคลในสังคม อันก่อให้เกิดประโยชน์ที่ถูกต้องตามหลักคุณธรรม อันเป็นเหตุให้บุคคลเข้าไปใกล้ชิดคำสอนของพระผู้เป็นเจ้า

หิโตปเทศ หมายถึง เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับการผูกมิตรและแตกมิตร

คัมภีร์ภควัทคีตา หมายถึง ชื่อคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดู โดยเฉพาะสำหรับนิกายไวษณพหรือผู้ที่ยกย่องพระวิษณุ (พระนารายณ์) เป็นพระเจ้าสูงสุด ชื่อคัมภีร์ ภควัทคีตา (ภควต + คีตา)

สุทรมิตร หมายถึง มิตรแท้ คอยป้องกันไม่ให้มิตรนั้นใช้ชีวิตอยู่ในความประมาท เมื่อเพื่อนประมาทแล้วก็คอยแนะนำช่วยเหลือ

สุทรภพ หมายถึง การแตกมิตร เป็นตอนที่ ๒ ของหนังสือหิโตปเทศ ว่าด้วยสาเหตุที่ทำให้แตกจากความเป็นมิตร

มิตรปฏิรูป หมายถึง มิตรที่ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรที่เหมือนมิตรแต่ไม่ใช่มิตร

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑) พุทธทาสภิกขุ^๙ ได้กล่าวถึงมิตรหรือเพื่อนที่ควรคบต้องเป็นมิตรแท้ไม่ใช่มิตรเทียมและกล่าวถึงความหมายของเพื่อนแยกออกเป็น ๒ ส่วนคือ ในส่วนของภาษาคนและในส่วนของภาษาธรรม ได้กล่าวถึงปัญหาของคนในปัจจุบันว่ามีการคบแต่เพื่อนที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง และท่านได้เสนอแนะว่าเพื่อนที่แท้จริงคือเพื่อนในทางธรรมคือตัวธรรมะนั้นเองที่ทุกคนควรรู้และควรคบ เราต้องมีเพื่อนชนิดที่ทำให้สูงขึ้น ให้จริง ให้ถูกต้องยิ่งขึ้นไป คือมีธรรมะเป็นเพื่อน เพื่อนคือธรรมะจะต้องทำด้วยตนเอง มีตนเป็นธรรมะ มีธรรมะเป็นตน นี่คือนักปฏิบัติที่แท้จริงส่วนเพื่อนนอกนั้นเป็นเพื่อนรองไปเท่านั้น

๒) พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต)^{๑๐} ได้กล่าวถึงเรื่องการคบมิตรไว้ในหนังสือ “ชวนคิด พินิจธรรม” ในตอนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวไว้ว่า ได้มีคฤศคฤศดี คือโชควิเศษในการเดินทาง คนทั่วไปจะต้องอาศัยกัลยาณมิตรเป็นจุดเริ่มต้น ที่จะชักนำเข้าสู่ทางชีวิต ก่อนที่เราจะเข้าเดินในมรรค คือเข้าสู่ข้อปฏิบัติที่ถูกต้องที่จะนำไปสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนาได้นั้น ตามปกติก็จะต้องมีสื่อที่ชักนำเข้ามา ความมีกัลยาณมิตรนี้แหละเป็นตัวนำที่สำคัญ เพราะว่า เมื่อมีกัลยาณมิตร มีผู้ที่ชี้แนวทางที่ถูกต้องแล้วก็จะทำให้บุคคลเริ่มรู้จักมีความเข้าใจหรือเห็นทางที่ถูกต้อง คือ สัมมาทิฏฐิ ซึ่งจะพาเดินไปสู่เป้าหมายได้สะดวก ถ้าไม่มีกัลยาณมิตรก็มองไม่เห็นไม่รู้แม้กระทั่งว่าทางเดินอยู่ที่ไหน ก็เลยดำเนินชีวิตผิดพลาด เหมือนวนเวียนอยู่ในป่า หลงไปหลงมา บางทีตลอดชีวิตก็ไม่ได้เข้าสู่ทางที่ถูกต้อง กัลยาณมิตรนั้นเหมือนกับเป็นผู้ที่รู้ทาง เพราะเคยเดินทางนั้นมาแล้ว หรืออย่างน้อยก็เคยผ่านรู้ว่าทางอยู่ตรงไหนและจะไปอย่างไร ทำให้สามารถชี้แนะและชักนำเข้าสู่ทางได้

๓) มุกดา บุญทศ^{๑๑} ได้เรียบเรียง “พุทธธรรมนำสุข” มีตอนหนึ่งที่ผู้เรียบเรียงได้กล่าวถึงกัลยาณมิตรว่ากัลยาณมิตร คือ เพื่อนที่ดี มีความปรารถนาดีต่อกัน มีไมตรีจิตต่อกัน เป็นบุคคลที่ช่วยชี้แนะแนวทาง ตลอดจนแนะนำสั่งสอน ชักนำให้เราดำเนินชีวิตที่ดีงาม ให้ประสบผลดีมีความสุข มีความเจริญก้าวหน้า แม้จะต่างวัย ต่างฐานะ ต่างอาชีพก็ตาม ใครมีกัลยาณมิตร มีมิตรแท้ ประดุจมีเพชรเม็ดงาม มีเพชรน้ำหนึ่งอยู่ในมือ ต้องรักษากัลยาณมิตรคนนั้นไว้ให้ดี อย่าให้หลุดมือเราไปได้ หากท่านไม่รักษาไว้ มิตรเทียมจะเข้ามาแทนที่

^๙ พุทธทาสภิกขุ, **มติดลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘), หน้า ๔๓๕ - ๔๕๒.

^{๑๐} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), **ชวนคิด พินิจธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๘๖.

^{๑๑} มุกดา บุญทศ, **พุทธธรรมนำสุข**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕.

๔) เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป^{๑๒} กล่าวไว้ในหนังสือ หิโตปเทศว่า “ในเมื่อวิบัติ จะเห็นใจมิตร ในสมัยศึกประชิด จะเห็นใจทัพ ในเวลาให้กู้ทรัพย์ จะเห็นใจผู้ซื้อสะอาด ในยามสมบัติวินาศ จะเห็นใจภรรยา ในคราวอนาถา จะเห็นใจญาติ” “ผู้ใดไม่ละทิ้งเพื่อนในความสุขและความทุกข์ในคราวกันดารอาหาร ในคราววุ่นวายจลาจลติดตามไปถึงพระราชวังหรือป่าช้า ผู้นั้นชื่อว่าเป็นพวกแท้”

๕) ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียร พันธรังษี^{๑๓} ได้กล่าวไว้ในหนังสือศาสนาเปรียบเทียบ ส่วนของคุณสมบัติของพราหมณ์ข้อ ๗) สรลดา มีความซื่อตรง พุดตรง ทำตรง ไม่คล้อยตามเมื่อทำความชั่ว มีอกุศลกรรมเป็นต้น ข้อ ๑๑) สัตยะ มีความเห็นอันสุจริตไม่คิดทรยศใคร ได้แก่มีความซื่อตรงต่อบุคคลที่ตนเข้าไปเสพ และได้กล่าวถึงหน้าที่ของ พราหมณ์ข้อ ๒) ปาฐนัง ได้แก่ให้การศึกษแก่คนอื่น เช่นครูสั่งสอน อบรมความรู้ให้แก่ลูกศิษย์โดยไม่มีสิ่งใดปกปิดไว้

๖) สมภาร พรมทา^{๑๔} กล่าวถึงเรื่องมิตรในคัมภีร์ภควัทคีตาตอนที่พระกฤษณะตรัสกับอรชุน สรุปลงได้ว่า พระผู้เป็นเจ้านั้นเปรียบเสมือนกับเพื่อนแท้ของมนุษย์ที่คอยช่วยเหลือมนุษย์แม้ว่าเทพเจ้าเองจะไม่แปดเปื้อนด้วยกิเลสเครื่องเศร้าหมอง แต่พระองค์ก็เมตตาต่อมนุษย์ทุก ๆ คนด้วยการช่วยเหลือ

จากเอกสารที่เกี่ยวข้องนั้นมีความเห็นแตกต่างกัน แต่มีประเด็นที่เหมือนกันก็คือ การรู้จักที่จะเลือกคบมิตรที่ดี มิตรที่แนะนำประโยชน์ หรือเรียกว่า กัลยาณมิตร เพราะเมื่อบุคคลคบกับกัลยาณมิตรอยู่เป็นประจำแล้วนั้น มิตรปฏิรูป หรือมิตรเทียมก็ไม่มีโอกาสที่จะเข้ามาในชีวิตของเราได้

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) พระมหาทองพูน สติสมปนโน^{๑๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาการคบมิตรในพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า มิตรสำคัญต่อทุกคนในทางพุทธศาสนาจึงตระหนักถึงเรื่องนี้เป็นอย่างมากเพราะมนุษย์ไม่สามารถจะอยู่ได้โดยลำพัง จำเป็นต้องมีการคบหาสมาคมกันกับมิตร เพื่อช่วยเหลือการทำงาน หรือปรึกษาปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน ถ้าเลือกคบคนดีก็จะทำให้เรามีชีวิตที่พัฒนาไปในทางที่ดี มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ถ้าคบกับคนไม่ดีก็จะทำให้ชีวิตมีแต่ความตกต่ำเสียหาย ในด้านประเภทของมิตร เมื่อกล่าวโดยสรุปแบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ (๑) มิตรแท้ เป็นมิตรที่มีความจริงใจ

^{๑๒} เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), หิโตปเทศ, (กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๔๖.

^{๑๓} เสฐียร พันธรังษี, ศาสตราจารย์พิเศษ, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๖๗.

^{๑๔} สมภาร พรมทา แปลและเรียบเรียง, ภควัทคีตา (บทเพลงแห่งองค์ภควัน), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสาร), ๒๕๔๑.

^{๑๕} พระมหาทองพูน สติสมปนโน (เสือเหลือง), “ศึกษาการคบมิตรในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗.

เป็นมิตรที่ควรคบหาสมาคม พระพุทธศาสนาสรรเสริญให้คบมิตรประเภทนี้ เพื่อความสุขความเจริญในชีวิตตน และ (๒) มิตรเทียม เป็นมิตรที่ไม่ควรคบหาสมาคม ไม่มีความบริสุทธิ์ใจ คบกับเพื่อนแต่หวังประโยชน์ส่วนตัว ใครคบจะทำให้ตนเองไม่มีความสุข ทั้งยังทำให้ผู้อื่นดิ้นรน

๒) พระมหาธัมมชุตติโก (ต๋วงได้)^{๑๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอริสโตเติล” ผลการวิจัยพบว่า มิตรภาพในพุทธปรัชญาหมายถึง ความเป็นเพื่อนที่รักใคร่คุ้นกัน มีไมตรีจิตต่อกัน อาจจะร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยหรือไม่ก็ได้มี ๒ ประเภท คือ (๑) มิตรเทียม (๒) มิตรแท้ คำว่า “กัลยาณมิตร” หมายถึง มิตรแท้ที่มีความหมายในหลักคุณธรรม ความดีต่างๆ ที่บุคคลมีและแสดงออกต่อผู้อื่น

๓) พระจะจุ ญาณวิโช (รักษาป่า)^{๑๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ การศึกษาวิเคราะห์ความเป็นกัลยาณมิตรของพระสารีบุตรเถระ” ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดและหลักการของกัลยาณมิตร คือ เป็นผู้ชักนำ เป็นผู้ตั้งศรัทธาที่มีอยู่ในตัวบุคคลออกมาแสดง ชี้ให้เห็นถึงคุณและโทษ บอกทางที่ถูก ยกระดับความคิดและความเข้าใจต่อชีวิตที่ดำเนินสู่ที่ๆ ควรจะเป็นแล้วพัฒนาส่งเสริมให้ดีกว่าเดิม กัลยาณมิตร นอกจากหมายถึงบุคคลผู้มีน้ำใจดีงาม เอื้อเพื่อเกื้อกูลประโยชน์ตนและผู้อื่นแล้ว ยังรวมถึงสิ่งแวดล้อมทุกอย่างที่เอื้อต่อการเรียนรู้ พัฒนา ยกระดับความคิดความอ่านความเข้าใจที่ถูกต้อง ส่วนลักษณะของกัลยาณมิตรให้พิจารณาจากคำแนะนำสั่งสอนว่า เป็นไปเพื่อเกื้อกูลประโยชน์ตนและผู้อื่น มีความเสมอต้นเสมอปลาย สอนเช่นไรประพฤติตนเช่นนั้น กัลยาณมิตรมี ๒ ประเภท คือ กัลยาณมิตรทางโลก และกัลยาณมิตรทางธรรม อนึ่ง กัลยาณมิตรมีความสำคัญต่อผลสำเร็จทั้งในระดับเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด วิธีสังเกตว่าผู้ที่คบหา หรือสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่เป็นกัลยาณมิตรหรือไม่ให้สังเกตความเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจ หากคบบุคคลใดหรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมใดแล้วกุศลธรรมของตนเจริญยิ่งขึ้น กุศลธรรมเสื่อมไป บุคคลหรือสิ่งแวดล้อมเช่นนี้ไม่ควรคบไม่ควรอยู่ใกล้

๔) อินทิตรา หุนตระกูล^{๑๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณค่าทางสติปัญญาในหิโตปเทศ” กล่าวว่า การอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นและสังคมจำเป็นต้องรู้จักช่วยเหลือกันและกัน ถ้าต่างคนต่างอยู่โดยไม่สนใจว่าคนรอบข้างจะเป็นอย่างไร ไม่คิดที่จะช่วยเหลือใคร เมื่อเกิดเหตุร้ายแก่ตนเองก็จะมีใครคิดช่วยเหลือเช่นกัน เช่น หนูที่ริ้นยกะยอมช่วยเหลือนกพิราบทั้งฝูงให้รอดชีวิตจากการติดข่ายของนายพราน โดยไม่คำนึงถึงสังขารของตนเองว่าเป็นอย่างไร ดังข้อความที่กล่าวว่า “เมื่อความพินาศเป็นเรื่องเที่ยงคือ

^{๑๖} พระมหาธัมมชุตติโก, “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอริสโตเติล”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗.

^{๑๗} พระจะจุ ญาณวิโช (รักษาป่า), “ได้ศึกษาการศึกษาระดับปริญญาโทเกี่ยวกับความเป็นกัลยาณมิตรของพระสารีบุตรเถระ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔.

^{๑๘} อินทิตรา หุนตระกูล, “ศึกษาคุณค่าทางสติปัญญาในหิโตปเทศ”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร), ๒๕๔๒.

ทรัพย์ก็ต้องย่อยยับและชีวิตจะต้องแตกดับหนีความจริงไม่พ้นฉะนั้นการบริจาคคือ ยอมให้ทรัพย์ย่อยยับและยอมให้ชีวิตแตกดับเพื่ออุทิศแก่ผู้อื่น เป็นสิ่งประเสริฐของปราชญ์”

จากเอกสารงานวิจัยที่ได้ศึกษาและเกี่ยวข้องกับกรณีศึกษานั้น พบว่าเป็นการศึกษาเฉพาะการคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และการศึกษาการคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการศึกษาหลักการคัมภีร์ที่เป็นการศึกษาเป็นเอกเทศ เฉพาะการคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท หรือ การคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์ ฮินดู เท่านั้นยังไม่ปรากฏเอกสารงานวิจัยในเชิงเปรียบเทียบการคัมภีร์ระหว่าง ศาสนากับศาสนา เหตุนี้จึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบการคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท กับ ศาสนาพราหมณ์ ฮินดู เพื่อต้องการเห็น นัยที่เหมือนกันหรือต่างกัน รวมถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการนำหลักการคัมภีร์ไปประยุกต์สังคม เพื่อให้เกิดสันติสุขในสังคม

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยจะทำการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) สำคัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้เท่านั้น โดยแบ่งข้อมูลออกเป็น ดังนี้คือ

๑.๗.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ในส่วนของพระพุทธศาสนาเถรวาท จะทำการค้นคว้าจากคัมภีร์ พระไตรปิฎก ทั้งฉบับภาษาไทยและบาลี คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ในส่วนของพราหมณ์-ฮินดู จะศึกษาจากคัมภีร์สำคัญของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น ฤคเวทประเทศภควัทคีตา และ อุปนิษัท เป็นต้น

๑.๗.๒ เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) การค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทและของศาสนาพราหมณ์ รวมถึงเอกสารหนังสือ งานวิจัย บทความ ข้อเขียน วารสาร บทความ วิจารณ์ เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลถึงความเหมือนและความต่างกันของแต่ละศาสนา

๑.๗.๔ สังเคราะห์ข้อมูลทั้งสองศาสนาตามที่ได้รวบรวมมา

๑.๗.๕ เรียบเรียง สรุปและนำเสนอผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบถึงการคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบถึงการคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

๑.๘.๓ ทำให้ทราบประเด็นที่เหมือนและแตกต่างของการคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

บทที่ ๒

การคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ ๒ ว่าด้วยการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาหลักการคบมิตรในประเด็นดังนี้

- ๒.๑ ความหมายของมิตร
- ๒.๒ ประเภทของมิตร
- ๒.๓ ลักษณะของมิตร
- ๒.๔ ความสำคัญของมิตร
- ๒.๕ เป้าหมายการคบมิตร
- ๒.๖ การฝึกตนเพื่อเป็นกัลยาณมิตร
- ๒.๗ หลักธรรมส่งเสริมการคบมิตร
- ๒.๘ บทสรุป

๒.๑ ความหมายของมิตร

มิตรโดยความหมายของคนทั่ว ๆ ไปเข้าใจ เช่น เพื่อน เกลือ ผู้ที่ทำงานแล้วถูกใจตน เป็นต้น ซึ่งเป็นความหมายที่เกี่ยวข้องกับบุคคลโดยทั่วไป และในลักษณะของความหมายโดยขยายเป็นความหมายที่นอกเหนือด้วยตัวบุคคล โดยมองออกไปถึงสิ่งแวดล้อม หรือสื่อสารมวลชนและสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่เรานั้นเข้าไปเกี่ยวข้อง ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจเรื่องนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าว ประเภท ลักษณะ ความสำคัญ เป้าหมาย การฝึกตน และหลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตร

๒.๑.๑ ความหมายโดยศัพท์

ความหมายโดยศัพท์นี้ นอกจากจะกล่าวถึงความหมายของมิตรไว้ว่าอย่างไรแล้ว จำเป็นต้องกล่าวถึงคำว่าสหายด้วย เพราะโดยปกติแล้วคนทั่ว ๆ ไปเข้าใจว่ามิตรกับสหายนั้นมีความหมายเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร บางครั้งเขียนคำสองคำนี้ติดต่อกันเป็นคำเดียวกันว่า “มิตรสหาย” แท้ที่จริงแล้วเป็นคนละคำและมีความหมายที่แตกต่างกัน จะได้นำมาอธิบายพอเป็นสังเขปดังนี้

ในส่วนของมิตร ท่านให้คำจำกัดความว่า เมตตายตีติ มิตโต ผู้มีความเมตตา คือความชอบพอรักใคร่กันเชื่อว่าเป็นมิตร เมื่อจะว่าโดยรากศัพท์ในภาษาบาลี หมายถึงคนที่รักใคร่ชอบพอกัน คำนี้มาจากศัพท์ว่า เมตตา แปลว่า ความรัก^๑ เพราะเหตุว่า เมตตากับคำว่ามิตตะ เป็นศัพท์ที่มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีเช่นเดียวกัน โดยการแปลง อิ เป็น เอ แล้วแปลตามไวยากรณ์เป็นภวานานาม อ ก็

^๑ พ.ชา.อ.(ไทย) ๒๙/๒๒๓.

กลายเป็น อา เท่ากับ เมตตาก็คือน้ำใจของมิตรนั่นเอง ให้ทุกคนรักใคร่ปรารถนา มีความเป็นมิตรต่อกันนั่นเอง^๒

ในอภิธรรมวิภังค์ปรากฏความไว้ว่า “ความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติ นี้เรียกว่า เมตตา”^๓ และอีกแห่งหนึ่งคือในชุททกนิกาย มหานิเทศได้ขยายความหมายของเมตตาไว้ว่า “เมตตา ได้แก่ ความรัก กิริยาที่รัก ภาวะที่รัก ความเอ็นดู กิริยาที่เอ็นดู ภาวะที่เอ็นดู ความปรารถนาเกื้อกูลกัน ความอนุเคราะห์ ความไม่พยาบาท ความไม่ปองร้าย”^๔

ในอรรถกถาชุททกนิกาย ชาตก กล่าวไว้ว่า มิตร หมายถึง ผู้ต้อนรับ ได้แก่ผู้กระทำความดีเนหาต่อมิตร^๕ หมายความว่า บุคคลที่จะเป็นมิตรย่อมมีความรักใคร่และความดีเนหา ซึ่งจะเป็นการแสดงออกในทางความห่วงอาทร ความผูกพัน รวมไปถึงการแสดงความรักใคร่ ความห่วงใยต่อกันในลักษณะต่างวีย์ เช่น ผู้ใหญ่แสดงออกถึงความรักใคร่ ความเอ็นดูต่อผู้น้อย หรือความผูกพันกันทางสายโลหิตระหว่างบิดามารดาและบุตร สามีและภรรยา บ่าวกับเจ้านาย เป็นต้น เพราะผู้มีใจดี และมีหทัยอ่อนโยน^๖ ต่อกันและกัน

ส่วนคำว่าสหายนั้น หมายถึง ผู้ไปร่วมกัน ร่วมนอน ร่วมการทำงาน ร่วมอุดมการณ์เดียวกัน ดังพุทธศาสนสุภาษิตว่า “สหายเป็นมิตรของผู้มีความต้องการเนื่อง ๆ”^๗ สหายนั้นอาจจะไม่มีความรักต่อกัน เพราะเป็นเพียงเพื่อนร่วมงานหรือเพื่อนร่วมอุดมการณ์เดียวกันเท่านั้น ซึ่งยังไม่แน่ว่าเป็นมิตรต่อกัน แต่มีน้ำใจให้กัน มองกันและกันด้วยความเมตตาต่อกัน ดังนั้นสหายอาจจะกลายเป็นมิตรได้ในกาลต่อมา^๘ ดังนั้นคนเราเมื่อพบประสังสรรค์กัน ไม่อาจจะทำให้เป็นมิตรกันได้เพียงเพราะพบประสังสรรค์กัน เพราะความเป็นมิตรนั้น เกิดจากการยอมรับคุณค่าของกันและกัน ความเป็นมิตรนั้นถือว่ามี ความผูกพันกัน การยอมรับกันและกัน มองให้เห็นแก่นแท้ของมิตรนั้น ๆ เพราะถ้ามองไม่เห็นคุณค่าภายในของแต่ละฝ่ายความเป็นมิตรก็จะไม่เกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น จากคำนิยามความหมายของคำว่ามิตร จากพระไตรปิฎก รวมทั้งแนวคิดของนักวิชาการทางศาสนาสามารถสรุปได้ว่า มิตรนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่มีเมตตาต่อกันและรักใคร่สนิทสนม มีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกัน มีความจริงใจต่อกัน มีสุขและทุกข์ก็ไม่ทิ้งกัน ปรารถนาแต่ความ

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๙.

^๓ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๔๓/๔๒๗.

^๔ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๒/๕๙๐.

^๕ ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๓/๑๙๓.

^๖ ชุ.สุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗.

^๗ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๓/๖๘.

^๘ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธรรมจิตโต), เพื่อน, (พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒ - ๓.

เจริญและสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นแก่กันและกันทั้งในโลกนี้และโลกหน้า แต่สหายนั้นเป็นเพียงเพื่อนร่วมงานกัน ร่วมอุดมการณ์เดียวกัน เดินทางร่วมกัน ซึ่งอาจจะไม่มีความรัก และความเมตตาให้กัน และไม่จำเป็นว่าเป็นมิตร แต่ถ้าเมื่อใดก็ตาม สหายมีความรักใคร่ปรารถนาต่อกัน ไม่ว่าจะสถานะใดก็ตาม สหายก็สามารถกลับกลายเป็นมิตรที่ใจดีได้ ซึ่งอาจจะมีการพัฒนาขึ้นมาเพื่อเป็นมิตรแท้ต่อกันได้

๒.๑.๒ ความหมายทั่วไป

ความหมายโดยทั่วไป มิตรนั้นโดยความหมายมีหลายประการ แล้วแต่ว่าจะนำมาใช้และขยายความอย่างไร ตามคติของนักปราชญ์นั้น ๆ และนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทได้ให้ความหมายไว้หลายครอบคลุมความหมายของมิตรไว้ต่าง ๆ เช่น

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่ามิตรตามภาษาที่คนทั่วไปเข้าใจหมายถึง เพื่อน เกลต หรือคนที่ทำอะไร แล้วถูกใจตน ทางภาษาธรรมหมายถึงธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมที่ทำให้พ้นทุกข์ ซึ่งก็หมายถึงมรรคมงคล ๘ นอกจากนั้นแล้วท่านยังขยายคำว่ามิตรหมายถึง ผู้ที่มีความรักและหวังดีต่อเรา แต่ไม่ได้หมายถึงรักหวังงามคุณ^๙ แต่เป็นความรักที่บริสุทธิ์ เป็นประโยชน์ก็อกุลแก่กันและกัน^{๑๐} และหมายถึงผู้ที่รักใคร่ชอบพอกัน ผู้รักใคร่คุ้นเคยกัน และทำความดีต่อกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทั้งทางลับและทางเปิดเผยโดยไม่ได้เลือกเพศหรือว่าอายุ แม้ว่าจะต่าง ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม และ ประเพณี เป็นผู้ร่วมธุระกัน อยู่ในสภาพและลักษณะเดียวกัน เช่น เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน^{๑๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ ได้ขยายคำว่ามิตรจากคนธรรมดา ไปจนถึงพระพุทธเจ้าไว้ว่า มิตรหมายถึงบุคคลที่ช่วยชี้แนะแนวทาง ชักจูง ตลอดจนแนะนำสั่งสอน ชักนำผู้อื่นให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีงาม ให้ประสบผลดีและมีความสุข ให้เจริญก้าวหน้า ให้พัฒนาในธรรม แม้จะเป็นบุคคลเสมอกันหรือว่าเป็นบิดามารดา ครูอาจารย์ ตลอดจนถึงพระพุทธเจ้าก็นับว่าเป็นมิตรได้นั้น หรือที่เรียกว่า กัลยาณมิตร แปลว่า มิตรดีงาม^{๑๒}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ความหมาย มิตรและสหายไว้ว่า..เพื่อน ในภาษาไทยตรงกับคำในภาษาบาลีว่า มิตรและสหาย ทั้งสองคำมีความหมายไม่เหมือนกัน บางคนเป็นมิตรแต่ไม่ได้เป็นสหาย บางคนเป็นสหายแต่ไม่ได้เป็นมิตร ดังนั้น มิตร หมายถึง คนที่คบกันด้วยความชอบพอรักใคร่ มาจากศัพท์ว่า เมตตา ส่วนคำว่า สหาย หมายถึง มาด้วยกันไปด้วยกัน สหายเป็นลักษณะของคนร่วมทำกิจกรรม เพื่อนร่วมงานก็เรียกว่า สหาย บางคนเป็นเพื่อนร่วมงานกันเช่นเป็นเจ้านายเป็นลูกน้องแต่ไม่ได้เป็นมิตรกัน พวกเขาเป็นสหายโดยความจำใจ คอยแต่คิดว่า

^๙ พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๓๖.

^{๑๐} พุทธทาสภิกขุ, ทิศธรรม การไหว้ทิศอย่างอารยชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบุษบา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๒๙.

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, โอวาทท่านอาจารย์พุทธทาสแต่..ยุวชน, นิตราลัย รวบรวม และเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๐.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๙๖.

เมื่อไรอีกฝ่ายหนึ่งจะไปเสียที ไม่มีความเป็นมิตรเพราะขาดน้ำใจที่ติดต่อกัน ฉะนั้น สหายจึงอาจจะไม่ใช่มิตร บางคนเป็นมิตรชอบพอกันแต่ต้องอยู่ไกลไม่อาจจะทำกิจกรรมร่วมกันจึงไม่ได้เป็นสหาย^{๑๓}

ปาน จันทราบุตร กล่าวว่า เพื่อน หมายถึง คนที่เราคบหา ทำความสนิทสนมหรืออยู่ใกล้ชิด อาจเป็นผู้ใหญ่เหนือเรา หรือเป็นคนเสมอหรือต่ำกว่าเราก็ได้^{๑๔}

สรุปแล้วความหมายของมิตรนั้นอาจจะแบ่งเป็น ๒ นัยคือ ทางศาสนา หมายถึง คนที่มีมิตรีต่อกัน มีเยื่อใยต่อกัน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน และ ปรารถนาดีต่อกัน กล่าวคือ เมตตาหรือไมตรีเพื่อนที่มีคุณสมบัติเช่นนี้เรียกว่ามิตร แต่ความหมายของคนทั่วไป มิตรหมายถึง เพื่อนเกลาผู้ที่ทำหน้าที่ต่อกันแล้วมีความพอใจต่อกันทั้งสองฝ่าย ไม่โกรธต่อกัน แต่ถ้าเป็นความหมายทางศาสนามิตรจะมีความหมายลึกซึ้งและเหนียวแน่น และมีธรรมคือเมตตามากกว่ามิตรที่เรียกว่าเพื่อนตามที่เข้าใจกัน เพราะมิตรนั้นตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไปอาจจะมีความรักกันก็จริง แต่เมื่อเวลาผ่านไปอาจจะไม่มีความรักและเยื่อใยต่อกัน เพียงคบกันเพียงชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้นไม่ถือเป็นมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ดังมิตรที่เป็นความหมายทางศาสนา

๒.๑.๓ ความหมายขยาย

ความหมายขยายจะเป็นในลักษณะที่แตกต่างจากสองความหมายแรกคือ เป็นความหมายที่ไม่ใช่ตัวบุคคลตามความหมายที่บุคคลทั่วไปเข้าใจกันแต่หมายรวมไปถึงสื่อวิทยุ โทรทัศน์ สิ่งแวดล้อม สารสนเทศ สื่อสิ่งพิมพ์หรือความรู้ต่าง ๆ ก็ถือว่าเป็นมิตรที่เราต้องคบหาสมาคมอยู่เป็นประจำ เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวไว้ว่า “คนดีหรือคนชั่ว ที่จะคบหา นั้นไม่ใช่เฉพาะคนที่คบปะพูดคุยกันเท่านั้น แต่ปัจจุบันนี้ยังมีคนที่พูดที่แสดงตัวออกมาให้เราคบหา หนังสือ และสิ่งตีพิมพ์ที่อ่าน วิทยุ เทปที่ฟัง โทรทัศน์ที่ดูนั้น เป็นต้น”^{๑๕} ฉะนั้นตามความหมายนี้เป็นที่เข้าใจให้เห็นว่า นอกจากมิตรที่เราคบหาในส่วนที่เป็นบุคคลต่าง ๆ แล้ว ส่วนที่มีอิทธิพลและมีความสำคัญต่อชีวิตของคนในสังคมไม่น้อยคือสื่อ และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ซึ่งถือว่ามีอิทธิพลอย่างมากต่อบุคคลในสังคมปัจจุบัน ถ้าเลือกดูหรือเลือกอ่านสิ่งที่ดี คุณประโยชน์มหาศาลก็จะเกิดขึ้นมากมาย แต่ถ้าเลือกเสพสิ่งที่ไม่ดีก็จะให้โทษมหาศาลเช่นเดียวกัน^{๑๖}

ดังนั้น จึงจะพอสรุปความหมายของมิตรตามที่กล่าวทั้งหมดได้ ๓ ประการคือ หนึ่ง ความหมายตามศัพท์ หมายถึงผู้มีเมตตา คุ้นเคย รักใคร่สนิทสนม มีความจริงใจ เอื้อเฟื้อประโยชน์ต่อกัน สองความหมายที่คนทั่วไปเข้าใจกัน หมายถึงเพื่อน หรือคนที่เข้ากับตนเองได้ ไปไหนไปด้วยกัน เทียบก็เทียบด้วยกัน กินด้วยกัน ส่วนประการที่สาม เป็นความหมายที่ขยายออกไป

^{๑๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **เพื่อน**, หน้า ๒-๓.

^{๑๔} พ.อ.พิเศษ ปาน จันทราบุตร, **ศีลธรรมกับปัญหาเยาวชน**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองรัตนการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๕๗๘.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), **พัฒนาปัญญา**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๗.

^{๑๖} พระมหาทองพูน สติสมปนฺโน (เสื่อเหลือง), “ศึกษการคบมิตรในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓.

โดยไม่เกี่ยวข้องกับบุคคล คือความหมายถึงสื่อทุกชนิด ที่บุคคลต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ ต้องอ่าน ต้องดู เพื่อใช้ในการอุปโภคประจำวัน หรือหมายถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ จึงถือว่าเป็นมิตรที่มีส่วนสำคัญเช่นเดียวกัน ถ้าได้ทั้งบุคคลเป็นมิตรที่ดั่งามและได้สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ดิถีก็ถือว่าเป็นคนที่คบมิตรที่ดี เรียกว่าผู้มี “กัลยาณมิตร”

๒.๒ ประเภทของมิตร

ประเภทของมิตรตามหลักการของพระพุทธศาสนานั้นมีมิตรที่คอยเกื้อหนุนในปัจจุบันช่วยแบ่งเบาภาระงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือเมื่อเกิดปัญหาก็คอยช่วยเหลือเพื่อให้ผ่านพ้นปัญหานั้นไปได้ หรือช่วยให้ปัญหาที่มีนั้นค่อยเบาบางหรือทุเลาลงไปได้ มิตรประเภทนี้คือมิตรที่คอยช่วยเหลืออยู่ในปัจจุบัน นอกจากมิตรที่คอยช่วยเหลือในปัจจุบันแล้ว ยังมีมิตรที่คอยแนะนำเพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดของชีวิตเพื่อให้บรรลุถึงโลกุตระสุขและเข้าสู่พระนิพพานเช่นพระพุทธเจ้าพระองค์เป็นกัลยาณมิตรของสัตว์โลกทั้งหลายเพราะพระพุทธเจ้านั้นพระองค์ทรงมีความรักต่อมนุษย์ทุก ๆ คนปรารถนาให้มนุษย์ทุกคนพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะสงสาร

ฉะนั้นการจะคบกับบุคคลใดควรใช้การพิจารณาให้เห็นว่าบุคคลนี้จัดอยู่ในมิตรประเภทไหนควรเข้าไปเสพคุ้นหรือไม่ เพราะถ้าใช้หลักของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้วนั้นก็จะสามารถทำให้เข้าใจได้และรับรู้ได้ว่าบุคคลนี้เป็นมิตรประเภทไหนและควรเข้าไปเสพคุ้นหรือไม่

มิตรตามหลักในพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าได้แบ่งไว้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ มิตรแท้ และมิตรเทียม

๒.๒.๑ มิตรแท้

บาลีใช้ศัพท์ว่า “สุหมิตร” คือมิตรที่มีใจดี มีความจริงใจ คบหาด้วยความบริสุทธิ์ใจ เสมือนมารดาคบหาดูแลบุตรที่เกิดแต่อกตนเอง เป็นมิตรที่คบหาแล้วมีแต่ความเจริญฝ่ายเดียวแบ่งออกเป็น ๔ ประเภทคือ^{๑๗}

๑. มิตรมีอุปการะ “อุปการะ” แปลว่า ความช่วยเหลือเกื้อกูล ดังนั้น “มิตรมีอุปการะ” คือมิตรที่คอยให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนให้เพื่อนนั้นพ้นจากทุกข์

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ เราได้ยินสุภาษิตพูดถึงลักษณะ ของเพื่อนอย่างหนึ่งว่า “เพื่อนกินหาง่าย เพื่อนตายหายาก” เพื่อนจำพวกนี้ ถ้าเราร่ำรวยมีความอุดมสมบูรณ์ เพื่อนก็จะมาช่วยกินช่วยใช้ แต่ถ้าเราเกิดยากจนลงเพื่อนก็จะหลีกหนีหายไป แสดงว่าเขาผู้นั้นมิใช่มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ แต่มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์นั้น ไม่ว่าเพื่อนจะประสบกับความทุกข์ก็จะคอยช่วยเหลือ เมื่อเพื่อนมีความสุขก็จะพลอยยินดีด้วยหรือเรียกว่า “มุทิตา”

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ เพื่อนที่ดีต้องคอยแนะนำประโยชน์ทำประโยชน์ให้เพื่อไม่ให้เพื่อนนั้นประสบกับความล้มเหลว เพราะธรรมดาว่าการคิดเรื่องต่าง ๆ เพียงคนเดียวย่อมมีโอกาสผิดพลาดได้แต่ถ้ามีเพื่อนที่คอยแนะนำและคอยช่วยเหลือยอมทำงานนั้น ๆ สำเร็จลุล่วงได้อย่างรวดเร็ว

^{๑๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๐/๒๐๙

๔. มิตรมีความรักใคร่ มิตรที่ดีจะต้องเป็นคนมีน้ำใจ มีจิตใจเอื้ออาทร ช่วยเหลือ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน สิ่งใดที่พอจะช่วยกันได้ก็ช่วยกันไปตามกำลังความสามารถ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ หวังเพียงว่าเพื่อนของเรานั้นจะพ้นจากความทุกข์นั้นไปได้

จะเห็นได้ว่ามิตรแท้ คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ มีอุปการะร่วมสุขร่วมทุกข์ แนะนำประโยชน์ และ มีความรักใคร่ บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ย่อมก่อให้เกิดความสุขและความอุ่นใจกับบุคคลที่คบหาสมาคมด้วยอย่างสนิทใจ

๒.๒.๒ มิตรเทียม

คือมิตรไม่แท้ มิตรไม่หวังดี มาในสภาพของมิตร แต่ไม่ใช่มิตร เพราะเป็นมิตรหวังประโยชน์ฝ่ายเดียว บาลีใช้คำว่า “มิตรปฏิรูป” พึงทราบว่าเป็นมิตรเทียมไม่ใช่มิตรแท้แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท^{๑๘}

๑. มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว มิตรประเภทนี้หวังแต่ประโยชน์ของตนเองฝ่ายเดียว โดยไม่คิดที่จะเสียสละเพื่อจะช่วยเหลือมิตรแม้แต่น้อยหวังเพียงตนเองนั้นได้ อย่างที่ตัวเองต้องการ คือหวังเพียงการงานของตัวเองสำเร็จผลเท่านั้น ส่วนของมิตรจะเป็นอย่างไรก็ไม่สนใจ

๒. คนดีแต่พูด มิตรประเภทนี้นั้นมักยกย่องและนับถือเรื่องที่ผ่านมาแล้ว และกล่าวสรรเสริญในเรื่องที่ยังไม่ปรากฏ คือพูดเอาใจเพื่อให้เพื่อนเกิดความรักในตนเองและไม่สามารถจะพึงพาอาศัยได้เพราะมิตรประเภทนี้เป็นมิตรที่ใช้ปากทำงานมากกว่าการกระทำ

๓. คนหัวประจบ มิตรประเภทนี้ไม่ว่าเพื่อนจะปรึกษาเรื่องอะไรไม่ว่าจะเป็นเรื่องดีหรือเรื่องที่ไม่ดีก็จะพลอยเห็นด้วยไม่ได้ป้องกันเพื่อนให้พ้นจากความประมาทเพราะเพื่อนทำชั่วก็พลอยสนับสนุน ทำดีก็สนับสนุน เพราะไม่สามารถแนะนำเรื่องดีได้ เพราะกลัวเพื่อนจะไม่พอใจเมื่อตักเตือนในเรื่องนั้น ๆ

๔. คนชวนฉิบหาย มิตรประเภทนี้ชอบชักชวนไปในทางที่เสียหายเมื่อคบกับมิตรประเภทนี้สนิทสนมย่อมชักชวนไปในทางที่ไม่เกิดประโยชน์ดังเช่นพระเทวทัต ชักชวนพระเจ้าอชาตศัตรูให้รบบปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสาร เพื่อขึ้นครองราชย์สมบัติเองนั้น ถ้าพระเจ้าอชาตศัตรูไม่เข้าไปคบหากับพระเทวทัตนั้นคงสามารถบรรลุธรรมไปแล้ว แต่ที่เป็นเช่นนี้เพราะไปคบกับ คนชวนฉิบหายนั่นเอง

จะเห็นได้ว่ามิตรเทียม คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ ถือเอาแต่ประโยชน์ตัวเอง ดีแต่พูด ประจบสอพลอ และ ชักชวนในทางฉิบหาย บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นย่อมก่อให้เกิดความทุกข์และความเดือดเนื้อร้อนใจ ต่อบุคคลที่คบหาสมาคมด้วย

จากการศึกษาพบว่า มิตรในทางพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ ประเภทด้วยกันคือ มิตรที่บุคคลคบแล้วเกิดความสุขสบาย อุ่นใจ มีความสุข เรียกว่า มิตรแท้ ส่วนมิตรที่เมื่อคบแล้วก่อความรำคาญใจ สร้างแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อน ความฉิบหาย เรียกว่า มิตรเทียม

^{๑๘} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๔/๒๐๗

๒.๓ ลักษณะของมิตร

เมื่อได้ทราบถึงประเภทของมิตรแท้และมิตรเทียมซึ่งแยกออกเป็นอย่างละ ๔ ประเภทแล้ว ควรจะรู้ลักษณะของมิตรแต่ละประเภทนั้นว่ามีลักษณะเป็นอย่างไรบ้างเพื่อจะเป็นแบบอย่างให้เข้าไปคบใกล้ชิดสนิทสนมได้อย่างถูกต้อง ว่ามิตรรอบตัวของเรานั้นเข้ากับมิตรประเภทใดจะได้จำแนกตามลักษณะนิสัยของแต่ละบุคคลไป เพื่อประโยชน์ของผู้เข้าไปเสพมิตรนั่นเอง พระพุทธศาสนาได้แบ่งแยกลักษณะของมิตรแท้และมิตรเทียมดังนี้

๒.๓.๑ ลักษณะของมิตรแท้ ๔ ประเภท

(๑) มิตรมีอุปการะ มีลักษณะ ๔ อย่างคือ^{๑๙}

๑. ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
๒. ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
๓. เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้
๔. เมื่อมีฐานะช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

ในลักษณะทั้ง ๔ อย่างข้างต้นนั้นมีอธิบาย ดังนี้

๑) ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว คือ มิตรที่ช่วยเพื่อนไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาท ไม่ว่าจะความคะนองตามวัย หรือความประมาทในการศึกษา การทำงาน การดำเนินชีวิต ในครอบครัว เป็นต้น

๒) ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว คือ มิตรที่ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ ในขณะที่เดียวกันก็ประพฤติซื่อสัตย์เป็นกุศลมูล หรือ ไม่คิดละโมภ ถือเอาสิ่งของคนอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อเห็นทรัพย์ของเพื่อนแล้ว ย่อมรักษาให้เพื่อน ยิ่งเมื่อเพื่อนนำไปฝากไว้หรือเพื่อนไปนอกบ้าน ก็เก็บรักษาไว้ให้เพื่อนอย่างดี แม้เพื่อนจะไม่บอกก็ตาม

๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้ คือ คำว่า “ภัย” นั้นมี ๒ ประการ ได้แก่

(๑) ภัยโดยธรรมชาติ (๒) ภัยจากมนุษย์ ซึ่งภัยจากธรรมชาติบางอย่างไม่สามารถป้องกันได้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมนำความเสื่อมเสียมาสู่มนุษย์ ความเห็นอกเห็นใจย่อมเกิดขึ้นกับมิตรแท้ผู้เห็นภัยพิบัติของเพื่อน ย่อมเป็นที่พึ่งพาอาศัยให้กับเพื่อนได้ และภัยที่เกิดจากมนุษย์ เช่น การทะเลาะ เป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นได้ มิตรมีอุปการะย่อมสามารถป้องกันเพื่อนได้ ดังคำว่า

บุคคลพึงคบมิตรสหายและเจ้านายไว้เพื่อได้รับความสุข เรากำจัด
ศัตรูได้ด้วยกำลังแห่งมิตร เป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยบุตร ทั้งหลาย

^{๑๙} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๑/๒๑๐.

บันเทิงอยู่ เหมือนเกราะที่บุคคลสวมแล้ว ป้องกันลูกศรทั้งหลายได้
ฉะนั้น^{๒๐}

และว่าถ้าบุคคลพึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาดน เทียวไปด้วยกันได้ เป็นสาธุ
หารี เป็นนักปราชญ์ ครอบงำอันตรายทั้งปวงได้แล้ว พึงมีใจเข้มแข็ง มีสติ เทียวไปกับ
สหายนั้นเถิด^{๒๑}

๔) เมื่อมีธุระช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก คือ เมื่อมีกิจที่จำเป็นเกิด
ขึ้นกับเพื่อน ให้การช่วยเหลือ ไม่ว่าจะเป็นการออกทรัพย์ ออกกำลังกาย ให้กำลังใจ แก่เพื่อน
เพื่อให้เกิดความสบายใจ โดยไม่จำเป็นที่เพื่อนจะต้องขอ หรือถ้าเพื่อนมาขอ มิตรประเภทนี้ ย่อมมี
น้ำใจสามารถให้ทรัพย์ได้เป็นสองเท่าของจำนวนที่เพื่อนออกปากขอมา ซึ่งเป็นการแสดงถึงความ
จริงใจ มีน้ำใจ และที่สำคัญเต็มใจช่วยเหลือเพื่อน

มิตรมีอุปการะ คือมิตรที่ป้องกันเมื่อมิตรนั้นเป็นผู้ที่ประมาท คือเมื่อเพื่อนประมาท
ทั้งการดำเนินชีวิต และการทำงานย่อมคอยรักษาและป้องกันเพื่อให้มิตรนั้นหายจากความประมาท รัก
มิตรเปรียบเสมือนกับรักตัวเอง เมื่อมิตรประมาท ก็พยายามหาวิธีเพื่อป้องกันมิตรด้วยกันตักเตือน
เพื่อให้พ้นจากความประมาท เพราะความประมาทนั้นเป็นเหตุทำให้เกิดความฉิบหายทั้งชีวิตและ
ทรัพย์สิน และหาอุบายเพื่อป้องกันทรัพย์สินของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว ไม่ให้เกิดความเสียหาย เมื่อ
เกิดมีภัยขึ้นกับมิตรก็สามารถช่วยเหลือดูแลตามกำลังของตนได้เพื่อให้มิตรนั้นพ้นจากความทุกข์ และ
เมื่อมิตรมีกิจต้องการความช่วยเหลือก็อาสาที่จะช่วยทั้งทางด้านร่างกายและแรงทรัพย์โดยไม่ต้องรอ
ให้มิตรออกปากเพื่อขอความช่วยเหลือ เมื่อมิตรช่วยเหลือกิจการเช่นนี้ ก็จะสามารถเป็นที่พึ่งของ
เพื่อนได้อย่างแท้จริง

(๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ ๔ อย่างคือ^{๒๒}

๑. ขยายความลับของตนแก่เพื่อน
๒. ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้แพร่งพราย
๓. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ
๔. แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้

ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) ขยายความลับของตนแก่เพื่อน คือ มิตรที่ไม่บอกเรื่องอันที่ควรปกปิด
หรือที่เป็นความลับแก่บุคคลอื่น แต่สามารถบอกแก่เพื่อนของตนได้ เพราะตามปกติคนที่ไว้วางใจกัน
เท่านั้นจึงสามารถจะบอกเรื่องอันควรปกปิด หรือความลับได้

๒) ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้แพร่งพราย คือ มิตรที่สามารถรักษา
ความลับที่เพื่อนได้บอกกล่าวกับตัวเองไว้ได้ โดยไม่แพร่งพรายให้คนอื่นได้ล่วงรู้ เรียกได้ว่ามีความ

^{๒๐} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๕๖/๒๙๖, (ไทย) ๒๗/๕๖/๔๓๑.

^{๒๑} ชุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๔๕/๓๔๔, (ไทย) ๒๕/๔๕/๕๑๐.

^{๒๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๒/๒๑๐.

จริงใจต่อกันทั้งสองฝ่าย ไว้วางใจต่อกันเป็นอย่างมาก ด้วยความหวังว่า ความลับของตนจะไม่ถูกเปิดเผยต่อสาธารณชนด้วยเช่นกัน หรือต่างฝ่ายต่างไว้วางใจซึ่งกันและกัน

๓) ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ คือ มิตรที่ไม่ยอมหนีไกล เวลาเกิดความวิบัติต่อเพื่อน เพราะเวลาเช่นนี้ เพื่อนย่อมเกิดความลำบากทางกายอยู่แล้ว มิตรคนไหนที่มาช่วยในยามที่เพื่อนมีความทุกข์ ย่อมเป็นมิตรที่แท้จริง

๔) แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้ คือ มิตรที่สามารถสละชีวิตของตนในการทำงานให้เพื่อนได้ โดยถือเสมือนว่า ชีวิตของตนเสมอเหมือนชีวิตของเพื่อน และชีวิตของเพื่อนก็เสมอเหมือนกับชีวิตของตน ถ้าเรารักตนมากขนาดไหน ย่อมมี ความรักต่อเพื่อนมากขนาดนั้น เรียกได้ว่าเสียสละชีวิตร่วมทุกข์ร่วมสุข เพื่อประโยชน์สุขแก่เพื่อนได้

มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มิตรประเภทนี้เป็นมิตรที่สามารถคุยกันได้ทุกเรื่องเป็นคนที่สามารถเปิดอกคุยกันได้สามารถบอกความลับของกันและกันได้และมั่นใจได้ว่าความลับของเพื่อนนั้นจะไม่แพร่งพรายออกไปเพราะการเล่าให้เพื่อนฟัง ถึงแม้ว่าเมื่อประสบกับอันตรายก็ไม่ทิ้งให้เพื่อน ประสบความทุกข์แต่เพียงผู้เดียว ถึงแม้บางครั้งต้องแลกชีวิตเพื่อรักษาเพื่อนก็สามารถที่จะทำได้ มิตรประเภทนี้จึงได้ชื่อว่า มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์

(๓) มิตรแนะนำประโยชน์ มีลักษณะ ๔ อย่างคือ^{๒๓}

๑. ห้ามมิให้ทำความชั่ว
๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๔. บอกทางสวรรค์ให้

ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) ห้ามมิให้ทำความชั่ว คือ มิตรที่แนะนำ หรือห้ามเพื่อนเวลาทำสิ่งไม่ดี เช่น ห้ามว่า “เมื่อเราเห็นอยู่ ท่านจะไม่ได้ทำอย่างนี้ ท่านพยายามรักษาศีลเถิด พยายามประพฤติตนตามหลักกฏศุลยกรรม ๑๐ เถิด” เป็นต้น

๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี คือ มิตรที่ต่อเนื่องมาจากข้อที่หนึ่ง หลังจาก ที่ห้ามมิให้ทำสิ่งที่ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ ให้รู้ให้เห็นโทษของการกระทำสิ่งที่ไม่ดี จนเพื่อนเห็นดีเห็นงามด้วยแล้ว ก็แนะนำสิ่งที่ดี ที่ควรประพฤติให้แก่เพื่อน ซึ่งได้แก่ ให้ประกอบคุณงามความดี เช่น “เพื่อนจงประกอบในกรรมดี นึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้า เป็นที่พึ่งที่ระลึกเถิด” เป็นต้น

๓) ให้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง คือ มิตรที่แนะนำให้เพื่อนได้ฟัง ในสิ่งที่ไม่เคยฟัง ให้ฟังอย่างละเอียด ลึกซึ้ง อธิบายให้เพื่อนเข้าใจในสิ่งที่ เป็นมงคล ด้วยถ้อยคำอันเป็นที่บังใจให้ เอิบอาบ ทำให้ฉลาดในลาภ คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง (สุตมยปัญญา)

^{๒๓} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๓/๒๑๐.

๔) บอกทางสวรรค์ให้ คือ มิตรผู้แนะนำให้กระทำในสิ่งที่ทำให้ชีวิตมีความสุขความเจริญไม่ใช่แต่เพียงชาตินี้เท่านั้น แม้หลังจากชีวิตแตกดับไปแล้ว ก็แนะนำทางที่จะทำให้เกิดในสวรรค์ เช่น บอกว่า “เพื่อนควรจะทำกรรมนี้ดีกว่า เพราะจะทำให้เกิดในสวรรค์” เป็นต้น การกล่าวเช่นนี้ เป็นการบอกผลแห่งความดี บอกถึงผลที่ตนควรได้รับเมื่อทำกรรมดี เป็นอานิสงส์หรือคล้ายกับเป็นการให้รางวัลแก่เพื่อน

มิตรแนะนำประโยชน์ มิตรประเภทนี้ย่อมชี้แจงให้เห็นถึงผลของการทำความชั่วว่าจะได้รับผลของความชั่วอย่างไร และถ้าประพฤติดีจะได้รับผลของความดีอย่างไร ชี้ให้เห็นว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” นอกจากนั้นแล้วยังคอยแนะนำให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี อยู่ในศีลธรรมที่ดีงาม และยังชวนขวยหัวข้อธรรมที่เพื่อนยังไม่เคยฟังให้ได้ฟังเพื่อส่งเสริมปัญญา ให้เพิ่มยิ่งขึ้น จึงถือได้ว่าเป็นเสมือนผู้ที่คอยชี้ทางสวรรค์ให้เพื่อนอย่างแท้จริง

(๔) มิตรมีความรักใคร่ มีลักษณะ ๔ อย่างคือ^{๒๔}

๑. ไม่พอใจในความเสื่อมของเพื่อน
๒. พอใจในความเจริญของเพื่อน
๓. โต้เถียงคนที่พูดติเตียนเพื่อน
๔. รักรองคนที่พูดสรรเสริญเพื่อน

ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) ไม่พอใจในความเสื่อมของเพื่อน คือ เวลาเพื่อนตกทุกข์ได้ยาก ก็ร่วมทุกข์ด้วย ไม่ยินดีด้วยความเสื่อมของเพื่อน มิตรเช่นนี้เมื่อได้ฟังความสูญเสียของบุตร ภรรยา หรือของบริวารเกิดขึ้นย่อมไม่ยินดี ไม่ชอบใจ มีจิตใจประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม คือ

...มิตรย่อมไม่ยินดีในความเสื่อมของเพื่อน เมื่อความเสื่อมเกิดขึ้น ก็พึงทำประโยชน์อันอุดมให้ได้ เมื่อความวิบัติเกิดขึ้นแก่สหายแล้วก็ช่วยแบ่งเบาภาระ กระทำประโยชน์อย่างสูงให้ ช่วยปลดเปลื้องสหายนั้นจากความทุกข์กาย ทุกข์ใจ^{๒๕}

๒) พอใจในความเจริญของเพื่อน คือ มิตรที่มีความยินดี เมื่อเห็นความเจริญ หรือได้ทราบถึงความก้าวหน้า ไม่ว่าจะเป็นที่การทำงาน หรือ การเรียนการศึกษา อันเป็นไปในชีวิตของเพื่อน ย่อมเกิดความพลอยยินดี (มุทิตา) หรือ เป็นไปได้ก็ไปเยี่ยมเพื่อน เพื่อแสดงความดีใจในความสำเร็จของเพื่อน ไม่เกิดความอิจฉาริษยา

๓) โต้เถียงคนที่พูดติเตียนเพื่อน คือ มิตรที่ช่วยปกป้องเพื่อน ไม่ต้องการให้ใครมาติเตียนเพื่อน เมื่อมีใครนำเพื่อนไปพูดในทางไม่ดี หรือพูดติเตียนเพื่อนของตน ย่อมห้ามด้วยถ้อยคำ เป็นต้นว่า ท่านอย่าพูดอย่างนั้น

^{๒๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๔/๒๑๑.

^{๒๕} ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๓/๔๖๘.

๔) รับรองคนที่พูดสรรเสริญเพื่อน คือ มิตรที่ดีใจแทนเพื่อน เสมือนเป็นตัวแทนเพื่อน เมื่อมีคนพูดสรรเสริญ ยกย่องในทางที่เป็นคุณงามความดี ไม่ว่าจะผ่านทางด้านร่างกาย เช่น รูปร่าง น่ารัก หรือทางด้านวาจา เช่น พูดจาไพเราะ หรือทางจิตใจ เช่น มีความคิดที่ดี เป็นต้น หรือมีความรู้สึกภาคภูมิใจ ว่าตัวเองเลือกคบคนดี เลือกคบคนถูกแล้ว จึงกล่าวขอบคุณเขาเป็นการตอบแทน

มิตรมีความรักใคร่นั่น เมื่อเพื่อนทุกข์ก็ทุกข์กับเพื่อนหรือเมื่อครอบครัวของเพื่อนประสบกับอันตรายก็พลอยเสียใจและวิตกเป็นทุกข์กับเพื่อนด้วย ดูว่าความทุกข์นั้นเกิดขึ้นกับตัวเอง แต่เมื่อเพื่อนประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานได้รับความเจริญก็ยอมแสดงความยินดีกับเพื่อนด้วย เมื่อใดก็ตามถ้ามีคนที่มาโน้มน้าเพื่อนก็คอยแก้ต่างให้เพื่อนเพื่อป้องกันเพื่อนจากการใส่ร้ายนั้น และเมื่อเพื่อนได้รับคำสรรเสริญก็ยอมที่จะส่งเสริมและสนับสนุนว่าเรื่องนั้นถูกต้องแล้วดังที่กล่าวอ้าง และชมเชยผู้ที่กล่าวนั้น

สรุปได้ว่า มิตรที่ดี หรือ กัลยาณมิตร ยอมให้สิ่งที่ให้ไต่ยาก ไม่ว่าจะป็นทรัพย์สินเงินทอง หรือแม้กระทั่งชีวิตของตนก็สามารถสละแทนเพื่อนได้ ทำสิ่งที่ทำไต่ยาก ได้แก่การกระทำที่ทวนกระแสแห่งกิเลส ตัณหา หรือจิตใจที่มักตกไปในทางที่ชั่วร้าย จนกระทั่งสามารถชักนำเพื่อนให้เป็นคนดีได้ ทนต่อสิ่งที่ทนไต่ยาก คือ ทนต่อการกล่าวติเตียน หรือคำด่าว่าที่ทำให้เจ็บใจ เปิดเผยความลับแก่เพื่อน เพราะว่ามีมิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรที่ตัวยอมแสดงความจริงใจของตน เพื่อให้เพื่อนไว้วางใจ ในขณะที่เดียวกันยังสามารถรักษาความลับของเพื่อนไว้ได้ ยิ่งเมื่อเวลาที่เพื่อนประสบภัยพิบัติ มีความทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย เพื่อนตกต่ำไร้ที่พึ่งพำนักไม่ดูหมิ่นเพื่อน พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือเสมอ

อนึ่ง เราพึงตั้งข้อสังเกตว่า มิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรนั้นไม่ได้หมายถึงมิตรผู้มีอายุเสมอกัน หรือมีความหมายเพียงเพื่อนร่วมเรียน ร่วมเล่นเท่านั้น แต่ยังหมายความกว้างออกไปมาก ถึงครู อาจารย์ผู้ให้การศึกษา สามเณรภรรยาผู้ให้การแนะนำ เจ้านายผู้ให้การงาน พระสงฆ์ผู้ให้คำแนะนำ บอทางสวรรค์ให้ ดังพระธรรมปิฎก กล่าวไว้ว่า “กัลยาณมิตรมิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีอย่างในความหมายสามัญเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงบุคคลผู้เฝ้ายามพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง เช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก บิดามารดา ครู อาจารย์.”^{๒๖}

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๓.

๒.๓.๒ ลักษณะของมิตรเทียม ๔ ประเภท

(๑) มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียวมีลักษณะ ๔ อย่าง^{๒๗}คือ

๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
๒. เสียให้น้อยคิดเอาให้มาก
๓. เมื่อมีภัยถึงแก่ตัวจึงรับทำกิจของเพื่อน
๔. คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัวเอง

ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว คือ บุคคลที่มีมือเปล่ามาบ้านเพื่อน มักพูดถึงคุณสมบัติ หรือพูดยกย่องวัตถุสิ่งของที่มีอยู่ในบ้านของเพื่อน บุคคลลักษณะนี้มักตกอยู่ในอหังการ โลก (โลภธัมมาสัย) มีความอยากมี อยากได้เกินขอบเขต ซึ่งจะเรียกว่า เป็นคนเห็นแก่ตัวมาก มุ่งแต่จะได้อย่างเดียว ซึ่งได้แก่แสวงหาในทางที่เป็นกุลโลบายเพื่อเอามาเป็นของตนให้ได้

๒) เสียให้น้อย คิดเอาให้ได้มาก คือ บุคคลที่คอยเอาวัดเอาเปรียบ เป็นเพื่อนที่รู้มาก พยายามแสวงหาผลประโยชน์จากเพื่อนให้มากที่สุด ให้ของอย่างใดอย่างหนึ่งน้อย แต่หวังผลมาก เรียกว่า ยอมลงทุนน้อย แต่หวังถอนทุนคืนให้มากกว่าที่ลงทุนไป

๓) เมื่อมีภัยถึงแก่ตัวจึงรับทำกิจของเพื่อน คือ บุคคลที่ทำอะไรไปก็หวังว่าเพื่อนจะได้ช่วยเหลือตนเอง ในโอกาสต่อไป แต่ในทางตรงกันข้ามเมื่อไม่มีภัยเกิดแก่ตนเอง จะพยายามปลีกตัวไม่ให้เพื่อนได้พบหรือขอความช่วยเหลือจากตนได้ ช่วยเหลือเพื่อนไม่ได้ด้วยความรัก แต่ทำเพื่อผลประโยชน์ จัดอยู่ในลักษณะของเพื่อนที่เห็นแก่ตัว ถือเอาผลประโยชน์เป็นสำคัญ

๔) คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัวเอง คือ บุคคลที่มีความสัมพันธ์กับคนอื่นเนื่องจากตนเห็นว่า เพื่อนที่ตนคบหาขึ้นต้องมีผลประโยชน์ร่วมกัน รักเพื่อนเพราะสิ่งภายนอก ไม่ได้รักจากภายใน หรือจากจิตใจ ไม่ได้คบเพื่อนด้วยความคุ้นเคยกันฉันมิตร

มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียวนั้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คนปกอลอก ล่อลวงเอาของเพื่อน เห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว ส่วนสิ่งของตนเองนั้นพยายามที่จะปกปิดไว้ หลีกเลียงต่างๆ เพื่อจะไม่ให้ของตัวนั้นตกถึงเพื่อน คิดเอาฝ่ายเดียวโดยไม่คิดจะเสียสละแม้เพียงสิ่งเล็กน้อย จะเอาของเพื่อนให้มาก ๆ ให้สิ่งของเลวแก่เพื่อน แต่ต้องการสิ่งตอบแทนจากเพื่อนเป็นของดี เพื่อนประเภทนี้จะยอมช่วยเหลือเพื่อนก็ต่อเมื่อตนเองนั้นได้รับความเดือดร้อน เพื่อหวังจะให้เพื่อนนั้นคอยปลดเปลื้องความทุกข์ให้ จึงยอมช่วยเหลือเพื่อน เมื่อตนเองนั้นหมดทุกข์ก็เพิกเฉย เพราะฉะนั้นเพื่อนประเภทนี้จึงคบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเองเป็นใหญ่

^{๒๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๕/๒๐๗.

(๒) คนดีแต่พูดมีลักษณะ ๔ อย่างคือ^{๒๘}

๑. เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย
๒. อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย
๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้
๔. เมื่อมีกิจเกิดขึ้นเฉพาะหน้าก็แสดงความขัดข้อง

ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย คือ บุคคลที่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เช่นกล่าวว่า “ถ้าคุณมาแต่เมื่อวาน ก็จะได้สิ่งของที่มีอยู่ แต่คุณมาวันนี้สิ่งของสิ้นไปหมดแล้ว” เป็นต้น การพูดเช่นนี้แสดงถึงเพื่อนที่หวังพึ่งไม่ได้ เป็นการพูดเพื่อหลีกเลี่ยง ทำให้พันธาระของตนไปเท่านั้น ดังพระพุทธพจน์ว่า

ผู้ใด เมื่อไม่ให้ ไม่เสียสละโภคทรัพย์ ดีแต่พูดคำอ่อนหวานซึ่งไม่มีผล ในมิตรทั้งหลาย ความสัมพันธ์ของผู้นั้นกับมิตรย่อมจืดจาง ควรพูดถึงแต่สิ่งที่ควรทำ ไม่ควรพูดถึงสิ่งที่ไม่ควรทำ คนไม่ทำดีแต่พูด บัณฑิตย่อมรู้ทัน^{๒๙}

๒) อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย คือ บุคคลที่พยายามสงเคราะห์มิตร ด้วยการพูดถึงอนาคต ถึงสิ่งที่ยังมาไม่ถึง เมื่อเพื่อนออกปากขอความช่วยเหลือ มักพูดผลัดไป เป็นเพียงแต่พูดให้ความหวังเท่านั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่าตนเองมีความจริงใจต่อเพื่อน เพื่อให้เพื่อนเข้าใจว่ามีความรัก มีความเป็นห่วงเป็นใยในเพื่อนเท่านั้น

๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้ คือ บุคคลที่เห็นเพื่อนขอร้อง หรือพยายามจะช่วยเหลือเพื่อน ก็ช่วยด้วยสิ่งที่ไม่มีความสำคัญสำหรับตนเอง และเมื่อเพื่อนได้ไป ก็ไม่สามารถจะหาประโยชน์ให้เกิดแก่เพื่อนได้ ถึงแม้เขามีวัตถุสิ่งของอยู่กับตนเอง อาจกล่าวเพียงว่า “ของสิ่งนี้สมควรแก่เพื่อนจริง ๆ แต่เรามีอยู่คนเดียว” ซึ่งสรุปก็คือ สิ่งนั้นไม่สามารถให้แก่เพื่อนได้

๔) เมื่อมีกิจเกิดขึ้นเฉพาะหน้าก็แสดงความขัดข้อง คือ เป็นบุคคลที่อาศัยพึ่งพาไม่ได้ เมื่อเวลาเพื่อนมีกิจมักอ้างเหตุผล หรือความขัดข้องต่าง ๆ เช่น เมื่อเพื่อนกล่าวว่า “เราต้องการยานพาหนะ” บุคคลประเภทนี้มักพูดว่า “เสียตายจริง ๆ ยานพาหนะของเราหายเสียแล้ว มันไม่ดี หรือใช้ไม่ได้” เป็นต้น หรือ เมื่อมีกิจการงานบางอย่างต้องอาศัยความร่วมมือกัน เพื่อให้กิจการนั้นสำเร็จโดยเร็ว บุคคลประเภทนี้มักแสดงอ้างกิจอื่น ๆ ดังในทริชาดก ท่านกล่าวว่า

ผู้ใดหมดความอาย เกลียดชังความมีเมตตา กล่าวอยู่ว่า เราเป็นมิตรสหายของท่าน แต่ไม่ได้เอื้อเพื่อทำการงานที่ดีกว่า บัณฑิตรู้จักผู้ นั้นได้ ดีว่า ผู้นี้มิใช่มิตรสหายของเรา เพราะว่าบุคคล (ผู้เป็นมิตร) จะทำตามที่

^{๒๘} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๖/๒๐๘.

^{๒๙} ขุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๓๑/๑๔๗, (ไทย) ๒๗/๓๑/๒๓๓.

พูด ก็ฟังกล่าวอย่างนั้น ไม่ทำ ก็จะไม่พูด เขาเป็นเพียงแต่พูดว่า เรา เป็นมิตรสหายของท่าน^{๓๐}

คนดีแต่พูด เพื่อนประเภทนี้มักนำเรื่องที่ผ่านมาแล้วนำกลับมาเล่าใหม่ เช่นเมื่อมี ลากสักการะเกิดขึ้น ก็ไม่เคยคิดถึงเพื่อน หลังจากนั้นก็มีพูดว่า คิดถึงอยู่เสมอแต่ตอนนี้หมดแล้ว จึงไม่สามารถที่จะแบ่งให้ได้ หลังจากนั้นจะอ้างสิ่งที่ยังมาไม่ถึงมาปราศรัย เพื่อปลุกปลอบให้เพื่อน ช่วยเหลือกิจของตัวเอง หรือเมื่อคราวจะสงเคราะห์เพื่อนก็จะสงเคราะห์ในสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์ หรือหาประโยชน์จากสิ่งนั้นได้น้อยมาก และเมื่อใดก็ตามที่เพื่อนหวังจะให้ช่วยเหลือในกิจการงาน ต่าง ๆ ก็ชอบพูดผิดเพี้ยนเพื่อจะได้ไม่ต้องช่วยเหลือกิจการของเพื่อน

(๓) คนพูดประจบมีลักษณะ ๔ ประเภทคือ^{๓๑}

๑. เพื่อนทำชั่ว ก็คล้อยตาม
๒. เพื่อนทำดี ก็คล้อยตาม
๓. ต่อนหน้าว่าสรรเสริญ
๔. ลับหลังตั้งนินทา

ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) เพื่อนทำชั่วมก็คล้อยตาม คือ บุคคลที่ไม่สนับสนุน ไม่คัดค้านในเมื่อ เพื่อนจะทำความชั่ว แต่ประจบ ตามใจเพื่อนให้ทำในสิ่งที่เพื่อนคิด เพื่อนทำ ถึงแม้สิ่งนั้นจะเป็นสิ่ง ที่ผิดก็ตาม เช่น เมื่อเพื่อนพูดว่า “พวกเราจะทำการต้มสุราและเมรัย เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง” คนหัวประจบประเภทนี้ก็จะตามใจเพื่อน อาจจะเป็นการกล่าวด้วยคำว่า “ดีแล้วเพื่อนทำกันเถิด” บุคคลลักษณะเช่นนี้ เราไม่สามารถจะเอาเป็นที่พึ่งได้ ไม่สามารถจะให้คำปรึกษาที่ดีแก่เราได้ เพราะคอยคล้อยตามเพื่อนอยู่ตลอดเวลา

๒) เพื่อนทำดีก็คล้อยตาม คือ บุคคลที่มีลักษณะคล้ายประเภทที่หนึ่ง คือ ในทางตรงกันข้าม ไม่มีแนวคิดที่จะเสนอให้ใหม่ เพียงแค่คอยยุยงส่งเสริมเท่านั้น

๓) ต่อนหน้าว่าสรรเสริญ คือ บุคคลที่ขาดความจริงใจต่อเพื่อน ต่อมิตร เพราะเป็นลักษณะที่ ปากว่าตาขยิบ

๔) ลับหลังตั้งนินทา คือ บุคคลที่ไม่พยายามจะรักษาความลับของเพื่อน แต่เป็นคนที่ย้ายเพื่อน เพราะนำสิ่งที่เพื่อนบอกพร่องของเพื่อนไปเผยแพร่ แต่ไม่แนะนำให้เพื่อน แก้ไขปรับปรุง ในส่วนที่ไม่ดี หรือแนะนำให้รักษาในส่วนที่ดี กลับนำส่วนที่ไม่ดีออกไปพูดให้บุคคล อื่นฟัง

คนหัวประจบ เพื่อนจะทำชั่วมก็คล้อยตาม เมื่อเพื่อนมาปรึกษาเรื่องชั่ว ทั้ง ๆ ที่รู้ว่า ไม่ดีแต่ด้วยหวังประจบก็คล้อยตามและแสดงความเห็นด้วยไปทุกเรื่อง บางครั้งเพื่อนจะทำการกุศล

^{๓๐} ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๘๐๗.

^{๓๑} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๗/๒๐๘.

เช่นบำเพ็ญทานรักษาศีล แม้ว่าตนจะไม่เห็นด้วยก็ค่อยตาม บางครั้งต่อหน้าเพื่อนมีแต่ยกย่องทุกเรื่องว่าเป็นคนมีความสามารถ แต่อยู่ลับหลังเพื่อนย่อมนิทาเพื่อนให้คนอื่นฟังเพื่อหวังให้เกิดความเสื่อมเสียแก่เพื่อนนั้น ๆ

(๔) คนที่เป็นเพื่อนชักนำในทางที่เสื่อม ^{๓๒}

๑. ชักชวนดื่มน้ำเมา
๒. ชักชวนเที่ยวกลางคืน
๓. ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น
๔. ชักชวนเล่นการพนัน

ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) ชักชวนดื่มน้ำเมา คือ บุคคลที่ชอบเสพของมีนเมา หรือสิ่งเสพติด เช่น กัญชา ยาฝิ่น ยาม้า เป็นต้น เมื่อเห็นเพื่อนตั้งอยู่ในความประมาท ก็ไม่รักษาเพื่อน แต่ในทางกลับกัน กลับชวนเพื่อนให้ดื่มสุรา จนทำให้ตั้งอยู่ในความประมาท ขาดสติสัมปชัญญะ ดังพระพุทธพจน์ว่า

การดื่มสุราเป็นทางสำหรับให้สัตว์ไปสู่ทุคติ คือ การยังสัตว์มีลมปราณให้ตกลงไป (ฆ่าสัตว์) การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ (ลักทรัพย์) การกล่าวเท็จ การคบหาภรรยาของผู้อื่น (ประพฤตินอกใจ) ซึ่งเรากล่าวว่าเป็นกรรมกิเลส บัณฑิตทั้งหลายไม่สรรเสริญ ^{๓๓}

และว่า “ เมื่อใด นักเลงสุราเมาและเซ่อแล้ว ทำลายหม้อเสียเพราะความประมาท เมื่อนั้นบางครั้งเขาเป็นคนเปลือย บางคราว นุ่งผ้าเก่า เป็นคนเขลา ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง” ^{๓๔}

๒) ชักชวนเที่ยวกลางคืน คือ บุคคลที่มักมาชวนเพื่อนออกเที่ยวเตร่ ไม่รู้จักหน้าที่การงานอันมีในบ้านเรือน ในครอบครัว ทำตัวเหมือนคนไร้ประโยชน์ ไม่มีหน้าที่ ไม่รู้จักการศึกษาหาความรู้ ซึ่งเป็นอาภรณ์ประดับตน

๓) ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น คือ บุคคลที่ชักชวนให้เที่ยวตามตรอกในเวลากลางคืน จนอาจก่อให้เกิดการลักขโมยทรัพย์สินของคนอื่นได้ หรืออาจนำไปสู่การเสพยาเสพติด ซึ่งจะนำไปสู่การเที่ยวดูการละเล่น หรือมหรสพต่าง ๆ จนทำให้เสียการเสีงาน และที่สำคัญจะเป็นเครื่องนำไปสู่ประการที่สี่ได้ง่ายด้วย

๔) ชักชวนเล่นการพนัน คือ บุคคลที่มีความสัมพันธ์กับเพื่อน เพื่อนำไปสู่ความประมาทอันสืบเนื่องมาจาก ข้อ ๒, ๓, หลังจากเที่ยวกลางคืน มัวเมาในการเล่นแล้ว ย่อมจะ

^{๓๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๘/๒๐๘.

^{๓๓} ที.ปา.อ. (บาลี) ๗๙/๑๗๕.

^{๓๔} พระสิริมังคลาจารย์, มังคลัตถทีปนี ทุติโย ภาค, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗๐.

ชักนำเพื่อนไปสู่การเล่นการพนันในที่สุด เพราะขาดสติสัมปชัญญะ ซึ่งจะทำให้เสี่ยงต่อการเสียทรัพย์สินเป็นอย่างมาก กว่าที่จะได้ทรัพย์สินนั้นมาต้องทำงานหนักถึงจะเก็บออมทรัพย์ได้

คนที่ชอบชักนำเพื่อนไปในทางที่เสื่อมนั้น เรียกอีกอย่างว่า คนชวนฉิบหาย เพราะคอยชักชวนเพื่อนให้ไปข้องเกี่ยวกับอบายมุขมียาเสพติดเป็นต้น นอกจากนั้นแล้วยังคอยชักชวนให้เป็นคนเที่ยวกลางคืนซึ่งเป็นเหตุของการถูกระวางสงสัยจากบุคคลทั่ว ๆ ไป คอยชักชวนเพื่อไปดูมหรสพเมื่อมีการเล่นที่ไหนก็ต้องตามไปดูไปชม และชอบชักชวนไปในการเล่นการพนันซึ่งเป็นเหตุแห่งความฉิบหายของชีวิต

จะเห็นได้ว่า มนุษย์เราทุกคนจะไม่เกี่ยวข้องกับใครไม่ได้เลย จำเป็นอย่างยิ่งต้องคบหาสมาคมกับบุคคลทั้งภายในครอบครัวและภายนอก ยิ่งการมีมิตรเทียมเป็นเพื่อน ย่อมนำไปสู่ทางแห่งความเสื่อม ซึ่งเรียกว่า “อบายมุข” (ปากแห่งความเสื่อม) มีเพื่อนที่ไม่ดีเป็นผู้คอยแนะนำไปในทางที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายติเตียน ทำให้เสียทั้งประโยชน์ในปัจจุบัน (ที่ภฏฐธัมมิกัตถะ) และประโยชน์ในภายภาคหน้า (สัมปรายิกัตถะ) ได้ ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสโทษแห่งการคบมิตรเทียม หรือมิตรชั่วไว้ ๖ ประการ^{๓๕} ได้แก่

- (๑) มีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย
- (๒) มีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย
- (๓) มีนักเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย
- (๔) มีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย
- (๕) มีคนโกงเป็นมิตรสหาย
- (๖) มีโจรเป็นมิตรสหาย

อนึ่ง การคบกับมิตรประเภทใด ย่อมได้รับอิทธิพลจากการคบ ถ้าเราคบกับบุคคลผู้ไม่มีศีล ย่อมเป็นผู้ไม่มีศีล เมื่ออยู่กับบุคคลผู้ละเมิดศีล โดยศีลพื้นฐานที่ทุกคนควรประพฤติปฏิบัติ ตามลักษณะนิสัยของผู้ละเมิดศีลหรือระเบียบวินัยทางสังคม เป็นบุคคลผู้ขาดความมีเมตตา มักชอบเบียดเบียนคนอื่น ละเมิดในทรัพย์สินของคนอื่น และมักแสพลึงของมีนเมา มีสุราเป็นต้น ถ้าใครเข้าไปเกี่ยวข้อง ย่อมจะถูกกล่าวว่าเป็นคนชั่วหรือมีเพื่อนชั่ว เพื่อนไม่ดี ดังพระพุทธพจน์ว่า “...ถ้าว่าบุคคลแม้ไม่ได้กระทำความชั่ว แต่ไปคบบุคคลผู้กระทำความชั่วอยู่ไซ้ไร บุคคลนั้นเป็นผู้บุคคลพึงรังเกียจ ในเพราะความชั่ว และโทษของบุคคลผู้เสพคนชั่วนั้นย่อมมองงาม”^{๓๖}

มิตรเทียมทั้งหมดนั้น เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่มีความจริงใจ มักคิดว่าชีวิต ผลประโยชน์ตนสำคัญกว่า ยิ่งเวลาที่เพื่อนประสบภัย อันตรายมักคิดว่า ชีวิตตนเท่านั้นที่สำคัญ ดังนั้น บิดา

^{๓๕} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๕๒/๑๕๙, (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๕.

^{๓๖} ชุ.อิติ. อ. (บาลี) ๒/๔๖๘.

มารดา ครูอาจารย์ เวลาสอนศิษย์ให้คบมิตร พึงแนะนำให้บุตร ธิดา หรือศิษย์ให้หลีกเลี่ยงจากมิตรเทียมทั้งหมดนี้ เพราะจะเป็นบุคคลที่น่าบุตร ธิดา ไปสู่ความฉิบหายในที่สุด

อย่างไรก็ตามลักษณะของมิตรในทางพระพุทธศาสนายังสามารถเชื่อมโยงถึงสัตบุรุษและอสัตบุรุษ โดยสัตบุรุษถือว่าเป็นมิตรแท้ และ อสัตบุรุษถือว่าเป็นมิตรเทียม ซึ่งลักษณะของสัตบุรุษและอสัตบุรุษ ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ดังนี้

๑. ผู้เป็นอสัตบุรุษคือคนที่ไม่ดี ถ้าเรื่องใดเป็นเรื่องเสียหายของผู้อื่น แม้ไม่มีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้น ถ้าถูกถามก็เล่าเรื่องอันเป็นข้อเสียหายของผู้อื่นเสียหายอย่างพิสดารเต็มที่ ไม่มีการปิดบัง

๒. ผู้เป็นอสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของผู้อื่น แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยเรื่องนั้นหรือถูกถามจนไม่มีทางหลีกเลี่ยง ก็จะเล่าเกียรติของผู้อื่นอย่างอ้อมอ้อมไม่เต็มปาก อ้อมค้อม

๓. ผู้เป็นอสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นข้อเสียหายของตน แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยเรื่องนั้นถ้าถูกถามหรือหาทางหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็จะเล่าเรื่องข้อเสียหายของตนอย่างอ้อมอ้อม ไม่เต็มปากอ้อมค้อม

๔. ผู้เป็นอสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของตนเอง แม้จะไม่มีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้นขึ้นมาเอง แต่ถ้ามีใครถามก็จะเล่าเรื่องที่เป็นเกียรติคุณของตนเองอย่างพิสดาร ไม่มีปิดบังแม้แต่เพียงนิดเดียว

ส่วนบุคคลที่เป็นคนดีหรือที่เรียกว่าสัตบุรุษนั้น ก็มีหลักที่ควรสังเกตซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับ อสัตบุรุษ ดังนี้^{๓๗}

๑. ผู้เป็นสัตบุรุษหรือคนดี ถ้าเรื่องใดเป็นข้อเสียหายของผู้อื่น แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยถึงเรื่องนั้น หรือถูกถามเพราะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็เล่าเรื่องอันเป็นข้อเสียหายของผู้อื่นอย่างปิดบังไม่เต็มที่

๒. ผู้เป็นสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของผู้อื่น แม้ไม่มีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้น ถ้ามีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้นอย่างเต็มที่ไม่มีปิดบัง

๓. ผู้เป็นสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นข้อเสียหายของตน แม้ไม่มีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้นถ้ามีใครถามก็เล่าเรื่องเสียหายของตนอย่างถี่ยาวไม่ปิดบัง

๔. ผู้เป็นสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของตน แม้มีใครถามก็ไม่เปิดเผยเรื่องนั้น แต่เมื่อถูกซักถามจนหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็เล่าเรื่องเกียรติคุณของตนอย่างลัดไม่เต็มปาก

นอกจากนี้การสังเกตบริบทของร่างกายก็แสดงให้เห็นได้ว่าบุคคลเช่นใดเป็นมิตรที่ดี เช่นผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลเรียกว่ากุศลกรรม ๑๐ ประการ ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับ พราหมณ์ และคหบดีทั้งหลาย ความประพฤติสม่ำเสมอ คือ ความประพฤติทางกาย ๓ ประการ ความประพฤติ

^{๓๗} อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/๒๖/๑๗๔ - ๑๗๕.

ทางวาจา ๔ ประการ ความประพฤติทางใจ ๓ กล่าวใน กุศลกรรมบถ ๑๐ คือทางแห่งกุศลกรรมทางทำความดี อันจะนำไปสู่ความสุข ความเจริญ หรือสุคติ มีข้อปฏิบัติดังนี้^{๓๘}

ก. ความประพฤติทางกาย ๓ ประการ

๑. เป็นผู้ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ คือวางอาวุธ และศัตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์

๒. เป็นผู้ละเว้นจากการลักทรัพย์ คือ ไม่ถือเอาทรัพย์อันเป็นที่ปลื้มใจของผู้อื่นในบ้านหรือ ในป่าที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยเป็นเหตุขโมย

๓. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม คือ ไม่เป็นผู้ประพฤติล่วงสตรีที่มีอยู่ในปกครองของมารดา หรือ ผู้มีสามีแล้ว เป็นต้น

ข. ความประพฤติทางวาจา หรือ วชิรธรรมมี ๔ ประการคือ

๑. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ อยู่ในสภา หรือ อยู่ในบริษัท อยู่ในท่ามกลางหมู่ญาติ อยู่ในท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ในท่ามกลางราชสำนัก ไม่กล่าวเท็จด้วยเหตุใดๆก็ตาม

๒. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกอีกฝ่ายหนึ่งเพื่อทำลายกันและกัน เป็นผู้สมานให้คนปองตองกัน ชื่นชมยินดีเพิลิตเพิลินต่อผู้ที่สามัคคี พูดด้วยถ้อยคำที่สร้างสรรค์ สามัคคีกัน

๓. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ พูดคำที่ไม่มีโทษ พูดให้ไพเราะ และ น่ารัก จับใจ เป็นคำที่ชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ

๔. เป็นผู้ละเว้นขาดจาก การพูดหยาบการพูดคำพ้อเจ้าพูดมีประโยชน์พูดความจริง พูดอิงวินัย พูดอิงธรรม พูดคำที่มีหลักฐาน พูดมีประโยชน์เหมาะสมกับเวลา

ค. ความประพฤติทางใจ หรือ มโนกรรม มี ๓ ประการ

๑. เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา คือ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์อันเป็นของผู้อื่นมาเป็นของเรา

๒. เป็นผู้มิจิตไม่เพียบาบาท คือ ไม่มีจิตคิดร้าย ขอให้สัตว์ทั้งหลายไม่มีเวร ไม่เบียดเบียน ไม่มีทุกข์ ครองตนอยู่เป็นสุข

๓. มีสัมมาทิฐิ คือ มีความเห็นชอบ เชื่อว่า ทานที่ให้มืผล ผลของกรรมโลกนี้มี โลกหน้ามี บิдамารตามีบุญคุณ เป็นต้น^{๓๙}

นอกจากลักษณะต่าง ๆ ของมิตรดั่งที่กล่าวมาแล้วข้างต้นยังมีลักษณะที่กล่าวถึงมิตรที่กล่าวไว้ในมิตตามิตตชาดกถึง ๑๖ ลักษณะ ซึ่งพระพุทธเจ้าตอบปัญหาของพระเจ้าโกศลเมื่อครั้งทรงเสด็จจุลถามพระพุทธองค์เกี่ยวกับอำมาตย์ผู้ถวายการรับใช้พระราชาประทานของต่าง ๆ ให้อำมาตย์คนนี้มีมากมายจึงเป็นเหตุให้อำมาตย์คนอื่น ๆ เกิดความอิจฉาทนไม่ได้จึงพากันทูลพระราชาว่า

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๔.

^{๓๙} นิรมล วิชิต, “ศึกษาทัศนคติในการคบมิตร : กรณีศึกษานักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตการศึกษาที่ ๒ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔,) หน้า ๓๒.

อำมาตย์ผู้นี้จะทำความพินาศแก่พระองค์ เมื่อพระราชากำหนดพฤติกรรมของอำมาตย์ผู้นั้นอย่างถี่ถ้วนแล้วก็ไม่เห็นโทษภัยอะไรในตัวของอำมาตย์ผู้นี้ จึงทรงดำริว่า อำมาตย์ผู้นี้เป็นมิตรหรือเป็นศัตรูของเราแน่ นอกจากพระพุทธเจ้าแล้วคงไม่มีใครสามารถที่จะทราบได้ จึงเสด็จเข้าไปหาพระพุทธเจ้า เพื่อให้พระพุทธเจ้าทรงแก้ปัญหาให้ พระพุทธเจ้าจึงได้นำอดีตนิทานมาเล่าถวายเกี่ยวกับลักษณะของผู้มิใช่มิตรและลักษณะของผู้เป็นมิตรอย่างละ ๑๖ ลักษณะดังนี้^{๔๐}

อาการหรือลักษณะของผู้ที่เป็นมิตร ๑๖ ประการ

๑. บุคคลผู้เป็นมิตรย่อมระลึกถึงเพื่อนผู้อยู่ห่างไกล
๒. ยินดีต้อนรับเพื่อนผู้มาหา
๓. ถือว่าเป็นเพื่อนของเรา
๔. รักใคร่จริง ทักทายปราศรัย ด้วยวาจาอันไพเราะ
๕. คบหาผู้ที่เป็นมิตรของเพื่อน
๖. ไม่คบหาผู้มิใช่มิตรของเพื่อน
๗. ห้ามปรามผู้ที่ด่าตีเตียนเพื่อน
๘. สรรเสริญผู้ที่พรรณนาคุณความดีของเพื่อน
๙. ย่อมบอกความลับแก่เพื่อน
๑๐. ปิดความลับของเพื่อน
๑๑. สรรเสริญการงานของเพื่อน
๑๒. สรรเสริญปัญญาของเพื่อน
๑๓. ยินดีในความเจริญของเพื่อน
๑๔. ไม่ยินดีในความเสื่อมของเพื่อน
๑๕. ได้อาหารรสอร่อยย่อมนึกถึงเพื่อน
๑๖. ยินดีอนุเคราะห์เพื่อนว่าควรจะได้ลาภอย่างนี้บ้าง

เมื่อพระราชารู้ได้ฟังพระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับลักษณะของมิตรต่าง ๆ ก็ทรงพิจารณาได้ว่า อำมาตย์คนใดเป็นมิตรหรือว่าไม่เป็นมิตร อำมาตย์ที่เกิดความอิจฉาที่พระราชารู้ว่าอำมาตย์อีกคนมากกว่าตนไม่เชื่อว่าเป็นมิตรเพราะไม่มีความยินดีกับเพื่อน เมื่อพระองค์รู้ว่าอำมาตย์ที่ทำการอุปการะพระองค์มีความจริงใจ ก็ได้ประทานรางวัลเป็นอันมากแก่อำมาตย์ผู้นั้นจนเป็นที่พอใจ ส่วนลักษณะของบุคคลที่ไม่ใช่มิตรนั้น ฟังทราบตามเนื้อความที่ตรงกันข้ามจากอาการหรือลักษณะของมิตรทั้ง ๑๖ ประการตามที่กล่าวมาแล้ว

ลักษณะของมิตรประเภทต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วล้วนเป็นลักษณะสำคัญในการพิจารณาว่า คนนี้ควรคบหรือไม่ แต่ธรรมดาว่าการที่จะหามิตรที่มีคุณสมบัติทั้ง ๑๖ ข้อดังที่กล่าวมาแล้วนั้นถือได้ว่าเป็นเรื่องยากในฐานะที่เราเป็นปุถุชน ยังไม่สามารถที่เข้าสู่กระแสเบื้องต้นแห่งพระนิพพาน คือ พระอริยบุคคล ในพระพุทธศาสนา เหตุที่จะทำให้เกิดอคติ ๔ นั้นถือว่าเป็นเรื่องที่สามารถเกิดขึ้นได้เพราะเรายังมีกิเลสเครื่องเศร้าหมองอยู่มาก พระพุทธเจ้าทรงได้กำหนดข้อสำคัญ

^{๔๐} ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๑๒๒ - ๑๓๒/๓๙๓ - ๓๙๕. ขุ.ชา.(ไทย) ๖๐/๒๐๕ - ๒๐๙.

สำหรับการคบมิตรไว้เพียง ๗ ประการ โดยถือว่าบุคคลที่มีคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่ง ถึงจะไม่ครบก็สามารถที่จะคบหาเป็นมิตรได้ หรือมีครบทั้ง ๗ ข้อก็ยังเป็นมิตรที่ควรคบเป็นอย่างยิ่ง คุณสมบัติ ๗ ประการดังกล่าวมาได้แก่^{๔๑}

๑. มิตรผู้ให้ของที่ให้ได้ยาก
๒. รับทำกิจที่ทำได้ยาก
๓. อุตทนต่อถ้อยคำที่อดทนได้ยาก
๔. บอกความลับของตนแก่เพื่อน
๕. ปิดความลับของเพื่อน
๖. ไม่ละทิ้งเพื่อนในยามวิบัติ
๗. เมื่อสิ้นโอกาสสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น

คุณสมบัตินี้ของมิตรทั้ง ๗ ข้อนี้ถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมิตรนั้นเหนียวแน่นเพราะถ้ามิตรที่สนิทสนมกันก็จะสามารถแบ่งปันช่วยเหลือกันและกันได้โดยไม่สามารถจะหาได้จากบุคคลอื่นที่ไม่ใช่มิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเวลามีกิจการงานต่าง ๆ คนที่เราจะคิดถึงเป็นลำดับต้น ๆ คือมิตรของเรานั้นเอง นอกจากนั้นแล้วการพูดจาที่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญเพราะการเป็นมิตรนั้นนอกจากจะพูดแต่เรื่องที่ดีต่อกันแล้วในบางครั้งก็ยังสามารถตักเตือนกันได้โดยไม่ต้องกลัวเสียมิตรเพราะมิตรที่แท้จริงนั้นย่อมยินดีที่จะรับฟังคำติเตียนของเพื่อนเสมอ ๆ

๒.๔ ความสำคัญของมิตร

ธรรมดาแล้วมนุษย์เรานั้นจำเป็นต้องสมาคมกับบุคคลโดยทั่วไปทั้งภายในครอบครัวและบุคคลภายนอก เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลในสังคม บุคคลที่อยู่ในครอบครัวอย่างเช่น บิดามารดาบุตร สามี ภรรยา หรือว่าสิ่งแวดล้อมรอบตัว เช่น วิทยุ โทรทัศน์ รวมถึงหนังสือพิมพ์ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่เราจะต้องเสพทุกวัน สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นมิตรได้เช่นเดียวกัน จึงถือว่าสิ่งรอบ ๆ ตัวย่อมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมต่อการดำรงชีวิตของคนในยุคปัจจุบันนี้

มิตรเป็นปัจจัยสำคัญยิ่ง ในการดำรงชีวิตและการสร้างความเจริญก้าวหน้าไม่ทางทางใด ความอาภัพของคนเราในการไร้ญาติขาดมิตร มีคนได้ให้คำนิยามสั้น ๆ ว่า “หัวเดียวกระเทียมลีบ” ซึ่งเป็นคำที่เข้าใจกันดีว่า คนชนิดนี้ขาดเพื่อนร่วมจิตร์ร่วมใจ มีตัวคนเดียว จะคิดอะไร ก็เหมือนจะขาดสนไปทั้งหมด ดังพระพุทธพจน์ว่า “เพราะว่า ขึ้นชื่อว่ามิตรย่อมเชื่อมติดต่อกันได้ เพราะการอยู่ร่วมกันบ่อย ๆ มิตรนั้นนั่นเองของบุคคลผู้ไม่สมาคมกัน ย่อมเสื่อมไปเพราะการไม่ได้อยู่ร่วมกัน”^{๔๒}

พระพุทธเจ้ารับรองไว้ว่า มิตรนั้นเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีวิตทรงสอนให้คบมิตรทุกคน ทรงแนะนำให้คบแต่กัลยาณมิตรเท่านั้นอย่าคบ บาบมิตร การที่มิตรมีส่วนสำคัญในหาร

^{๔๑} อัง.สตุตตก.(ไทย) ๒๓/๓๖/๕๖.

^{๔๒} ขุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๕๓/๙, (ไทย) ๒๘/๕๓/๑๐.

ทำให้เจริญหรือเสื่อมนั้นเป็นเหตุผลที่เห็นได้ง่ายอยู่แล้วเพราะเรากับเขาได้ร่วมกันเข้า และร่วมในสิ่งสำคัญคือ ใจเรานั้นร่วมกับใจเขา หรือจะบอกว่า เราได้เอาใจเขามาร่วมกับใจเราก็ได้เป็นการเอาแก่นในที่สุดของชีวิตมาร่วมกันจริง ๆ ลองคิดว่าถ้าเราพร้อมหุ้นเงิน หุ้นทอง หรือแม้แต่เอาร่างกายเข้าไปหุ้นก็ยังไม่เท่ากับ เอาใจเข้าไปหุ้นกัน คนเราลองได้เอาใจเข้าไปหุ้นกันแล้ว เป็นที่สุดของการร่วมหุ้น ดีก็ดีด้วยกัน ชั่วก็ชั่วตามกันไป รุ่งโรจน์หรือล่มจมด้วยกัน เหมือนเอาน้ำสองแก้วเข้าร่วมกันไว้ในแก้วใบเดียวกัน อยู่ก็อยู่ด้วยกัน หกก็หกด้วยกัน เป็นต้น^{๔๓}

ภาวะของความเป็นมิตรนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นสิ่งที่จะอำนวยความสะดวกและแบ่งเบาภาระของเราลงได้^{๔๔} ดังบาลีว่า “สหายโธ ตถชาตสส โหติ มิตตํ ปนปฺปนุ” (สหายเป็นมิตรของคนที่มีฐานะเกิดขึ้นเนื่อง ๆ)^{๔๕} การทำงานไม่ว่าจะเป็นงานใหญ่หรืองานเล็ก ๆ น้อย ๆ ล้วนจำเป็นจะต้องมีมิตรคอยแนะนำไม่มากก็น้อย อุปมาเหมือนกับบ้านที่ไม่มีเพื่อนท่านกล่าวว่าเหมือนป่าการพึ่งพาอาศัยกันและกันฉันเพื่อนนั้นไม่จำกัดเฉพาะคนเท่านั้น แม้แต่วัตถุที่ไม่มีจิตใจ ก็ยังต้องอาศัยวัตถุด้วยการประคองอยู่จึงจะตั้งอยู่ได้ เช่น บ้านเรือนอาศัยกันทุกวันนี้ ก็ต้องอาศัยทัพบัสัณหาระหลายๆ ส่วนเข้าค้ำกันจึงเป็นบ้านอยู่ได้^{๔๖} เพราะฉะนั้น มนุษย์เราจึงต้องมีมิตรไว้คอยคิคอยปรึกษาหารือกัน และคอยช่วยเหลือกันและกัน เพราะว่าคนช่วยเหลือการงานได้ก็อย่างหนึ่งก็คือมิตรหรือเพื่อนคนทุกคนต้องอาศัยเพื่อนร่วมงาน เวลาจะออกแรงต้องอาศัยเพื่อนร่วมแรง แม้แต่การเรียนหนังสือยังต้องอาศัยเพื่อนร่วมเรียน เกิดเป็นมนุษย์ไม่ว่าชาติใดก็ต้องอาศัยกัน เกิดมาคนเดียวที่ไม่สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ เวลาจะหาที่พึ่งทางศาสนาก็ต้องอาศัยเพื่อนร่วมศาสนา โดยที่สุดแม้ว่าจะคิดเรื่องอะไรก็จะต้องอาศัยเพื่อนช่วยคิด หรือเพื่อนร่วมใจ

พุทธทาสภิกขุ กล่าวถึงความสำคัญของมิตรว่า มิตรสหายนั้น เป็นที่พึ่งทางสังคมเรามีญาติมิตรก็เพื่อสังคม เพื่อการอยู่ในสังคม เพื่อชัชชนะทางสังคม ญาติก็ตาม มิตรก็ตาม เป็นที่พึ่งทางสังคม หรือฝ่ายสังคม ชุรการงานอะไรเกิดขึ้น เรามีมิตร มีเพื่อน งานนั้นก็สำเร็จอย่างรวดเร็ว เพราะมิตรนั้นจะให้ความช่วยเหลือได้เมื่อเราประสบกับปัญหาที่ไม่สามารถแก้ได้ด้วยตัวเองงานที่หนักก็จะกลายเป็นงานเบาไปได้เพราะมีเพื่อนคอยช่วยแบ่งเบาภาระนั่นเอง^{๔๗}

คนเรานั้นไม่สามารถที่จะใช้ชีวิตอยู่คนเดียวในโลกได้ ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันยิ่งรู้จักคนมากเท่าใด ก็ยิ่งกว้างขวางมากเท่านั้น และจะเป็นประโยชน์อย่างมาก ความสำเร็จต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ทางราชการ การค้า หรือในธุรกิจส่วนตัว ล้วนขึ้นอยู่กับความกว้างขวางของตัวเราเป็นสำคัญ เมื่อมีเพื่อนมากจึงมีโอกาสในการประสบความสำเร็จในการประกับธุรกิจการงานเราต้องพยายามทำความสนิทสนมคุ้นเคยกับคนในสังคมให้มาก ๆ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเราคือการมี

^{๔๓} พ.อ.ปิ่น มุทุกัน, เรือนชั้นใน เรือนชั้นนอก, (กรุงเทพมหานคร : ชีระการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒๕.

^{๔๔} พระมหาทองพูน สติสมปฺนโน (เสือเหลือง), “ศึกษการคบมิตรในพระพุทศาสนา”, หน้า ๒๕.

^{๔๕} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๕๓/๔๑ ; ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๓/๖๘.

^{๔๖} นาวาตรีอ่อน บุญญพันธุ์, ที่พึ่งของคน, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๔๙ - ๕๐.

^{๔๗} พุทธทาสภิกขุ, ทิศธรรม การไหว้ที่ค้อย่างอารยชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบูชา, ๒๕๑๔), หน้า ๘๐.

ความสัมพันธ์กับผู้อื่น^{๔๘} และความสัมพันธ์นั้นอาจมีผลกระทบต่อชีวิตของเราด้วย ซึ่งขึ้นอยู่กับว่า มิตรที่เราคั่นหานั้นดีหรือไม่ดี เพราะการพบปะสนทนาแลกเปลี่ยนความคิด การร่วมกิน ร่วมอยู่ เที่ยว ร่วมทำงาน ร่วมคิดสนุกสนานบันเทิงด้วยกัน ย่อมหล่อหลอมอุปนิสัย และความคิดจะทำให้ บุคคลเกิดลักษณะ บุคลิกภาพคล้ายคลึงกัน คบคนอย่างไรจะเป็นคนเช่นนั้น เมื่อมีวามสุขกับคนพาล คนเขลา ก็จะถูกชักจูงไปในทางที่เสียหาย นำทางให้ชีวิตตกต่ำ ถ้าแสวงหามิตรที่ดีมีปัญหาเป็นมิตร เขาก็จะช่วยชี้แนะทางเจริญให้กับเรา^{๔๙}

ชีวิตมนุษย์เราทุกคนหากขาดมิตร อาจกล่าวได้อย่างแน่นอนว่า ชีวิตย่อมอ้างว้างเปล่า เปลี่ยวไม่มีความสุข และท้ายที่สุดย่อมพบกับความยุ่งยากในชีวิต ดาร์วิน นักวิทยาศาสตร์คนสำคัญของอังกฤษ กล่าวไว้ว่า “มนุษย์หรือสัตว์จะอยู่โดยลำพังไม่ได้ มนุษย์หรือสัตว์จำเป็นจะต้องอยู่ ร่วมกันเป็นกลุ่ม ๆ และเป็นพวก ๆ ไปตามสัญชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า มันเป็นกฎอันหนึ่งของมนุษย์ และสัตว์รวมทั้งสัตว์ด้วย สิ่งเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า มันมิได้อยู่ตามลำพัง มิได้อยู่โดยอิสระ มิได้อยู่โดยเอกเทศ สิ่งเหล่านี้ย่อมมีการพัวพัน หรือการสังสรรค์กันโดยปริยายและโดยตรง”^{๕๐} คน ที่ไม่สนใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกันนั้นแหละ คือคนที่จะประสบอุปสรรคยุ่งยากที่สุดในชีวิต ทั้งยังทำตน ให้ภัยร้ายแรงที่สุดต่อคนอื่นอีกด้วย การสร้างมิตรต่อมิตร คือการยื่นมนุษยสัมพันธ์ออกไป หรือการ แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจที่จะเป็นมิตร หรือก็ลายมิตรที่จริงใจกับบุคคลที่เราสนิท เพราะมิตรภาพ ระหว่างเพื่อน เปรียบเหมือนพรมที่จะปูลาดทางเท้าไว้ให้เราเดินได้อย่างราบรื่นสู่เส้นทางแห่ง ความสำเร็จ ยิ่งเราได้เพื่อนที่คอยแนะนำ สนับสนุน เป็นกำลังใจ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตามด้านวัตถุ สิ่งของ หรือ การให้คำแนะนำที่ประกอบด้วยประโยชน์ ที่สำคัญถ้ามิตรที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ เหล่านี้ เราย่อมจะได้สัมผัสกับความจริงใจระหว่างมิตรกับมิตร หรือเพื่อนกับเพื่อนได้^{๕๑}

ดังนั้น มิตรหรือเพื่อนจึงสำคัญต่อมนุษย์ทุกคน เพราะไม่ว่าใครย่อมต้องการเพื่อนทั้งนั้น แม้กระทั่งพ่อแม่ของหลายต่อหลายคนยังชอบบวารถาตัวเองเป็นเพื่อนของลูก เนื่องจากอยากให้ ลูกๆ รู้สึกสนิทสนมมากกว่าให้ความเคารพ เพราะถ้าเคารพอย่างเดียว ลูกจะบอกหรือเล่าแต่เฉพาะ สิ่งที่ยากบอก ขณะที่จะหันไปปรึกษาทุกเรื่องกับเพื่อนสนิทแทน ดังนั้นการเป็นมิตรหรือเพื่อนจึง สำคัญมากกว่า และการที่ลูกจะได้เพื่อนที่ดีนั้นหาได้ยากมากในสังคมปัจจุบัน เพราะเป็นสังคมที่มีการแข่งขันสูง เป็นสังคมที่มีสื่อ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นอันตรายมาก ฉะนั้นการที่แม่เป็นเพื่อน กับลูก ๆ จะทำให้ลูกรู้สึกดี และไว้วางใจ และเป็นการป้องกันการไปคบเพื่อนที่ไม่ดีนอกบ้านได้ด้วย อีกทางหนึ่ง

^{๔๘} คณะอนุกรรมการอุดมการณ์ของชาติ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, **ข้อคิดไทย**, (กรุงเทพมหานคร : พุทธบูชาการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๓๔.

^{๔๙} พระมหาทองพูน สติสมปนโน (เสื่อเหลือ), “ศึกษาการคบมิตรในพระพุทธศาสนา”, หน้า ๓๑.

^{๕๐} พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์, **ประทีปแห่งชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรบริการ, ๒๕๐๙), หน้า ๔๓.

^{๕๑} พระมหาธัมม ชุตติโก (ด้วงด้), “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๗.

การที่คนเราคบเพื่อนชั่วเป็นมิตรนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า สัตว์ทั้งหลายเข้ากันได้ตาม อธิมุตติหรืออุปนิสัย คือ มนุษย์เรามีสิ่งที่ดึงดูดกันอยู่ภายใน ดีย่อมเข้าหาดี ชั่วเข้าหาชั่วคนที่มี อหยาศัยต่างกันย่อมขัดแย้งกัน คนที่มีอุปนิสัยเหมือนกันย่อมดึงดูดกัน การที่เราคบค้าสมาคมกันนั้น ย่อมต้องมีความประพฤติหรือนิสัยคล้ายคลึงกัน เข้ากันได้ดี ซึ่งหากคนหนึ่งคนใดชอบทำความชั่ว อีกคนก็ชอบที่จะทำเช่นนั้นด้วย สิ่งนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าคนที่คบค้าสมาคมกันนั้นย่อมถ่ายทอดบาง สิ่งบางอย่างให้แก่กันได้ คือ มีการถ่ายทอดทัศนคติ ถ่ายทอดพฤติกรรม ความคิดต่าง ๆ ให้แก่กัน และกันดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ณ พระเชตะวันมหาวิหาร ซึ่งปรากฏในทีนาริมุตติสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมคบค้าสมาคมกันโดยธาตุเดียว คือสัตว์จำพวกที่มีอหยาศัย เลว ย่อมคบค้า ย่อมสมาคมกันกับสัตว์จำ พวกที่มีอหยาศัยเลว สัตว์จำพวกที่มีอหยาศัยดี ย่อมคบค้า ย่อมสมาคมกันกับสัตว์จำพวกที่มีอหยาศัยดี แม้ในอดีตกาล สัตว์ทั้งหลายก็ได้คบ ค้ากันแล้ว แม้ในปัจจุบันกาล สัตว์ทั้งหลายก็ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันโดยธาตุเดียว คือ สัตว์จำพวกที่มีอหยาศัยเลว ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับสัตว์จำพวกที่มีอหยาศัยเลว สัตว์จำพวกที่มีอหยาศัยดี ย่อมคบค้ากันย่อมสมาคมกัน กับสัตว์จำพวกที่มีอหยาศัยดี^{๕๒}

จะเห็นได้ว่า เมื่อมีการคบค้าสมาคมกันแล้ว ย่อมมีการถ่ายทอดกันทางพฤติกรรมด้าน ต่างๆ ของความคิดของกันและกัน คนที่มีความคิดไม่ดีนั้นย่อมถ่ายทอดความคิดด้านไม่ดีออกมาจาก ทัศนคติไม่ดี และนิยมความชั่ว เพื่อจะถ่ายทอดความไม่ดีให้กับคนที่สมาคมด้วย ซึ่งการถ่ายทอด ความชั่วให้แก่กันและกันย่อมจะนำไปสู่ความชั่ว หรือทำผิดต่าง ๆ เช่น บุคคลถึงแม้ไม่ได้ทำความ ชั่ว แต่ถ้าเข้าไปเสพกับบุคคลชั่วนั้นก็ย่อมได้รับการนิทาว่าเป็นคนชั่วเช่นเดียวกัน บุคคลเข้าไปเสพ กับคนเช่นใด เพราะการเข้าไปเสพกับบุคคลเช่นนั้น คนชั่วส่งเสพกับคนที่บริสุทธิ์ โดยปรกติ ย่อม ทำให้บุคคลบริสุทธิ์ ที่ส่งเสพตนกลายเป็นคนชั่วไปได้

จากข้อความดังกล่าวมาแล้วนั้น ย่อมชี้ให้เห็นว่าคนชั่วเกิดมาเพื่อทำความทุกข์ให้แก่โลก นี้ มีความเห็นผิด การพูดผิด การกระทำก็ผิด แล้วยังชักจูงคนที่เข้าไปเสพด้วยนั้นเป็นคนที่จะเห็นผิด ไปด้วยไม่ว่าคนที่มาคบด้วยนั้นจะเป็นคนดีหรือเป็นนักปราชญ์ ก็จะเป็นคนชั่วได้ในภายภาคหน้าซึ่งคน ที่มักทำความชั่วหรือมีการกระทำสิ่งผิดต่าง ๆ ที่ชาวโลกเขาติเตียนนั่นเอง เป็นบุคคลที่ไม่ควร เข้าใกล้และไม่ควรคบหาสมาคมด้วยเป็นอย่างยิ่ง เพราะคนพวกนี้ไม่มีความซื่อสัตย์ ขาดสติ ขาด ปัญญา ในพระไตรปิฎกก็กล่าวถึงบุคคลที่ไม่ควรคบด้วยไว้ดังนี้ “บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้เสื่อม จากศีล จากสมาธิ จากปัญญา บุคคลเป็นปานนี้ ไม่ควรคบค้าสมาคม ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าใกล้ เว้นแต่การเอ็นดูหรือการทำอนุเคราะห์”^{๕๓}

ข้อความในพระไตรปิฎกตอนนี้ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า การคบค้าสมาคมกับคนชั่วคนพาล คน ที่ขาดศีล ขาดสมาธิ ขาดปัญญานั้น ย่อมโน้มมนำผู้เข้าไปคบค้าสมาคมสู่ความประพฤติชั่วทางด้าน ต่าง ๆ ได้ เพราะคนที่ขาดศีล สมาธิ และปัญญานั้น เป็นคนขาดเหตุผล ขาดสติในการไตร่ตรอง การกระทำต่างๆ และมักมีค่านิยมผิด ๆ ซึ่งโทษของการคบคนชั่วเป็นมิตรนั้น ก็กล่าวไว้ใน

^{๕๒} ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๙๘/๑๘๖.

^{๕๓} อภ.ป.(ไทย) ๓๖/๑๒๑/๑๗๙.

สิงคาลกสูตรให้เห็นอย่างชัดเจน ดังนี้^{๕๔} ๑. นำให้เป็นนักเลงการพนัน ๒. นำให้เป็นนักเลงเจ้าชู้ ๓. นำให้เป็นนักเลงเหล้า ๔. นำให้เป็นคนลวงผู้อื่นด้วยของปลอม ๕. นำให้เป็นคนโกงเขาซึ่งหน้า ๖. นำให้เป็นคนหัวไม้

สิ่งที่กล่าวมาเหล่านี้เป็นผลอันเกิดจากการคบคนชั่วเป็นมิตรทั้งสิ้น และผู้ที่คบคนชั่วเป็นมิตรนั้นยังเป็นผู้ที่มีความเห็นผิดมีความหลง มีความเขลา มีความมกมายอีกด้วย และสิ่งเหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในสังคม การเป็นนักเลงการพนันก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรมขึ้นได้ เพราะการเป็นนักเลงการพนันนั้น จัดว่าเป็นการประกอบอาชญากรรมอยู่แล้วโดยเฉพาะการพนันเป็นอาชีพ คนเราเมื่อมีการเล่นการพนันมาก ๆ มักจะไม่ทำงานอย่างอื่น เพื่อเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัว แต่มักจะหวังพึ่งเงินที่มาจากการเล่นการพนัน การเล่นการพนันก็ต้องมีเสียและเมื่อเสียพนันมาก ๆ เข้าเงินก็ไม่พอใช้ บางครั้งก็ยืมเป็นหนี้อีกด้วย จึงเป็นสาเหตุหลักของการประกอบอาชญากรรม เพื่อให้ได้เงินเล่นการพนัน และโทษของการคบคนชั่วเป็นมิตรนั้นย่อมชักนำไปเป็นนักเลงเจ้าชู้ นั้น ก็นำไปสู่การกระทำความผิดทางเพศได้

การเป็นนักเลงสุรา หรือคนติดสุรา คนที่ดื่มสุรามาก ๆ มักก่ออาชญากรรมได้ง่าย เพราะขาดการคุมสติ เมื่อขาดสติย่อมเกิดมีจลาจลได้ง่ายกว่าคนทั่ว ๆ ไป ที่ครองตนด้วยสติสัมปชัญญะ เช่น เมาสุราแล้วทำร้ายบุคคลอื่นให้ถึงแก่ชีวิต ส่วนโทษของการคบคนชั่วเป็นมิตรนั้น ก็จะนำไปเป็นผู้ที่ล่อลวงคนอื่นด้วยของปลอมหรือของหนีภาษี นอกจากนั้นแล้วยังเป็นคนที่คดโกงคนอื่นด้วยการเป็นคนโกงเขาซึ่งหน้าที่เรียกว่ายกยอก นอกจากนั้นแล้วการคบคนชั่วเป็นมิตรนั้น ก็จะนำไปให้เป็นนักเลงหัวไม้ ขอบกตขี้ขมเหงคนอื่น โดยการใช้อำนาจเพื่อเรียกค่าคุ้มครอง รวมถึงอบายมุขอีกหลายอย่างที่ตามมา นอกจากจะทำให้ชีวิตดีขึ้นไม่ได้แล้วนั้น ก็มีแต่จะทำให้ชีวิตเลวลงและยังเป็นต้นเหตุของปัญหาต่าง ๆ ของสังคมอีกด้วย

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความสำคัญของมิตรโดยเฉพาะส่วนที่เป็นของกัลยาณมิตรคือมิตรที่ดี หมายถึง บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอนแนะนำ ชี้แจง ชักจูงช่วยบอทาง หรือเป็นตัวช่วยให้ผู้อื่นได้ปฏิบัติตามพร้อมทั้งดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง^{๕๕} เพราะคุณค่าแห่งความมีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดีนั้น เป็นสิ่งที่ประเสริฐสูงสุด ในการประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ดังพุทธพจน์ว่า

ความมีมิตรดี^{๕๖} มีสหายดี^{๕๗} มีเพื่อนดี^{๕๘} ถือได้ว่า เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์^{๕๙}
 เพราะอาศัยเราผู้เป็นมิตรดี เหล่าสัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย

^{๕๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๔ - ๒๐๕.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๖๖๒ - ๖๖๓,

^{๕๖} มิตรดี หมายถึง มิตรที่มีคุณธรรม คือ ศील เป็นต้น ดู อด.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๓๐๐.

^{๕๗} สหายดี หมายถึง เพื่อนร่วมงานที่ดี ดู อด.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๗/๓๒๒.

^{๕๘} เพื่อนดี หมายถึง เพื่อนที่รักใคร่สนิทสนมคุ้นเคยกัน ชื่อสัตย์ต่อกัน ดู อด.อ.(บาลี) ๓/๑๗/๓๒๒.

^{๕๙} พรหมจรรย์ ในที่นี้หมายถึงมรรค ๔ ได้แก่ โสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตตมรรค ผล ๔ (ได้แก่ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผล) ดูรายละเอียดใน ส.ม. (บาลี) ๑๙/๒-๓/๒-๓, (ไทย) ๑๙/๒-๓/๔-๖, และ ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๒๙/๑๔๙.

ความเศร้าโศก เป็นต้น เป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความเกิด ความแก่ เป็นต้น เพราะอาศัยความมีกัลยาณมิตรที่ดี^{๖๐} ...ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่น แม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้นหรือเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ถึงความเสื่อมไปเหมือนความมีกัลยาณมิตรนี้ เมื่อมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป^{๖๑} ...มหาบพิตร พระองค์พึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พระองค์ผู้ไม่มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงอาศัยธรรมอย่างนี้^{๖๒}

ความเป็นกัลยาณมิตรนั้น พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความมีเมตตากรุณาต่อกัน พึงพาอาศัยกันและกัน เป็นการอยู่ในเชิงสังคมที่มีความสร้างสรรค์ฐานะของกัลยาณมิตรเป็นทั้งฝ่ายรับและฝ่ายให้ ซึ่งเป็นธรรมชาติและเป็นธรรมชาติที่ถูกต้องของมนุษย์ที่มีฐานะเป็นผู้รับและผู้ให้ เพราะโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีความแตกต่างกันตามเหตุตามปัจจัย ในด้านความสามารถก็มีความแตกต่างกัน การเป็นอยู่ให้มีความสุขหรือการทำสิ่งต่างๆ ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์นั้น บางคนสามารถจะทำให้สำเร็จได้ด้วยความสามารถที่จะทำเองได้ บางคนที่มีความสามารถน้อยลงมาอาจจะต้องอาศัยเพื่อน หรือรับการช่วยเหลือจากบุคคลรอบข้าง อันเป็นขั้นตอนของการฝึกฝนความสามารถของตนเองให้สามารถทำได้ในภายหลัง ผู้นั้นต้องเป็นผู้ผ่านการอบรมหรือแนะนำจากบุคคลอื่นก่อน คือต้องอาศัยมิตรเป็นเบื้องต้นก่อน จึงสำคัญว่ามนุษย์นั้นต้องมีเพื่อนเป็น กัลยาณมิตร มีการช่วยเหลือกันและกัน ความเป็นกัลยาณมิตรจึงมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์^{๖๓}

คำว่า “กัลยาณมิตร” หมายถึง เพื่อนที่ดี ถ้าเราพิจารณาจากรูปศัพท์ สามารถแยกได้ว่า “กัลยาณะ” หมายถึง ดี งาม และคำว่า “มิตร” หมายถึง ผู้มีความรัก มีความสัมพันธ์ เมื่อรวมกันจึงมีความหมายตามรูปศัพท์ว่า ผู้มีความรัก ความสัมพันธ์อันดีงาม หรือ มิตรที่ดีงามทำให้เจริญแก่บุคคลผู้คบหา ได้แก่ ผู้สมบูรณ์ด้วยความมีศีล กำจัดทุกข์ นำประโยชน์เกื้อกูลมาให้กับเพื่อนและคนอื่น เป็นผู้กำจัดความชั่วร้าย ผู้ส่งเสริมประโยชน์ ความดีหรือคุณธรรมต่าง ๆ ที่บุคคลมีและแสดงออกต่อผู้อื่น เป็นผู้มีปัญหา มีความสามารถ มีความเอื้อเพื่อช่วยเหลือทำให้เกิดความดี ความรู้ ความเจริญ ความสุขแก่ผู้อื่น ดังที่พระธรรมปิฎก กล่าวไว้ว่า

กัลยาณมิตร เป็นไฉน คือ กุลบุตรเข้าอยู่อาศัยในคาม (บ้าน) หรือนิคม (ตำบล) ไต่กัตาม เธอเข้าสนิทสนม สนทนาปราศรัย ปรีชากับท่านที่เป็นคหบดีบ้าง บุตรของคหบดีบ้าง พวกคนหนุ่มที่มีความประพฤติเป็นผู้ใหญ่ คนสูงอายุที่มีความประพฤติดีเป็นผู้ใหญ่

^{๖๐} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๒/๒, (ไทย) ๑๙/๒/๓.

^{๖๑} อง.เอกก. (บาลี) ๒๐/๗๑/๑๒, (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

^{๖๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๒๙/๑๐๔-๑๐๖, (ไทย) ๑๕/๑๒๙/๑๕๔.

^{๖๓} พระมหานรินทร์ สุธรรม, “สมณเพศกับเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้า ๗๒.

ผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา เธอศึกษา
เยี่ยงอย่างความเพียบพร้อมด้วยศรัทธาของท่านผู้เพียบพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา
นี้เรียกว่า กัลยาณมิตร^{๖๔}

กัลยาณมิตรนั้นถือว่ามีความสำคัญ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จัดว่าเป็นองค์เบื้องต้นแห่ง
การบรรลุ อริยมรรค เช่นที่ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่ยืนก่อน สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อน คือแสงเงิน
แสงทอง ความบังเกิดแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ของภิกษุ ก็ฉนั้นเหมือนกัน
สิ่งที่เป็นเบื้องต้นเป็นนิมิตมาก่อนคือความมีกัลยาณมิตร ภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้มีมิตรดี พึง
หวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักทำให้มากซึ่งอริยมรรคอัน
ประกอบด้วยองค์ ๘^{๖๕}

บางครั้งก็มีการตรัสถึงความสำคัญของกัลยาณมิตรว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ ดังที่
พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า

อานนท์ เธออย่ากล่าวอย่างนั้นเลย ก็ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้เป็น
พรหมจรรย์ทั้งสิ้นทีเดียว อานนท์ อันภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้เป็นพรหมจรรย์
ทั้งสิ้นทีเดียว อานนท์ อันภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญ
จักกระทำซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘^{๖๖}

กัลยาณมิตรนั้นเป็นปัจจัยภายนอกแห่งกระบวนการสร้างสัมมาทิฐิ หมายถึง ทุกสิ่ง
อย่างไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถานที่ วัตถุ สิ่งแวดล้อม ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ การอบรมสั่งสอนเป็น
ปัจจัยภายนอกทั้งหมด ที่สร้างให้เกิดการเรียนรู้ การฝึกฝน อบรม ความเจริญก้าวหน้าในธรรม
กัลยาณมิตรในส่วนตัวบุคคลนั้น คัมภีร์วิสุทธิมรรคท่านยกตัวอย่างได้แก่ พระพุทธเจ้า พระ
อรหันต์สาวก ครู อาจารย์ และท่านที่เป็นพหูสูตทางปัญญา สามารถสั่งสอนแนะนำ เป็นที่ปรึกษา
แม้ว่าจะอ่อนวัยกว่า^{๖๗} และในบรรดากัลยาณมิตรทั้งหลาย พระพุทธเจ้าเป็นผู้ยอดเยี่ยมเป็นผู้
ประเสริฐสุด พระองค์ตรัสถึงความสำคัญเป็นกัลยาณมิตรของพระองค์ไว้ว่า

ด้วยว่าเหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมดา ย่อมพ้น
ไปจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากมรณะ ผู้มีโสกะ ปรีเทวะทุกข์ โทมนัส
และอุปายาสเป็นธรรมดา ย่อมพ้น ไปจาก โสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส
เพราะอาศัยเราเป็นกัลยาณมิตร^{๖๘}

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๘๕.

^{๖๕} ส.ม.(ไทย)๑๙/๔๙/๔๓.

^{๖๖} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๒/๓.

^{๖๗} สภาการศึกษามหาบัณฑิตวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปลภาค ๑ ตอน ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๗,
(กรุงเทพมหานคร : มหาบัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๔ - ๔๐.

^{๖๘} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๒/๔.

ยังมีคำอุปมาเปรียบเทียบที่แสดงว่าพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตรที่ดีเยี่ยมว่า พระองค์เปรียบเสมือนไก่ตัวแรกที่กะเทาะเปลือกไขคืออวิชา^{๖๙} หลุดพ้นจากกรงของอวิชา ตรัสรู้เห็นตามความจริงของชีวิตด้วยพระองค์เอง จากนั้นพระองค์ก็ทรงทำหน้าที่ของกัลยาณมิตรที่ดี หรือกล่าวสรรเสริญคุณของพระองค์เป็นบาลีว่า “สตาถ เทวมนุสฺसानิ” เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นครูของครูเป็นครูผู้ยิ่งใหญ่ของบรมครู แสดงธรรมสอนธรรมแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายผู้วนเวียนอยู่ในวัฏฏะสงสาร เพราะอาศัยพระองค์หมู่สัตว์ทั้งหลายจึงพ้นจากวัฏฏะถึงบรมสุขคือพระนิพพาน พระพุทธเจ้าที่ดี พระสงฆ์ที่ดี ทำหน้าที่เป็นผู้ให้ธรรมทานบอกกล่าวธรรม^{๗๐} นำคนเข้าสู่ธรรม นำคนเข้าสู่ความหลุดพ้นดังกล่าว จึงถือได้ว่าเป็นผู้ให้อาหารใจ เป็นผู้ยกจิตใจของบุคคลให้สูงกว่าสภาวะเดิม เป็นผู้ชำระจิตวิญญาณให้บริสุทธิ์ เป็นที่พึ่งทางจิตใจ เป็นผู้ให้กำเนิดทางจิตวิญญาณ ดังนั้น ความเป็นกัลยาณมิตรของพระองค์จึงชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตรที่ดีเยี่ยมและประเสริฐที่สุด เพราะพระองค์ชื่อว่ามีคุณครบทั้ง ๓ คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิ์คุณ และ พระมหากรุณาคุณ

เพราะฉะนั้น คุณสมบัติของกัลยาณมิตรอาจจะสรุปด้วยคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าผู้เป็นกัลยาณมิตรสูงสุด ซึ่งทรงประกอบด้วยคุณสมบัติของกัลยาณมิตรอย่างเลิศ ครบทั้งสองข้อคือทรงทำได้จริง บรรลุผลสำเร็จในสิ่งที่นำมาสอนแล้วด้วย และทรงมีความอิสระ หลุดพ้นจากระบบของสังคมที่แวดล้อมอยู่ และทั้งจากกิเลสที่ผูกมัดสมุญอยู่ในจิตใจ

นอกจากนี้การเสวนากับสัตบุรุษหรือความมีกัลยาณมิตร ก็ยังนำไปสู่การได้ระดับธรรมคือ คำสอนคำแนะนำชี้แจงต่าง ๆ โดยตรง หรือโดยอ้อม เมื่อธรรมคือหลักความจริงหรือหลักแห่งความดีงามที่แสดงนั้น เป็นจริง ดีงามจริง หรือแสดงเหตุผล ผู้รับฟังก็เกิดศรัทธา อาจจะเขียนให้เข้าใจได้ดังนี้

เสวนากับสัตบุรุษ (มีกัลยาณมิตร) → สดับธรรม → ศรัทธา → โยนิโสมนสิการ^{๗๑}

การคบหาหรือการเสวนากับสัตบุรุษนั้น เป็นปัจจัยแห่งศรัทธาบุคคล แม้ว่าบุคคลนั้นจะมีปัญญา แต่เมื่อยังไม่สามารถสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นกับเขาได้ บุคคลนั้นก็ไม่ใช่กัลยาณมิตร และการคบหาที่ยังไม่เกิด เมื่อเกิดศรัทธาแล้ว ใจรับ ก็นำความคิดได้ อาจทำให้เกิดการเรียนรู้แบบหรือชักนำไปในทางที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นอีกขั้นตอนหนึ่ง ฉะนั้น การที่จะเชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตรได้นั้น ต้องทำหน้าที่ของกัลยาณมิตรให้สำเร็จคือ ทำให้เสวนาจนเกิดสัมมาทิฐิ

กัลยาณมิตรมีส่วนสำคัญในการเป็นผู้กระตุ้นเตือนให้เกิด ปรโตโฆสะ คือเสียงธรรมจากภายนอก ที่เป็นองค์ประกอบแรกของสัมมาทิฐิ และเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดโยนิโสมนสิการ คือความคิดภายในบุคคลหรือการกระทำในใจโดยแยบคาย ทำให้บุคคลนั้นเห็นแจ้งแห่งทุกข์ และทางแห่งการดับทุกข์ เมื่อไม่มีกัลยาณมิตร ก็จะมองไม่เห็นทาง ไม่รู้ว่าจะอยู่ทางไหน จึงเป็นสาเหตุให้ดำเนินชีวิตผิดพลาด เหมือนกับคนที่หลงเวียนอยู่ในป่า บางคนนั้นตลอดชีวิตก็ไม่สามารถที่จะมองหาหนทางที่ถูกต้องได้ แม้จะรู้ว่าทางนี้เป็นทางที่ถูกต้องแล้ว แต่ถ้าไม่รู้วิธีหรือไม่มีบุคคลมาแนะนำ ก็ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายของการดับทุกข์ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบแก่ภูมิมะชิกษุ ด้วยการ

^{๖๙} วิ.อ.(ไทย) ๑๘/๑๘๔.

^{๗๐} พระมหาทองพูน สติสมปนโน (เสือเหลือง), “ศึกษาการคบมิตรในพระพุทธศาสนา”, หน้า ๔๒.

^{๗๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๔๕ ,

เปรียบเทียบว่า “คนที่ต้องการไฟ แต่เอาไม้สดที่มียางมาสีกัน ก็จะได้ไฟตามที่หวัง หรือไม่หวัง อีกเหมือนกัน”^{๗๒} บุคคลที่คบหากัลยาณมิตรที่ควรคบหาสมาคมดังกล่าว ทำให้ธรรมะของบุคคลที่ คบสูงขึ้นไปเป็นลำดับ ตั้งแต่ระยะแรกคือเป็นผู้มีธรรมะ ทำให้เกิดความเป็นที่รักสูงขึ้นโดยปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบจึงเป็นที่เคารพ ต่อเนื่องเป็นลำดับ จนถึงระยะที่เป็นผู้กล่าวถ้อยคำอันลึกซึ้ง คือเป็นผู้ให้ การช่วยเหลือชี้แนะแนวทางให้มิตรดำเนินการไปสู่การดับทุกข์ โดยอาศัยมาน วิปัสสนา มรรค และนิพพาน และมีธรรมะขั้นสูงคือไม่แนะนำในสิ่งที่ไม่ควรแนะนำ บุคคลผู้ต้องการคบมิตรควรคบ แม้โดยการสูญเสียบางสิ่งบางอย่าง เช่น เวลา ทรัพย์ หรือเกียรติ เพื่อแลกกับการคบหามิตรที่ดี ดังกล่าว^{๗๓}

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การที่คนเรามีมิตรที่ดีหรือกัลยาณมิตร เฉพาะในส่วนของมิตรทาง โลก มีส่วนสำคัญมากในการสร้างฐานะทางสังคมเพื่อความเจริญก้าวหน้า เป็นเพื่อนช่วยคิดช่วยการ งาน ในคราวเมื่อเจอปัญหาหรือมรสุมเข้ามาในชีวิต เพื่อนก็สามารถที่จะช่วยแก้ไขหรือแบ่งเบาภาระ ได้ เพราะการที่มีเพื่อนดีนั้นถือว่าเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เราประสบความสำเร็จได้อีกทางหนึ่ง ส่วนมิตรที่ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวที่สำคัญคือกัลยาณมิตร เพราะกัลยาณมิตรนอกจากจะ แนะนำเพื่อให้ประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิตทางโลกียวิสัยคือความเจริญในการทำงาน นอกจากนั้นแล้วกัลยาณมิตรยังได้แนะนำประโยชน์เพื่อการบรรลุโลกุตระธรรมอีกด้วย ถ้าได้ กัลยาณมิตรที่บรรลุโลกุตระธรรม ก็จะสามารถแนะนำสั่งสอนให้เรามีโอกาสได้บรรลุธรรมตามด้วย ซึ่งเป็นการได้ทั้งประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า คือมรรคผลนิพพาน

๒.๕ เป้าหมายการคบมิตร

พระพุทธศาสนามองว่าการคบมิตรนั้นสามารถที่จะทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในการ ดำรงชีพในโลกียวิสัย และบรรลุโลกุตระธรรมได้ นั้นนับได้ว่าเป็นเป้าหมายหลักของการคบมิตรซึ่งใน สารีปุตตสูตรพระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับบุคคลผู้มีมิตรดีสามารถทำให้มรรค ๘ เจริญขึ้นมาได้ ความว่า

ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่ สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเป็นผู้มีมิตรดี มี สหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ถูกละ ถูกละ สารีบุตร ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดีมีเพื่อน ดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมด สารีบุตร ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดีพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จัก เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘”

สารีบุตร อนึ่ง ข้อที่ว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมด นั้น พึงทราบโดยปริยายนี้ ด้วยว่าเพราะอาศัยเราผู้เป็นมิตรดี เหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมตาย่อมพ้นจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมตาย่อมพ้นจาก

^{๗๒} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๙๒/๔๐๐.

^{๗๓} มั่นเกียรติ โกศลนิตติวงศ์, พุทธธรรม : ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ม. ป.ท., ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๘.

มรณะ ผู้มีโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสเป็นธรรมด้ายอมพันจากโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสสารีบุตร ข้อที่ว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดนั้น พึงทราบโดยปริยายนี้แล^{๗๔}

และในทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย มีข้อความที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนความมีกัลยาณมิตร(มิตรดี)นี้ เมื่อมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป”^{๗๕}

นอกจากพระพุทธเจ้าจะตรัสไว้ในพระไตรปิฎกแล้ว พระองค์ยังตรัสไว้ในมังคลสูตร เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของมิตรที่เข้าไปเสพมิตรที่เป็นบัณฑิตซึ่งควรเข้าไปคบโดยบัณฑิตที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ โดยลักษณะบัณฑิต พึงทราบด้วยสามารถแห่งสุจริตมีความคิดเรื่องที่ดีเป็นต้น ที่ตรัสไว้ในพาลบัณฑิตสูตรอย่างนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตลักษณะ บัณฑิตนิมิต บัณฑิตาปทานของบัณฑิต ๓ ประการเหล่านี้ ๓ ประการอะไรบ้าง? ภิกษุทั้งหลายบัณฑิตในโลกนี้ ย่อมเป็นผู้ที่คิดแต่เรื่องที่ดี พูดแต่คำพูดที่ดี และทำแต่กรรมที่ดี”^{๗๖}

อีกนัยหนึ่ง ขนเหล่าใด ย่อมได้รับประโยชน์ทั้ง ๒ คือ ปฏิบัติเพื่อได้รับประโยชน์นั้น ขนเหล่านั้น ชื่อว่าบัณฑิต เพราะพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในอุโถสถสูตร ในโกสลสังยุตอย่างนี้ว่า “ธีรชนท่านเรียกว่า บัณฑิต เพราะยึดไว้ได้ ซึ่งประโยชน์(ทั้ง ๒) คือประโยชน์ในวิภวธรรม และประโยชน์ในสัมปรายภพ”^{๗๗}

ฉะนั้น บัณฑิตจึงเหมือนกับญาติที่คอยเอาใจใส่และคอยช่วยเหลือ แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังต้องอาศัยมิตรดูแลในตอนที่พระองค์นั้นประสบกับความทุกข์ทางกาย พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า คนพาลเป็นดังอมิตร บัณฑิตเป็นดังญาติ คนพาลทั้งหลายเปรียบเหมือนอมิตรผู้มีดาบในมือ บัณฑิตทั้งหลายเปรียบเหมือนญาติที่รัก จริงอย่างนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อประทับที่หมู่บ้านเวฬุคามอันตั้งอยู่ในที่ไม่ไกลเบื้องทิศทักษิณแห่งเมืองไพศาลีเป็นโคจรคาม ได้เกิดประชวรลงพระโลหิต ท้าวสักกเทวราช ทรงทราบเหตุนั้นแล้ว เสด็จมาทรงอุปัฏฐากพระศาสดาอยู่มิให้ผู้อื่นเอามือแตะต้องภาชนะสำหรับรองพระบังคนหนักของพระศาสดา ทูลไว้บนพระเศียรแล้ว นำออกไปทิ้ง เหมือนคนนำภาชนะของหอมไป ท้าวเธอทรงอุปัฏฐากอยู่อย่างนี้ เมื่อพระศาสดาทรง ผาสุกแล้ว จึงเสด็จไปสู่ทเวโลก ภิกษุทั้งหลายพูดกันว่า นำอัครจรรย์ ท้าวสักกเทวราช มีความรักใคร่ในพระศาสดา พระองค์ทรงสละทิพยสมบัติมาอุปัฏฐากแล้ว พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกเทวราช ทรงพิจารณาเห็นว่า การเห็นพระอริยเจ้าทั้งหลายก็ดี ภาวะคือกิริยา มีการนั่ง

^{๗๔} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๓/๕.

^{๗๕} อง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

^{๗๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, สภาการศึกษา, มังคลัตถที่ปิ่นแปล เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

เป็นต้นในทีแห่งเดียวกันกับท่านก็ดี ภาวะคือการได้ทำวัตรและปฏิบัติแก่ท่านก็ดี ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จ ดังนี้ แล้ว จึงเสด็จมาอุปฐากเรา เมื่อจะทรงแสดง ได้ตรัสพระคาถาทิ้งหลาย ในสักกเทวินทวตถุ ในสุขวรรคแห่งพระธรรมบทว่า

แท้จริง บุคคลผู้มีปกติเที่ยวสมคบคนพาล ย่อมเศร้าโศกสิ้นกาลนาน เพราะการอยู่ร่วมกับเหล่าคนพาลเป็นเหตุนำทุกข์มาให้ ในกาลทุกเมื่อ เหมือนการอยู่ร่วมกับศัตรู ส่วนบัณฑิตมีการอยู่ร่วมเป็นสุข เหมือนสมาคมแห่งหมู่ญาติ เพราะเหตุนั้นแล นรชนพึงคบบัณฑิต ผู้มีปัญญา เป็นพหูสูต เอากรงาน มีศีล มีวัตร ไกลจากกิเลส และเป็นสัตบุรุษ มีปัญญาดี เปรียบดังพระจันทร์คบอากาศอันเป็นทางโคจรแห่งดวงดาว ฉะนั้น^{๗๘}

เพราะการเห็นโทษของการคบคนพาลว่าย่อมสร้างปัญหาหลายอย่างให้เกิดขึ้นกับตัวเอง และสังคมพระโพธิสัตว์เป็นดาบสอยู่ในหิมวันตประเทศ เมื่อจะสอนดาบสกุมารของตน ซึ่งเปื้อนหน้าใครจะออกจากป่าไปอยู่ในถิ่นมนุษย์ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ ในลลิตทราศชาดก ว่า “ผู้ใดไม่มีกรรมชั่วทางกาย ทางวาจา และ ทางใจ เจ้าไปจากที่นี่แล้ว จงตั้งตนไว้ เหมือนบุตรที่เกิดแต่อก คบหาผู้นั้น อนึ่ง ผู้ใดประพฤติโดยธรรม แม้ประพฤติ อยู่ไม่เยอหยิ่ง เจ้าไปจากที่นี่แล้ว จงคบหาผู้นั้น ซึ่งมีปกติทำกรรมอันบริสุทธิ์ มีปัญญา ลูกเอ๋ยหากว่าพื้นชมพูทวีปทั้งสิ้นนี้ แม้จะพึงไร้มนุษย์ เจ้าก็อย่าคบหาคนผู้มีจิตดุจลิง (ตลบแต่ลง) เป็นดังผ้าที่ย้อมด้วยขมิ้น ผู้รักง่ายหน่ายเร็วเช่นนั้นเลย เจ้าจงหลีกเลี่ยงมันเสียให้ห่างไกลเหมือนหนึ่งคนฉลาด หลีกอสรพิษตัวร้ายแต่ไกล เหมือนคนเกลียดคุณหลีกหนทางใหญ่อันเป็นอนคุณ เหมือนคนขบขัน หลีกหนทางที่ขรุขระเสียฉะนั้น พ่อความฉิบหายทั้งหลาย ย่อมเจริญแก่บุคคลผู้ส้องเสพคบพาลเกินไป เจ้าอย่าสมาคมกับคนพาลนะ เพราะการอยู่ร่วมกับคนพาล เป็นเหตุนำทุกข์มาให้ ดูกการอยู่ร่วมกับศัตรูในกาลทุกเมื่อ พ่อ เพราะเหตุนี้ พ่อจึงขอร้องเจ้าไว้ เจ้าจงทำตามคำของพ่อ เจ้าอย่าริสมาคมกับคนพาลเป็นอันขาด เพราะการสมาคมกับพวกคนพาล เป็นเหตุนำทุกข์มาให้”^{๗๙}

คนพาลเป็นต้นเหตุของการนำทุกข์หลายประการมาให้เมื่อความทุกข์เกิดขึ้นผู้ที่จะคอยแก้ไขหรือคอยช่วยเหลือ นั่น คือคนมิตรที่เป็นบัณฑิตเพราะพาลเป็นเหตุก่อภัยร้าย บัณฑิตจำจัดภัยที่เกิดขึ้นดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมงคลสูตรว่า “เพราะเหตุนี้ คนพาลทั้งหลาย อันผู้มีปรีชา พึงทราบ ว่า เป็นเหมือนเรือนที่ถูกไฟไหม้ ด้วยว่า คนพาลเหล่านั้น เป็นผู้สามารถในการนำทุกข์มีภัยเป็นต้นทุกข์ชนิดมาให้ แก่บุคคลทั้งหลาย ผู้ทำตามคำของตนพึงทราบบัณฑิตทั้งหลายเป็นดุจการคุ้มครองใน ที่อันมีภัย ดังประทีปในที่มืด และเหมือนการได้ข้าวและน้ำเป็นต้น ในเวลาถูกทุกข์มีความหิวและความกระหายเป็นอาทิครอบงำ ฉะนั้น

^{๗๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, สภาการศึกษา, มงคลสูตรที่ปิณีแปล เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๕.

^{๗๙} มหามกุฏราชวิทยาลัย, สภาการศึกษา, มงคลสูตรที่ปิณีแปล เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๘.

เพราะบัณฑิตเหล่านั้น เป็นผู้สามารถในการกำจัดทุกข์มีภัยเป็นต้นทุกชนิดของหมู่ชนผู้ทำตามคำของตนได้ บุคคลทราบความที่เหล่าคนพาลเป็นเช่นเดียวกับของโสโครกมีปลาเน่าเป็นต้น และเหล่าบัณฑิตเป็นเหมือนเครื่องสำอางมีของหอมเป็นต้น ทั้งการคบคนพาลเป็นทุกข์ คบบัณฑิตเป็นสุข ด้วยประการฉะนี้แล้ว พึงคบแต่เหล่าบัณฑิตเท่านั้น ไม่พึงคบเหล่าคนพาล แม้พระผู้มีพระภาค เมื่อจะตรัสสอนพระฉันทนเถระ ก็ได้ตรัสพระคาถานี้ไว้ในบัณฑิตวรรคแห่งพระธรรมบทว่า “บุคคลผู้มีปัญญา ไม่พึงคบพวกบาปมิตร ไม่พึงคบพวกบุรุษผู้ต่ำทราม พึงคบกัลยาณมิตร พึงคบบุรุษผู้สูงสุด”^{๘๐}

จากข้อความต่าง ๆ ข้างต้นเป้าหมายของการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนานั้นจัดเป็น ๒ กลุ่มคือ ๑) เป้าหมายของการคบมิตรที่ดี คือการเข้าถึงโลกียสุข คือ สุขในโลกียวิสัย และการเข้าถึง โลกุตตรสุข คือ สุขอันเป็นโลกุตตร ซึ่งมิตรที่จะนำพาไปสู่สุขดังกล่าวนี้ได้ ต้องเป็นกัลยาณมิตร มิตรที่ดีด้วยคุณธรรม ๒) เป้าหมายของการคบมิตรที่ชั่ว คือการเข้าถึงความฉิบหาย ความล่มจม มุ่งความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ต่อบุคคลอื่น และ และยังเป็นเหตุทำให้เกิดความเสื่อมจากคุณธรรมหลายประการ

๒.๖ การฝึกตนเพื่อเป็นกัลยาณมิตร

การฝึกตนเพื่อเป็นกัลยาณมิตรนั้น หมายถึงการฝึกฝนตนเองให้เป็นบุคคลที่ควรคบหา เพื่อเป็นแบบอย่างและเป็นกัลยาณมิตรที่ดี เป็นเหตุให้เกิดความดีงาม ความเจริญ บุคคลที่จะทำให้อื่นเห็นแล้วน่าคบหาสมาคมเป็นมิตรนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องฝึกตนตามหลักกัลยาณมิตร เพื่อจะทำให้มิตรมีความรักใคร่มากขึ้น ซึ่งหมายถึงหลักธรรมดังนี้

๑) ปิโย^{๘๑} หมายถึง น่ารัก คือเข้าถึงใจสร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนใจผู้ที่เข้ามาหา หรือผู้ที่เราคบอยากให้เราคบเราอีกต่อไป จะทำอะไร กิริยา มารยาท การแต่งกาย การพูดจา ก็ดูเรียบร้อยดีงาม ทุกอย่าง ใครเห็นก็ปรารถนาที่จะเข้าไปคบหาด้วย เพราะว่าเป็นบุคคลที่ประพฤติ ตัวน่ารัก

๒) ครุ หมายถึง นำเคารพ คือ มีความประพฤติสมแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอุ่นใจเป็นที่พึงของมิตร หรือบุคคลรอบข้าง เมื่อเข้าใกล้แล้วรู้สึกปลอดภัย การประพฤติตัวนำเคารพหรือเป็นผู้หนักแน่นนี้ จะทำให้มิตรรู้สึกกว่า เรานั้นสามารถเป็นที่พึ่งพาอาศัยต่อไปได้ เพราะการประพฤติตัวเป็นผู้ใหญ่พอที่จะพึ่งพาอาศัยได้ต่อไป

๓) ภาวนีโย หมายถึง นำเจริญใจ คือ มีความรู้จริง มีปัญญาความรู้อย่างแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ ๆ เป็นที่ยกย่องและสมควรเอาอย่าง สิ่งใดที่มิตรไม่ชอบ ก็ละการกระทำ การพูด การคิดสิ่งนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงการบาดหมางใจกัน

๔) วัตตา หมายถึง รู้จักพูดให้ได้ผล คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำตักเตือนมิตร เป็นที่ปรึกษาที่ดีในยามที่มิตรนั้นหลงผิด หรือไม่รู้จริง

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

^{๘๑} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธวิธีในการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๒๕ - ๒๗.

เพราะคนเรานั้นย่อมมีเวลาที่จะทำผิดพลาดด้วยกันทั้งนั้น จะมากจะน้อยนั้นก็แล้วแต่สติของใคร นั้นจะสมบูรณ์มากกว่า ดังนั้น เมื่อมิตรทำผิดพลาด เราต้องพร้อมที่จะให้อภัยกันด้วยการพูดจา อย่างมีเหตุมีผล และให้กำลังใจเพื่อจะได้ต่อสู้กับอุปสรรคที่เข้ามาได้

๕) วณัภขโม หมายถึง อดทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาจากมิตร มิตร มีความทุกข์อะไรก็พร้อมที่จะรับฟังและให้การช่วยเหลือ ตามความสามารถ แม้จะมีเรื่องรบกวน จิตใจบ้าง ถึงบางครั้งจะโดนพูดจาล่วงเกินบ้าง หรือถูกวิพากษ์วิจารณ์อะไรต่าง ๆ ก็สามารถอดทน ฟังได้ ไม่เปื่อง่าย ไม่เสียอารมณ์ พร้อมที่จะให้คำปรึกษาและช่วยเหลือซึ่งกันและกันตลอดเวลา

๖) คัมภีร์ญจะ กะถิง กัตตา หมายถึง กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่เรารู้แต่มิตรไม่รู้พร้อม จะแลกเปลี่ยน ประสบการณ์แนวคิดที่เอื้อประโยชน์ต่อกันและกัน พร้อมทั้งให้การช่วยเหลือ มิตรที่ ประสบอุบัติเหตุไม่ถูกต้อง ให้ดำเนินทางไปอย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป

๗) โน จัญฐาเน นิโยชเย หมายถึง ไม่ชักชวนมิตรไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือผิดต่อ กฎหมายบ้านเมือง สิ่งที่ดีสิ่งนั้น ๆ ไม่ยอมรับก็ไม่ชักนำหรือชักชวนกันทำ เพราะจะนำมาซึ่งความ เดือดร้อนแก่ตนเองและแก่ส่วนรวมได้ มิตรที่ดีจะต้องแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน หรือต่อบุคคล โดยส่วนรวม

ดังนั้น ผู้ที่ต้องการให้มิตรที่คบหาสมาคมตนรู้สึกถึงความภาคภูมิใจว่าได้เข้ามาคบกับ มิตรที่ดีหรือกัลยาณมิตรนั้น แท้ที่จริงก็เพื่อทำให้ตนเองนั้นเป็นที่น่าพอใจของมิตร จะต้องประพฤติ ตนตามหลักของกัลยาณมิตรทั้ง ๗ ข้อ เป็นการสร้างเสน่ห์ต่อคนรอบข้าง มองดูภายนอกแล้วเป็นคน ที่น่าเข้าไปคบหา และเมื่อเข้าไปคบหาแล้วก็ยังทำให้พบแต่ความสุขทั้งกลางวันและกลางคืน ฉะนั้น การฝึกตนเพื่อให้มีคุณสมบัติครบตามที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ หรือสร้าง สายสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นอยู่แล้ว ให้มันคงยิ่งขึ้นไป

๒.๗ หลักธรรมส่งเสริมการคบมิตรแท้ และ หลีกเลียงการคบมิตรเทียม

ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาหลักธรรมที่ส่งเสริมหรือเกี่ยวเนื่องกับการคบมิตร พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึงคุณและโทษของการคบมิตรไว้ในสังคาลสูตร ว่า

คหบดีบุตร อริยสาวกละกรรมกิเลส ๔ ประการได้แล้ว ไม่ทำบาปโดยเหตุ ๔ ประการ และไม่ข้องแวะอบายมุข ๖ ประการ แห่งภคะทั้งหลาย อริยสาวกนั้นเป็นผู้ปราศจาก บาปกรรม ๑๔ ประการนี้แล้ว ชื่อว่าเป็นผู้ปิดป้องทิศ ๖ ปฏิบัติเพื่อครองโลกทั้งสอง ทำให้ เกิดความยินดีทั้งในโลกนี้และโลกหน้า หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์”^{๘๒} และได้ตรัสเรื่องอบายมุข ๖ ประการข้อที่ ๕ ว่า “การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร เป็น อบายมุขแห่งภคะทั้งหลาย”^{๘๓}

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่าการคบมิตรในมุมมองของพระพุทธศาสนามีทั้งส่วนดีและ ส่วนเสียอันเกิดจากเหตุปัจจัยคือตัวบุคคลที่คบหาสมาคมด้วยถ้าคบคนดีย่อมนำไปสู่หนทางที่ดี ถ้าคบ

^{๘๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๔๔/๒๐๐.

^{๘๓} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

คนไม่ดี ก็ย้อมนำพาไปสู่ความฉิบหาย ดังนั้น ในประเด็นนี้ จะกล่าวถึงหลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตรแท้และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการคบมิตรเทียม

๒.๗.๑ หลักธรรมส่งเสริมการคบมิตรแท้

หลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตรแท้ คือหลักธรรมที่สนับสนุนในการสร้างสัมพันธภาพอันดีระหว่างบุคคลในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งตรงตามลักษณะของมิตร ๔ จำพวกที่ปรากฏในสังคาลสูตร ว่า

คหบดี คน ๔ จำพวกนี้ เธอพึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี (มิตรแท้) คือ

๑. มิตรมีอุปการะ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี
๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี
๓. มิตรแนะนำประโยชน์ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี
๔. มิตรมีความรักใคร่ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี^{๘๔}

คหบดีบุตร มิตรมีอุปการะ เธอพึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี โดยเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว
๒. ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว
๓. เมื่อมีภัยก็เป็นที่ยังพำนักได้
๔. เมื่อมีกิจที่จำเป็นเกิดขึ้น ก็ช่วยโภคทรัพย์ให้ ๒ เท่าของทรัพย์ที่ต้องการณกิจนั้น^{๘๕}

คหบดีบุตร มิตรมีอุปการะ เธอพึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี โดยเหตุ ๔ ประการนี้แล

คหบดีบุตร มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ เธอพึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี โดยเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. บอกความลับแก่เพื่อน
๒. ปิดความลับของเพื่อน
๓. ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
๔. แม้ชีวิตก็อาจสละเพื่อประโยชน์ของเพื่อนได้^{๘๖}

คหบดีบุตร มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ เธอพึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี โดยเหตุ ๔ ประการนี้แล

คหบดีบุตร มิตรแนะนำประโยชน์ เธอพึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี โดยเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. ห้ามมิให้ทำความชั่ว
๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ใฝ่ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๔. บอกทางสวรรค์ให้^{๘๗}

^{๘๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๐/๒๐๙

^{๘๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๑/๒๑๐.

^{๘๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๒/๒๑๐.

^{๘๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๓/๒๑๐.

คบหบดีบุตร มิตรแนะนำประโยชน์ เธอพึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี โดยเหตุ ๔ ประการนี้แลคหบดีบุตร มิตรมีความรักใคร่ เธอพึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี โดยเหตุ ๔ ประการคือ

๑. ไม่พอใจในความเสื่อมของเพื่อน
๒. พอใจในความเจริญของเพื่อน
๓. ห้ามปรามคนที่ินทาเพื่อน
๔. สนับสนุนคนที่สรรเสริญเพื่อน ^{๔๘}

จะเห็นได้ว่าบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้คือ ๑. มิตรมีอุปการะ ๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ๓. มิตรแนะนำประโยชน์ ๔. มิตรมีความรักใคร่ เป็นผู้ที่บุคคลทั่วไปควรเข้าไปคบหาสมาคมด้วย เนื่องจากเป็นมิตรที่สามารถ ส่งเสริมให้มิตรนั้นไม่เดือดร้อนในโลกนี้ และสามารถเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือการเข้าสู่พระนิพพาน ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะสงสาร

หลักธรรมที่เป็นพื้นฐานของการคบมิตรที่พระพุทธศาสนาได้วางไว้เป็นแบบอย่าง เนื่องจากหลักธรรมเหล่านี้ต้องอาศัยกันเกิดขึ้นตามหน้าที่ ที่เกื้อกูลกัน ผู้วิจัยได้ยกหลักธรรมที่เกี่ยวข้องไว้ ๔ ประการคือ พรหมวิหาร สังคหัตถุ ทิศ ๖ และ สัมปยุตธรรม ดังนี้

๑) **พรหมวิหาร ๔** ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐบริสุทธิ์หรือคุณธรรมประจำตัวของท่านผู้ใจกว้างขวางยิ่งใหญ่เป็นหลักธรรมที่มิตรนั้นต้องมีไว้ประจำใจ เป็นธรรมที่เป็นการควบคุมตนให้เกิดความรู้สึกที่เหมาะสมต่อมิตรเพราะจะทำให้มิตรนั้นมีความรักผูกพันต่อกันและกันมากยิ่งขึ้น ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรม ๔ ประการ

(๑) เมตตา ^{๔๙} ความรักความปรารถนาดีต่อกัน ความมีมิตรไมตรี มีน้ำใจปรารถนาดีต้องการให้เขามีความสุข หมายถึงปรารถนาดีต่อมิตรที่เราเกี่ยวข้อง เพิ่มออกไปจนถึงการปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์โดยทั่วไป ตลอดทั้งสังคมโลก เมตตาเป็นคุณธรรมพื้นฐานทางจิตใจที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ เช่นเมื่อมิตรหรือคนอื่นอยู่กันเป็นปกติ เราก็มีความปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุขความเจริญ ให้แก่มิตรและผู้อื่นเรื่อยไป เมตตาเป็นเครื่องปลุกอัธยาศัยเอื้ออาทร ทำให้มีความหนักแน่นอารมณ์ ไม่ร้อนวู่วาม เป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกเป็นมิตร ไม่เป็นศัตรู ไม่เบียดเบียนใคร อีกอย่างหนึ่งการมองมิตรหรือเพื่อนในทางที่ดี ก็ถือว่าเป็นเมตตาเช่นกัน เพราะเมื่อมองจุดดีของมิตร ในเมื่อมีเรื่องที่ไม่พอใจกันก็พร้อมที่จะให้อภัยมิตรได้ เพราะต่างคนต่างมองเห็นในแง่ดีหรือจะระลึกถึงความดีที่มีต่อกัน การมองโลกในแง่ดีจะทำให้มีความหวัง การมองจุดดีของมิตร มองมิตรในแง่ดีจะทำให้มิตรภาพยั่งยืน ผู้ใดมีเมตตาเกิดความรักแท้ต่อมิตร ย่อมได้รับความสุขประเภทที่สองคือความสุขจากการให้ ส่วนมิตรที่เราคบคนใดที่ไม่มีคุณธรรมคือเมตตา จะเป็นคนอยู่ในโลกโดยไม่มีการพัฒนา จะมีความสุขประเภทเดียวคือความสุขจากการได้และการเอา ต้องได้ ต้องมี ถึงจะมีความสุข เมื่อบุคคลที่เป็นมิตรมีมิตรไมตรี หรือมีเมตตาต่อกัน ย่อมมีความสุขความเจริญ ไม่ว่าจะหลับหรือตื่น ก็จะมีสุขสบาย เป็นต้น

^{๔๘} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๔/๒๑๑.

^{๔๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๕๐, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐, ๔๗๑/๒๑ - ๒๒, ๕๙๕ - ๕๙๖, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๕, ๒๔๓ - ๒๔๖/๑๗๔ - ๑๘๐, ๑๙๓ - ๑๙๔.

สรุปแล้ว การใช้เมตตาในการคบมิตรเป็นสิ่งที่สำคัญและมีความจำเป็น เพื่อสร้างความสัมพันธ์ อันดีต่อการคบมิตร ให้มีความรักใคร่ต่อกันยาวนาน เพราะเมตตาเป็น คุณธรรมอีกประการหนึ่งที่ทำให้คนในโลกเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความรักความปรารถนาดีต่อกัน สนิม สนมกันในหมู่เพื่อนมนุษย์ เมื่อเราไม่ได้เกิดมาคนเดียวในโลก จะรักแต่ตัวเองคนเดียว ไม่ยอม เกี่ยวข้องกับคนอื่นเลยคงเป็นไปไม่ได้ ทุกอย่างหรือทุกคนย่อมมีเหตุให้ต้องเกี่ยวพันกัน ทั้งใน ครอบครัว ในหมู่บ้าน ตำบล หรือสังคมประเทศและทั่วโลก นอกจากนั้นแล้วคนเราย่อมเสมอภาค ในเรื่องของการเกิด แก่ เจ็บ ตาย โจรทมิฬเหมือนกันทุกคน ดังนั้นถ้ามิตรมีไมตรี หรือมีความ ปรารถนาดีต่อกัน สังคมของเราก็จะพบแต่ความสุขความเจริญ

๒) กรุณา ความห่วงใย ทนไม่ได้ที่จะสงสารผู้ประสบทุกข์ ใฝ่ใจในการ ปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากความเดือดร้อนของปวงสัตว์ จึงคิดหาทางช่วยเหลือสัตว์โลก ทั้งนี้ เพื่อให้สัตว์โลกได้หลุดพ้นจากความทุกข์ทางกาย ทางวาจา ทางใจ กรุณาเป็นเครื่องปลูกอภัยาศัย เมื่อแผ่ เจือจาน ช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ต่าง ๆ แต่เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการเลือกคบมิตร กรุณา น่าจะเป็นไปในลักษณะสร้างความชุ่มเย็นให้กับคนที่เราคบ ช่วยดับร้อนผ่อนเย็นเป็นที่พึ่งพายามยาก เวลาที่มีมิตรตกต่ำก็ไม่ทอดทิ้งกันเพราะมีใจกรุณา เพื่อนบางคนโกรธกันเพราะคำพูดผิดเพียงสองสาม ประโยคเท่านั้นก็สามารถทำให้เลิกคบกันได้ ทั้งที่รู้จักกันมานาน พูดไม่ถูกใจก็โกรธกันนาน ถ้าเป็น ลักษณะนี้คงดีกันยากถ้าหากขาดความ กรุณา ต่อกัน กรุณาเกิดได้เร็วถ้ามีปัญญากำกับ พระพุทธเจ้าทรงพระมหากรุณาคุณ จึงสงสารบรรดาสรรพสัตว์ ถ้ารู้ว่าคุณอื่นมีความทุกข์มีปัญหา เราก็สงสารไม่ถือโอกาสซ้ำเติมเขา ทั้งยังพร้อมที่จะให้อภัยถ้าหากมีการล่วงเกินกันนอกจากนี้ คุณธรรมข้อ กรุณา ยังเป็นหลักธรรมคำสอนที่หลาย ๆ ศาสนากล่าวไว้ เช่น ศาสนาเซนกล่าวว่า หลักธรรมที่แสดงถึงความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น มี ๔ ประการ คือ มีความกรุณา โดยไม่หวัง ผลตอบแทน ยินดีในเวลาที่คุณคนอื่นได้ดี มีความเป็นใจในความทุกข์ของบุคคลอื่น รวมทั้ง ช่วยเหลือให้บุคคลที่ทุกข์นั้น พ้นจากความทุกข์ร้อนนั้น และมีความกรุณาต่อผู้ที่ทำผิด ศาสนาซิกข์ ให้ถือคติว่า ตนเกิดมาเพื่อช่วยเหลือเปลื้องทุกข์ให้แก่บุคคลอื่น และนำความเจริญมาให้แก่ชาติ ศาสนา ศาสนาคริสต์มีพระบัญญัติว่า จงอย่าฆ่าคนอันรวมถึงไม่โกรธ ไม่ด่า ไม่กล่าวคำหยาบต่อ บุคคลอื่น ๆ มีแต่ความรักให้กันและกัน ความกรุณา ความเสียสละและการรู้จักให้อภัยเสมอหน้า กันทุก ๆ คน

สรุปได้ว่า การที่มีมิตรมีความกรุณาคือความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ใน เวลาที่มีมิตรนั้นเดือดร้อน ต้องให้ความช่วยเหลือไม่ทอดทิ้ง สุขก็สุขด้วยกัน ทุกข์ก็ทุกข์ด้วยกัน ถึงจะ เชื่อว่าเป็นมิตรแท้ พฤติกรรมของความกรุณาจะแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจ และความมีน้ำใจ ทำไปเพื่อช่วยเหลือมิตรที่เดือดร้อน เป็นเจตนาที่ไม่หวังผลตอบแทนกลับมา เป็นการทำความจริงใจต่อกัน

๓) มุทิตา ความยินดีเมื่อบุคคลอื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจแจ่มใส ประกอบด้วย ความเบิกบานเสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอก งามยิ่งขึ้นไป เป็นเครื่องปลูกอภัยาศัยส่งเสริมความดี ความสุข ความเจริญของกันและกันมุทิตา เป็นความพลอยชื่นชมยินดีในความสุกและความสำเร็จแก่ของบุคคลอื่น คุณธรรมข้อนี้ ทำให้เพื่อน

ไม่ริษยาเพื่อน มีแต่จะส่งเสริมให้กำลังใจเพื่อนยิ่ง ๆ ขึ้นไป คนไทยเรามักมีเฉพาะเมตตาต่อกับภรรยา คือรักเพื่อน สงสารเพื่อน แต่มักขาดข้อที่สามไปคือ มุทิตา พลอยยินดีกับความสุภาพและความสำเร็จของเพื่อน เพื่อนมีตำแหน่งฐานะเท่ากันกับตนก็ยังคงกันได้ แต่ถ้าเพื่อนมีตำแหน่งที่สูงกว่าตน จะเกิดความอิจฉาริษยาทันที เมื่อความอิจฉาริษยาการยกย่องชมเชยกันก็ไม่เกิด จึงทำให้ขาดความยินดีต่อกันในเมื่อมิตรได้สุขกว่าตน

เพราะฉะนั้น ความยินดีต่อผลสำเร็จของมิตรไม่ว่าจะมีความสำเร็จในด้านใดก็ตามล้วนมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการให้กำลังใจกัน หรือความภาคภูมิใจที่มีมิตรมีให้ โดยการแสดงออกทาง กาย วาจา ใจ ด้วยการมาร่วมให้ความยินดี พบปะพูดคุยกันเหมือนก่อนนั้น ก็จะเป็นเหตุให้ มิตรได้รับรู้ในความจริงใจของเราด้วย ว่าเรายังรักและเป็นห่วงเพื่อนคนนี้อยู่ด้วยความรัก ความจริงใจเสมอ

๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยความชอบหรือชัง ไม่ยินดียินร้ายเมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลอันเกิดขึ้นโดยสมควรแก่เหตุ และรู้ว่าพึงปฏิบัติไปตามธรรม หรือควรแก่เหตุ นั้น มองตามความจริง รู้จักวางเฉยเมื่อเห็นเขาได้รับผิดชอบต่อตนเองได้ หรือเมื่อเขาควรได้รับผลอันสมควรจากการรับผิดชอบของเขาเอง วางเฉยเมื่อคนนั้น ๆ สิ่งนั้น ๆ ดำรงอยู่หรือดำเนินไปตามวิถีของเขา ไม่เข้าข้างไม่ตกเป็นฝ่าย ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง อุเบกขา ต้องมีปัญญา คือความรอบรู้กำกับ ในเรื่องการคบเพื่อนเราต้องติดตามความเคลื่อนไหวของเพื่อน ถ้าเพื่อนพึ่งตนเองได้ ก็วางเฉย ถ้าเพื่อนมีความทุกข์ ก็เข้าไปช่วยเหลือ เราต้องสามารถที่จะอ่านนิสัยของเขาออก และเข้าใจสถานการณ์ดีจึงจะปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง พยายามช่วยเหลือตามความสามารถ และศักยภาพที่มีอยู่อย่างเต็มที่แล้ว เมื่อไม่ประสบผลสำเร็จหรือช่วยเหลือไม่ได้ก็ต้องวางเฉย ปล่อยให้ไปตามวิถีทางของการกระทำ แต่เมื่อเกิดความผิดพลาดก็ไม่ควรซ้ำเติมให้มิตรนั้นเจ็บช้ำน้ำใจ หมัดกำลังใจที่จะแก้ไขสิ่งที่ผิดพลาด หรือรู้สึกเป็นศัตรูกับเรา ต้องถือว่าความทุกข์เป็นเรื่องธรรมดาที่ทุกคนต้องประสบ

เมื่อกล่าวโดยสรุป พรหมวิหารทั้ง ๔ ข้อ ข้อแรกคือเมตตา เป็นความตั้งใจช่วยเหลือไม่พยายาบาท เป็นวิธีแก้ความเกลียดชัง อิจฉาริษยา ความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว เพราะความเมตตาเป็นธรรมที่มุ่งเน้นความสุขของบุคคลอื่นเป็นที่ตั้ง เป็นการลดความสำคัญของตนเองลง และทำตนให้เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่นง่ายขึ้น เพราะความปรารถนาเช่นนั้นอยู่แล้ว ข้อสองคือกรุณา ไม่เบียดเบียนใคร พร้อมกันนี้ยังลงมือช่วยเหลือคนอื่นที่เดือดร้อน การช่วยเหลือนี้ยึดหลักสำคัญของการให้ทานคือ ให้ตามกำลังของตน อย่าให้จนทำให้ตนเองนั้นต้องประสบกับความทุกข์ เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นก็เท่ากับว่าเป็นการรับทุกข์แทนบุคคลอื่น ไม่ใช่เป็นการทำทุกขีให้หมดไป ข้อสามคือ มุทิตา คือการแสดงความยินดีด้วยน้ำใสใจจริง ไม่อิจฉาริษยาเป็นเครื่องตัดมานะของผู้ปฏิบัติ คือการไม่สำคัญว่าตนเองนั้นดีกว่าคนอื่น เพราะความรู้สึกอย่างนี้เมื่อเกิดขึ้นกับบุคคลใด เขาจะกลายเป็นคนที่มีมานะถือตนว่า ตนนั้นเก่งกว่าคนอื่น สำคัญกว่าคนอื่น และเมื่อเห็นคนอื่นได้ดีกว่าตนก็เกิดความ อิจฉาริษยา จนถึงขั้นกลั่นแกล้ง หาทางให้เขานั้นไม่ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานหรือความเจริญด้านต่าง ๆ เกิดเป็นศัตรูกันขึ้นในที่สุด ความพลอยยินดีทำให้จิตใจของเรานั้นไม่ขุ่นมัวด้วยอำนาจของความถือตัวและความริษยาทั้งยังทำให้มิตรที่เรายินดีด้วย เกิดความพอใจ และรู้สึกว่าเป็นมิตรที่จริงใจ ไม่แก่งแย่งแข่งขันกับเขานั้นเอง ถ้าผู้ที่เป็นมิตรคิดได้เช่นนี้

จะสนับสนุนกันให้ประสบแต่ความเจริญขึ้น ๆ และความเจริญจะเกิดขึ้นกับสังคมโดยรวมได้ด้วยคุณธรรมคือ ความพลอยยินดี ไม่อิจฉาริษยา กัน ข้อที่สี่คือ อุเบกขา คือการวางเฉย เมื่อจะช่วยมิตรคนใดแล้วเขาไม่รับและเกิดผลร้ายก็ให้อภัย ไม่ซ้ำเติม หรือมิตรที่เราช่วยนั้นเกิดความสามารถที่จะช่วยเหลือได้ก็ต้องใช้อุเบกขา ดังนั้น ธรรม ๔ ข้อนี้จะทำให้คนเราเกิดความไว้วางใจกัน ฟังพวาอาศัยกันได้ เป็นเพื่อนกันไม่ว่ายามทุกข์หรือยามสุข

๒) สังคหัตถุ ๔^{๙๐} ธรรมเป็นเครื่องสงเคราะห์กันและกัน

หลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจคนอื่นไว้ได้ หลักการสงเคราะห์ คือช่วยเหลือกัน เป็นเครื่องเกาะกุมประสานโลกคือสังคมแห่งหมู่สัตว์ไว้ วิธีที่จะผูกมิตรจำต้องมีเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกันให้คนมีความรักใคร่นิยมชมชอบ สนับสนุนกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี ทำให้มีความรักที่เหนียวแน่นยิ่งขึ้น

๑.๑) ทาน การให้ คือเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา^{๙๑} การให้นั้นมี ๓ ลักษณะคือ

๑) ให้เพื่ออนุเคราะห์ ช่วยผู้ยากจน ชัดสน อุดมยาก การให้ชนิดนี้ ผู้ให้เป็นผู้ได้บุญคุณ

๒) ให้เพื่อสงเคราะห์ คือแก่ญาติมิตร คนเสมอกัน การให้ชนิดนี้ เป็นการเพิ่มความสนิทสนม

๓) การให้เพื่อบูชา คือการให้แก่ผู้ใหญ่ที่มีคุณ หรือผู้ที่มีคุณธรรมสูงกว่าเรา การให้แบบนี้ย่อมได้รับความเมตตา

การให้นั้นควรให้เฉพาะสิ่งที่ควรให้ ข้อนี้พระพุทธองค์ทรงสอนให้แก่ผู้ที่อดอยากเมื่อเขามีอยู่แล้วการให้ก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร บางครั้งเขาอาจจะมองว่าดูถูกเขา หรือให้ในสิ่งที่เป็นปัจจัยแก่ผู้ประพฤทร้าย อันอาจจะก่อความทำร้ายแก่ผู้อื่นโดยเหตุแห่งการให้ ฉะนั้น การให้ก็ต้องใช้ปัญญาไตร่ตรอง

ฉะนั้นการให้ถือว่าเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือแม้แต่คนที่ไม่รู้จักแต่ถ้าเริ่มต้นจากการให้เป็นเบื้องต้นแล้วนั้นก็ยังสามารถสนิทสนมกันได้โดยเริ่มต้นจากการให้

๑.๒) ปิยวาจา พูดเพื่อให้เกิดความรักต่อกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ทำให้รู้สึกดูดีเต็มใจ แต่ต้องเป็นถ้อยคำที่เป็นความจริง มีประโยชน์และเหมาะสมกับ

^{๙๐} ชุ.ชา.สตตก. (ไทย) ๒๘/๑๗๘/๘๓., อัง. จตูกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑.

^{๙๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต (ฉบับชาวบ้าน), (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙.

กาลเทศะ แสดงความเห็นอกเห็นใจกัน ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคีเกิดไมตรีจิตทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คำพูดที่น่าฟังนั้นจะสร้างให้เกิดความประทับใจต่อกันและกัน สามารถสร้างมิตรและศัตรูได้ในขณะเดียวกันเพียงเพราะว่าคำพูดนั่นเอง

นอกจากนี้แล้วสังคมปัจจุบันมนุษย์สามารถใช้การเขียน แทนการพูดด้วยปาก เช่นการเขียนจดหมาย หนังสือ สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ งานเหล่านี้ก็จำเป็นจะต้องมี ปิยวาจา เช่นเดียวกัน เพราะถ้าไม่ใช่ ปิยวาจา ข่าวสารออกมาก็จะไม่ครบถ้วนตามความจริง หรือข่าวสารที่ไม่เหมาะสม ย่อมส่งผลกระทบต่อคนรับฟังอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะทุกคนถือว่าเป็นมิตรที่อยู่ร่วมโลกเดียวกัน ฉะนั้นผู้ที่ทำงานในเรื่องนี้ต้องเอาใจใส่เรื่องนี้เป็นพิเศษ จึงจะถือว่าเป็นมิตรที่ดีต่อผู้ที่คอยรับข่าวสาร หรือในเรื่องของการทูตระหว่างประเทศ ทูตสามารถทำความสำเร็จให้แก่ประเทศชาติได้ด้วยการเจรจาด้วยปิยวาจา ทูตอาจยับยั้งการตายหมู่แก่คนเป็นล้านได้เพราะฉะนั้น ปิยวาจาจึงเป็นหัวข้อธรรมที่สำคัญอีกหัวข้อหนึ่งซึ่งสร้างความสัมพันธ์ในการคบมิตรเป็นอย่างดี

๑.๓) อตถจริยา การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น หรือคนที่เป็มิตร วิธีทำตนเองให้เป็นประโยชน์ต่อมิตรทำได้หลายวิธี เช่นช่วยมิตรทางด้านกำลังกาย ด้านกำลังความคิด และกำลังปัญญา เป็นต้น การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นหรือต่อมิตรนั้นบางทีมักเข้าใจผิดว่าต้องถึงกับยอมลดตัวเองลงเป็นคนรับใช้ แต่เป็นเพียงมุ่งหมายเพียงเพื่อนบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อมิตร และเป็นการแสดงออกที่น่านับถือ เมื่อเห็นกิจการอะไร เป็นความดี เป็นเหตุทำให้เกิดความสุขสบายแก่มิตรเราสามารถช่วยเหลือด้วยกำลังกาย หรือช่วยด้วยการพูดจาแนะนำ ตักเตือน ก็ทำด้วยเต็มใจ นอกจากนี้ สังคมที่มีความวุ่นวายและมีความยุ่งวุ่นวายอยู่เสมอ ๆ นั้นสาเหตุที่สำคัญอย่างหนึ่งคือก็เพราะคนในสังคมขาด อตถจริยา คือไม่พยายามทำหน้าที่ของตนให้สำเร็จลุล่วงไป แต่คอยเพ่งเล็งเฉพาะเรื่องของบุคคลอื่นนั่นเอง คนที่จะเป็นที่รักที่ขบใจสามารถผูกใจคนอื่นให้เป็นมิตรกับตนเองได้นั้น นอกจากจะช่วยเหลือคนอื่นแล้ว ตัวเองต้องรู้หน้าที่ของตนเอง และต้องทำให้สมบูรณ์ด้วย

ฉะนั้นการบำเพ็ญตนเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อมิตร ถือเป็นเรื่องที่มีมิตรต้องปฏิบัติและให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพราะการที่มิตรมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ช่วยเหลือกันเมื่อยามมีปัญหาหรืองานใด ๆ เกิดขึ้น ถือว่ามีมิตรผู้นั้นเป็นคนที่มีน้ำใจกว้างขวาง ไม่เห็นแก่ตัว ฟังได้เมื่อยามยาก ซึ่งจะทำให้ความเป็นมิตรนั้นมีความมั่นคงและแนบแน่นต่อไป

๑.๔) สมานัตตตา ความเป็นผู้มีตนเสมอ หมายถึง การทำตัวให้เข้ากันได้ด้วยการร่วมสุขร่วมทุกข์ ไม่ถือตัว มีความเสมอภาค และวางตัวเหมาะสม เป็นการวางตัวเสมอต้นเสมอปลายกับมิตร ต่อหน้าประพฤติตนอย่างไร ลับหลังก็อย่างนั้น ไม่เอาเปรียบมิตร และเสมอในสุขทุกข์ คือร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน และจะต้องวาง

ตนให้สมฐานะกับความเป็นมิตร การวางตนเสมอนั้นถือว่าเป็นคุณสมบัติของกัลยาณมิตรประเภทร่วมสุขร่วมทุกข์ วางตนเสมอต่อมิตรทั้งหลาย แม้ว่าสถานการณ์ จะเปลี่ยนแปลงไป แต่ยังคงมีความมั่นคงตลอดถึงวางตนให้สมกับฐานะของตน เป็นการนำตนเข้าไปประสานโดยมีพื้นฐานอยู่ที่การยอมรับนับถือกันและกันหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ประการนี้เป็นหลักการใหญ่ เป็นหลักสากลสำหรับทุกคนทุกชั้นทุกเพศ รวมทั้งพระสงฆ์ด้วย ซึ่งพระพุทธองค์ทรงสอนให้ยึดหลัก ๔ ประการนี้เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจมิตรไว้ได้ จะแตกต่างกันบ้างก็เพียงวิธีการเล็ก ๆ น้อย ๆ ของพระสงฆ์อย่างหนึ่ง ของชาวบ้านอย่างหนึ่ง แต่เป็นไปในทางเดียวกันโดยมาก เช่น การให้ปัน ทรงสอนให้รู้จักแบ่งปันของกินของใช้แก่เพื่อนบ้านบ้าง พระสงฆ์ก็ทรงสอนให้แบ่งปันลาภสักการะที่ได้มาแก่เพื่อนสหายธรรมิก ปิยวาจา ทางชาวบ้าน ทรงสอนให้รู้จักใช้วาจาที่สุภาพ เช่น พูดจาอ่อนหวาน เว้นขาดจากวาจาหยาบคาย การพูดจาส่อเสียด ทางพระสงฆ์ทรงสอนให้ใช้คำสุภาพเช่น อวโส ภันเต เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่กันและกัน อตถจริยา ทรงสอนให้ชาวบ้านร่วมกันประพฤติดินให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองหรือประเทศชาติ พระสงฆ์ก็ทรงสอนให้ช่วยกันทำกิจของสงฆ์ เช่น การช่วยกันเย็บ ย้อม ผ้ากฐินเป็นต้น หรือแม้แต่ภายในวัดพระสงฆ์ก็ต้องช่วยกันทำความสะอาด ปิดกวาด วิหาร เสนาสนะ ต่าง ๆ และ สมนัตตตา ทรงสอนให้ชาวบ้านวางตัวให้สมแก่ฐานะของตัวเอง ไม่เย่อหยิ่งเมื่อตัวเองได้ดี เมื่อได้รับฐานะที่สูงขึ้นก็ไม่ลำพองตัว เคยประพฤดิเช่นไร ก็ประพฤดิเช่นนั้น ส่วนพระสงฆ์ก็ทรงวางหลักไว้ ในการกราบไหว้ การยืน การนั่ง ในระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเป็นต้น^{๓๒}

เพราะฉะนั้น สังคหวัตถุธรรม นอกจากจะเป็นเครื่องที่ก่อให้เกิดผลทำให้เป็นที่รักของมิตรแล้ว ยังปลอดภัยจากอันตรายทั้งหลาย ซื่อว่าเป็นวิธีการของการรักษาตัวอย่างหนึ่ง เป็นพุทธวิธีการครองใจคน เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้มิตรรักใคร่ เคารพนับถือ ช่วยเหลือกันและกันให้อยู่เย็นเป็นสุขสบายทั้งกายและใจ มิตรที่ไม่ค่อยชอบเราก็จะกลับมาชอบเรา ส่วนมิตรที่สนิทสนมกันอยู่แล้วก็จะยิ่งสนิทสนมมากขึ้นอีก นับว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญและเหมาะสมที่จะนำมาใช้เพื่อสร้างความสัมพันธ์ในการคบมิตรที่ดีได้

๓) ทิศ ๖ เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงหน้าที่ที่บุคคลพึงกระทำต่อบุคคลที่อยู่ร่วมในสังคม เป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพ และมิตรภาพที่ดี หลักธรรมเรื่องทิศหกในพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ที่มีชีวิตร่วมกันอยู่ในสังคม มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในชีวิตประจำวัน มีความสัมพันธ์กันหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ทั้งทางภาครัฐ และเอกชน มนุษย์เป็นสัตว์สังคมติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตั้งแต่สถาบันเล็กสุดของสังคมคือสถาบันครอบครัว จนถึงใหญ่สุดของสังคมคือสถาบันชาติ บุคคลจะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขนั้นต้องเป็นคนที่มีมนุษย

^{๓๒} ปิ่น มุฑกันต์, พุทธวิธีการครองใจคน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : อมรรการพิมพ์, ๒๕๐๒), หน้า ๗๕ - ๗๖.

สัมพันธ์ดี มีความประพฤติเรียบร้อยดีงาม มีคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมประจำใจ มีหลักธรรมยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต^{๙๓} มี ดังนี้

คุณหญิงบุตรี เธอพึ่งทราบทิศ ๖ นี้ คือ พึ่งทราบว่าเป็นทิศเบื้องหน้า พึ่งทราบว่าเป็นทิศเบื้องขวา พึ่งทราบว่าเป็นทิศเบื้องหลัง พึ่งทราบว่าเป็นทิศเบื้องซ้าย พึ่งทราบว่าเป็นทิศเบื้องต่ำ พึ่งทราบว่าเป็นทิศเบื้องบน^{๙๔}

หลักการคบมิตรตามหลักทิศ ๖ นั้นเป็นเครือข่ายโยงใยของความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งถือว่าเป็นมิตรหรือกัลยาณมิตรของกันและกัน เมื่อมิตรทุกคนปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ ตามที่ตนเองเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน มารดาบิดาเป็นมิตรที่ดีเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรธิดา ครูอาจารย์เป็นกัลยาณมิตรที่ดีของศิษย์ และพระสงฆ์เป็นกัลยาณมิตรที่ดีในการสั่งสอนคุณให้สั่ง เป็นต้น สังคมก็จะมีแต่ความสงบร่มเย็น ทุกคนอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข เพราะทุกคนมีความเอื้ออาทรต่อกันและกันเป็นสังคมที่พึ่งพาอาศัยกันและกัน เชื่อแน่ว่าชีวิตความเป็นอยู่ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมระดับเล็กสุดคือครอบครัว ไปจนถึงระดับประเทศหรือระดับโลก ย่อมอยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสุข

การสร้างมิตรภาพ ด้วยหลักธรรมข้อทิศ ๖ นี้ เป็นการปลูกฝังเพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นการโน้มน้าวให้มารดาบิดารู้หน้าที่ของตน มีคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีต่อบุตร มารดาบิดาต้องอบรมบุตรธิดาให้รู้จักประมาณตน ปลูกฝังจริยธรรมในบุตรธิดา ให้บุตรธิดารู้จักกตัญญูต่อบิดามารดา ครูอาจารย์เป็นรูปแบบของนักเรียน ครูอาจารย์ต้องมีจริยธรรม มีจรรยาบรรณ สร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับศิษย์ตามหน้าที่ของครูอาจารย์ มีลีลาการสอนที่ดี ศิษย์ปฏิบัติตนอยู่ในโอวาทของอาจารย์ ขยันศึกษาเล่าเรียน มีความเพียรพยายามต่อหน้าที่ มีความกตัญญูต่อบิดามารดา ครูอาจารย์ และมีจรรยาบรรณมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันพร้อมกับช่วยกันสร้างฐานะครอบครัวให้มั่นคง ระหว่างมิตรกับมิตรต้องสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน สร้างบรรยากาศที่ดีเพื่อมิตรภาพระหว่างเพื่อนกับเพื่อน และรักษามิตรภาพระหว่างมิตรกับมิตรเป็นมิตรที่ดีต่อกัน ผู้บริหาร ต้องเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับพนักงานในองค์กรทุกๆ ระดับ มีภาวะของความเป็นผู้นำ รู้จักรักษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในองค์กร สร้างมนุษยสัมพันธ์กับพนักงานคนงานด้วยมโนธรรมของนักบริหาร พนักงานต้องรู้หน้าที่ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้านาย เพื่อนร่วมงาน รักษาผลประโยชน์ขององค์กรที่ตนสังกัดอยู่ ชาวพุทธต้องรู้จักหน้าที่ หน้าที่ของอุบาสก อุบาสิกา หน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ การที่บุคคลได้รู้หน้าที่และนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว และต่อส่วนรวม หมายถึง การปลูกฝังสิ่งที่ต้องการนั้นสัมฤทธิ์ผล

^{๙๓} พระสมชาย อนุตตโร (ดาวศรี), “ศึกษาหลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรมเรื่องทิศหกในพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๖.

^{๙๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒.

๔) สัมปยุตธรรม ธรรมของสัตบุรุษ มีธรรม ๗ ประการดังนี้

(๑) อัมมัญญตา การรู้หลักและรู้จักเหตุ สัตบุรุษต้องเป็นคนมีเหตุผล จะพูดจะทำหรือจะคิดสิ่งใดก็ต้องประกอบด้วยเหตุผล ในปัจจุบันสังคมของเรานั้น ขาดคนที่มองสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยเหตุผล ขาดการวิเคราะห์ และพิจารณาตามความจริง คนที่ขาดเหตุและผลจะทำให้ขาดความน่าเชื่อถือไป และชอบขัดแย้งกับบุคคลรอบข้าง เรียกว่า ตนเองนั้นถูกเสมอ ตนเองนั้นถูกต้อง และไม่ยอมรับความเห็นของบุคคลอื่น ฉะนั้น การนำหลักธรรมนี้มาใช้เพื่อประยุกต์ใช้กับสังคมปัจจุบัน จะทำให้คนเรานั้นมีเหตุผล ยอมรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่น

(๒) อัตถัญญตา การรู้ว่าจะได้ประโยชน์อะไรจากการเข้าคบคนนั้น ผู้เป็นสัตบุรุษ จะต้องรู้จักมุ่งหมายในการคบของตนเองว่าคบกับคนนั้นเพื่อประโยชน์อะไร ข้อนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมคือ ทำให้รู้ว่าจะต้องปฏิบัติตัวอย่างไรต่อบุคคลที่คบ หรือคบเพื่อประโยชน์อะไร ที่สำคัญประโยชน์ที่ได้ต้องเป็นประโยชน์ในทางธรรม คือถูกต้องตามหลักธรรมที่นำมาพัฒนาตนและไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน แต่ในปัจจุบันคนในสังคมจะคบเพื่อแลกเปลี่ยนกันมากกว่าที่จะมีน้ำใจให้กัน จึงเป็นประโยชน์ที่มาจากภายนอกมากกว่าประโยชน์ทางธรรม คือความมีน้ำใจให้แก่กันและกัน ความเห็นอกเห็นใจจึงไม่เกิด ดังนั้น ผู้เป็นสัตบุรุษ พึงมีธรรมข้อนี้ เพื่อเป็นที่พึ่งของมิตรที่เข้ามาคบหาสมาคมด้วย

(๓) อัตตัญญตา การรู้จักตน รู้ตนเองว่าเป็นใคร มีหน้าที่อะไรบ้าง ควรปฏิบัติตัวต่อผู้อื่นอย่างไร และมีความถนัดด้านใดบ้าง ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมปัจจุบันได้เช่น ตำแหน่งต่าง ๆ ในบริษัทใหญ่ จะมีผู้ที่รับผิดชอบในตำแหน่งการบริหารต่าง ๆ ก็ต้องรู้และเข้าใจในตำแหน่งหน้าที่ของตนเองอย่างดี เช่นผู้จัดการฝ่ายบุคคล ก็ต้องเข้าใจและเรื่องการบริหารจัดการคนว่า คนไหนเหมาะที่จะทำอะไรในบริษัทของเรา ถ้าไม่มีความชำนาญในเรื่องการบริหารคนก็จะไม่สามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างเต็มความสามารถ การรู้จักตนเองนั้นสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นกับมิตรและบุคคลรอบข้างได้ เพราะว่าเมื่อรู้ตัวว่ามีอุปนิสัยอย่างไร ก็ต้องปรับปรุงตัวเองเพื่อให้เข้ากับบุคคลทั่วไปได้ง่าย ดังคำที่ว่า มองตัวเองออก บอกตัวเองได้ ใช้ตัวเองเป็น

(๔) มัตตัญญตา การรู้จักประมาณ อันนี้เป็นการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อป้องกันคนเราไม่ให้มีความโลภ เห็นแก่ประโยชน์ตน ควรรู้จักประมาณ และพอใจในสิ่งที่ตนมี ในสิ่งที่ตนเป็นอยู่ ไม่พยายามแสวงหาปัจจัยที่เกิดฐานะของตนเอง บางคนนั้นมีหนี้สินมากมายเพราะไม่รู้และไม่เข้าใจว่า อะไรนั้นเหมาะสมกับตัวเองบ้าง ดังนั้นผู้ที่ เป็นสัตบุรุษพึงนำธรรมข้อนี้มาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง มิตร และสังคมด้วย เมื่อรู้จักประมาณตนแล้วก็สามารถที่จะบอกมิตรให้เข้าใจถึงประโยชน์ที่แท้จริง ของวัตถุนั้น อย่างมีประสิทธิภาพ

(๕) กาลัญญตา การรู้จักกาล การจะนำข้อนี้มาประยุกต์ใช้ คือ เป็นการทำให้บุคคล รู้กาลเวลาที่เหมาะสมแก่ตนว่าจะทำอะไร เช่นการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง เราต้องรู้เวลาในการทำงาน มีความรับผิดชอบ เพราะการรู้จักกาลเวลาหรือความเหมาะสมนั้น จะทำให้การทำงานบรรลุผลได้ด้วยดี มีการวางแผนงานล่วงหน้าและกำหนดวันเวลาของงานที่จะเสร็จได้ หรือการประพฤติปฏิบัติต่อกันในสังคม ควรรู้เวลาที่เหมาะสมว่าควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร เวลาใดควรเล่นเวลาใดควรเที่ยว การที่เราใช้เวลาไหนควรทำอะไร เราจะสามารถแนะนำมิตรของเราให้รู้จักแบ่งเวลาให้ได้ อย่างถูกต้องเพราะคนเรานั้น ทุกคนมีเวลาเท่ากันคือ ๒๔ ชั่วโมงแต่หลายคนสามารถสร้างประโยชน์

ได้มากกว่าคนอื่น ที่เป็นเช่นนั้นเพราะรู้จักแบ่งเวลา และจัดการงานตามลำดับของสำคัญของงานอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

(๖) ปริสัญญูตา การรู้จักถิ่น ชุมชน ผู้เป็นสัตบุรุษจะต้องรู้จักถิ่นใดเจริญหรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมใดควรจะเข้าไปข้องเกี่ยวกับ การนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมจะทำให้มนุษย์นั้นรู้จักการแยกแยะว่าคนนี้เป็นคนประเภทไหน จะได้หลีกเลี่ยงบุคคลที่ไม่ดี และหลีกเลี่ยงสิ่งแวดล้อมที่อาจจะนำพาไปสู่ความเสื่อม จะได้รู้และหลีกเลี่ยงได้ การรู้จักถิ่น หรือชุมชนนั้นจะทำให้สามารถปรับตัวได้ง่าย เพราะรู้แล้วว่าคนในชุมชนนี้มีอุปนิสัยอย่างไร ดีหรือไม่ดี ถ้าดีก็สามารถปฏิบัติตามได้ ถ้าไม่ดีก็จะได้ปรับอุปนิสัยให้ดีขึ้นเพื่อพัฒนาบุคคลและพัฒนาชุมชนด้วย เพราะเมื่อคนพัฒนา ชุมชนก็สามารถพัฒนาตามไปด้วย

(๗) บุคคลัญญูตา การรู้จักบุคคล สังคมปัจจุบันถ้าไม่รู้ในตัวบุคคลว่ามีนิสัย หรือมีพฤติกรรมเป็นอย่างไร การคบหากันก็จะเป็นไปไม่ดีเท่าที่ควร ที่สำคัญจะต้องพยายามคบหาและรู้จักบุคคลที่เป็นคนดีมีศีลธรรมเรียกว่าสัตบุรุษ จะทำให้ได้มีโอกาสพูดคุยสนทนาธรรมและนำพาตนและบุคคลรอบข้างให้มีความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

จากการศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการคบมิตรเท่านั้น ผู้วิจัยสรุปเป็นประเด็นการศึกษาได้ดังนี้

๑. ความเอื้ออาทร เป็นสิ่งสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างมิตร หรือกัลยาณมิตร ความเอื้ออาทรคล้ายคลึงกับการทำให้อบอุ่นใจ แต่มีความหมายที่ลึกซึ้งกว่า เพราะความเอื้ออาทรเกิดขึ้นจากการตระหนักในคุณค่าของบุคคล ความเข้าใจในชีวิตมนุษย์และก่อให้เกิดความรู้สึกปรารถนาดี หรือความรู้สึกเอื้ออาทรต่อกันและกัน

๒. ความเชื่อถือและไว้วางใจ มิตรหรือกัลยาณมิตร จะต้องมีความรู้สึกเชื่อถือและไว้วางใจ คือความรู้สึกที่เกิดความตระหนักหรือรู้ว่า ในส่วนหนึ่งของโลกส่วนตัวเรานั้นไม่เป็นอิสระ เราต้องการความช่วยเหลือ ความเห็นอกเห็นใจ ความอบอุ่นจากเพื่อนมนุษย์ และในความรู้สึกดังกล่าวมีบุคคลหนึ่งต้องเอื้ออาทรต่อเราให้ความอบอุ่นแก่เรา สามารถช่วยเหลือและเป็นมิตรต่อเรา ความรู้สึกเชื่อถือและไว้วางใจเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลกล้าเปิดเผยเรื่องราวของตน กล้าปรึกษาหารือ และขอความเห็นในการปฏิบัติหน้าที่ของมิตร หรือกัลยาณมิตร ความรู้สึกเชื่อถือ และไว้วางใจของมิตรที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จะช่วยก่อให้เกิดผลดีต่อขบวนการทำงาน พัฒนาบุคลากรของประเทศ และก่อให้เกิดความร่วมมืออันดีระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน

๓. ความรู้สึกเอาใจเขามาใส่ใจเรา หมายถึง ความเข้าใจ (understanding) อย่างที่เราอธิบายกันในเชิงจิตวิทยาว่า พฤติกรรมอย่างหนึ่งเกิดขึ้นเพราะเหตุใด ต้องปฏิบัติอย่างไร แต่ความรู้สึกเอาใจเขามาใส่ใจเรารู้และยอมรับว่า คนแต่ละคนย่อมมีโลกส่วนตัวเอง มีความคิด ความเชื่อ ความรู้สึกของตัวเองที่แตกต่างจากคนอื่น มีโลกทัศน์ที่ต่างกัน ความรู้สึกเอาใจเขามาใส่ใจเรา ซึ่งได้แก่การรับรู้สภาพความรู้สึก ความคิดของเพื่อนเสมือนหนึ่งว่าถ้าเราเป็นตัวของเราเองขณะนั้น เพราะถ้าคนเราเข้าใจตัวเองมากเท่าไร ย่อมเข้าใจคนอื่นมากเท่านั้น โดยสัญชาตญาณของสัตว์ หรือมนุษย์แล้วมีความรักสุข เกลียดทุกข์เสมอ เช่น มิตรที่มีความเดือดเนื้อร้อนใจ ความทุกข์ เราก็ต้องเข้าใจและให้กำลังใจด้วย เพราะความรู้สึกเอาใจเขามาใส่ใจเราจะช่วยทำให้มิตรไม่โกรธเคืองและมี

กำลังใจในการต่อสู้กับปัญหา กับความทุกข์ที่ประสบอยู่ หรือสังเกตการปฏิบัติตามคำแนะนำของคนอื่น ๆ ไม่ด่วนตัดสินใจทันทีแม้ว่าสิ่งนั้นจะเป็นสิ่งที่ดีและเหมาะสม

๔. ความเห็นอกเห็นใจ เป็นการแสดงออกของความรู้สึกทางสังคมที่สมบูรณ์ของบุคคลซึ่งเป็นเพื่อนกัน เมื่อใดก็ตามที่บุคคลแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน แสดงให้เห็นว่าบุคคลนั้นอยู่ในสภาพของความเจริญวัยวุฒิ สามารถตระหนักและเข้าใจบุคคลอื่นในภาวะของบุคคลเช่นเดียวกับตน การแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจคือการรับรู้ในปัญหาของเพื่อน การให้ความสนใจ ความเมตตา รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการหาทางแก้ปัญหา อาจมีการโต้แย้งว่า การแสดงความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์จะเป็นการทำให้เพื่อนยิ่งอ่อนแอและเรียกร้อง การแสดงความเห็นอกเห็นใจจึงมีข้อพึงระวังว่าจะต้องทำให้เพื่อนเกิดความรู้สึกขมขื่น อับอุน และสามารถเผชิญปัญหา ตัดสินใจ วิธีแก้ปัญหาได้อย่างมั่นใจ ความเห็นอกเห็นใจที่ถูกต้อง คือ การทำให้เพื่อนรู้สึกว่าเขาไม่ได้ถูกทอดทิ้ง มีคนเข้าใจ ให้คำปรึกษาและเป็นผู้ให้กำลังใจแก่เขา ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ให้ความช่วยเหลือตามที่เพื่อนเรียกร้องเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

๕. การให้ความเคารพ มนุษย์เรา ย่อมพบปะติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลจำนวนมากซึ่งมีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านชาติวุฒิ คุณวุฒิ และวัยวุฒิ การแสดงความเคารพต่อคุณลักษณะทั้งสามประการของมนุษย์นี้ถือเป็นกฎธรรมชาติ (natural law) เป็นสิทธิมนุษยชนที่พึงได้รับ มิตรหรือกัลยาณมิตรให้การเคารพต่อคุณลักษณะทั้งสามประการนี้ของเพื่อนเท่า ๆ กับการให้ความเคารพตนเองการสังเกตบุคลิกลักษณะและท่าทางของเพื่อนเป็นแนวทางหนึ่งที่มิตร หรือกัลยาณมิตรจะสามารถบอกตนเองได้ว่า ตนควรจะใช้คำพูด แสดงกริยา หรือปฏิบัติต่อเพื่อนอย่างไร เช่น ในสังคมไทยมีธรรมเนียมประเพณีของการเคารพอาวโสหรือวัยวุฒิ การเรียกเพื่อนด้วยคำนำหน้าที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งที่พึงระวัง การเรียกเพื่อนชนบทที่มีอาวุโสด้วยคำว่า ลุง ป้า น้า อา ย่อมสุภาพและเป็นกันเองกว่าที่จะเรียกชื่อ เป็นต้น การแสดงความเคารพต่อเพื่อนที่เป็นภิกษุหรือนักบวชศาสนาอื่นเป็นมารยาทอันดี และแสดงออกถึงความเป็นจริยธรรมในการให้ความเคารพต่อภาวะความเป็นมนุษย์ของบุคคล ขณะเดียวกัน มิตรหรือกัลยาณมิตรก็มีสิทธิที่จะได้รับความเคารพทั้งสามประการนี้จากบุคคลอื่นเช่นกัน

๖. ความเป็นผู้มีอารมณ์ขัน ชีวิตของมนุษย์ย่อมมีทั้งสุขและทุกข์ผสมผสาน มีอารมณ์ขันก่อให้เกิดผลดีต่อ สุขภาพจิต ช่วยลดความตึงเครียดและช่วยสร้างบรรยากาศที่ดี การรู้จักมีอารมณ์ขันในการมองสิ่งต่าง ๆ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ต้องเผชิญเป็นผลดีทั้งต่อความรู้สึกของเพื่อน และของมิตรเอง แต่พึงระมัดระวังว่าการมีอารมณ์ขันนี้อาจเป็นผลร้ายต่อมิตรอย่างมหันต์ได้ด้วย ถ้าขาดการมีศิลปะและเป็นไปในทางล้อเลียนอันอาจก่อให้เกิดความรู้สึกอับอายและขุ่นเคืองใจแก่เพื่อนได้ ความเป็นผู้มีอารมณ์ขันจะช่วยทำให้เพื่อนเกิดความรู้สึกเป็นกันเองยอมรับและเผชิญความเป็นจริงในชีวิตที่จะเกิดขึ้นได้ อารมณ์จึงอาจเป็นยาที่วิเศษสุดสำหรับบุคคลที่จะได้รับจากมิตรมากพอควร

๒.๗.๒ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการหลีกเลี่ยงการคบมิตรเทียม

ในสังคาลกสูตร ได้กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่ไม่ควรคบหาสมาคมด้วยเพราะเป็นผู้ที่ไม่มีความจริงใจต่อมิตร เรียกว่า มิตรเทียม ดังข้อความว่า

คหบดีบุตร คน ๔ จำพวกนี้ เธอพึงทราบว่าเป็นมิตรเทียมคือ

๑. คนที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว พึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม
๒. คนดีแต่พูด พึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม
๓. คนพูดประจบ พึงทราบว่าไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม
๔. คนที่เป็นเพื่อนชักนำในทางเสื่อม พึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม^{๔๕}

คหบดีบุตร คนที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว เธอพึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยสาเหตุ ๔ ประการคือ

๑. เป็นผู้ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว
๒. เสียน้อย ปรารถนาจะได้มาก
๓. เมื่อตัวเองมีภัยจึงทำกิจของเพื่อน
๔. คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์^{๔๖}

คหบดี คนที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว เธอพึงทราบว่าไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยประการ ๔ ประการนี้แล คหบดี คนดีแต่พูด เธอพึงทราบว่าไม่ใช่มิตรแท้เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ ๔ ประการคือ

๑. กล่าวต้อนรับด้วยเรื่องที่เป็นอดีตไปแล้ว
๒. กล่าวต้อนรับด้วยเรื่องที่ยังมาไม่ถึง
๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่ไม่หาประโยชน์มิได้
๔. เมื่อมีกิจเกิดขึ้นเฉพาะหน้าก็แสดงความขัดข้อง^{๔๗}

คหบดีบุตร คนดีแต่พูด เธอพึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ ๔ ประการนี้แล คหบดี คนพูดประจบ เธอพึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ ๔ ประการคือ

๑. เพื่อนทำชั่ว ก็คล้อยตาม
๒. เพื่อนทำดี ก็คล้อยตาม
๓. สรรเสริญต่อหน้า
๔. นินทาลับหลัง^{๔๘}

^{๔๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๔/๒๐๗.

^{๔๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๕/๒๐๗.

^{๔๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๖/๒๐๘.

^{๔๘} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๗/๒๐๘.

คบดีบุตร คนพูดประจบ เธอฟังทราบว่าเป็นมิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ ๔ ประการนี้แล คบดีบุตร คนที่เป็นเพื่อนชักนำไปทางเสื่อม ฟังทราบว่าเป็น มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ ๔ ประการคือ

๑. เป็นเพื่อนที่ชักนำไปหมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
๒. เป็นเพื่อนที่ชักนำไปหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน
๓. เป็นเพื่อนที่ชักนำไปการเที่ยวดูมหรสพ
๔. เป็นเพื่อนที่ชักนำไปหมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท^{๙๙}

จากลักษณะของมิตรเทียมที่กล่าวไว้ข้างต้น แสดงให้เห็นว่าบุคคลลักษณะดังกล่าวนี้เป็นบุคคลที่ไม่น่าคบหาสมาคมด้วยเพราะนำความเสื่อมมาให้บุคคลที่คบด้วย ดังที่พระพุทธผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “บุคคลที่ไม่ใช่มิตรแท้ ๔ จำพวกนี้ คือ ๑. มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นอย่างเดียว ๒. มิตรดีแต่พูด ๓. มิตรพูดประจบ ๔. มิตรชักนำไปทางเสื่อม บัณฑิตรู้อย่างนี้แล้ว ฟังเว้นเสียให้ห่างไกล เหมือนคนเว้นทางมีภัยเฉพาะหน้าเสียฉะนั้น”^{๑๐๐}

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการหลีกเลี่ยงการคบมิตรเทียม คือ อบายมุข ๖ ปากทางแห่งความเสื่อม หลักธรรมข้อนี้ เป็นเหตุให้รู้จักเลือกคบคน โดยการหรือเอาพฤติกรรมของบุคคลที่เราฟังคบหาสมาคมด้วย เพราะผู้ที่เกี่ยวข้องกับอบายมุข ย่อมนำไปสู่คบหาด้วยไปสู่หนทางแห่งความฉิบหาย ได้แก่

๑) การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท มีโทษ ๖ ประการนี้ คือ ๑. เสียทรัพย์พันตาเห็น ๒. ก่อการทะเลาะวิวาท ๓. เป็นบ่อเกิดแห่งโรค ๔. เป็นเหตุเสียชื่อเสียง ๕. เป็นเหตุให้ไม่รู้จักร่างกาย ๖. เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา^{๑๐๑}

๒) การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน มีโทษ ๖ ประการนี้ คือ ๑. ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาตัว ๒. ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาบุตรภรรยา ๓. ชื่อว่าไม่คุ้มครองทรัพย์สมบัติ ๔. เป็นที่สงสัยของคนอื่นด้วยเหตุต่าง ๆ ๕. มักถูกใส่ร้ายด้วยเรื่องไม่เป็นจริง ๖. ทำให้เกิดความลำบากมากหลายอย่าง^{๑๐๒}

๓) การเที่ยวดูมหรสพ มีโทษ ๖ ประการนี้คือ ๑. มีการรำที่เหนไปทีนั้น ๒. มีการขับร้องที่เหนไปทีนั้น ๓. มีการประโคมที่เหนไปทีนั้น ๔. เสภาที่เหนไปทีนั้น ๕. มีการบรรเลงที่เหนไปทีนั้น ๖. มีเถิดเทิงที่เหนไปทีนั้น^{๑๐๓}

^{๙๙} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๘/๒๐๘.

^{๑๐๐} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๙/๒๐๙.

^{๑๐๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๘/๒๐๒-๒๐๓.

^{๑๐๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๙/๒๐๓.

^{๑๐๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๐/๒๐๓-๒๐๔.

๔) การหมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท มีโทษ ๖ ประการนี้ คือ ๑. ผู้ชนะยอมก่อเวร ๒. ผู้แพ้ย่อมเสียดายทรัพย์ที่เสียไป ๓. เสียทรัพย์ทันตาเห็น ๔. ถ้อยคำที่เป็นพยานในศาลก็เชื่อถือไม่ได้ ๕. ถูกมิตรอำมาตย์หมิ่นประมาท ๖. ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย^{๑๐๔}

๕) การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร มีโทษ ๖ ประการนี้ คือ ๑. เขามีนักเลงการพนันเป็นสหาย ๒. เขามีนักเลงเจ้าชู้เป็นสหาย ๓. เขามีนักเลงเหล่าเป็นสหาย ๔. เขามีคนลวงเป็นมิตร ๕. เขามีคนโกงเป็นมิตรสหาย ๖. เขามีโจรเป็นมิตรสหาย^{๑๐๕}

๖) การหมกมุ่นในความเกียจคร้าน มีโทษ ๖ ประการนี้ คือ ๑. มักให้อ้างว่า หนาวเกินไป แล้วไม่ทำงาน ๒. มักให้อ้างว่า ร้อนเกินไป แล้วไม่ทำงาน ๓. มักให้อ้างว่า เวลาเย็นเกินไป แล้วไม่ทำงาน ๔. มักให้อ้างว่า ยังเข้าเกินไป แล้วไม่ทำงาน ๕. มักให้อ้างว่า หิวเกินไป แล้วไม่ทำงาน ๖. มักให้อ้างว่า กระจายเกินไป แล้วไม่ทำงาน เมื่อเขา มากไปด้วยการอ้างเลศ ผิดเพี้ยนการงานอยู่อย่างนี้ โภคะที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ถึงความเสื่อมสิ้นไป^{๑๐๖}

สรุปหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการคบมิตรเทียมนั้น พระพุทธศาสนา ได้จำแนกไว้ในหลักธรรมเรื่องอบายมุข ๖ ถือว่าเป็นปากทางของความเสื่อม คือเสื่อมในโลกนี้ คือเสื่อมจากปัญญา เพราะเข้าไปเสพบกับคนดื่มน้ำเมา เสื่อมเสียชื่อเสียงเพราะชอบเที่ยวกลางคืน ครอบครัวยังไม่มีความสุข ขาดความอบอุ่นเพราะชอบดูการเล่น ทรัพย์สิ้นยอมเสียหายเพราะเล่นการพนัน ได้รับการติฉินนินทาเพราะเข้าไปคบกับมิตรชั่ว การงานไม่รุ่งเรือง เพราะไม่ปรารถนาที่จะทำงาน เพื่อให้บรรลุตามหน้าที่ ในบรรดามิตรเทียมทั้ง ๖ ประเภทนี้ ที่ร้ายแรงที่สุดและไม่ควรเข้าไปหาที่สุดคือการคบมิตรชั่ว เพราะมิตรช้วนั้นยอมนำพาเราพบกับความเดือดร้อนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ดังนั้นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๒ กลุ่มคือหลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตรแท้ ได้แก่ พรหมวิหารธรรม สังคหวัตถุ ๓ ทศ ๖ สัมปยุตธรรม ๗ ซึ่งธรรมเหล่านี้เป็นธรรมที่ส่งเสริมถึงความเอ็นดูความเอื้ออารีต่อกันระหว่างบุคคลในสังคมให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสันติ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นหลักธรรมเกี่ยวข้องกับการคบมิตรเทียม ได้แก่ อบายมุข ๖ ซึ่งมีผลคือทำให้ผู้ปฏิบัติตามถึงปากทางแห่งความเสื่อมโดยทางลุ่มจมทำให้ชีวิตประสบกับความมิดมนไม่มีความเจริญในโลกนี้ และ โลกหน้านั้นเอง

^{๑๐๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๑/๒๐๔ .

^{๑๐๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๔-๒๐๕.

^{๑๐๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๕-๒๐๖.

๒.๘ บทสรุป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น จะเห็นได้ว่ามิตรมีความสำคัญต่อคนทุกคน เพราะการมีมิตรที่ดีนั้น ย่อมเปรียบเสมือนการเปิดประตูสู่ความสำเร็จ แทนที่จะหาทางเพื่อถ่วงถ่วงเพื่อประสบความสำเร็จแต่ผู้เดียว ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องยากพอสมควร เพราะการมีมิตรที่ดีนั้น ถือว่าเป็นการส่งเสริมคุณภาพของชีวิตของตนเองให้ดีขึ้นได้ดียิ่งขึ้นถ้าเข้าไปคบกับกัลยาณมิตรที่มีคุณธรรม ยิ่งเป็นส่วนช่วยให้ประสบความสำเร็จได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

มิตรในทางพระพุทธศาสนานั้นมีกล่าวไว้หลายประเภท เมื่อจะกล่าวโดยสรุปก็มีด้วยกัน ๒ ประเภท คือมิตรเทียมหรือมิตรที่ไม่ดี ไม่มีความจริงใจ ทำให้ผู้เข้าไปคบหาเกิดความเสื่อมเสียชื่อเสียง อีกประเภทหนึ่งคือมิตรแท้ คือมิตรที่ดี มีความจริงใจ หรือที่เรียกว่า กัลยาณมิตร ผู้ที่ไปคบหา ก็พบแต่ความสุขและความเจริญในหน้าที่การงาน

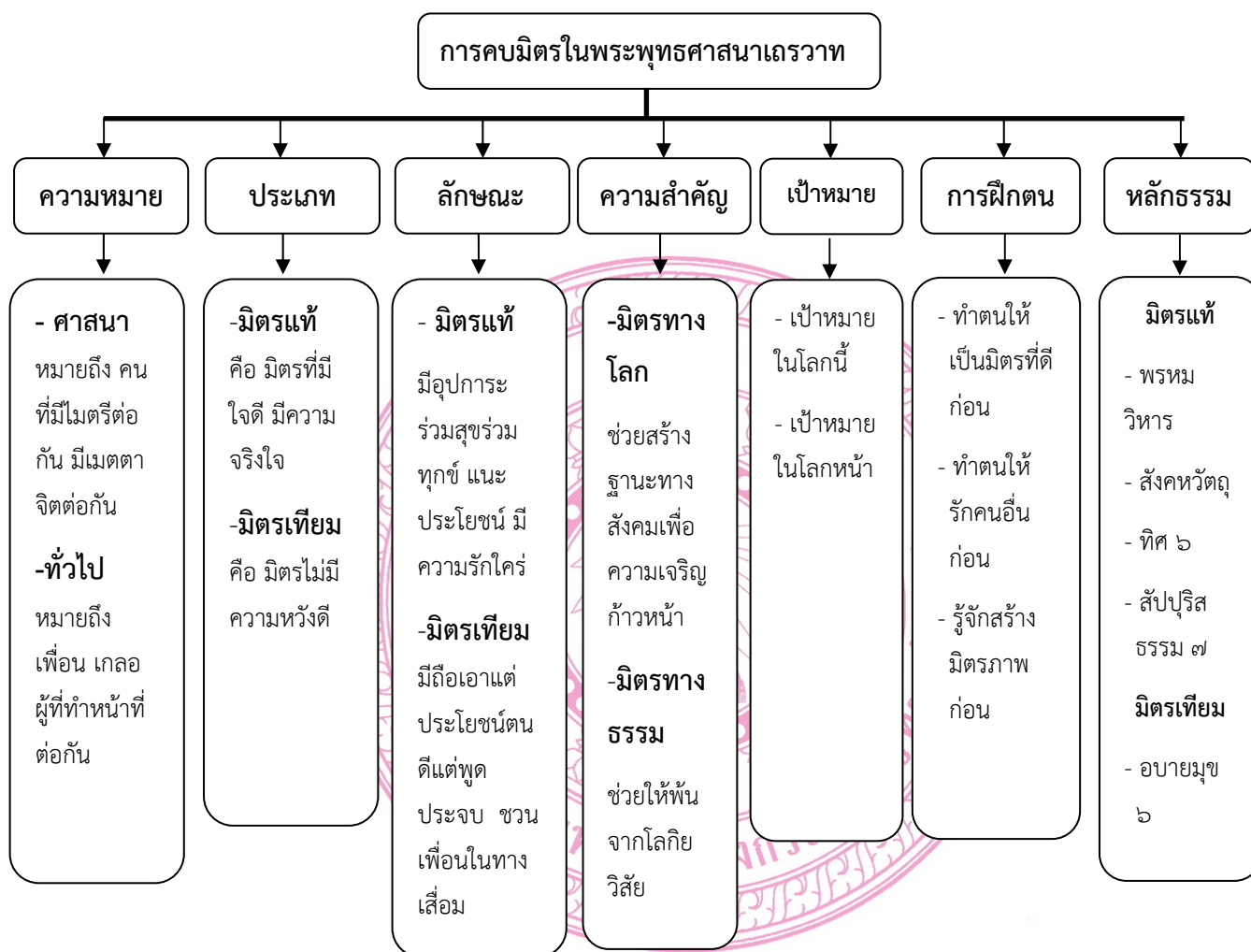
การนำหลักธรรมอย่างเช่น พรหมวิหาร ๔ มาประยุกต์ใช้นั้นถือว่าเป็นพื้นฐานของการผูกสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้เป็นอย่างดี จะก่อให้เกิดความสงบสุขและร่มเย็นขึ้นมาในสังคม จะเป็นสังคมที่อุดมไปด้วยบุคคลที่มีจิตใจเมตตาอารีต่อกัน ไม่มีคนอาฆาตจองเวรกัน เพราะเหตุว่า มีธรรมข้อเมตตาเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เมื่อมีเมตตาเป็นเบื้องต้นมนุษย์ก็จะเป็นคนที่มีจิตใจดีมีความเห็นอกเห็นใจกัน รักและคอยช่วยเหลือกัน เรียกว่า กรุณา ความกรุณา นี้จะไม่เกิดขึ้นกับบุคคลที่มีจิตใจแข็งกระด้างเพราะ ปราศจากเมตตาเป็นเบื้องต้น เมื่ออบรมกรุณาดีแล้ว จะมีแต่ความรักเอ็นดูยอมปรารภณาให้บุคคลอื่นได้ดีสุขทั้งในชีวิต หน้าที่ และการงาน จึงยกระดับมาถึงมูทิตา คือความยินดีเมื่อมิตรนั้นประสบความสำเร็จ ไม่คิดอิจฉาริษยา แม้ว่ามิตรนั้นจะสูงกว่าตน ก็ไม่ได้อิจฉา มีแต่พลอยยินดีเมื่อเขาได้ดี และจะยกระดับมาถึง อุเบกขา หมายถึงความวางเฉย วางเฉยในข้อนี้หมายถึง ไม่ยึดติดในสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบโลก ไม่แสดงออกถึงความพอใจและความไม่พอใจ เมื่ออารมณ์เข้ามากระทบ ก็จะสามารถกำจัดได้ด้วย ความวางเฉย พรหมวิหารธรรมนี้จึงถือว่าเป็นพื้นฐานของการคบมิตรและวิธีการในการปฏิบัติเพื่อเป็นมิตรที่ดีได้

เรานั้นปรารถนามิตรที่ดีต่อเรา ปรารถนาให้ผู้อื่นหวังดีต่อเรา เรายังต้องปฏิบัติตัวเพื่อเป็นมิตรที่ดีต่อคนอื่นด้วย เพราะถ้าเรา ปรารถนาให้ผู้อื่นปฏิบัติต่อเราดี แต่เราปฏิบัติต่อเขาไม่ดีนั้นเราก็ย่อมได้รับการปฏิบัติแบบนั้นเช่นเดียวกันถ้าเราปฏิบัติต่อเขาดี เราก็ได้รับความดีตอบเช่นเดียวกัน ในข้อนี้ต้องนำหลักของทศ ๖ มาส่งเสริมเพื่อพัฒนา หลักการปฏิบัติตัวต่อกันได้อย่างไร ในเมื่ออยู่ในสถานะที่แตกต่างกันจะสร้างมิตรภาพที่ดีต่อกันอย่างไร เพราะมิตรภาพที่ดีต่อกันนั้นเป็นเหตุของความประทับใจ เพราะตลอดชีวิตที่เราดำเนินมานี้ เราย่อมมีความประทับใจในมิตรคนใดคนหนึ่งแน่นอน ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตามซึ่งหนึ่งในเหตุแห่งความประทับใจนั้นคงเริ่มต้นมาจากมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อกันหรือความเป็นกัลยาณมิตร

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถสรุปเป็นผังมโนทัศน์เรื่องการคบมิตรในพระพุทธศาสนา เถรวาทได้ดังต่อไปนี้

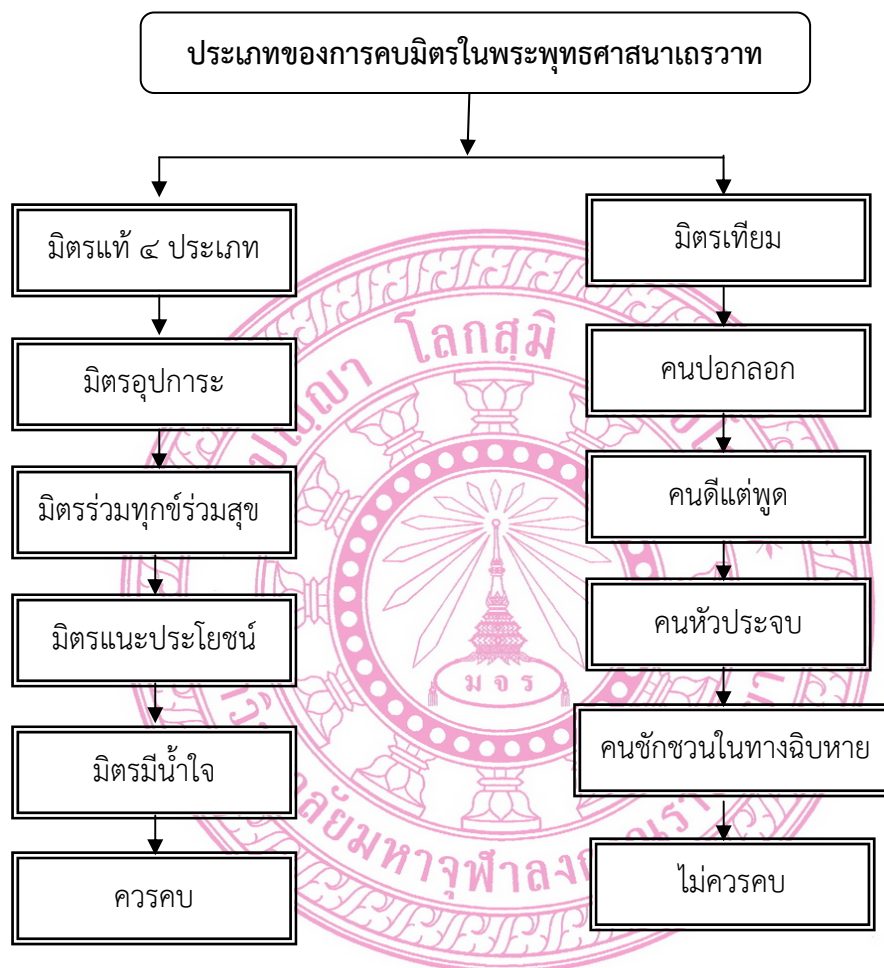

ผังมโนทัศน์เรื่องการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

แผนภูมิภาพที่ ๑ ผังมโนทัศน์เรื่องการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผังมโนทัศน์ประเภทของการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

แผนภูมิภาพที่ ๒ ประเภทของการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๓

การคบมิตรในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ในบทที่ ๓ ว่าด้วยการคบมิตรในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาหลักการคบมิตรในประเด็นดังต่อไปนี้

- ๓.๑ ความหมายของมิตร
- ๓.๒ ประเภทของมิตร
- ๓.๓ ลักษณะของมิตร
- ๓.๔ ความสำคัญของมิตร
- ๓.๕ เป้าหมายการคบมิตร
- ๓.๖ การฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดี
- ๓.๗ หลักธรรมส่งเสริมการคบมิตร
- ๓.๘ บทสรุป

๓.๑ ความหมายของมิตร

คำว่า มิตร มีความหมายตามคำวิธานุกรมในหนังสือทิโตปเทศ ว่า มิตร ส. * - มิตร, ม.- มิตร (น.) ผู้สนิทสนม, เพื่อน, เพื่อนรักใคร่สนิท^๑ หรือ ไมตรี ส. - ไมตรี, ม. - เมตติ (น.) ความสนิทสนม ความเป็นมิตร มิตรภาพ ชื่อแห่งอนูราธานักษัตริย์^๒ ดังความในโคลกที่ ๙ ว่า “การผูกมิตร การแตกมิตร การแก่งแย่ง การไมตรีติดต่อ, เหล่านี้ได้เก็บนำข้อความมาจากคัมภีร์ปัญจตันตระ และจากหนังสืออื่นๆ”^๓

คำสอนเรื่องมิตรในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ปรากฏอยู่ในหลักภักติโยคะ ถือว่ามิตรที่ประเสริฐที่สุดคือพระพรหม^๔ มนุษย์ต้องทำหน้าที่ ปฏิบัติต่อพระพรหมเสมือนเป็นมิตรที่ดี และเป็น

* อักษรย่อในงานวิจัยนี้ ใช้ในความหมายดังต่อไปนี้ ส. หมายถึง สังสกฤต, ม. หมายถึง มคธ, น. หมายถึง นาม

^๑ เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), **ทิโตปเทศ**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๓๕๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๓. ดังความในโคลกที่ ๖๕ : ๓๖ “ผู้เป็นแขก แม้จะต่ำช้ามาถึงเรือนผู้มีสกุลแม้สูงศักดิ์ ควรเจ้าบ้านจะรับรองด้วยไมตรีจิต, เพราะเขาก็เหมือนเทวดาประจำตัว อาจจะทำให้ดีให้ร้ายได้”.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^๔ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **หลักธรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ฉบับขององค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**, (กรุงเทพมหานคร : ๑๙๗๖), หน้า ๒๗-๒๘.

เพื่อนที่อยู่ใกล้ชิดตัวเองตลอดเวลา และถือว่าควรทำดีต่อมิตร หากกระทำให้ไม่ดีต่อมิตร มิตรก็จะจากเราไป ดังบทโคลกในภควทศิตา ว่า

ตนควรถอนอาตมมันของตนขึ้นด้วยตนเอง อย่างนำอาตมมันของ
ตนต้องลดค่าลง มีเพียงอาตมมันเท่านั้นที่เป็นกัลยาณมิตรกับตน และมี
เพียงอาตมมันเท่านั้นที่เป็นศัตรูกับตน (๖.๕)^๕

ผู้ที่มีชัยเหนือตนด้วยอาตมมันของตน อาตมมันนั้นเป็น
กัลยาณมิตรแน่แท้ แต่ผู้ไม่อาจทราบอาตมมันของตนได้ อาตมมันนั้น
จะคงแต่ความเป็นอริ เฉกเช่นศัตรูแน่แท้ (๖.๖)^๖

จากบทโคลกดังกล่าว ผู้วิจัยมองว่า ความหมายที่แท้จริงของมิตรในศาสนาพราหมณ์-
ฮินดู มุ่งถึงความเป็นกัลยาณมิตรหรือความเป็นทรมิตรล้วนปรากฏในตัวบุคคลขึ้นอยู่กับพฤติกรรม
ของตัวบุคคลนั่นเอง ในคัมภีร์สันสกฤตของอินเดียบราหฺมณอื่นๆ เช่น โลกนิติ ทิโตปเทศ ว่าด้วยเรื่อง
การผูกมิตร การแตกมิตร การทำไมตรีต่อกัน ล้วนให้ความสำคัญกับมิตร

ความหมายของมิตรตามความในหนังสือทิโตปเทศ มีอยู่ ๒ นัยด้วยกัน คือ สุหทมิตร
หมายถึงมิตรที่ดี และ สุหฤทมิตร หมายถึง การแตกจากมิตรที่ชั่ว ทิโตปเทศนั้น เป็นหนังสือที่
แปลมาจากหนังสือที่ชื่อว่าเป็นวรรณกรรมของโลก ชื่อ “ปัญญาตันตระ” โดยชาวอินเดียบราหฺมณนิยมเล่า
นิทาน ลักษณะพิเศษประการหนึ่งอันเป็นแบบฉบับของนิทานอินเดียบราหฺมณมากจะชี้ชวนให้คนปฏิบัติดี
ปฏิบัติชอบ และได้พรรณนาถึงสัตว์นานาชนิด มีอาทิ สัตว์สี่เท้า สองเท้า ปลา และสัตว์เลื้อยคลาน
ซึ่งได้รับสมมุติว่ามีสติปัญญาสามารถพูดได้เช่นคน^๗ ในหนังสือดังกล่าว ยังได้ให้ความหมายของมิตรไว้
ในลักษณะว่า มิตรนั้น คือผู้เป็นที่เจริญตาเจริญใจต่อมิตรสหาย เป็นที่ปรับทุกข์ด้วยความสนิใจใจ หรือ
อยู่ร่วมกินด้วยได้ด้วยความสบายใจ ดังความในโคลกที่ว่า

มิตรใดเป็นที่เจริญตาเพลิดเพลินใจ ย่อมตัวเป็นภาชนะ รองรับ
ทุกข์สุขคลุกคลีไปด้วยกับเพื่อน มิตรนั้นคบหายาก ส่วนเกลอใดมุ่ง
จ้องแต่ทรัพย์ในสมัยสมบูรณ ย่อมแลหลามไปในที่ทุกสถาน เกลอ
ชนิดนั้น จะกอบโกยสักเท่าไรก็ไม่ขาดจำนวน ยามวิบัติ เป็นดังหิน
ฝนทองได้อย่างดี สำหรับทดลองความเป็นมิตรแท้หรือเทียม^๘

^๕ กฤษณะไทวปายนวยาส รจนา, *ภควทศิตา*, เกียรติขจร ชัยเสียร ปวีรรต, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๔๗), หน้า ๘๗.

^๖ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๘๗.

^๗ กรุณา - เรื่องอุไร กุศลาสัย, *ภารตวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๔), หน้า ๒๒๘.

^๘ เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), *ทิโตปเทศ*, หน้า ๘๒.

จากโคลกข้างต้น จะเห็นได้ว่า มิตร คือผู้ใส่ใจในความสุขและทุกข์ของเพื่อนอยู่เสมอ และมีความช่วยเหลือเกื้อกูลมิตรโดยไม่มีความจงเกียจจ้งขังแม้ในยามวิบัติต่าง ๆ

ในคัมภีร์ราชনীติ ได้ให้ความหมายของมิตรไว้ว่า มิตรที่แท้จริงนั้น ต้องรู้จักห้ามไม่ให้ทำ ความชั่ว ช่วยปกปิดความลับของเพื่อน แนะนำให้ทำแต่ความดี ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ และช่วยเหลือใน โอกาสที่สมควร ดังความในคาถาที่ ๙๖ ว่า

ข้าเฝ้าควรวหาโอกาสห้ามพระเจ้าอยู่หัวจากความชั่ว ต้องประกอบ
เกื้อกูล ต้องปกปิดความลับ ทำแต่สิ่งที่เป็นคุณ ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
ต้องช่วยในโอกาสอันควร ลักษณะเช่นนี้ท่านเรียกว่ามิตรแท้^๙

จากความหมายของมิตรในคัมภีร์ภควัทคีตา ทิโตปเทศ และคัมภีร์ราชনীติข้างต้น สรุป ได้ว่า มิตร คือผู้มีเมตตา คือ การรักสนิทสนม ประารถนาจะให้เขาได้สุข เป็นผู้ที่มีความปรารถนาดี ต่อมิตร หวังความเจริญ ไม่ทอดทิ้งมิตรในยามวิบัติ ซึ่งมิตรที่แท้จริงนั้นก็คือตัวของเรานั้นเอง ที่ สามารถกระทำตัวให้เป็นเพื่อนที่ดี มีความรักความหวังดีต่อตนเองอยู่เสมอ

๓.๒ ประเภทของมิตร

คำว่า มิตร เป็นคำที่มาจากรากเดียวกันกับคำว่า เมตตา^{๑๐} ซึ่งเป็นหนึ่งใน ๔ มิติ ของ หลักแห่งพรหมวิหารธรรม ๔ ประการคือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งความเมตตา นั้นจัด ว่าเป็น วิถีแห่งโพธิสัตว์ซึ่งเน้นการโน้มนำความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเกื้อกูลต่อสรรพสัตว์และสรรพสิ่ง อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เป็นคำที่มีรากความหมายร่วมกับคำว่า สุนธิ อันมีความนัยถึง ความสงบ ของ หลายฝ่าย หรือ สมานฉันท์ สิ่งที่เป็นพื้นฐานแห่งมิตรภาพที่ทิโตปเทศแนะนำก็คือ ความบริสุทธิ์ใจ และความวางใจ ที่สื่อออกมาจากพื้นนิสัยใจคอ หรือความจริงใจ อันมีองค์ประกอบของคุณธรรมและ เมตตาธรรมต่อกัน นั่นเอง^{๑๑}

การคืนสู่ความสงบจากการแตกทำลายแห่งมิตรภาพในทิโตปเทศมีแนวให้ศึกษาหลาย สถานการณ์ สถานการณ์หนึ่งคือการสร้างกลไกพิจารณาปมของการมีความทุกข์สุขร่วมกัน และ พิจารณาปมดังกล่าวว่าฝ่ายหนึ่ง(ฝ่ายตน) กระทำอย่างไรต่อกรณีนั้น และผลแห่งการกระทำนั้น กระทบและสร้างผลสืบเนื่องต่ออีกฝ่ายอย่างไร โดยมีคูเจรจากที่แต่ละฝ่ายเชื่อถือ แต่มีข้อสังเกตว่า

^๙ เกษม บุญศรี, (ผู้แปล) ราชনীติ พากย์บาลี พากย์สังกฤต และพากย์ไทย, จัดพิมพ์เป็นธรรมพลี ในการ สังสารศพ นางน้อม บุญศรี ณ เมรุวัดหัวลำโพง พระนคร วันเสาร์ที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๗, (พระนคร : โรงพิมพ์ ประยูรวงศ์, ม.ป.ป.), หน้า ๗.

^{๑๐} เมตตา ส. - ไมตร, ม. - เมตตา (น.) การรักสนิทสนม ความปรารถนาจะให้เขาได้สุข (เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), ทิโตปเทศ, หน้า ๓๕๓.) ดังความในโคลกที่ ๑๑ : ๑๘ - ๑๙ ว่า “ชีวิตของตนเป็นของหา ยากเท่าไร ชีวิตของผู้อื่นก็ปานกัน, สัตบุรุษระลึกข้อน้อยอยู่เสมอเป็นนิตย์ และมีเมตตากรุณาแก่สัตว์มีชีวิตทั่วไป”.

^{๑๑} บุญเสริม บุญเจริญผล, ดร., “วิเคราะห์ทิโตปเทศ”, ดุรายละเอียดใน <http://portal.in.th/civil-learning/pages/12476/> เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๖.

ต้องได้รับความเชื่อถือว่ามีความบริสุทธิ์ใจ จริงใจ ซื่อสัตย์ และซื่อตรง แนวการเป็นกลไกเจรจาที่น่าสนใจ กล่าวคือต่างคุยเพื่อขอร้องและรับเป็นฝ่ายผิดในกรณีนั้นๆ พร้อมกับต่างมุ่งแสดงด้วยว่าเนื่องจากฝ่ายตนได้ทำให้เกิดผลไม่ดีต่ออีกฝ่ายอย่างไร

มิตรตามหลักของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู นั้น แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) มิตรแท้ เป็นมิตรที่ดี ก่อให้เกิดความสุข และ ๒) ทรมิตร มิตรชั่ว เป็นมิตรที่ก่อให้เกิดความทุกข์

๓.๒.๑ มิตรแท้ หรือมิตรที่ดี

ในทิตโตปเทศ กล่าวว่า การผูกแห่งมิตร คือการคอยช่วยเหลือในเวลาที่มีมิตรประสบความลำบากเหมือนพญาหนูชื่อหิรัณยกะ ช่วยกัดตาข่ายที่นกพิราบจิตรครีวะ และบริวารติดขायของพาลป่าแล้วมาขอความช่วยเหลือจากพญาหนูหิรัณยกะได้บินไปขอความช่วยเหลือเพื่อให้มิตรนั้นปลดเปลื้องตนเองและบริวารให้พ้นจากความทุกข์ไปได้ โดยยกเนื้อความของการเป็นมิตรแท้ ดังความโคลก ว่า

ในเมื่อวิบัติ จะเห็นใจมิตร ในเมื่อศึกประชิดจะเห็นใจทัพ ในเวลาทุกข์ภัย จะเห็นใจผู้ซื้อสะอาด ในยามสมบัติวินาศ จะเห็นใจภรรยา ในคราวอนาถา จะเห็นใจญาติ ผู้ใดไม่ละทิ้งเพื่อนในคราวสุขและทุกข์ในคราวกันดารอาหารในคราววุ่นวายจลาจลติดตามไปถึงพระราชวังหรือถึงป่าช้าผู้นั้นชื่อว่าเป็นพวกแท้^{๑๒}

นอกจากมิตรในวัยเดียวกันแล้ว ในทิตโตปเทศยังได้กล่าวถึงบิดามารดาที่สามารถเป็นมิตรกับลูกได้เพราะบิดามารดานั้นถือว่าเป็นผู้ที่คอยดูแลอบรมสั่งสอน เพราะบุตรนั้นไม่สามารถที่จะแยกแยะออกได้ว่ามิตรประเภทไหนเป็นมิตรที่ควรคบหาไม่ควรคบหาบุตรจึงต้องอาศัย ดังโคลกที่ว่า “คำโอวาทสั่งสอนของบิดามารดา ย่อมทำให้บุตรมีความเฉลียวฉลาด ใซว่า (บุตร) เกิดมาจะเป็นคนมีความเฉลียวฉลาดที่เดียวกันก็ได้”^{๑๓} และถ้าบิดามารดาไม่ได้สอนบุตรให้รู้สิ่งที่ควรและไม่ควรก็ชื่อว่าเป็นศัตรูของบุตร ดังโคลกที่ว่า

บิดามารดาผู้ใดมิได้สั่งสอนบุตรของตน บิดานั้นก็เป็นไพร่มารดาที่เป็นศัตรูของบุตร เพราะทำให้บุตรนั้น เมื่อเข้าไปสู่ที่ประชุมชนไม่ปราดเปรียว เฉลียวฉลาดเป็นสง่า ไม่น้อยไปกว่านกยางที่อยู่ใต้วงหงส์^{๑๔}

นอกจากจะกล่าวถึงเทพเจ้าว่าเป็นมิตรของบุคคลแล้ว ความดีที่ทำแล้วในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ชื่อว่าเป็นมิตรของบุคคลเช่นเดียวกัน เพราะความดีนั้นย่อมติดตามคนดีไปในภพหน้าเพื่อเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าได้ เพราะร่างกายนั้นเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนวันหนึ่งก็จะย่อยยับไปตามกาลเวลา ดังความว่า “สิ่งที่จะติดตามตนไป แม้ในยามสิ้นชีวิต คือมิตรธรรมเท่านั้น ประคับประคองเป็นคู่เคียงไปด้วย

^{๑๒} เสฐียรโกเศศ – นาคะประทีป (นามแฝง), ทิตโตปเทศ, หน้า ๔๐.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

ส่วนสิ่งอื่น ๆ นอกนั้นถึงความย่อยยับพร้อมทั้งร่างกาย”^{๑๕} กายนั้นเป็นเพียงของหายาวันหนึ่งต้องย่อยสลายไปกลับคืนสู่ธรรมชาติไป แต่เมื่อมนุษย์ได้ร่างได้ชีวิตมาจากพระผู้เป็นเจ้าของแล้ว นอกจากจะแสวงหามิตรที่ดีแล้วยังต้องฝึกตัวเองให้เป็นมิตรกับตัวเองได้ด้วยเช่นเดียวกัน เพราะถ้าตัวเองยังเป็นมิตรของตัวเองไม่ได้แล้วก็ไม่สามารที่จะเป็นมิตรที่ดีของบุคคลอื่นได้เลย ดังที่พระภุชณะกล่าวกับอรชุนว่า

อรชุนคนเรานั้นควรยกตนให้ดีขึ้น สูงขึ้นด้วยตัวของตัวไม่ควรลดตัวเองให้ต่ำลง ชั่วลงด้วยการกระทำของตนมิตรที่แท้ของคนที่คือตัวตนของเขานั่นเอง และศัตรูที่แท้ของคนที่หาใช่ใคร ตัวของเขาที่ทำให้ตัวเลวลงนี่เองคือศัตรู ตนนี้อาจเป็นได้ทั้งมิตรและศัตรูของตนตนที่บุคคลสามารถเอาชนะความเคียดแค้นในใจได้ ย่อมเป็นมิตรของตน ส่วนตนที่บุคคลไม่อาจควบคุมความกระหายอยากของมันได้ ตนเช่นนั้นย่อมเป็นศัตรูของตน บุคคลผู้เอาชนะตนได้ ย่อมบรรลุถึงความสงบเย็นแห่งชีวิต เขาเป็นหนึ่งในเดียวกับปรมาตมันและเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในสุขทุกข์ของชีวิตอีกต่อไปคนเช่นนั้นย่อมเอบอ้อมเป็นสุขในชีวิตเพราะปัญญาและความรอบรู้ของตน เขาย่อมไม่หวั่นไหวเมื่อมีอารมณ์ภายนอกเข้ามากระทบคัจจพื้นดินไม่หวั่นไหวต่อการถูกเหยียบย่ำ เสาศิลาไม่หวั่นไหวต่อลมและแดด หรือทองคำไม่หวั่นไหวต่อการถูกตรวจสอบ^{๑๖}

จากความข้างต้น ทำให้มองเห็นว่า ความเป็นมิตรนั้นคือการสร้างความสุขแก่ตนเองด้วยตนเอง หมายถึง การมีตนเป็นที่พึ่งของตนด้วยการกระทำดี สร้างตนให้สูงส่งด้วยคุณธรรม สามารถเป็นที่พึ่งของตนได้ในทุกสถานการณ์ และอีกประการคือการมีมิตรร่วมสังคม ซึ่งผู้ที่จะเป็นมิตรได้ดีนั้น ต้องมีความรู้เสมอกัน มีจิตที่ดีต่อกัน มีความปรารถนาดีต่อกันอยู่ตลอดเวลา เปรียบเสมือนญาติสนิท ดังความในโคลกที่ ๖.๙ แห่งภควทคีตา ว่า

(สุหถยนิมิตร) ผู้ใดมีพหูทธิเสมอกัน มีกุศลจิต มิตร หรือศัตรู เป็นผู้สืบนอยากในความดีหรือความเลว เป็นผู้ปรารถนาดีต่อทั้งฝ่ายดีและฝ่ายเลว เสมอซึ่งความจงเกลียด ความเป็นญาติ อีกทั้งสาธุชน หรือบาปชน ถือเป็นผู้วิเศษยิ่งนัก^{๑๗}

มิตรแท้ก็อีกประเภทหนึ่ง เป็นมิตรที่มีความกรุณาต่อมิตร ไม่มีความถือตัว มีความอดกลั่น สันโดษ มีความอดทน รักมิตรเสมอด้วยตน ดังความในโคลกที่ ๑๒.๑๓ และ ๑๒.๑๔ ในภควทคีตา ว่า

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^{๑๖} สมภาร พรหมทา, ภควทคีตา (บทเพลงแห่งองค์ภควัน), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๔๑), หน้า ๔๐.

^{๑๗} ภุชณะไพวปายนวยาส รจนา, ภควทคีตา, เกียรติขจร ชัยเชียร บรรณาธิการ, หน้า ๘๘.

ผู้ใด ไม่มีความจงใจต่อสรรพสิ่งทั้งปวง เป็นมิตรมีความกรุณาโดยแท้ ปราศจากมมังการ(ความถือตัว) และปราศจากอหังการ เห็นเสมอกันทั้งความทุกข์และความสุข มีความอดกลั้น..^{๑๘}

....เป็นโยคีผู้สันโดษอย่างสม่ำเสมอ คบคุณตนได้ ไม่หวั่นไหว ด้วยเพราะกำหนดรู้ มีมนัสแลพุทธิข้องเกี่ยวกับตุฐา เขาผู้นั้นถือเป็นผู้ภักดีต่อตุฐา ย่อมเป็นที่รักของตุฐา^{๑๙}

ในคัมภีร์ราชนิติ ได้กล่าวถึงลักษณะของมิตรแท้ ที่บุคคลผู้เป็นพระราชาก็ต้องทรงใช้ในราชกิจหรือคบหาสมาคม คือ ผู้ที่กล้าห้ามจากความการทำความเชื่อ ช่วยเหลืองานดี ปกปิดความลับ ประกอบกรรมดีที่เป็นคุณ และไม่ละทิ้งในยามเพื่อนถึงความวิบัติ ดังความที่ว่า “ข้าเฝ้าควรหาโอกาสห้ามพระเจ้าอยู่หัวจากความชั่ว ต้องประกอบเกื้อกูล ต้องปกปิดความลับ ทำแต่สิ่งที่เป็นคุณ ไม่ละทิ้งในยามอันตราย ต้องช่วยในโอกาสอันควร ลักษณะเช่นนี้ท่านเรียกว่ามิตรแท้”^{๒๐}

มิตรแท้หรือมิตรที่ดีในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ตามข้อความที่กล่าวมาแล้วนั้น หมายถึงบุคคลที่เอาใจใส่คอยช่วยเหลือเวลาที่มิตรนั้นประสบกับความทุกข์ยาก เวลาที่คนเรานั้นประสบกับความลำบากจะทำให้รู้ได้ว่าคนไหนเป็นมิตรที่มีอุปการะแก่เรา นอกจากนั้นแล้วบิฑามารตาก็ถือว่าเป็นส่วนสำคัญของการดำรงชีวิตอยู่อย่างถูกต้องตามนัยของศาสนาที่กล่าวไว้เพื่อการปฏิบัติและสามารถแยกประเภทของคนได้ว่าบุคคลไหนเป็นคนเช่นไรต้องอาศัยบิฑามาเป็นสำคัญ บิฑามารตาถือว่าเป็นผู้ชักนำและชี้ทางสวรรค์ให้เพื่อการเข้าถึงพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของโลก โลกษะ ถือว่าเป็นประโยชน์ในโลกหน้า หลังจากที่ตายจากโลกนี้ไปแล้วนั่นเอง สุดท้ายการเข้าถึงพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของโลกสูงสุด ผู้ที่ระลึกถึงพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของโลกความเป็นอมตะของชีวิต คือไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในโลกนี้อีกต่อไป ผู้ที่ปรารถนาจะเข้าถึงพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของโลกก็ต้องเลือกที่จะคบมิตรที่ดีนั้นอยู่เสมอ ๆ เพราะมิตรที่ดีนั้นย่อมนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของศาสนาได้ต่อไป

๓.๒.๒ ทูรมิตร หรือมิตรที่ชั่ว

ทูรมิตร หมายถึง มิตรที่ชั่ว คือบุคคลที่มีจิตใจกระด้าง หวังแต่ความเสื่อมของมิตร มีจิตใจโลภ มีความประพฤติไม่ซื่อสัตย์ต่อมิตร คิดเอาแต่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว ลบลู่ดูหมิ่นเพื่อนขาดความจริงใจ มิตรประเภทนี้ มักขึ้นชมต่อหน้าแต่ลับหลังชอบนินทาว่าร้าย ดังความที่กล่าวไว้ในฮีโตปเทศว่า

นิสัยของทูรชน ยกยอสรรเสริญต่อหน้า ลบลู่ดูคุณความดีลับหลัง ปากพล่อยชมเพื่อนเยิ่นหู อย่างวิจิตร เห็นเพลิงพลั่วตรงไหน

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๗.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๘.

^{๒๐} เกษม บุญศรี, (ผู้แปล) ราชนิติ พากย์บาลี พากย์สังฤต และพากย์ไทย, หน้า ๗, ๙, ๒๙.

ได้โอกาสก็รีบซ้ำส่ง ไม่มีตะขิดตะขวงใจ การประพุดิของเขานี้
ระคายคันเหมือนตัวบุงร้าน^{๒๑}

นอกจากนั้นทุรมิตร หรือมิตรชั่ว ยังเป็นบุคคลที่นำความลับของเพื่อนไปเปิดเผยให้คนอื่น
รู้โดยใช้เหตุ กักขะหยาบคาย มีน้ำใจกลับกลอง ไร้สัจจะวาจา พฤติกรรมกับคำพูดต่างกันอย่างไร
ขอบเขต ซึ่งบุคคลดังกล่าว เป็นผู้ที่น่าแต่ความเสื่อมมาให้ผู้คบหาสมาคมด้วย ดังโคลกในทิตโปเทศ
ว่า

เปิดเผยความลับ ใจเร็วไม่ตรีตรอง หยาบคาย ใจกลับกลอก
ฉมังโกรธ ไม่มีสัจย์ ใฝ่ในทางพินัน โทษเหล่านี้คือหายนะของการ
เป็นมิตร^{๒๒}

ไมตรีของผู้มีใจเดียว ย่อมเป็นไปด้วยน้ำใจจริงและเที่ยงตรง แต่
ของผู้มีใจกลับกลอก ย่อมเป็นไปด้วยอันแต่งฉายไม่ยั่งยืน^{๒๓}

คนชั่วปากปราศรัยอย่างหนึ่ง ใจคิดหมายไปอย่างหนึ่ง กิริยา
ประพุดิ เลี่ยงไปเสียอย่างหนึ่ง ฝ่ายความคิดและน้ำคำทั้งความ
ประพุดิของสาธุชนย่อมตรงกันหมด^{๒๔}

พฤติกรรมของมิตรดังกล่าว ย่อมไม่นับว่าเป็นมิตรแท้ เพราะมีแต่ก่อความฉิบหายมิใช่
ทางเจริญให้แก่มิตร จึงเป็นสาเหตุทำให้เกิดการแตกมิตรได้ ดังนั้น บุคคลผู้หวังความเจริญแก่ตน
และบุคคลในครอบครัว พึงเว้นให้ไกลเสียจากบุคคลประเภทดังกล่าว เหมือนเว้นจากอสรพิษที่มีพิษ
ร้ายนั่นเอง

ประเภทของมิตรตามที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า มิตรในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้นมี
๒ ประเภทด้วยกันคือ

๑) มิตรแท้ คือมิตรที่หวังความเจริญแก่เพื่อน ด้วยการช่วยเหลือเจือจุนกัน ทั้งด้าน
กายกรรม (การช่วยเหลือด้วยกำลังแรงกายในธรรมากรณต่างๆ) วจิกรรม (การแนะนำแนวทางที่เป็น
ประโยชน์ให้) มโนกรรม (การตั้งจิตประกอบด้วยเมตตาต่อเพื่อนอยู่เสมอ)

๒) ทุรมิตร หรือมิตรชั่ว คือมิตรที่หวังความเสื่อมแก่เพื่อนทั้งด้านกาย วาจา และ
ด้านจิตใจ เพราะอำนาจแห่งความโลภ ความโกรธ และความหลง มุ่งแต่จะให้ตนเจริญด้วยการสร้าง
ความฉิบหายแก่เพื่อน

^{๒๑} เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), ทิตโปเทศ, หน้า ๔๒.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

๓.๓ ลักษณะของมิตร

เมื่อได้ทราบถึงประเภทของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูแล้วว่ามี ๒ ประเภท คือ มิตรแท้ และทรมิตร มิตรชั่ว ดังกล่าวแล้ว ในงานวิจัยประเด็นนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงคุณลักษณะของมิตรทั้ง ๒ ประเภทดังกล่าว ต่อไป

๓.๓.๑ ลักษณะของมิตรแท้หรือมิตรที่ดี

ในคัมภีร์ราชนิติ ได้กล่าวถึงลักษณะของมิตรแท้ ที่บุคคลผู้เป็นพระราชาก็ต้องทรงใช้ในราชกิจหรือในการคบหาสมาคม ได้แก่ ผู้ที่กล้าหาญห้ามจากการทำความชั่ว ช่วยเหลืองานดี ปกปิดความลับ ประกอบกรรมดีที่เป็นคุณ และไม่ละทิ้งในยามเพื่อนถึงความวิบัติ ดังความในคาถาที่ ๙๖ ว่า

ข้าเฝ้าควรหาโอกาสห้ามพระเจ้าอยู่หัวจากความชั่ว ต้องประกอบ
เกื้อกูล ต้องปกปิดความลับ ทำแต่สิ่งที่เป็นคุณ ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
ต้องช่วยในโอกาสอันควร ลักษณะเช่นนี้ท่านเรียกว่ามิตรแท้^{๒๕}

ในทิตโตปเทศ ได้กล่าวถึงลักษณะของมิตรแท้ ไว้หลายประการด้วยกัน เช่น

๑) มีปัญญาความสามารถ ดังโคลกที่ว่า

การเข้าเป็นพวกกลมเกลียวกัน จะมีแก่โลหธาตุ เพราะธรรมชาติ
เป็นโลหะเหมือนกันเป็นเครื่องประสาน จะมีแก่สัตว์จตุบาททวิบาท เพราะ
สรีรรูปเป็นเครื่องประสม จะมีแก่คนโง่เขลา เพราะความขลาดและความ
โลกเป็นเครื่องชักจูง จะมีแก่สัตว์บุรุษเพราะทรศนะปรีชาเป็นเครื่อง
สมาน^{๒๖}

จากโคลกข้างต้น ท่านเปรียบแรงจูงใจให้วัตถุสิ่งของหรือสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ สามารถอยู่ร่วมกันได้หรือประสานเชื่อมสัมพันธ์กันไว้ว่า โลหธาตุมีโลหะเป็นเครื่องประสานจึงผสมกันได้ สัตว์สี่เท้าและสัตว์สองเท้ามีสรีระร่างกายเป็นเครื่องผสมหรือเป็นแรงจูงใจให้เกิดปฏิสัมพันธ์กัน คนโง่เขลา มีความขลาดกลัวและความโลกเป็นแรงจูงใจจึงจะเกิดสร้างโทษขึ้นได้ ส่วนสัตว์บุรุษหรือคนดีมีปัญญา เป็นเครื่องกำหนดรู้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง และการสร้างสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลได้

๒) มีลักษณะแข็งนอกหวานใน ดังความที่ว่า “คนดี ใคร ๆ ย่อมเห็นว่ามีลักษณะเหมือนผลมะพร้าว คนชั่ว เล่ห์ประหนึ่งผลพริกาน่าชอบใจแต่ภายนอก”^{๒๗} หมายถึง มะพร้าวมีเปลือกที่แข็ง กว่าจะโตเป็นผลมีเนื้อและน้ำที่หอมหวานต้องใช้ระยะเวลาในการสั่งสม เจริญเติบโต

^{๒๕} เกษม บุญศรี, (ผู้แปล) ราชนิติ พากย์บาลี พากย์สังฤท และพากย์ไทย, หน้า ๗.

^{๒๖} เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), ทิตโตปเทศ, หน้า ๔๕.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

เป็นเวลานาน เมื่อบุคคลจะกินน้ำหรือเนื้อมะพร้าวต้องใช้ความเพียรพยายามปลอกเปลือกออกจึงจะสามารถลิ้มรสที่หอมหวานได้ เปรียบเหมือนคนดีที่ต้องผ่านการบ่มเพาะ พัฒนาตัวเองในเส้นทางแห่งความดีเป็นระยะเวลาอันยาวนานด้วยความอดทน จึงเป็นผู้ที่มีค่าควรแก่การคบหาสมาคมด้วย ส่วนคนชั่วดูเป็นคนดีแต่เปลือกภายนอก ช่างในซ่อนไว้ซึ่งความอิจฉาริษยา เปรียบเหมือนลูกพุทราที่มีผิวเปลือกภายนอกดูสวยงามน่ารับประทาน แต่ภายในถูกหนอนซ่อนไซเสีย

๓) มีเยื่อใยต่อกันไม่ขาดสาย ดังข้อความที่ว่า “แม้ว่าสาธุชนชาติไม่ตรีกัน แต่คุณสมบัติภายในมิได้เปลี่ยนรูป คือไม่หมดเยื่อ ก้านบัวแม้หักออกจากกันไป ก็ยังมีใยติดอยู่”^{๒๘} หมายถึง คนดีแม้ขาดการติดต่อกัน หรือผิดใจกันบ้างเพราะความพลั้งเผลอสติ แต่คุณสมบัติภายในจิตใจยังไม่ขาดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เหมือนตัดบัวยังเหลือใย

๔) มีใจสะอาด กว้างขวาง เต็ดเต๋ยว มั่นคง มีเมตตา กรุณา มีสัจจะ ดังข้อความที่ว่า “มีใจสะอาดดีงาม มีใจกว้างขวาง มีใจเด็ดเดี่ยว มีใจคงที่ในทุกข์และสุข มีแกลใจ มีเมตตา กรุณา มีสัจย์ คุณสมบัติทั้งนี้เป็นองค์ของมิตรแท้”^{๒๙}

๕) มีหน้าเบิกบาน เจริญไพเราะ ใจอารี กิริยาสุภาพ ดังข้อความที่ว่า “มีหน้าตา ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความยินดีที่จะสนทนาเปล่งวาจาไพเราะ มีใจอารี มีกิริยาสุภาพ เหล่านี้เป็นเครื่องหมายของผู้จงใจคบ”^{๓๐}

๖) ไม่ทอดทิ้งมิตรในยามสุขและทุกข์ ดังข้อความที่ว่า “ผู้ใดไม่ละทิ้งเพื่อนในคราวสุขและทุกข์ในคราวกันดารอาหารในคราววุ่นวายจลาจลติดตามไปถึงพระราชวังหรือถึงป่าช้าผู้้นั้นชื่อว่า เป็นพวกแท้”^{๓๑}

ลักษณะของมิตรแท้ในทิโตปเทศ ๖ ประการข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ ๒ ประเด็นด้วยกัน ดังนี้

๑) พัฒนาตนให้เป็นคนมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านกาย วาจา ใจ สามารถเป็นที่พึ่งแก่ตนได้

๒) ทำตนให้เป็นที่พึ่งแก่คนอื่นได้ โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นมิตรของตนทั้งด้านกาย วาจา ใจ ไม่หวั่นไหวในคำวร้ายต่าง ๆ

ในคัมภีร์ราชনীติ แนะนำวิธีการแสวงหาคนดีมีฝีมือ รวมถึงการป้องกันบำรุงมิตร เมื่อพิจารณาจากเนื้อความทั้งหมด ผู้วิจัยจัดรวบรวมไว้จำนวน ๔ คาถา ได้แก่ คาถาที่ ๗๗, ๗๘ – ๘๘, ๑๑๔ เพราะได้กล่าวถึงบุคคลที่ควรนำมาร่วมงาน หรือควรคบเป็นมิตร และเมื่อได้มิตรที่ดีแล้วควรรักษามิตรนั้นไว้ให้ยั่งยืนด้วย ดังนั้น จึงจัดไว้ในหมวดการแสวงหาคนดี การป้องกันและบำรุงมิตร ดังความต่อไปนี้

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖ .

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.

คนยากไร้ แต่ทรงคุณปรากฏเป็นคนกล้า เป็นผู้ดี พระเจ้าอยู่หัวก็
ควรทรงชุบเลี้ยงเป็นข้าเฝ้าเพื่อประชาชนจะได้ทราบว่ามิคนดีเป็นข้าเฝ้า
ประจำราชสำนัก^{๓๒}

ความเป็นมิตรทำให้ง่าย เมื่อไรๆ ก็ทำได้ แต่การรักษาความเป็นมิตร
นั้นทำได้ยากเย็นนัก เหตุนั้นใครมีลักษณะมิตรแท้ ถึงผู้นั้นจะขัดสนหรือ
มั่งคั่งก็ตาม พระเจ้าอยู่หัวผู้ฉลาดเฉียบแหลม ต้องทรงบำรุงมิตรนั้นไว้
การป้องกันมิตรในยามมีอันตราย ควรประทานตามความชอบ เพราะผู้ไม่ดู
ตายในมิตรทั้งหลาย ย่อมบรรลุนิผล^{๓๓}

ใช้แต่เท่านั้น พระเจ้าอยู่หัว ยังจะต้องทรงบำรุงบ้านเมืองให้มีกองทัพ
ช้าง กองทัพม้า กองทัพรถ และกองทัพกราบให้บริบูรณ์ ให้มีแพทย์ผู้
สามารถ ให้มีนายช่างต่างประเภท ให้มีพราหมณ์ ให้มีนักปราชญ์ราช
บัณฑิต และการอื่นๆ อีก และทรงปกครองไพร่ฟ้าเสมอกับพระองค์^{๓๔}

นโยบายด้านการทูต เป็นงานสำคัญอย่างหนึ่งในการจัดการปกครอง คัมภีร์ราช
নীติได้แนะนำความรู้ส่วนนี้ไว้ด้วย ซึ่งเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในคาถาเหล่านี้ ได้เน้นและให้ความสำคัญ
ด้านการทำหน้าที่การทูต โดยเฉพาะคุณสมบัติของผู้ที่จะดำรงตำแหน่งเป็นนักการทูต การเป็นผู้นำ
คน การใช้วิธีการด้านการทูตเพื่อส่งเสริมให้รัฐมั่นคง แนะนำวิธีส่งเสริมให้รักษามิตรใกล้ตัวและมิตร
ต่างเมือง หรือการผูกใจมิตรหรือมิตรระหว่างประเทศไว้ ซึ่งเป็นภาระหน้าที่ของนักการทูต ดังนั้น จึง
จัดคำสอนไว้เป็นหมวดการจัดการด้านการทูต ดังความในราชনীติต่อไปนี้

ข้าเฝ้าผู้มีปัญญา รู้จักพูด แกล้วกล้า รู้ใจผู้อื่น มีอหิยาศัยละเมียดละ
มัยรู้พูดที่ควรไม่ควร พระเจ้าอยู่หัวควรทรงตั้งข้าเฝ้าเช่นนี้เป็นทูต^{๓๕}

เจ้า ๑ ข้าเฝ้า ๑ รัฐมณฑล ๑ คู่ข้ามยาก ๑ คลัง ๑ พล ๑ ราชสัมพันธ
ไมตรีที่มั่นคง ๑ นี้ นักปราชญ์กล่าวว่าเป็นองค์แห่งราชัย ๗ อย่าง^{๓๖}

พระเจ้าอยู่หัวต้องทรงแต่ดี ประกอบด้วยคุณมีสัมพันธมิตร เป็นต้น
ทรงมีสติ รู้จักยำยี่ข้าศึกให้พินาศ ่องอาจสามารถ ทรงพระปรีชาหนัก
แน่น ทรงทราบความเสื่อมความเจริญ^{๓๗}

^{๓๒} ราช. ๗๗ ; ดูใน เกษม บุญศรี, (ผู้แปล) ราชনীติ พากย์บาลี พากย์สลกฤต และพากย์ไทย, หน้า ๑๓.

^{๓๓} ราช. ๘๗, ๘๘ ; เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐ - ๓๑.

^{๓๔} ราช. ๑๑๔ ; เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

^{๓๕} ราช. ๑๓ ; เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

^{๓๖} ราช. ๒๖ ; เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

^{๓๗} ราช. ๓๐ ; เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

พระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใด ทรงทราบล่วงหน้าว่า พระราชกิจจะสำเร็จได้ดี โดยวิธีทรงเทียบเคียงอย่างนี้ว่า เราเป็นอย่างไร กาลเทศะเป็นอย่างไร ข้าศึกมีกำลังเท่าเราหรือยิ่งกว่าเราอย่างไร ประเทศพันธมิตรเป็นอย่างไร ความสามารถเป็นอย่างไร อุบายการรบเป็นอย่างไร เสบียงเป็นอย่างไร ความกล้าหาญเป็นอย่างไร กิจการพร้อมมูลอย่างไร ศัตรูพร้อมเพรียงอย่างไร การทูตเป็นอย่างไร พระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้นนักปราชญ์กล่าวว่าเป็น ราชาธิราชจอมราชา^{๓๘}

ความเป็นมิตรทำให้ง่าย เมื่อไร ๆ ก็ทำได้ แต่การรักษาความเป็นมิตรนั้นทำได้ยากเย็นนัก เหตุนั้นใครมีลักษณะมิตรแท้ ถึงผู้นั้นจะขัดสนหรือมั่งคั่งก็ตาม พระเจ้าอยู่หัวผู้ฉลาดเฉียบแหลม ต้องทรงบำรุงมิตรนั้นไว้^{๓๙}

การป้องกันมิตรในยามมีอันตราย ควรประทานตามความชอบ เพราะผู้ไม่ดูตายในมิตรทั้งหลาย ย่อมบรรลุนิเวศน์^{๔๐}

อดทนได้ ๑ ตื่นอยู่ตลอด ๑ หมั่น ๑ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ๑ เอ็นดู ๑ ใคร่ครวญ ๑ คุณธรรมเหล่านี้ ผู้เป็นหัวหน้าคน ที่หวังประโยชน์ของประชุมชนจำต้องประพฤติ^{๔๑}

ซึ่งข้อความดังกล่าว หากจะเทียบกับคัมภีร์ทางศาสนาพุทธน่าจะตรงกับความเป็นขุททกนิทาย ชาตก เอกกนิบาต ความว่า “บุคคลผู้เสมอกัน ประเสริฐกว่ากัน หรือเลวกว่ากัน พึงกระทำมิตรธรรมเถิด เพราะมิตรเหล่านั้น เมื่อความเสื่อมเกิดขึ้น ก็พึงทำประโยชน์อันอุดมให้ได้ดู เราผู้เป็นรุกขเทวดาและกุสสนาพิเทวดา คบหาเป็นมิตรกัน ฉะนั้น”^{๔๒}

ลักษณะของมิตรแท้ในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู นั้น เป็นบุคคลที่รู้จักพัฒนาตนให้มีคุณธรรมที่สามารถเป็นที่พึ่งของตนได้ และเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้ โดยไม่หวังผลตอบแทนจากการเป็นที่พึ่งนั้น ด้วยความเป็นผู้มีจิตอาสา สามารถที่จะเป็นทั้งผู้นำที่ดี และผู้ตามที่ดีก่อให้เกิดประโยชน์มหาศาลแก่องค์กร เมื่อเป็นผู้นำก็สามารถขับเคลื่อนองค์กรไปสู่ความเจริญรุดหน้า หากเป็นผู้ตามก็สามารถที่จะสนองงานของผู้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี โดยไม่ก่อให้เกิดผลวิบัติต่อองค์กร เพราะมีความกล้าที่จะเสนอข้อดีข้อเสียของกิจการต่าง ๆ ได้นั่นเอง

^{๓๘} ราช. ๗๕ ; เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

^{๓๙} ราช. ๙๗ ; เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙.

^{๔๐} ราช. ๙๘ ; เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^{๔๑} ราช. ๑๓๔ ; เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^{๔๒} ขุ.ชา.เอกก. (บาลี) ๒๗/๑๒๑/๓๙ ; ขุ.ชา.เอกก.(ไทย) ๒๗/๑๒๑/๔๐ ; ขุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) ๒/๓๑๑.

๓.๓.๒ ลักษณะของทรมิตร มิตรชั่ว

ทรมิตร หรือ มิตรชั่ว มีลักษณะเป็นบุคคลที่คิดในช่องอในกระดูก ในทิโตประเทศได้ยกลักษณะของทรมิตร ไว้หลายลักษณะด้วย เช่น

๑) พฤติกรรมไม่ตรงกบใจ หมายถึง บุคคลที่ปากไม่ตรงกบใจ เป็นบุคคลที่เข้าลักษณะคำที่ว่า ปากปราศรัยน้ำใจเชือดคอ ดังความในโคลกที่ว่า “คนชั่วปากปราศรัยอย่างหนึ่ง ใจคิดหมายไปอย่างหนึ่ง กิริยาประพฤติ เลียงไปเสียอย่างหนึ่ง ฝ่ายความคิดและน้ำคำทั้งความประพฤติของสาธุชนย่อมตรงกันหมด”^{๔๓}

๒) มักดูหมิ่น หมายถึง ทรมิตรนั้น เป็นบุคคลที่มักดูหมิ่นมิตร โดยมองว่าเพื่อนเป็นคนต่ำต้อยทั้งด้านฐานะ ความรู้ หรือด้วยรูปกายเป็นต้น เขาเป็นผู้มักทรนงตนว่าเป็นบุคคลที่หาบุคคลอื่นเปรียบได้ยาก มักหยิงยโส ดังความในโคลกที่ว่า “ผู้เห็นเขาต่ำกว่าตน มิได้ทะนงตัวความเป็นใหญ่ของผู้นั้น ยิ่งทวิหน้าหนักมันคงขึ้น แต่ผู้มักหมิ่นเพื่อน ย่อมเป็นคนไม่เจริญสมบุรณ์”^{๔๔}

๓) มีความรวนเร หมายถึง ทรมิตรนั้น มักมีความรวนเร มีจิตใจท้อถอยต่อการทำงาน งานหนักไม่เอา งานเบาไม่สู้ เป็นบุคคลที่จับจดทำให้เสียการเสียนงานที่ควรจะดำเนินไปได้ด้วยดี ก่อให้เกิดความเสียหายทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น ดังความในโคลกที่ว่า “ความท้อถอยรวนเร เป็นอันตรายต่อการทำงานทั้งหมดควรแก้ไขโดยประการทั้งปวง เพราะฉะนั้น เมื่อละความท้อถอย พ้นได้แล้ว คงสพผลสำเร็จแห่งการงาน”^{๔๕}

๔) ความตื้อด้าน ความกลับกลอก ความกำหนัดในกาม ความโลภ อวิชชา ความตระหนี่ ความมีอมาตย์ที่โลเล ความเลื่อมทั้ง ๗ ประการนี้ เป็นลักษณะของความวิบัติ หากบุคคลคบบุคคลที่มีคุณลักษณะดังกล่าวย่อมทำตนให้เสื่อมไปด้วย ดังความในโคลกที่ว่า

สิริของผู้ตื้อด้าน มิแต่จะตอ้อบ มิตรีของผู้กลับกลอก (มิแต่จะวิบัติ)
 สกฺลของผู้ไร้อินทริย์อันเกิดความกำหนัด (มิแต่จะสูญสิ้น) ความดีของผู้
 มากมุลไปด้วยโลภ (มิแต่จะทำลาย) ผลแห่งความรู้ของผู้ประพฤดิร้าย
 (มิแต่จะร่วงหล่น) ความสุขสบายสภณธ์ของคนตระหนี่ (มิแต่จะห่างเห)
 พระราชาที่มีอมาตย์โลเล (ย่อมล่มจม)^{๔๖}

การคบทรมิตรหรือมิตรช้วนั้น แม้จะให้การเกียรติด้วยการให้ยศบรรดาศักดิ์สูง ย่อมไม่ทำให้พฤติกรรมของคนช้วนเปลี่ยนไปได้ โบราณจารย์ท่านจึงให้หลักเว้นเสียให้ไกลอย่าได้ข้องแวะกับคนพาลเหล่านั้น เพราะคนพาลหรือคนโง่นั้น เป็นบุคคลประเภทมไม่เต็ม ดังความในโคลกที่ว่า

^{๔๓} เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), ทิโตประเทศ, หน้า ๔๗.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑.

อันว่าทุรชน ถึงจะให้ยศบรรดาศักดิ์สูงเพียงไร ย่อมคงไปสู่ปรกต
สันดานเดิมของตน ไม่ผิดกับทางสุข ซึ่งถึงจะเข้าเครื่องตัดซัดน้ำมันขโลม
สักเท่าไรมันก็จะไม่หายอ^{๔๗}

ผู้โดยยอสมานมิตรกับผู้เคยทุจริตมาครั้งหนึ่ง ผู้นั้นแหละรับมฤตยูเข้า
มาด้วย เสมือนนางอัศธร ซึ่งพกลูกในท้อง ฉะนั้น^{๔๘}

คนร้าย ย่อมป็นผู้ดีมีชื่อให้ประพตชั่วได้ด้วยหวังความได้ดีแก่ตน อัน
ว่าการส้องเสพกับพาลชน จะไม่เท่ากับเล่นด้วยไฟหรือ^{๔๙}

จากลักษณะของทุรมิตร หรือมิตรชั่วในความข้างต้น จะเห็นได้ว่า ทุรมิตร เป็นบุคคลที่มี
พฤติกรรมทางกาย ทางวาจา และทางใจตรงกันข้าม ปากอย่างใจอย่าง เพราะมิตรช้วนั้นมุ่งประโยชน์
ตนเป็นสำคัญกว่าประโยชน์ของคนอื่น การคบหากับด้วยมิตรช้วนั้นเหมือนกับการเอาตัวเข้าไปพัวพันกับ
สิ่งที่เน่าเหม็น เหมือนหย้าคาพันท่อปลาเน่าย้อมเหม็นไปกับปลาเน่านั้นด้วย สามารถสรุปเป็น
ประเด็นลักษณะของทุรมิตรได้ดังนี้ (๑) ปากอย่างใจอย่าง (๒) มุ่งประโยชน์ตนเป็นสำคัญ (๓) มุ่ง
ทำลายประโยชน์ของคนอื่น

จากการศึกษาลักษณะของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นั้น มี ๒ ประเภทคือ มิตร
แท้ คือบุคคลที่มุ่งประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่นโดยดำเนินตามกรอบของหลักคุณธรรม
ส่วน ทุรมิตรหรือมิตรช้วนั้น มุ่งประโยชน์สุขแก่ตนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ช้ายังมุ่งทำลายประโยชน์
ของบุคคลอื่น ซึ่งพฤติกรรมของบุคคลดังกล่าวไม่นำมาซึ่งความเสียหายแก่บุคคลที่คบหาสมาคมด้วย
ท่านชี้ว่าควรละเสียให้ห่างเหมือนละอสรพิษ หรือสิ่งที่จะก่อให้เกิดโทษมหันต์เสียให้ไกลได้เป็นที่

๓.๔ ความสำคัญของมิตร

มิตร มีความสำคัญต่อทุกคน ไม่เพียงแต่เป็นมิตรในระดับบุคคลทั่วไป แม้ในการปกครอง
การได้มิตรที่ดี เท่ากับการได้เพื่อนคู่คิด และเป็นผู้ที่คอยทักท้วงในสิ่งถูกผิดได้ด้วย ดังนั้น การให้
ความสำคัญกับมิตร จึงเป็นคำสอนที่มีความโดดเด่นทั้งในทุกศาสนา อีกส่วนหนึ่ง การสร้างมิตรภาพ
ระหว่างมิตรต่อมิตร ก็เป็นการสร้างฐานแห่งสันติภาพโลก เพราะมิตรภาพ คือ บุคคลผู้สามารถเป็น
ผู้รักษา ผู้ต้านทาน ผู้เป็นที่รัก หรือเป็นที่ไว้วางใจได้ในความลับทั้งปวง ความเป็นผู้ต้อนรับ หรือ
บุคคลผู้คบหากันบ่อย ๆ ไม่ว่าจะเป็นการร่วมบิดา-มารดา กัน ครู-อาจารย์กัน โรงเรียนเดียวกัน
องค์กร ศาสนารวมไปถึงประเทศชาติ ทวีป โลกเดียวกัน ดังคำในโคลงที่ว่า

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๙.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๒.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

สิ่งที่จะติดตามตนไป แม้ในยามสิ้นชีวิต คือมิตรธรรมเท่านั้น
 ประคับประคองเป็นคู่เคียงไปด้วย ส่วนสิ่งอื่น ๆ นอกนั้นถึงความย่อยยับ
 พร้อมกับร่างกาย^{๕๐}

ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ให้ความสำคัญกับการคบมิตร เพราะมิตรนั้นเป็นกุญแจสำคัญที่
 ทำให้ประสบความสำเร็จในการทำกิจต่าง ๆ เพราะศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู มีความเชื่อว่าพระผู้เป็น
 เจ้าคือพระพรหมเป็นผู้สร้างโลกและสร้างมนุษย์ทุกคนให้เกิดมาจากอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของพระองค์
 ดังที่พระกฤษณะกล่าวกับอรชุน ว่า

เมื่อแรกที่พระประชาบดีพรหมทรงเนรมิตโลก พระองค์ได้สร้างมนุษย์
 ขึ้นมาพร้อมกับทรงบัญญัติพิธีให้เป็นแบบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ว่า
 “ด้วยยัญกรรมนี้ สุเจ้าทั้งหลายจะรุ่งเรืองและสมบูรณ์พูนสุขด้วยสิ่งอันตน
 ประารถนาทุกประการ”^{๕๑}

พระผู้เป็นเจ้าของนอกจากจะเป็นผู้สร้างแล้วยังเป็นเหมือนกัลยาณมิตรที่คอยชี้ทางเพื่อให้
 มนุษย์ที่พระองค์สร้างมานั้นดำรงตนอยู่ในความดีไม่ประมาท ไม่ประพฤตินอกหลอกลวงผู้อื่น เช่น

ผู้ใดสร้างเป็นคนสำรวมตนต่อหน้าคนอื่น แต่ภายหลังกลับใจว่าวนด้วย
 อารมณ์อันปั่นป่วน ผู้นั้นชื่อว่าหลงทั้งตนเองและผู้อื่น ส่วนผู้ใดควบคุม
 อารมณ์ให้มั่นคงได้ด้วยใจที่สำรวมนั้นมีได้เป็นไปเพราะการสร้างเส ผู้นั้น
 ชื่อว่าเป็นคนประเสริฐแท้^{๕๒}

นอกจากพระพรหมจะเป็นมิตรของมนุษย์ ในคัมภีร์ “ปัญจตันตระ” ก็ได้กล่าวถึงการผูก
 มิตรและการแตกมิตรไว้หลายประการหลักคิดที่ว่าด้วยมิตร มีเต่า กวาง หนู เป็นตัวเดินเรื่อง
 ให้วิธีคิดสำคัญว่าทรัพย์สินเงินทอง ความมีหน้ามีตา ความสำเร็จ ชื่อเสียง การชนะทางดินแดน
 ยศถาบรรดาศักดิ์ และความเป็นมิตร ทั้งหมดนี้ หากมันต้องเลือกสิ่งมีคุณสูงสุดสิ่งเดียว ท่านว่า
 ขอให้เลือกความเป็นมิตรและความคุ้นเคยกันดังญาติมิตรของหมู่มนุษย์เถิด สิ่งอื่นจักตามมาเอง
 หากไม่มีสิ่งนี้ สิ่งอื่นที่มีอยู่ก็จะล่มสลายได้ที่ไม่มีก็จะมีบังเกิดขึ้นเลย

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอยกความสำคัญของมิตร โดยอ้างถึงหลักธรรมที่ก่อให้เกิดมิตรภาพ
 ขึ้น ได้แก่

๑) **ความเอื้อเฟื้อ** หมายถึง การให้ความช่วยเหลือผู้อื่นทั้งทางกาย วาจา
 สติปัญญา และใจ โดยไม่หวังผลตอบแทน มองเห็นความทุกข์ของบุคคลอื่นเป็นเช่นทุกข์ของตนเอง
 อยากจะช่วยเหลือแบ่งเบาภาระ ดังความในโคลงที่ว่า

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^{๕๑} สมภาร พรหมทา, ภควัตศิธา (บทเพลงแห่งองค์ควีน), หน้า ๒๐.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

อรชุน ผู้ใดมองเห็นทุกข์ของเพื่อนร่วมแผ่นดินเสมอด้วยสุขทุกข์ของตน
ผู้นั้นย่อมถือว่าเป็นคนประเสริฐหาได้ยากยิ่ง^{๕๓}

ผู้ใดช่วยให้พ้นทุกข์อันตราย ผู้นั้นนับว่าเป็นมิตรแท้จริง ผู้ที่เป็นแต่
ปากคอยติเตียนหยิบข้อมืด ชอบแต่พูดให้หวาดตกใจกลัว ท่านไม่นับว่า
เป็นมิตร^{๕๔}

๒) **ความไว้วางใจ** ความไว้วางใจ หมายถึง การเต็มใจยินยอมหรือเชื่อมั่นของผู้ที่
ไว้วางใจต่อผู้ที่ได้รับความไว้วางใจ ในลักษณะความสัมพันธ์ที่จะดำเนินต่อไปในการที่จะให้ผู้ที่ได้รับ
ความเชื่อถือว่าไว้วางใจได้กระทำทุกวิถีทางในการปกป้องผลประโยชน์และไม่เอารอดเอาเปรียบ ผู้ที่
ไว้วางใจซึ่งไม่สามารถทำเองได้ ดังโคลกที่ว่า

อันการจะไว้วางใจกัน ต้องมีความหวังดีด้วยกันทั้งสองฝ่าย ความ
ประพฤติที่เป็นนิสัยของผู้บริสุทธิ์ หากลับกลอกไม่^{๕๕}

มิตรของผู้มีใจเดียว ย่อมเป็นไปด้วยน้ำใจจริงและเที่ยงตรง แต่ของผู้
มีใจกลับกลอก ย่อมเป็นไปด้วยอันแต่งฉายไม่ยั่งยืน^{๕๖}

บุรุษมีความคั่นสนิทใจเช่นใดกับผู้เป็นมิตรทั้งกายใจ ความคั่นสนิทใจ
เช่นนั้น จะหาในมารดา ภรรยา พี่น้องหรือบุตร ก็ไม่เหมือน^{๕๗}

๓) **ความเอ็นดู** ความมีจิตคิดสงสารอยากช่วยเหลือบุคคลที่กำลังประสบกับความ
วิบัติให้พ้นภัยได้ หรือมองเห็นช่องโอกาสที่จะช่วยเหลือให้บุคคลที่มีทุกข์ให้พ้นทุกข์ด้วยใจจริง ดัง
ความในโคลกดังต่อไปนี้

เมื่อเกิดอันตราย หรือดำเนินทางผิดก็ดี และเมื่อเวลามีช่อง (สำหรับ
นำประโยชน์มา) จะพลันล่องเลยไปเสียก็ดี นรชนผู้นุกูล แม้ใจไม่ทัน
ถาม ก็ควรเสนอขอแนะนำอันเป็นประโยชน์ให้^{๕๘}

เมื่อเห็นความพิบัติจะตกแก่ผู้ใด ถึงเขาจะไม่ขอร้องก็ควรกุลบุตรจะ
อนุกุลบอกเล่าให้รู้ตัว นั่นเอง เป็นธรรมชาติสมบัติของผู้ดีทั้งหลาย
มิฉะนั้น ก็เป็นจรรยาของคนชั่ว^{๕๙}

^{๕๓} สมภาร พรหมทา, *ภควัทคีตา (บทเพลงแห่งองค์ควัน)*, หน้า ๔๒.

^{๕๔} เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), *หิตोपเทศ*, หน้า ๒๓.

^{๕๕} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๔๓.

^{๕๖} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๔๗.

^{๕๗} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๘๑.

^{๕๘} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๓๕.

^{๕๙} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๓๙.

ผู้ใด ป้องกันให้พ้นภัย ผู้นั้นมีความกรุณา อันนั้นเป็นกรรม (ของเพื่อน) ที่ปราศจากตำหนิ นางไดอนุวรรตน์ตามฉันทะของสามี นางนั้นเป็นสตรี (ผู้ภริยา) แท้ ผู้ใด อันปราชัญญะยกย่อง ผู้นั้นเป็นบัณฑิต ธรรมชาติใด ไม่ให้เกิดความมัวเมาธรรมชาตินั้นเป็นศรีสมบัติ ผู้ใดพ้นความกระสันทะเยอทะยาน ผู้นั้นเป็นคนมีสุข ผู้ใดไม่มีความคดค้อม ผู้นั้นเป็นมิตรแท้ ผู้ใดไม่ถูกอินทรีย์ของตนบั่นให้เสีย (คือรู้ว่าไม่ดี ยังขึ้นประพฤติโดยเข้ากับตัว) ผู้นั้น ท่านสรรเสริญว่า เป็นชายชาติ”^{๖๐}

๔) **ความเป็นผู้เสมอ** หมายถึง มิตรนั้นเป็นผู้มีความเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ละทิ้งเพื่อนในยามวิบัติ ไม่หวั่นไหวทั้งสุขและทุกข์ พร้อมทั้งจะยื่นโอกาสให้เพื่อนอยู่เสมอ ดังความในโคลงที่ว่า

ผู้ใดไม่ละทิ้งเพื่อนในคราวสุขและทุกข์ในคราวกันดารอาหารในคราว
วุ่นวายจลาจลติดตามไปถึงพระราชวังหรือถึงป่าช้าผู้นั้นชื่อว่าเป็นพวก
แท้^{๖๑}

มีใจสะอาดดีงาม มีใจกว้างขวาง มีใจเด็ดเดี่ยว มีใจคงที่ในทุกข์และ
สุข มีแก่ใจ มีเมตตา กรุณา มีสัตย์ คุณสมบัติทั้งนี้ เป็นองค์ของมิตรแท้^{๖๒}

มิตรใดเป็นที่เจริญตาเฟลิดเฟลิดใจ ย่อมตัวเป็นภาชนะ รองรับทุกข์
สุขคลุกคลีไปด้วยกับเพื่อน มิตรนั้นคบหายาก ส่วนเกลียดไม่มุ่งจ้องแต่
ทรัพย์ในสมัยสมบูรณ ย่อมแลหลามไปในที่ทุกสถาน เกลอชนดินนั้น จะ
กอบโกยสักเท่าไรก็ไม่ขาดจำนวน ยามวิบัติ เป็นดั่งหินฝนทองได้อย่างดี
สำหรับทดลองความเป็นมิตรแท้หรือเทียม^{๖๓}

อรชุน ผู้ใดมีปัญหาประจักษ์ชัด หมั่นเพียรชำระจิตให้สะอาดอยู่
เสมอ เมื่อประสบสิ่งมุ่งหวังก็ไม่ดีใจจนลืมนตน เมื่อพลาดหวังในสิ่งที่มุ่ง
หมายก็ไม่เสียใจจนลืมนตน ดำรงตนอยู่อย่างมั่นคงท่ามกลางมายาแห่งชีวิต
เมื่อประสบสุขทุกข์ก็รู้เท่ากันว่านั่นเป็นธรรมดาของชีวิตต่อเสียนินทาหรือ
สรรเสริญเขาวางใจให้เป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยอำนาจแห่งความชอบหรือ
ความชิงชัง ปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลายกับคนที่ดูแคลนหรือยกย่องตน

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖ .

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒.

และไม่ว่าจะเป็มิตรหรือศัตรู เขาจะปฏิบัติต่อคนเหล่านี้้อย่างเท่าเทียมกัน บุคคลเช่นนี้แล อรชุน ชื่อว่าผู้ข้ามพ้นจากสัตตวะ รัชะ และตมะ อันรวมเรียกว่าคุณะหรือธรรมชาติพื้นฐานของชีวิตสามประการดังกล่าวมา^{๖๔}

ผู้เห็นเขาดำกว่าตน มิได้ทะนงตัว ความเป็นใหญ่ของผู้นั้น ยิ่งทวีน้ำหนักมั่นคงขึ้น แต่ผู้มักหมิ่นเพื่อน ย่อมเป็นคนไม่เจริญสมบูรณ์^{๖๕}

๕) ความมีจิตแจ่มใส หมายถึง สภาวะของจิตใจที่มีความสดชื่น แจ่มใส สามารถควบคุมอารมณ์ให้มั่นคงเป็นปกติ สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ได้ดี สามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี และปราศจากความขัดแย้งหรือความสับสน ภายในจิตใจ ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมทั้งทางกายและทางวาจา ย่อมเป็นเสน่ห์ในการผูกมิตรได้ ดังโคลกที่ว่า

มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส มีความยินดีที่จะสนทนาเปล่งวาจาไพเราะ มีใจอารี มีกิริยาสุภาพ เหล่านี้เป็นเครื่องหมายของผู้จงใจคบ^{๖๖}

ผู้มีความสามารถ รับภาระอะไรเล่าจะรู้สึกหนัก ผู้มีความพยายามมาก ไปทำงานที่ไรเล่า จะรู้สึกไกล ผู้มีความรู้มาก ไปประเทศไหนเล่า จะรู้สึกแปลก ผู้มีวาจาปราศรัยให้เกิดนิยมนรัก พบใครเล่าจะไม่รู้สึกเป็นกันเอง^{๖๗}

จากการที่ได้ศึกษาทำให้ผู้วิจัยพบว่าในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้นให้ความสำคัญกับการคบมิตรเริ่มมาจากการมีพระผู้เป็นเจ้าของเป็นมิตรในฐานะที่พระองค์นั้นเป็นผู้สร้างและปฏิบัติตามคำที่พระองค์นั้นสั่งสอนแนะนำเพื่อให้ตั้งอยู่ในความดีและเพื่อการเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าของ หมายถึง หลังจากโลกนี้ไปแล้ว ในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ยังมีหลักกล่าวสอนไว้ในวรรณกรรมที่ถือว่าเป็นวรรณกรรมของโลกอย่าง “ปัญจตันตระ” โดยกล่าวไว้ในฮีโตปเทศอย่างมากมาย ซึ่งกล่าวผ่านการดำเนินชีวิตของสัตว์ดิรัจฉาน ที่เป็นมิตรกัน มีเต่า กา กวาง และหนู เป็นต้นเพื่อเปรียบเทียบกับมนุษย์และมนุษย์สามารถนำไปใช้ในชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จทั้งการดำรงชีวิตให้ถูกต้องตามหลักคำสอนของศาสนา เพื่อเข้าถึงความสำเร็จในปัจจุบันและการเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าของหลังจากโลกนี้ไปแล้วนั่นเอง ซึ่งสามารถสรุปความสำคัญของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ได้ ๕ ประการดังนี้

^{๖๔} สมภาร พรหมทา, ภาควิทยา (บทเพลงแห่งองค์ภควัน), หน้า ๙๘.

^{๖๕} เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), ฮีโตปเทศ, หน้า ๘๘.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

^{๖๗} ฮีโตปเทศ, หน้า ๙๐.

๑) ความเอื้อเฟื้อ การให้ความช่วยเหลือผู้อื่นทั้งทางกาย วาจา สติปัญญา และใจ โดยไม่หวังผลตอบแทน มองเห็นความทุกข์ของบุคคลอื่นเป็นเช่นทุกข์ของตนเอง อยากจะช่วยแบ่งเบาภาระ

๒) ความไว้วางใจ การเต็มใจยินยอมหรือเชื่อมั่นของผู้ที่ไว้วางใจต่อผู้ที่ได้รับความไว้วางใจ ในลักษณะความสัมพันธ์ที่จะดำเนินต่อไปในการที่จะให้ผู้ที่ได้รับความเชื่อถือไว้วางใจได้กระทำทุกวิถีทางในการปกป้องผลประโยชน์และไม่เอารอดเอาเปรียบ

๓) ความเอ็นดู ความมีจิตคิดสงสารอยากช่วยเหลือบุคคลที่กำลังประสบกับความวิบัติให้พ้นภัยได้ หรือมองเห็นช่องโอกาสที่จะช่วยเหลือให้บุคคลที่มีทุกข์ให้พ้นทุกข์ด้วยใจจริง

๔) ความเป็นผู้เสมอ มิตรนั้นเป็นผู้มีความเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ละทิ้งเพื่อในยามวิบัติ ไม่หวั่นไหวทั้งสุขและทุกข์ พร้อมทั้งจะยื่นโอกาสให้เพื่อนอยู่เสมอ

๕) ความมีจิตแจ่มใส สภาวะของจิตใจที่มีความสดชื่น แจ่มใส สามารถควบคุมอารมณ์ให้มั่นคงเป็นปกติ สามารถปรับตัวให้เข้ากับ การเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ได้ดี สามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี และปราศจากความขัดแย้งหรือความสับสน ภายในจิตใจ ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมทั้งทางกายและทางวาจา ย่อมเป็นเสน่ห์ในการผูกมิตรได้

เมื่อสรุปโดยย่อแล้ว ความสำคัญของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มี ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ (๑) ความสำคัญในฐานะมีพระผู้เป็นเจ้าเป็นมิตร ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของฮินดูชนด้วยความเชื่อที่ว่าตนเกิดแต่พระผู้เป็นเจ้า ขณะดำรงชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ก็มีพระผู้เป็นเจ้าดูแล หลังสิ้นชีพแล้วก็กลับเข้าสู่อ้อมกอดของพระเจ้าง่าเดิม ดังนั้นบุคคลพึงทำความรักในพระผู้เป็นเจ้าที่เป็นมิตรผู้ยิ่งใหญ่ (๒) ความสำคัญในฐานะการสร้างมิตรสัมพันธ์สำหรับมนุษย์บนโลกนี้ เพื่อความสงบสันติสุขของสังคม

๓.๕ เป้าหมายการคบมิตร

เป้าหมายของการคบมิตรในศาสนาพราหมณ์ ฮินดู จากการศึกษาวิจัย แบ่งเป็น ๒ อย่าง ดังนี้

๑) เป้าหมายในโลกนี้ หมายถึง ผลที่เกิดจากการคบมิตรซึ่งผู้วิจัยมองไปที่กลุ่มของชนชั้นในสังคมฮินดู ที่มีการปฏิสัมพันธ์ หรือแบ่งระดับในการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยมีหน้าที่เป็นเครื่องกำหนด เช่น ผู้ปกครอง นักบวช พ่อค้า และ กรรมกร ซึ่งเรียกว่า วรรณะ การแบ่งคนออกเป็น ๔ วรรณะเป็นผลสืบเนื่องมาจากอิทธิพลของปรัชญา “หนึ่งเดียว” หมายความว่า ทุกชีวิตมาจากพร

หมั่นเดียวกัน แต่มาในความต่างรูปต่างนามและต่างหน้าที่กันเท่านั้น ดังนั้น จึงมีการจัดบุคคล ออกเป็นวรรณะตามหน้าที่ การแบ่งวรรณะนี้เริ่มมีขึ้นตั้งแต่ยุคพระเวทมาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน^{๖๘}

(๑) วรรณะพราหมณ์ คำว่า พราหมณ์ ในคัมภีร์พระเวท หมายถึง ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับพระพรหม พระเวท และอาตมัน ปรมาตมัน ผู้มุ่งประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรลุโมกษะ อันเป็นสิ่งสูงสุดในคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู วรรณะพราหมณ์ มีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์พระเวท มีหน้าที่ติดต่อกับเทพเจ้าสั่งสอนเผยแผ่ศาสนา เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาสำหรับคนในวรรณะอื่นๆ ทุกวรรณะ และเป็นปุโรหิตคือที่ปรึกษาให้แก่พระราชามหากษัตริย์ พวกเขาพราหมณ์ถือว่าตนเป็นวรรณะสูงสุดในสังคม เพราะเกิดจากพระโอษฐ์ของพระเจ้าตามที่ยังในคัมภีร์พระเวท^{๖๙} วรรณะพราหมณ์นี้ถือว่าเป็นกัลยาณมิตรของบุคคลทั่วไปเพราะมีหน้าที่เผยแผ่คำสอนและทำพิธีทางศาสนาเพื่อติดต่อกับพระเจ้า

(๒) วรรณะกษัตริย์ คำว่า กษัตริย์ แปลว่า นักรบหรือผู้ป้องกันภัย กษัตริย์ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่โยคีหรือผู้มีอำนาจเช่นมุนี แต่ทรงเป็นพระสวามีของพระเจ้าวรรณะกษัตริย์เป็นวรรณะที่ ๒ รองจากวรรณะพราหมณ์ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู วรรณะกษัตริย์นี้มีสิทธิมีหน้าที่ในการปกครองประเทศ กล่าวคือ ทำหน้าที่เป็นพระเจ้าแผ่นดินนั่นเอง^{๗๐}

(๓) วรรณะแพศย์ หมายถึง ผู้ประกอบพาณิชย์กรรมเกษตรและศิลปะหัตถกรรมต่างๆ เป็นวรรณะของคนส่วนใหญ่ในสังคม วรรณะนี้มีความเคารพนับถือวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์ ทั้งนี้จะแสดงความเคารพนับถือนั้นออกมาได้ ก็ด้วยการไปพบปะสนทนารวมกับชนในวรรณะพราหมณ์ เพื่อเป็นการขยายและเพิ่มพูนแสวงหาความรู้ทางธรรม แล้วนำเอาความรู้นั้นมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยการปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้นๆ ส่วนที่ว่าควรมีความจงรักภักดีต่อวรรณะกษัตริย์นั้น ก็คือการตั้งตนหรือปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองโดยไม่ฝ่าฝืน หลักจริยธรรมและข้อควรปฏิบัติของชนในวรรณะแพศย์นี้ มีไว้เพื่อให้ทำการงานประกอบอาชีพกสิกรรมและการค้าขาย และในยามคับขันแล้ว ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ก็ได้อนุญาตให้ประกอบอาชีพได้ทุกอย่างตามความเหมาะสม แต่จะต้องเป็นอาชีพที่สุจริต^{๗๑}

(๔) วรรณะศูทร หมายถึง ผู้กำเนิดมาจากเบื้องพระบาทของพระพรหม เพราะฉะนั้นศูทรจึงทำหน้าที่เป็น เสวกะ คือ เป็นผู้รับใช้กิจการงานต่างๆ โดยทั่วไปเช่น เป็นกรรมกร

^{๖๘} สมพร สุขเกษม, **หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**, (ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะวิชา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๓๒), หน้า ๘๓.

^{๖๙} สุนทร ณ รั้งซี, **ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๓.

^{๗๐} องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, **หลักธรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**, หน้า ๓๓.

^{๗๑} สมพร สุขเกษม, **หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**, หน้า ๘๘.

ทำงานรับจ้างแบกหาม ใช้แรงงานให้บริการแก่วรรณะอื่น วรรณะศูทรถือว่าเป็นวรรณะที่ต่ำที่สุด^{๗๒} วรรณะนี้มีความเคารพนับถือและจงรักภักดีต่อชนในวรรณะที่สูงกว่าทั้ง ๓ วรรณะ ได้แก่วรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ และวรรณะแพศย์ ทั้งหมดนี้คือจริยธรรมของวรรณะศูทร นอกจากวรรณะของตนจะอยู่ต่ำสุดแล้ว ยังต้องมีความจงรักภักดีต่อวรรณะอื่น ๆ อีกด้วย และต้องประกอบกรงานอย่างอื่นด้วยความภูมิใจเต็มใจ ที่ได้เกิดมาเป็นวรรณะต่ำสุด เพราะนั่นไม่ใช่ใครกำหนดแต่เป็นความประสงค์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าคือพระพรหมเป็นผู้บันดาลให้เป็นไปตาม กฎธรรมชาติของสรรพสิ่ง เพราะสัพสิ่งล้วนแล้วแต่มาจากที่เดียวกันคือพระพรหมหรือพรหมนั่นเอง^{๗๓} ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา

สรุปได้ว่าระบบวรรณะในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น เป็นบัญญัติในทางศาสนา เป็นระเบียบข้อบังคับสำหรับชาวศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เพื่อให้ทุกคนได้ปฏิบัติตามในวรรณะของตนได้ถูกต้องไม่ก้าวก่าหน้าที่ของกันและกันเช่น เรื่องอาหารการกิน การงาน ที่อยู่อาศัย เป็นต้น ถือว่าเป็นหลักจริยธรรมในการดำเนินชีวิตของชาวฮินดู เป็นการทำตามหน้าที่ของตนเอง เพื่อความเป็นระเบียบของสังคม ระบบวรรณะไม่ใช่ระบบชนชั้นตามที่คนทั่วไปเข้าใจกัน แต่เป็นการแบ่งหน้าที่กันทำของคนในสังคม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายคือความสันติภาพและเข้าถึงพระพรหมไปรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน

ฉะนั้น วรรณะทั้ง ๔ ตามที่กล่าวมาแล้วถือว่าเป็นมิตรของกันและกัน เนื่องจากแต่ละวรรณะนั้นมีหน้าที่ จะต้องทำหน้าที่เพื่อวรรณะอื่น ๆ ชื่อว่าทำกรงานเกื้อกูลกันและกัน เช่น วรรณะพราหมณ์ เป็นผู้คอยทำพิธีเพื่อบูชาพระเจ้าผู้เป็นเจ้า วรรณะกษัตริย์ คอยปกป้องบ้านเมืองเพื่อไม่ให้ข้าศึกมาคุกคาม ให้เมืองเกิดความเดือดร้อน ประชาชนก็จะประสบกับความลำบาก วรรณะแพศย์ มีหน้าที่ ค้าขาย กสิกรรม เกษตรกรรม เพื่อให้มีอาหารไว้เลี้ยงชาวเมืองจะได้ไม่อดอยาก และ วรรณะศูทร แม้ว่าจะเป็นวรรณะที่ต่ำสุด แต่ก็ตั้งใจทำหน้าที่เพื่อนเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่วรรณะทั้งที่ตนเองนั้นให้ความเคารพ คอยช่วยเหลือกิจการงานต่าง ๆ เพราะฉะนั้นวรรณะทั้ง ๔ นี้จึงชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตร ระหว่างวรรณะได้เช่นเดียวกัน

๒) เป้าหมายในโลกหน้า หมายถึงจุดหมายของการคบมิตรที่นับว่าสำคัญที่สุดคือการเข้าถึง พรหม ตามหลักภักดีโยคะ ถือว่ามิตรที่ประเสริฐที่สุดคือพระพรหม^{๗๔} เพราะมนุษย์ต้องทำหน้าที่ ปฏิบัติต่อพระพรหมเสมือนเป็นมิตรที่ดี และเป็นเพื่อนที่อยู่ใกล้ชิดตัวเองตลอดเวลา และถือ

^{๗๒} สุนทร ฌ รังษี, ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ, หน้า ๒๓.

^{๗๓} พระมหาสม สุมน, ดร., “ศึกษาเปรียบเทียบทรรศนะคุณค่าชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและในพุทธศาสนา”, (กรุงเทพมหานคร : นีลนารการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๖.

^{๗๔} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, หลักธรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ฉบับขององค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๑๙๗๖), หน้า ๒๗-๒๘.

ว่าควรทำดีต่อมิตร หากกระทำไม่ดีต่อมิตร มิตรก็จะจากเราไป ในการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความเป็นมิตรกับพรหมนั้นต้องดำเนินตามหลักของโมกษะธรรม ท่านคังกราจารย์กล่าวว่า โมกษะ มีสถานะเป็นหนึ่งเดียวกันกับพรหมนั้น สถานะของโมกษะ เป็นสถานะที่อยู่เหนือการเจริญและการเสื่อมของสังสารวัฏ อยู่เหนือการเกิดและการตาย เป็นสถานะที่ไม่มีทั้งผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ ไม่มีชีวาตะมันและโลกเป็นสถานะที่ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นหนึ่งเดียว ชีวาตะมันที่มีอยู่ในแต่ละบุคคลมีแก่นแท้เพียงหนึ่งเดียวคือ ปรมาตมัน คือวิญญาณอันยิ่งใหญ่ ปรมาตมันเป็นเองเกิดเองเป็นที่เกิดขึ้นของสรรพสิ่งไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่าและไม่มีเบื้องต้นไม่มีที่สุด(Universal Self) โมกษะ จึงเป็นความจริงสูงสุดเป็นสถานะที่ไม่เปลี่ยนรูปเป็นอมตะ กระจายอยู่ทั่วไปเหมือนอากาศ พ้นจากการเปลี่ยนแปลงทั้งหมด หมดความข้องใจไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใด ๆ อยู่เหนือกรรมดีและกรรมชั่ว ไม่มีอดีต ไม่มีปัจจุบัน และไม่มีทั้งอนาคต เป็นสถานะที่ไม่มีรูปร่างกล่าวอีกนัยหนึ่ง ตัวพรหมนั้นก็คือโมกษะหรือความหลุดพ้น^{๗๕} เป็นธรรมชาติของพรหมนั้นเป็นสิ่งที่อมตะและบริสุทธิ์กล่าวคือ โมกษะก็คือตัวของพรหมนั้นนั่นเอง เป็นสิ่งสูงสุดอยู่เหนือทุกสิ่ง และมีอยู่ในทุกสิ่งไม่เคยเปลี่ยนแปลง โมกษะจึงไม่ใช่ความรู้เกี่ยวกับสิ่งสูงสุดแต่เป็นสิ่งที่สูงสุดนั่นเอง โมกษะเป็นอุดมการณ์สูงสุดของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หมายถึงการหลุดพ้นจากอวิชชา หรืออวิद्या คือความไม่รู้ในพรหมนั้น ผู้ที่หลุดพ้นถือว่าได้กระทำกิจของชีวิตได้ครบถ้วนสมบูรณ์ เป็นอิสระจากเครื่องผูกพันทั้งปวง การที่เราได้เกิดมาเป็นมนุษย์นั้นถือว่าเป็นโอกาสดีที่สุดสำหรับการบรรลุโมกษะ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ถือว่าการที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์นั้นเป็นเหตุอันเนื่องมาจากผลของการทำความดี ในคัมภีร์มนุสมฤติชี้ให้เห็นว่าธรรมะเท่านั้นที่จะทำให้เราบรรลุโมกษะได้ โดยการอบรมบ่มนิสัยผ่านอรรณะ กามะ และธรรมะ เมื่อชำระหนี้ทั้ง ๓ แล้วผู้มีความปรารถนาที่จะบรรลุโมกษะต้องตั้งเป้าหมายไปที่ความหลุดพ้น ถ้ามีความปรารถนาที่จะต้องการความหลุดพ้น แต่ยังไม่ชำระหนี้คือไม่ได้ปฏิบัติตามขั้นตอนของชีวิต หรือขั้นตอนของ อรรณะ กามะ และธรรมะมาก่อน ก็จะไม่มีความก้าวหน้าในธรรม ในมนุสมฤติยังได้กล่าวถึงโอกาสที่พรหมจารีจะบรรลุโมกษะได้ โดยไม่ต้องผ่านระดับต่อมาของชีวิตโดยมีข้อแม้ว่าเขาได้ทำหน้าที่ที่กำหนดไว้ในคัมภีร์แล้วอย่างสมบูรณ์แล้วเท่านั้น^{๗๖}

ท่านรฤกฤษณ์ ได้กล่าวถึงประเภทของโมกษะไว้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑) ชีวิตมฤติ ได้แก่ การหลุดพ้นของผู้หลุดพ้นแล้วแต่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นการหลุดพ้นจากข้อผูกพันของความเป็นที่ถูกรังแต่ยังขึ้น รูปร่างยังคงมีอยู่ต่อไปแต่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงภายนอกมากนัก เพราะควบคุมรูปร่างภายนอกได้แล้ว และรู้แจ้งถึงความเป็นสิ่งภายนอกของรูปร่าง

^{๗๕} สุนทร ฤกษ์, **ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๔๒.

^{๗๖} วิทยา ศักยภินันท์, **ศาสนาฮินดู**, หน้า ๙๕

๒) วิเทหภูมิ ได้แก่ การหลุดพ้นหลังจากที่ตายแล้ว ไม่มีรูปร่างกายปรากฏ กล่าวคือ ชีวาตมัน ที่เป็นอิสระจากความมี ความเป็นที่ถูกรังแต่ขึ้นมา นอกจากนี้แล้วยังกล่าวถึง กรรมภูมิ (Krama-mukti) ซึ่งหมายถึงการหลุดพ้นตามลำดับ (ทีละเล็กทีละน้อย) เป็นการหลุดพ้นเพียงชั่วคราวชีวาตมันยังคงเป็นไปอย่างสืบต่อในรูปร่าง การรับรู้ที่สูงขึ้นไปก็จะเพิกถอนออกไปจากชีวาตมัน แต่ความทรงจำเกี่ยวกับการรู้แจ้งยังคงเป็นไปอยู่ต่อไปจนกระทั่งความไม่บริสุทธิ์ถูกกำจัดให้หมดไป^{๗๗}

๑) ญาณโยคะ เป็นทางแห่งการเข้าถึงอันติมะสัจจะด้วยความรู้ จุดมุ่งหมายสำคัญของผู้บำเพ็ญเพียรที่เรียกว่า โยคี นั่นก็คือการรู้แจ้งเห็นจริงในตัวเองคืออาตมัน การที่จะรู้แจ้งเห็นจริงได้นั้นต้องอาศัยความรู้ แม้แต่ผู้ที่ดำเนินชีวิตตามกรรมโยคะ หรือภักติโยคะก็จำเป็นที่จะต้องอาศัยความรู้ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงประทานให้ จึงจะสามารถเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสภาพที่แท้จริงได้ โยคะที่ปราศจากความรู้ก็เป็นสิ่งที่หาประโยชน์ที่แท้จริงไม่ได้ วิธีการที่จะทำให้เกิดความรู้แจ้งอันที่จะนำไปสู่อันติมะสัจจะนั้นก็คือ การเอาชนะแห่งพลังอินทรีย์ประสาทด้วยความอดทน ต้องตั้งตนให้อยู่เหนือพลังแห่งกิเลสตัณหาต่างๆ ถ้าไม่สามารถที่จะอยู่เหนือตัณหาทั้งปวงได้ก็ไม่เรียกว่า โยคีอย่างแท้จริง การที่บุคคลหลงติดอยู่ในความสุขในรูปแบบต่างๆ มีกามารมณ์เป็นต้นนั้น สามารถที่จะกำจัดให้หมดไปได้ด้วยกาอาศัยความรู้ที่ถูกต้องตามความเป็นจริงของธรรมชาติเท่านั้น^{๗๘}

๒) กรรมโยคะ หมายถึง วิธีการเข้าถึงอันติมะสัจจะด้วยการปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้อง กรรมโยคะจะปรากฏชัดก็ต่อเมื่อบุคคลเข้าถึง ชญาณโยคะก่อน นั่นคือเมื่อมีความรู้จึงจะสามารถเห็นความสำคัญของการปฏิบัติตามทศนะของจริยธรรมในคัมภีร์ภควัทคีตา กรรมโยคะกับชญาณโยคะ ไม่มีการขัดแย้งกัน ทั้งสองอย่างจะต้องควบคู่กันและอิงอาศัยกันตลอดไปและยังกล่าวว่า คนเขลาเท่านั้นที่ยังพูดถึงความรู้และกรรม หรือการกระทำว่า เป็นสิ่งที่ขัดแย้งกัน ตามความเป็นจริงแล้วทั้งสองอย่างคือความรู้และกรรม หรือการกระทำหาได้ขัดแย้งกันไม่ ดังนั้น กรรมโยคะจะดำเนินไปได้อย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อ ชญาณโยคะสมบูรณ์แล้วเท่านั้น ไม่มีบุคคลใดที่ยังดำรงชีวิตอยู่จะสามารถสลัดกรรม คือ การกระทำทั้งปวงได้อย่างสิ้นเชิง สาเหตุที่ทำให้เกิดกรรมนั้นมีอยู่ ๓ ประการ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าองค์ประกอบของประภฤติ คือ สัตตวะ รชัส และตมัส องค์ประกอบทั้ง ๓ นี้ทำให้เกิดกิริยาหรือการกระทำขึ้น การกระทำกรรมเอกภพจึงดำรงอยู่ได้ การหยุดนิ่งไม่ใช่อิสรภาพ แต่หมายถึงการแตกดับ กรรมทั้งปวงที่มนุษย์ประกอบนั้นเป็นสิ่งที่ช่วยให้เอกภพดำรงอยู่ได้ ด้วยเหตุ

^{๗๗} S.Radhakrishnan, *The Principal Upanisads*, (London : George Allen & Unwin Ltd, 1974), P. 121-122.

^{๗๘} จรูญศักดิ์ ชุมมานนท์, “การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนและวิธีการสร้างสันติภาพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๘๙.

ดังกล่าว จึงเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะช่วยให้เอกภพดำรงอยู่ได้ตลอดไปด้วยการกระทำของแต่ละคน ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมุ่งแสวงหาแต่ความสุขทางเนื้อหนังย่อมได้ชื่อว่า เป็นบุคคลที่สังสมบาปกรรม และเขาย่อมเป็นผู้ที่ดำเนินชีวิตอยู่ในความว่างเปล่า ไม่มีสาระแก่สารของชีวิต ไม่ทราบว่าการใดควรกระทำหรือไม่ควรกระทำเพราะเขาผู้นั้นไม่ได้ตั้งตนอยู่ในหลักของจริยธรรมในทางศาสนา^{๗๙}

๓) ภัคตโยคะ หมายถึง การประกอบความดี หมายถึงการเป็นคนมีใจแน่วแน่อยู่กับพระเจ้าหรือการบริการแก่พระเจ้า โดยไม่มีการหวังผลตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น อีกนัยหนึ่งหมายถึง การมอบใจไว้กับสิ่งสูงสุดของตน ภัคตโยคะ อาจหมายถึงกรรมหรือการกระทำในแง่หนึ่งนั่นก็คือ การกระทำด้วยความจงรักภักดีต่อพระเจ้าด้วยจิตที่บริสุทธิ์โดยปราศจากคณหา อุปาทาน และไม่หวังผลตอบแทนหรือเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง การแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีที่ถูกต้องนั้น จะต้องอาศัยความรู้ที่ถูกต้องหรือแท้จริงก็คือ ชญาณ บุคคลผู้ที่มีความรู้เช่นนี้เท่านั้นสามารถที่จะแสดงความจงรักภักดีต่อพระเจ้าได้อย่างสมบูรณ์ พระเจ้าเป็นผู้รับรองผู้นั้นว่า บุคคลผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อเราย่อมไม่มีวันดับสูญ และผู้กระทำความดีไม่มีวันที่จะพบเจอกับความเศร้าโศก คนมีบาปแท้ ๆ เมื่อเขาภักดีต่อเราก็กลับเป็นคนดีได้ พระเจ้าตรัสว่า ผู้ใดแม้เขาจะเป็นทรชนแต่เมื่อเขาบูชาเราและไม่บูชาผู้ใดอีก เขาย่อมได้รับผลดีเป็นสิ่งตอบแทนอยู่เสมอ เพราะเขาผู้นั้นเป็นคนตั้งใจไว้ดีแล้ว ไม่นิยมเอียงไปตามอนุสัยหรือบาปกรรมประเภทต่างๆ คนเราที่เกิดมาในชีวิตอยู่ในโลกนี้ แท้จริงแล้วเป็นความทุกข์ทั้งสิ้น ไม่เป็นความสุขเหมือนดั่งที่มนุษย์เข้าใจกัน และความทุกข์นี้ไม่ใช่จะสิ้นสุดลงด้วยความตายเท่านั้น เพราะว่าเมื่อตายไปแล้วก็จะต้องมีการเกิดใหม่อีก โดยมีกรรมเป็นเครื่องผูกพันหรือผูกมัดบุคคลจำต้องติดอยู่ในห่วงแห่งสังสารวัฏ และจะต้องเผชิญกับความทุกข์นานาประการอีกต่อไป ด้วยเหตุนี้แล้วมนุษย์เราทุกคนควรที่จะแสวงหาหนทางแห่งการปฏิบัติเพื่อหลุดพ้น หรือบรรลุมอกษะ จึงจำเป็นต้องหันมาประกอบกรรมดี หรือมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าเป็นเจ้า เพื่อที่จะได้ทำให้ตนเองนั้นหลุดพ้นไปจากการเวียนว่ายตายเกิด ไม่ต้องมารับทุกข์อยู่ในวัฏสงสารอีกต่อไป^{๘๐}

กล่าวได้ว่า โมกษะในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น ถือว่าเป็นอันติมะสัจจะ คือความจริงสูงสุดเป็นสภาวะที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นอมตะกระจายอยู่ทั่วไป อยู่เหนือกรรมดีกรรมชั่ว ไม่มีอดีต ปัจจุบัน และอนาคตไม่มีรูปร่างและพรมันก็คือโมกษะ หรือความหลุดพ้น เป็นสภาวะที่ปราศจากความรักความหลงและบุญบาปทั้งปวง เป็นความบริสุทธิ์สูงสุด ที่เข้าถึงโมกษะ ได้นั้นเพราะการเข้าใกล้พระเจ้าเป็นเจ้า มีพระเจ้าเป็นเจ้าเป็นกัลยาณมิตรจึงทำให้สามารถเข้าถึงจุดสูงสุดของศาสนาตามเป้าหมายที่กล่าวไว้แล้วนั้น

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐.

^{๘๐} พรพิมล คัมอินทร์, “การบำเพ็ญตบะในศาสนาฮินดู”, หน้า ๒๐.

๓.๖ การฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดี

การสร้างมิตรต่อมิตร คือการยื่นมนุษยสัมพันธ์ออกไป หรือการแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจที่จะเป็นมิตร หรือกัลยาณมิตรที่จริงใจกับบุคคลที่เราสนิท เพราะมิตรภาพระหว่างเพื่อน เปรียบเหมือนพรมที่จะปูลาดทางเท้าไว้ให้เราเดินได้อย่างราบรื่นสู่เส้นทางแห่งความสำเร็จ ยิ่งเราได้เพื่อนที่คอยแนะนำ สนับสนุน เป็นกำลังใจ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดทางด้านวัตถุสิ่งของ หรือการให้คำแนะนำที่ประกอบด้วยประโยชน์ ที่สำคัญถ้ามิตรที่ประกอบด้วยคุณสมบัติเหล่านี้ เราย่อมจะได้สัมผัสกับความจริงใจระหว่างมิตรกับมิตร หรือเพื่อนกับเพื่อนได้ สามารถทำตนให้เป็นเพื่อนได้ทุกยาม ดังคำของพระกฤษณะ ว่า “อรชุน ผู้ใดมองเห็นทุกข์ของเพื่อนร่วมแผ่นดินเสมอด้วยสุขทุกข์ของตน ผู้นั้นย่อมชื่อว่าเป็นคนประเสริฐหาได้ยากยิ่ง”^{๘๑}

การสร้างมิตรภาพ หรือการฝึกตนเพื่อให้เป็นมิตรที่ดีนั้นเป็นการยากมาก ส่วนความเป็นมิตรทั่ว ๆ ไป ในมุมมองของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้นทำได้ง่าย ดังคำในราชনীติที่ว่า

ความเป็นมิตรทำให้ง่าย เมื่อไรๆ ก็ทำได้ แต่การรักษาความเป็นมิตรนั้นทำได้ยากเย็นนัก เหตุนี้ใครมีลักษณะมิตรแท้ ถึงผู้นั้นจะขัดสนหรือมั่งคั่งก็ตาม พระเจ้าอยู่หัวผู้ฉลาดเฉียบแหลมต้องทรงบำรุงมิตรนั้นไว้ การป้องกันมิตรในยามมีอันตราย ควรประทานตามความชอบ เพราะผู้ไม่ดูดาบในมิตรทั้งหลาย ย่อมบรรลุนิพพานผล^{๘๒}

ดังนั้น การจะเป็นมิตรที่ดีได้นั้น จะต้องฝึกตนให้เป็นมิตรเสียก่อน ด้วยการปรับพฤติกรรมของตนเองให้มีความเป็นมิตร ทั้งทางด้านกาย ด้านวาจา และด้านจิตใจ

๑) การฝึกตนด้านกาย คือการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางกายของตน ด้วยหลักธรรมต่าง ๆ เป็นที่อาศัย เช่น

๑.๑) ฝึกตนไม่ให้ยึดติด คือการไม่ทำตัวให้เป็นคนสุดโต่ง หรือถือตัว จนถึงขั้นดูถูกคนอื่นทั้งด้านการศึกษา หน้าที่การงาน ทรัพย์สินสมบัติ เป็นต้น ดังความในโคลงที่ ๑๒.๑๓ และ ๑๒.๑๔ ในภควทคีตา ว่า

ผู้ใด ไม่มีความจงใจต่อสรรพสิ่งทั้งปวง เป็นมิตรมีความ
กรุณาโดยแท้ ปราศจากมมังการ(ความถือตัว) และปราศจาก
อหังการ เห็นเสมอทั้งความทุกข์และความสุข มีความอดกลั้น..
^{๘๓} .....เป็นโยคีผู้สันโดษอย่างสม่ำเสมอ ควบคุมตนได้ ไม่หวั่นไหว
ด้วยเพราะกำหนดรู้ มีมนัสแลพุทธิข้องเกี่ยวกับตุฐ่า เขาผู้นั้นถือเป็นผู้
ผู้รักดีต่อตุฐ่า ย่อมเป็นที่รักของตุฐ่า

^{๘๑} สมภาร พรหมทา, ภควทคีตา (บทเพลงแห่งองค์ภควัน), หน้า ๔๒.

^{๘๒} ราช. ๔๗ - ๔๘ ; ดูใน เกษม บุญศรี, (ผู้แปล) ราชনীติ พากย์บาลี พากย์สังสกฤต และพากย์ไทย, หน้า ๓๐ - ๓๑.

^{๘๓} กฤษณะไทวปายนวยาส รจนา, ภควทคีตา, เกียรติขจร ชัยเชียร ปริวรรต, หน้า ๑๗๗.

๑.๒) มีจิตเสมอ คือปฏิบัติตนด้วยการให้เกียรติทั้งมิตรและศัตรูเท่ากัน ไม่เลือกที่รักชังที่ชัง ดังความในโคลกที่ ๑๒.๑๘ แห่งภควัทคีตา ว่า “ผู้ใดที่ปฏิบัติเสมอกันต่อศัตรูและมิตร ในเกียรติแลความไร้เกียรติ เสมอกันในความหนาวและความร้อน ในความทุกข์และความสุข เป็นอิสระจากการยึดมั่น” ^{๘๔}

๑.๓) ทำตามโอวาทของบุพพการี หมายถึง บุคคลที่จะเป็นที่พึ่งของบุคคลอื่นได้ ต้องยอมรับฟังคำสั่งสอนจากบิดามารดาทำให้เป็นคนเฉลียวฉลาด รู้หน้าที่ที่พึงกระทำตามความเหมาะสมได้ ดังความในโคลกแห่งหิโตปเทศ ว่า “คำโอวาทสั่งสอนของบิดามารดา ย่อมทำให้บุตรมีความเฉลียวฉลาด ใ้ว่า (บุตร) เกิดมาจะเป็นคนมีความเฉลียวฉลาดที่เดียวกั้หาไม่ได้” ^{๘๕}

๑.๔) ละความชั่วทางกาย ๖ คือการละความชั่วอันเป็นเหตุให้เสื่อมจากความเจริญทางโลก ๖ ประการ คือ ความง่วง ความเงื่องซึม ความขลาด โทสะ ความเกียจคร้าน และความผิดเพี้ยน ดังความในโคลกแห่งหิโตปเทศ ว่า “ผู้หวังความเจริญในโลกนี้ พึงชนะความชั่ว ๖ ประการคือ ง่วงเหงาหาวนอน ๑ เงื่องซึมไม่ว่องไว ๑ ขลาดกลัว ๑ โทสะ ๑ เกียจคร้าน และผิดเพี้ยนเวลา” ^{๘๖}

๒) การฝึกตนด้านวาจา หมายถึง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในด้านวาจา รู้จักกาลเทศะในการเจรจาปราศรัย เจริญไพเราะ มีสัจจะ เช่น

๒.๑) มีสัจย์ คือการฝึกตนให้รู้จักเจรจาด้วยถ้อยคำสัจ ไม่เหลวไหลเชื่อถ้อยได้ ดังความในโคลกแห่งหิโตปเทศ ว่า “คนชั่วปากปราศรัยอย่างหนึ่ง ใจคิดหมายไปอย่างหนึ่ง กิริยาประพฤติ เลี่ยงไปเสียอย่างหนึ่ง ฝ่ายความคิดและน้ำคำทั้งความประพฤติของสาธุชนย่อมตรงกันหมด” ^{๘๗}

๒.๒) วจีไพเราะ คือการฝึกตนให้รู้จักใช้ถ้อยคำที่สละสลวย ไพเราะ ชวนฟัง อันเป็นถ้อยคำที่เปล่งออกมาจากจิตใจที่ประกอบด้วยความเอื้ออารี มีความสุภาพเรียบร้อย ดังความในโคลกแห่งหิโตปเทศ ว่า “มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส มีความยินดีที่จะสนทนาเปล่งวาจาไพเราะ มีใจอารี มีกิริยาสุภาพ เหล่านี้เป็นเครื่องหมายของผู้จงใจคบ” ^{๘๘}

๒.๓) พุดถูกกาลเทศะ คือการฝึกตนให้รู้จักกาลเทศะก่อนที่จะพูด เพราะคำบางคำแม้จะเป็นคำสัตย์จริง แต่ผิดสถานที่ ผิดเวลา ย่อมก่อให้เกิดเป็นภัยได้ ดังนั้นควรรู้จักเลือกสรรถ้อยคำที่จะพูด และกาลเทศะที่จะพูดด้วย ดังความในโคลกแห่งหิโตปเทศว่า “ปราศรัยให้ถูกกับกาล ปรารถนาให้ตรงกับอารมณ์ โกรธให้สมกับอำนาจตน ผู้ใดรู้จักทำดังนี้ ผู้นั้นเป็นบัณฑิต” ^{๘๙}

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๙.

^{๘๕} เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), หิโตปเทศ, หน้า ๑๐.

^{๘๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

๓) การฝึกตนด้านจิตใจ คือการฝึกตนให้มีคุณธรรมอันเกิดจากจิตใจที่มุ่งมั่นเพื่อก่อให้เกิดมิตรภาพ อันเป็นเหตุให้ควรแก่การคบหาสมาคมด้วย ดังต่อไปนี้

๓.๑) ความเพียรและปัญญา คือการฝึกตนให้คุณธรรมประจำตัว เป็นเครื่องควบคุมจิตใจให้เข้มแข็งด้วยความเพียรฝึกฝน และการสร้างปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเหตุต่างๆ ได้ ดังความในโคลกแห่งภควทศิตา ว่า

อรชุน ที่ท่านพูดมานับว่าถูกต้องแล้ว จิตนี้เป็นสิ่งที่ควบคุมได้ยากนัก เพราะธรรมชาติของจิตเป็นสิ่งล่องลอย นึกไปทางไหนมันก็ไป ไม่มีใครห้ามได้ แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าเราจะฝึกฝนจิตให้สงบ หยุดดิ้นรนไม่ได้ จิตนี้สามารถอบรมให้เยือกเย็นและบริสุทธิ์ได้ด้วยความเพียรและปัญญา^{๔๐}

๓.๒) มีองค์คุณแห่งบัณฑิต คือการฝึกตนให้มีคุณธรรมของบัณฑิตอยู่ในตน ได้แก่ ความมีจิตสะอาด ใจกว้าง เด็ดเดี่ยว ไม่หวั่นไหว มีเมตตากรุณา และมีสัตย์ ดังความในโคลกแห่งทีโตปเทศ ว่า “มีใจสะอาดตั้งาม มีใจกว้างขวาง มีใจเด็ดเดี่ยว มีใจคงที่ในทุกข์และสุข มีแกลใจ มีเมตตากรุณา มีสัตย์ คุณสมบัติทั้งนี้เป็นองค์ของมิตรแท้”^{๔๑}

การฝึกตนให้เป็นมิตรที่ดีในมุมมองของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ตามที่ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์แล้วนั้น สามารถสรุปได้อยู่ ๓ ประการ คือ (๑) การฝึกตนด้านกายด้วยการพัฒนาศักยภาพของตนด้านกายภาพภายนอกให้ดูสง่า อาจหาญ ไม่ถือตัว เป็นต้น (๒) การฝึกตนด้านวาจาด้วยการพัฒนาทางด้านการใช้ถ้อยคำในการสนทนาปราศรัย นอกจากจะเป็นถ้อยคำที่ไพเราะ จริงใจแล้ว ต้องรู้จักกาลเทศะในการพูดด้วย และ (๓) การฝึกตนด้านจิตใจ ด้วยการพัฒนาคุณธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของตน หรือการสร้างหลักการอันมีใจเป็นตัวสั่งการที่ชอบธรรมนั่นเอง

๓.๗ หลักธรรมส่งเสริมการคบมิตรและหลีกเลี่ยงการคบมิตรเทียม

มิตรธรรม (น) ธรรมของมิตร, หน้าที่แห่งมิตร, ธรรมอันทำบุคคลให้เป็นมิตร^{๔๒} ดังความในโคลกที่ ๖๗ ว่า “สิ่งที่จะติดตามตนไป แม้ในยามสิ้นชีวิต คือมิตรธรรมเท่านั้น ประคับประคองเป็นคู่เคียงไปด้วย ส่วนสิ่งอื่น ๆ นอกนั้นถึงความย่อยยับพร้อมทั้งร่างกาย”^{๔๓}

คำว่า ธรรมะ มีความหมายกว้างขวาง ลึกซึ้งและแปลได้หลายอย่างเช่น ธรรมะ คือหน้าที่ ธรรมะ คือสิ่งที่ควรกระทำ ธรรมะ คือ การทำความดี ตลอดถึงการละเว้นจากความชั่วร้ายต่างๆ ก็เป็นธรรมะเหมือนกัน ธรรมะ ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ดูเหมือนจะเป็นคำรวม

^{๔๐} สมภาร พรหมทา, ภควทศิตา (บทเพลงแห่งองค์ภควัน), หน้า ๔๒.

^{๔๑} เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), ทีโตปเทศ, หน้า ๔๕ - ๔๖ .

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๑.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

สำหรับใช้แทนทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในจักรวาล^{๙๔} นอกจากนี้แล้ว คำว่า ธรรมะ ยังมีอีกหลาย ความหมายเช่น ธรรมะ คือ กฎเกณฑ์ ระเบียบวินัย ธรรมชาติ อุดมการณ์ คำสอนหรือลัทธิ คุณภาพ ความมีตัวตน ความจริง ธาตุ หลักการต่างๆ^{๙๕} คำว่า ธรรมะ ในคัมภีร์ฤคเวท หมายถึง เทพเจ้าผู้ประเสริฐและคุณธรรมตัวอย่างเช่น การบูชาয়ัญที่กำหนดไว้ในคัมภีร์พระเวท หน้าที่ทาง จริยธรรม คุณความดี หน้าที่ทางศาสนา ความดีของศาสนา ความยุติธรรมหรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเทพเจ้า หรือความจริงแท้ ในคัมภีร์อุปนิษัท ธรรมะ หมายถึง ความจริงและหน้าที่ บุคคลจะพึงทำแก่ตนเองและสังคม หรืออาจารย์ความประพฤติต่างๆ อีกประการหนึ่ง ธรรมะ หมายถึง หลักศีลธรรม ระเบียบความประพฤติของบุคคลในสังคมเพื่อสันติสุข และธรรมะ หมายถึง หลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตวิญญาณให้บริสุทธิ์สะอาด เพื่อที่จะนำดวงวิญญาณที่บริสุทธิ์ สะอาดนั้นเข้าสู่สิ่งที่เป็นประโยชน์สูงสุด เป็นเป้าหมายสูงสุด เป็นความสุขสูงสุดนั้นก็คือการบรรลุ โมกษะ หรือภาวะแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ซึ่งเป็นความสุขอันประเสริฐและเป็นความสุขที่ มั่นคงชั่วนิรันดร์กาล ซึ่งใครๆ ก็ปรารถนาที่จะเข้าถึง^{๙๖}

จากความหมายต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้พอสรุปได้ว่า คำว่า ธรรมะ มาจาก ธรรม ศัพท์ หมายถึง สภาพที่ทรงไว้ อุปถัมภ์ค้ำจุนและรักษา ได้แก่รักษาโลก สังคมและบุคคลให้คงอยู่อย่าง สงบสันติสุข สิ่งเหล่านี้รวมลงในคำว่า ธรรมะทั้งสิ้น ธรรมะ เป็นคำสอนเกี่ยวกับสภาวะของ ธรรมชาติและข้อปฏิบัติเพื่อสอดคล้องกับความเป็นไปของสภาวะเหล่านั้น รายละเอียดของคำสอนจึง เป็นคำสอนเกี่ยวกับความจริงสูงสุดซึ่งได้แก่ ความจริงของจักรวาล ของพรหมันและของตัวมนุษย์ เอง หลักคุณธรรมและจริยธรรมที่กำหนดขึ้นตามเหตุของสภาวะมนุษย์ ช่วยให้ผู้ดำเนินชีวิต อย่างไม่ขัดแย้งกับความเป็นไปในระบบของตน และอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างสันติสุข ชีวิตที่ ประกอบด้วยจริยธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือ ชีวิตที่มีความประพฤติที่สุจริต มีระเบียบวินัย ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน มีความกลมกลืนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกล่าวได้ว่าจริยธรรม ที่ชาวฮินดูถือว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องเหมาะสมนั้นก็คือ การถือเอาลำดับความถูกต้องเหมาะสมของ ความเป็นไปแห่งจักรวาลซึ่งถือได้ว่า เป็นหลักจริยธรรมและกฎเกณฑ์ของการพัฒนาคุณภาพของชีวิต ให้มีคุณภาพที่สูงขึ้นไป เพื่อเป็นการพัฒนาและยกระดับของจริยธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของคนเราให้ เข้มแข็ง และสามารถที่จะทำลายกิเลสตัณหาคืออวิชชาหรือ อวิชชา คือความไม่รู้นั่นเอง^{๙๗} ใน ทัศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ชีวิตนั้นควรที่จะเริ่มต้นด้วยธรรมะ แล้วดำเนินชีวิตไปเป็นขั้นๆ

^{๙๔} The Hindu View of Life, ch.3, (India) 1976, pp. 56.

^{๙๕} พระมหาสม สุมนโน,ดร., ศึกษาเปรียบเทียบพระคณาคุณค่าชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและในพุทธ ศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : นีลนาราการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๙.

^{๙๖} อารี วิชาชัย, ปรัชญาธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, (ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะ มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๓), หน้า ๖๕.

^{๙๗} สมพร สุขเกษม, หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, หน้า ๑๐๒.

เช่น วรรณะและอาศรมเป็นต้น วรรณะคือธรรมะ อาศรมก็คือธรรมะ การทำหน้าที่ต่างๆ ตาม วรรณะถือว่าเป็นการทำตามธรรมะ คือใช้ชีวิตอย่างมีธรรมะนั้นเอง จะเห็นได้ว่า ทุกการกระทำและ ความประพฤติของชาวฮินดูนั้นก็ยึดเอาธรรมะเป็นพื้นฐาน เพื่อที่จะเป็นแนวทางในการที่จะนำตัว มนุษย์เราเองไปสู่ความหลุดพ้นจากพันธะต่างๆ ของชีวิตโดยสิ้นเชิง^{๘๘} อีกประการหนึ่งธรรมะใน ลักษณะที่เป็นกฎของธรรมชาติและกฎของจักรวาล ส่วนใหญ่จะพบในคัมภีร์ฤคเวทตอนที่กล่าวถึง อำนาจของ ฤๅษี ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่งในจักรวาล ในคัมภีร์พระเวทถือว่าเป็น สัตยะ หรือความจริงของสิ่งทั้งหลาย ฤๅษี ควบคุมระบบต่างๆ บนท้องฟ้า ในดวงอาทิตย์ บนภูเขา ใน พิธีกรรมต่างๆ และในความจริงทั้งปวง ในคัมภีร์พระเวทกล่าวไว้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า ธรรมะนั้น ก็คือ สัตยะ หรือความจริง เพราะฉะนั้น เมื่อบุคคลพูดความจริงก็เท่ากับพูดธรรมะ หรือพูดธรรมะก็ เท่ากับพูดความจริงนั่นเอง และคำทั้งสองคำนี้โดยเนื้อความแล้วเป็นเรื่องเดียวกัน เป็นความหมาย อย่างเดียวกันไม่ผิดแผกแยกไปเป็นอย่างอื่นแต่ประการใด^{๘๙}

๓.๗.๑ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการคบมิตรแท้

หลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู นั้น ผู้วิจัยแยกเป็น ประเด็นเพื่อศึกษา ๒ ประการด้วยกัน ดังนี้

๑) **สาธารณะธรรม** หลักธรรมที่ทั่วไป เป็นหลักธรรมที่พระมनुได้วางหลักไว้ มี ๑๐ ประการ^{๙๐} มีความหมายและรายละเอียดในแต่ละข้อดังต่อไปนี้

(๑) ธฤติ แปลว่า ความพอใจ ความมั่นคง ความถือ ความมี ความกล้า และความสุจริตเป็นต้น บุคคลผู้มีธรรมะตามลักษณะนี้ จะมีความพยายามอยู่ด้วยความมั่นคงถึงแม้ว่า เขาจะไม่สำเร็จประโยชน์ตามความประสงค์ตามที่ตั้งไว้ก็ไม่มี ความวิตกกังวลแต่ประการใด ยังมีความ พยายามอย่างนี้ต่อไปโดยไม่ย่อหย่อนไม่ท้อถอย และมีความรู้สึกยินดีพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่โดย ปราศจากความโลภไม่มีกิเลสตัณหา ไม่แสวงหาผลประโยชน์ไปในทางที่ผิดศีลธรรมจริยธรรมอันเป็น หลักคำสอนของศาสนา

(๒) กษมา แปลว่า ความอดกลั้น อดทน มีความเมตตา กรุณาเป็นที่ตั้ง มีความพากเพียรพยายามต่อหน้าที่การงานและการศึกษาเล่าเรียนของตนเอง

(๓) ทมะ แปลว่า การระงับจิตใจ ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่างๆ คือรู้จัก ข่มจิตใจของตนด้วยความสำนึกในความเป็นผู้มีเมตตา และมีสติรู้ตัวอยู่เสมอ

^{๘๘} พระยาอนุমানราชชน, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๑), หน้า ๔๙.

^{๘๙} พระมหาสม สุมน,ดร., “ศึกษาเปรียบเทียบบรรพชนะคุณค่าชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและในพุทธ ศาสนา”, หน้า ๘๓.

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗ – ๑๓๘.

- (๔) อสเดยะ แปลว่า ไม่ลัก ไม่ขโมย
- (๕) เศาจะ แปลว่า ความบริสุทธิ์ทั้งร่างกาย และจิตใจ
- (๖) อินทริยนิครหะ แปลว่า การระงับ การปราบปรามอินทริยทั้ง ๑๐ ได้แก่
- (๖.๑) ชญาเนนทริย ๕ ได้แก่อินทริย ประสาทสัมผัสความรู้สึกทางอินทริย คือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง
- (๖.๒) กรเมนทริย ๕ ได้แก่ อินทริยหรือประสาทความรู้สึกทางการกระทำ มี มือ เท้า ทวารหนัก ทวารเบา และลำคอ
- (๗) ธี แปลเหมือนกันกับธีระ หรือ พุทธิ หมายถึง สติ ปัญญา มติ ความคิด รู้จักระเบียบวิธีการขนบธรรมเนียม และประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ของสังคมที่ตนเองอยู่อาศัย
- (๘) วิทยา หมายถึง ความรู้ทางปรัชญาศาสตร์ คือรู้ลึกซึ้ง และมีความรู้เกี่ยวข้องกับ ชีวะ มายาและพระพรหม และรู้ถึงความจริงสูงสุดในทางศาสนา
- (๙) สัตยะ แปลว่า จริง หรือ ความจริง หมายถึง ความจริงหรือความเห็นที่สุจริต ถูกต้องตามธรรม
- (๑๐) อโกธะ แปลว่า ไม่โกรธ คือมีความอดทนสูง มีขันติธรรมซึ่งเป็นธรรมที่รองรับความโกรธได้ควบคุมสติอารมณ์ได้^{๑๐๑}

หลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตรประการแรก คือ สาธารณะธรรม เป็นหลักธรรมทั่วไป ๑๐ ประการ ได้แก่ ความพอใจ ความอดกลั้น อดทน การระงับจิตใจ ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่างๆ ไม่ลัก ไม่ขโมย ความบริสุทธิ์ทั้งร่างกาย และจิตใจ การระงับหรือปราบอินทริย ความคิดรู้จักระเบียบวิธีการขนบธรรมเนียม ความรู้ทางปรัชญาศาสตร์ สัจจะความจริง และความไม่โกรธ หลักธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็นเสมือนพื้นฐานเบื้องต้นสำหรับการพัฒนาตนของคุณคนให้เตรียมความพร้อมที่จะเข้าสู่สังคม เป็นการเตรียมตัวให้พร้อมทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

๒) ธรรมเป็นเครื่องสร้างสัมพันธภาพในสังคม การสร้างสัมพันธภาพคือการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นในสังคมเริ่มตั้งแต่สังคมนระดับครอบครัว เป็นต้น หลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้บุคคลอาจหาญ แกล้วกล้าในการเข้าสู่สังคมได้นั้น เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้บุคคลมีคุณสมบัติที่ดี มีระเบียบวินัยเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น เพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งชีวิตและเกิดความรู้สึกที่ดีต่อกันในสังคม การปฏิบัติระหว่างบุคคลต่อบุคคล ในคัมภีร์ และตำราของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ได้บัญญัติการปฏิบัติระหว่างบุคคลไว้เป็นอันมาก เช่น

- (๑) ปิตฤธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของบิดาต่อบุตร บิดาต้องรับหน้าที่เลี้ยงดูบุตร ถึงบุตรมีอายุบรรลุนิติภาวะในการเลี้ยงดูบุตรนั้น ซึ่งมีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

^{๑๐๑} อารี วิชาชัย, ปรัชญาธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, หน้า ๒๐.

(๑.๑) บุตรมีอายุตั้งแต่เกิดจนถึง ๕ ขวบ จงเลี้ยงดูโดยมีเมตตา กรุณา และความรัก

(๑.๒) ตั้งแต่ ๖ ขวบ จนถึงบรรลุนิติภาวะ จงเลี้ยงดูโดยให้การศึกษา อบรม สั่งสอนอย่างใกล้ชิด และปกครองดูแลควบคุม โดยสังเกตความประพฤติ นิสสัยใจคอ อุปนิสัยของ บุตรตลอดไป

(๑.๓) ตั้งแต่บุตรได้บรรลุนิติภาวะแล้ว ถือว่าเป็นมิตรสหาย คือเป็นเพื่อน กัน ให้บุตรนำหน้าคือเป็นผู้นำ ตัวบิดาเองเป็นที่ปรึกษาของบุตรและหาคุ้มครองที่เหมาะสมให้แก่ บุตร^{๑๐๒}

(๒) มาตฤธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของมารดาต่อบุตร มารดาจะต้องรับหน้าที่ เหมือนบิดา แต่เอาใจใส่เป็นพิเศษกับบุตร ตอนที่บุตรอยู่ในบ้าน หากบุตรนั้นเป็นเพศหญิง จะรับ หน้าที่อบรมสั่งสอนเป็นพิเศษ เพื่อสร้างอนาคตของบุตรหญิงนั้น ๆ มารดาเป็นครูคนแรกของเด็ก ๆ มารดาจึงต้องระมัดระวัง สร้างนิสัย อุปนิสัยเด็กก่อน

(๓) อาจารย์ธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของครู อาจารย์ต่อศิษย์ครูอาจารย์จะต้อง รับหน้าที่ถ่ายทอดวิชาความรู้ ให้แก่ศิษย์อย่างถูกต้อง ยุติธรรม เลี้ยงดูลูกศิษย์อย่างที่พ่อแม่เลี้ยงดู บุตร สร้างและแก้ไขความประพฤติ นิสัย อุปนิสัยของลูกศิษย์ ร่วมกับพ่อแม่ของลูกศิษย์

(๔) บุตรธรรม และศิษย์ธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของบุตรต่อบิดามารดา และ การปฏิบัติหน้าที่ของลูกศิษย์ต่อครู ในตำราของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ได้บัญญัติไว้ว่า บุคคลที่ จงรักภักดีต่อมารดา ผู้นั้นเป็นผู้ชนะโลกนี้ บุคคลที่จงรักภักดีต่อบิดา ผู้นั้นย่อมชนะโลกสวรรค์ และ บุคคลที่จงรักภักดีต่อครู - อาจารย์ ผู้นั้นย่อมชนะโลกพระพรหม (พรหมโลก)

(๕) ภราตฤธรรม คือ การปฏิบัติของพี่ต่อน้อง และน้องต่อพี่ น้องต้องเคารพนับ ถือพี่เหมือนบิดามารดาและครู จึงมีบัญญัติว่า

จงถือว่าครูอาจารย์เป็นรูปพระปรมาตมัน บิดาเป็นรูปพระประชาบดี มารดาเป็นรูปพระ แม่ธรณี และพี่เป็นรูปพระครู จงอย่าดูถูกทั้งบิดามารดา ครู และพี่ ไม่ว่าตนเองอยู่ในฐานะใด ก็ตาม ไม่ว่าตนเองอยู่ในยามทุกข์ประการใดก็ตาม หากเป็นพราหมณ์ จงปฏิบัติเป็นพิเศษอีก หน่อยหนึ่ง เช่นเดียวกันนี้พี่ต้องเลี้ยงน้อง เหมือนบิดามารดาเลี้ยงบุตร พี่ต้องอบรมสั่งสอน น้องเหมือนครูสอนศิษย์^{๑๐๓}

^{๑๐๒} องค์การศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู, ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๙), หน้า ๕๑.

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

(๖) ปติธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของสามีต่อภรรยา ผู้เป็นพี่ชายต้องเลือกเจ้าสาว ผู้ที่เหมาะสมแก่ตระกูลของตน เหมาะต่อสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ดังนั้น ก่อนเลือกเจ้าสาวจึงต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้ใหญ่ก่อน เมื่อเป็นภรรยาแล้วก็ต้องเลี้ยงดูกันไปตลอดชีพ เอาใจใส่ต่อภรรยาอย่างจริงจัง ถือว่าผู้หญิงอื่น ๆ เป็นเสมือนมารดา พี่น้อง หรือลูกหลาน (ตามวัย) ของตน ได้มีปัญญุตีไว้ว่า ที่ไหนสตรีเพศ (ภรรยา) ได้รับความนับถือจากฝ่ายชาย (สามี) ที่นั้นย่อมมีเทพทั้งหลายอาศัยอยู่ตลอดกาล ที่ไหนภรรยาได้รับแต่อาหาร ที่นั้นการกระทำการกุศลของฝ่ายชายกลายเป็นโมฆะ ตระกูลใดหรือครอบครัวใดในระหว่างสามีกับภรรยา มีความพอใจซึ่งกันและกัน ตระกูลนั้น หรือครอบครัวนั้น ย่อมมีแต่ความสุขความเจริญอย่างแน่นอน

(๗) ปัตนิธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาต่อสามี ผู้เป็นภรรยาต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อสามีด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ต้องเอาใจใส่ต่อสามีอย่างจริงจัง อยู่ในโอวาทและความควบคุมดูแลของสามีตลอด

(๘) สวามี - เสวกธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของสวามี (นายจ้าง) ต่อเสวก (ลูกจ้าง) และการปฏิบัติหน้าที่ของเสวกต่อสวามี ผู้เป็นนายจ้างมีหน้าที่เลี้ยงลูกจ้าง และครอบครัวของเขา จ่ายเงินเดือน หรือให้ตอบแทนประการใด ก็ควรพิจารณาก่อนว่า ปัจจัยที่มอบให้แก่ลูกจ้างนั้น มีเพียงพอเพื่อการครองชีพของเขา และครอบครัวหรือไม่ ต้องเอาใจใส่ในทุกข์สุขของเขา เช่นเดียวกับผู้เป็นลูกจ้าง ต้องปฏิบัติงานซื่อสัตย์ต่อนายจ้าง และทำอย่างให้นายจ้างได้รับผลมากที่สุด

(๙) ราชธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของพระราชาต่อประชาชน กับปฏิบัติหน้าที่ของประชาชนต่อพระราชา จงถือว่าประชาชนเป็นเสมือนบุตรหลาน และเอาใจใส่ความสุขทุกข์ของประชาชนอย่างใกล้ชิด ในด้านประชาชนมีหน้าที่ต้องถวายความเคารพนับถือพระราชาอย่างสูงสุด พระราชาธิราชเจ้า ทรงเป็นเสมือนเทพเจ้าแปดองค์คือ พระอินทร์ พระยมราช พระวายุ พระสุรย์ พระอัคนี พระวรุณ พระจันทร พระกเวร ในคัมภีร์ได้กล่าวไว้ว่า พระพรหมธาดาได้แต่งตั้งพระมหากษัตริย์ โดยเอาพระเดชาบารมีของเทพเจ้าทั้งแปดดังกล่าวแล้ว เพื่อปกป้องปกครองและรักษาประชาชน ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ได้ถวายความเคารพนับถือพระราชาเสมือนดังพระนารายณ์ด้วย

(๑๐) มานวธรรม คือ ธรรมะอันเป็นหน้าที่ของสาธุชนทั่วไป เช่น จะต้องทำดี เว้นชั่วทุกชนิด ไม่ว่าจะทางกาย ทางวาจา และทางใจ มีการสั่งสอนไว้หลายประการด้วยกันเช่น

- หากเกิดมาเป็นมนุษย์ จงปฏิบัติแต่ทางกุศล
- บุคคลที่ได้กระทำโดยการพูด โดยกาย โดยใจ แล้ว ผลแห่งการกระทำนั้น ก็จักอำนวยให้แก่บุคคลนั้น เป็นอุตมคติ จึงจงทำแต่ดีตลอด

- คิดแต่ทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น คิดแต่ทำเสียประโยชน์ของผู้อื่น ไม่ยอมนับถือผู้ใหญ่ เป็นโทษทางจิตใจ จงอย่าทำ
- ก่อนจะลงมือกระทำใด ๆ จงพิจารณาว่าขัดกับธรรมเนียมประเพณีของประเทศชาติ หรือขัดแย้งกับขนบธรรมเนียมของตระกูลตนเอง หรือของสังคมที่ตนสังกัดอยู่หรือไม่ หากไม่ขัดแล้วจึงลงมือทำ
- บุคคลใดไม่ซื่อตรงต่อมิตร ไม่รู้จักบุญคุณ หักหลังผู้อื่น ต้องไปตกนรก
- บุคคลใดที่เสียสละชีวิตเพื่อประเทศชาติ เพื่อธรรมบุคคลนั้นจะไปสุคติสูงสุด โดยผ่านสุริยจักรวาลไป
- ในโลกนี้ ใครมาแย่งที่ดิน (ประเทศชาติ) ของเรา ซึ่งปู่ย่าและบิดามารดาได้รักษาไว้ ผู้นั้นจะเป็นศัตรูที่หนึ่งของเรา ขอให้ทำลายผู้นั้นเสีย ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นญาติมิตรก็ตาม
- พระราชาเป็นญาติของผู้ที่ไม่มีญาติ เป็นตาของผู้ที่ไม่มีดวงตา เป็นบิดาและมารดาของประชาชน ที่เดินบนทางยุติธรรม
- ทรัพย์สินเงินทองมีคติ ๓ ประการ คือ จ่ายออกโดยจิตทานในกุศลธรรมต่าง ๆ จ่ายออกเพื่อหาเครื่องอุปโภคบริโภค หากไม่จัดทำทั้งสองประการนี้แล้ว ก็ถูกวินาศไป
- จงฟังสาระสำคัญธรรม คือ สิ่งที่ตนเองไม่ชอบ สิ่งนั้นอย่าอำนวยการแก่ผู้อื่น การกระทำของผู้อื่นประการใดที่เราไม่ชอบ อย่ากระทำการนั้นต่อผู้อื่น สารธรรมนี้จึงถือไว้ตลอดไป ก็มีแต่ความสุขสันต์เป็นนิตย์^{๑๐๔}

หลักธรรมทั้ง ๑๐ ประการดังกล่าวมาแล้วนี้ เป็นหน้าที่ของคนในสังคมในชั้นวรรณะสาขาอาชีพต่าง ๆ ที่จะพึงมีและปฏิบัติต่อกันและทำตามหน้าที่ของตนเอง ตามคำสอนคือศีลธรรมและจริยธรรมในทางศาสนาเพื่อความมั่นคงของตนเองและสังคม เพราะทุกคนต้องรู้จักหน้าที่ของตนเอง พึงปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของหน้าที่ที่ตนเองได้รับมอบหมาย จึงจะชื่อว่าได้ปฏิบัติตามหลักธรรมในทางศาสนา ซึ่งมี ๑๐ ประการ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น คือ ๑) ปิตุธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของบิดาต่อบุตร ๒) มาตฤธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของมารดาต่อบุตร ๓) อาจารย์ธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของอาจารย์ต่อศิษย์ ๔) บุตรธรรม และศิษย์ธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของบุตรต่อบิดามารดา และการปฏิบัติหน้าที่ของลูกศิษย์ต่อครู ๕) ภราตฤธรรม คือ การปฏิบัติของพี่ต่อน้อง และน้องต่อพี่ ๖) ปติธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของสามีต่อภรรยา ๗) ปัตนิธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาต่อสามี ๘) สวามี - เสวกธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของนายจ้างต่อลูกจ้าง และการปฏิบัติหน้าที่ของลูกจ้างต่อนายจ้าง ๙) ราชธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของพระราชา

^{๑๐๔} คุณ โทชน์, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑๙ - ๑๒๑.

ต่อประชาชน กับการปฏิบัติหน้าที่ของประชาชนต่อพระราชา และ๑๐) มานวธรรม คือ ธรรมะอันเป็นหน้าที่ของสาธุชนทั่วไป

จากการศึกษาหลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู นั้น ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นของหลักธรรมไว้ ๒ ประการด้วยกัน คือ

๑) **สธารณะธรรม** หลักธรรมที่ทั่วไป ได้แก่ ความพอใจ ความอดกลั้น อดทน การระงับจิตใจ ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่างๆ ไม่ลัก ไม่ขโมย ความบริสุทธิ์ทั้งร่างกาย และจิตใจ การระงับหรือปราบอินทรีย์ ความคิดรู้จักระเบียบวิธีการขนบธรรมเนียม ความรู้ทางปรัชญาศาสตร์ สัจจะความจริง และความไม่โกรธ หลักธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็นเสมือนพื้นฐานเบื้องต้นสำหรับการพัฒนาตนของบุคคลให้เตรียมความพร้อมที่จะเข้าสู่สังคม เป็นการเตรียมตัวให้พร้อมทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

๒) **ธรรมเป็นเครื่องสร้างสัมพันธภาพในสังคม** การสร้างสัมพันธภาพคือการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นในสังคมเริ่มตั้งแต่สังคมระดับครอบครัว หลักธรรมดังกล่าวเป็นหน้าที่ของคนในสังคมในชั้นวรรณะสาขาอาชีพต่างๆ ที่จะพึงมีและปฏิบัติต่อกันและทำตามหน้าที่ของตนเองตามคำสอนคือศีลธรรมและจริยธรรมในทางศาสนาเพื่อความมั่นคงของตนเองและสังคม เพราะทุกคนต้องรู้จักหน้าที่ของตนเอง พึงปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของหน้าที่ที่ตนเองได้รับมอบหมาย จึงจะชื่อว่าได้ปฏิบัติตามหลักธรรมในทางศาสนา ซึ่งมี ๑๐ ประการ คือ ๑) ปิตฤธรรม ๒) มาตฤธรรม ๓) อาจารย์ธรรม ๔) บุตรธรรม และศิษย์ธรรม ๕) ภราตฤธรรม ๖) ปติธรรม ๗) ปัตนีธรรม ๘) สวามี – เสวกธรรม ๙) ราชนธรรม และ ๑๐) มานวธรรม

๓.๗.๒ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการหลีกเลี่ยงการคบมิตรเทียม

ทรมิตร หรือ มิตรชั่ว มีลักษณะเป็นบุคคลที่คิดในข้ออในกระดุก การคบทรมิตรหรือมิตรชั่วนั้น แม้จะให้การเกียรติด้วยการให้ยศบรรดาศักดิ์สูง ย่อมไม่ทำให้พฤติกรรมของคนชั่วเปลี่ยนไปได้ โบราณจารย์ท่านจึงให้หลักเว้นเสียให้ไกลอย่าได้ข้องแวะกับคนพาลเหล่านั้น เพราะคนพาลหรือคนโง่นั้น เป็นบุคคลประเภทมไม่เต็ม ดังความในโคลงที่ว่า

อันว่าทุรชน ถึงจะให้ยศบรรดาศักดิ์สูงเพียงไร
ยอมคงไปสู่ปรกติ
สันดานเดิมของตน ไม่ผิดกับหางสุนัข
ซึ่งถึงจะเข้าเครื่องดัดซัดน้ำมัน
ชโลมสักเท่าไรมันก็ไม่หายอ

ผู้โดยยอมสมานมิตรกับผู้เคยทุจริตมาครั้งหนึ่ง
ผู้นั้นแหละรับมฤตยูเข้า
มาด้วย เสมือนนางอัสตร ซึ่งพกลูกในท้อง ฉะนั้น

คนร้าย ย่อมปั่นผู้ดีมีชื่อให้ประพฤติชั่วได้ด้วยหวังความได้ดีแก่ตน
อันว่าการส้องเสพกับพาลชน จะไม่เท่ากับเล่นด้วยไฟหรือ

จากลักษณะของทรมิตร หรือมิตรชั่วที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า ทรมิตร เป็นบุคคลที่มีพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา และทางใจตรงกันข้าม ปากอย่างใจอย่าง เพราะมิตรชั่วนั้นมุ่งประโยชน์ตนเป็นสำคัญกว่าประโยชน์ของคนอื่น การคบหากับด้วยมิตรชั่วเหมือนกับการเอาตัวเข้าไปพัวพันกับสิ่งที่เน่าเหม็น เหมือนหย้าคาพันห่อปลาเน่าย่อมเหม็นไปกับปลาเน่านั้นด้วย สามารถสรุปเป็นประเด็นลักษณะของทรมิตรได้ดังนี้ (๑) ปากอย่างใจอย่าง (๒) มุ่งประโยชน์ตนเป็นสำคัญ (๓) มุ่งทำลายประโยชน์ของคนอื่น

ดังนั้น หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการหลีกเลี่ยงการคบมิตรเทียมก็มาจากลักษณะเด่นของมิตรเทียมนั่นเอง ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดไว้ดังนี้

(๑) **ปากอย่างใจอย่าง** คนประเภทนี้เป็นคนพูดเชื่อถือไม่ได้ มักพูดจากลัทธิลวงเชื่อถือไม่ได้ ดังข้อความที่ว่า “อนึ่งทุรชนมักปราศรัยอ่อนหวาน ชื่อนั้นไม่เป็นมูลพอจะให้ปลงใจทีเดียว คือเขามีน้ำผึ้งติดอยู่ที่ปลายลิ้นมีน้ำพิษที่ร้ายแรงหล่อที่หัวใจ”^{๑๐๕}

(๒) **มุ่งประโยชน์ตน** คนประเภทนี้ย่อมไม่คิดถึงประโยชน์ของบุคคลอื่น มองเห็นแต่เฉพาะประโยชน์ของตัวเอง มีจิตใจคับแคบ ไม่คิดจะแบ่งปันอะไรแก่ผู้ใด แม้แต่คนในครอบครัวของเขาเอง ย่อมถูกบุคคลอื่นทิ้งขว้าง แม้แต่ภรรยาของเขาเอง ดังข้อความว่า “คนต่ำช้า ไร้วิจารณ์ดุร้าย ไม่รู้จักอุปการ ย่อมถูกแม่เมียทิ้งขว้าง โฉนคนอื่นเขาจะไม่ทิ้ง กลับเป็นคนตัวเดียวหัวหาย”^{๑๐๖}

(๓) **มุ่งทำลายประโยชน์ของคนอื่น** คนประเภทนี้คิดหวังเอาแต่ได้ฝ่ายเดียวมีคิดว่า จะต้องเอาจากบุคคลอื่นให้มาก เสียประโยชน์ตนเองให้น้อย มักยกย่องในคราวเจอหน้า และนินทาเพื่อให้เสียประโยชน์เมื่ออยู่ลับหลัง ดังข้อที่ว่า “เกลอที่ยืดต่อหน้า นินทาลับหลัง ควรหลีกเลี่ยงให้ลับลับ เขาเป็นอย่างไรอย่าพิชมีน้ำนมล่อยอยู่ปากหม้อ”^{๑๐๗}

ดังนั้น สถานภาพของบุคคลไม่ใช่สิ่งสำคัญ ว่าสูงหรือต่ำ เพราะความสูงหรือต่ำนั้นอยู่ที่คุณธรรม แม้ผู้เป็นใหญ่เช่นพระราชา ถ้าขาดคุณธรรมที่ควรแก่การคบหาแม้ประชาชนก็ไม่อยากอยู่ในการปกครองดังความที่กล่าวว่า “สุรา นารี ล่าเนื้อ การพนัน ธิปไตยสมบัติโดยไม่ยุติธรรม วาจาหยาบช้า และทัณฑ์รุนแรงเป็นข้อเสียหายของพระมหากษัตริย์ (ราชา)”^{๑๐๘} ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระราชาที่ขาดการบริหารเป็นธรรมหมกมุ่นอยู่แต่ การดื่มสุรา เสพกามคุณ เพลินในการเล่นสนุก คลุกคลีการพนัน ไร้ความยุติธรรม มีวาจาหยาบช้า และมีลงโทษโดยไร้เหตุผล ย่อมไม่ใส่ใจของข้าราชการบริวาร และพสกนิกรทั่วไป ก่อให้เกิดความเสื่อมแห่งวงศ์

^{๑๐๕} เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป, (นามแฝง), **ทีโตปเทศ**, (กรุงเทพฯ : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๔๒.

^{๑๐๖} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๒๑๔.

^{๑๐๗} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๔๑.

^{๑๐๘} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๒๐๙.

๓.๘ บทสรุป

การศึกษาการคบมิตรในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในประเด็นความหมาย ประเภท ลักษณะ ความสำคัญ การปรับตนเพื่อเป็นมิตรที่ดี และหลักธรรมส่งเสริมการคบมิตร ผู้วิจัยได้สรุปจากประเด็นที่ตั้งไว้ ดังนี้

๑) **ด้านความหมายของมิตร** มิตร คือผู้มีเมตตา คือ การรักสนิทสนม ประารถนา จะให้เขาได้สุข เป็นผู้ที่มีความปรารถนาดีต่อมิตร หวังความเจริญ ไม่ทอดทิ้งมิตรในยามวิบัติ ซึ่งมิตรที่แท้จริงนั้นก็คือตัวของเรานั่นเอง ที่สามารถกระทำตัวให้เป็นเพื่อนที่ดี มีความรักความหวังดีต่อตนเองอยู่เสมอ

๒) **ด้านประเภทของมิตร** มิตรในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้นมี ๒ ประเภทด้วยกันคือ (๑) มิตรแท้ คือมิตรที่หวังความเจริญแก่เพื่อน ด้วยการช่วยเหลือเกื้อหนุนกัน ทั้งด้านกายกรรม (การช่วยเหลือด้วยกำลังร่างกายในธรรมากรต่าง ๆ) วชิกรรม (การแนะนำแนวทางที่เป็นประโยชน์ให้) มโนกรรม (การตั้งจิตประกอบด้วยเมตตาต่อเพื่อนอยู่เสมอ) (๒) ทรมิตร หรือมิตรชั่ว คือมิตรที่หวังความเสื่อมแก่เพื่อนทั้งด้านกาย วาจา และด้านจิตใจ เพราะอำนาจแห่งความโลภ ความโกรธ และความหลง มุ่งแต่จะให้ตนเจริญด้วยการสร้างความฉิบหายแก่เพื่อน

๓) **ด้านลักษณะของมิตร** ลักษณะของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นั้น มี ๒ ลักษณะตามประเภทของมิตร คือ (๑) มิตรแท้ คือบุคคลที่มุ่งประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น โดยดำเนินตามกรอบของหลักคุณธรรม (๒) ทรมิตรหรือมิตรชั่วนั้น มุ่งประโยชน์สุขแก่ตนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ซ้ำยังมุ่งทำลายประโยชน์ของบุคคลอื่น ซึ่งพฤติกรรมของบุคคลดังกล่าวไม่นำมาซึ่งความเสียหายแก่บุคคลที่คบหาสมาคมด้วย ท่านเชื่อว่าควรละเสียให้ห่างเหมือนละออสรพิษ หรือสิ่งที่จะก่อให้เกิดโทษมหันต์เสียให้ไกลได้เป็นที่

๔) **ความสำคัญของมิตร** มิตรมีความสำคัญต่อทุกคน ไม่เพียงแต่เป็นมิตรในระดับบุคคลทั่วไป แม้ในการปกครอง การได้มิตรที่ดีเท่ากับการได้เพื่อนคู่คิด และเป็นผู้ที่คอยทักท้วงในสิ่งถูกผิดได้ด้วย ดังนั้น การให้ความสำคัญกับมิตร จึงเป็นคำสอนที่มีความโดดเด่นทั้งในทุกศาสนา อีกส่วนหนึ่ง การสร้างมิตรภาพระหว่างมิตรต่อมิตร ก็เป็นการสร้างฐานแห่งสันติภาพโลก เพราะมิตรภาพ คือ บุคคลผู้สามารถเป็นผู้รักษา ผู้ต้านทาน ผู้เป็นที่รัก หรือเป็นที่ไว้วางใจได้ในความลับ ทั้งปวง ความเป็นผู้ต้อนรับ หรือบุคคลผู้คบหากันบ่อย ๆ ไม่ว่าจะเป็นการร่วมบิดา - มารดากัน ครู-อาจารย์กัน โรงเรียนเดียวกัน องค์กร ศาสนารวมไปถึงประเทศชาติ ทวีป โลกเดียวกัน

ดังนั้น ความสำคัญของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มี ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ (๑) ความสำคัญในฐานะมีพระผู้เป็นเจ้าของมิตร ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของฮินดูชน ด้วยความเชื่อที่ว่าตนเกิดแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ขณะดำรงชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ก็มีพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าดูแล หลังสิ้นชีพแล้ว

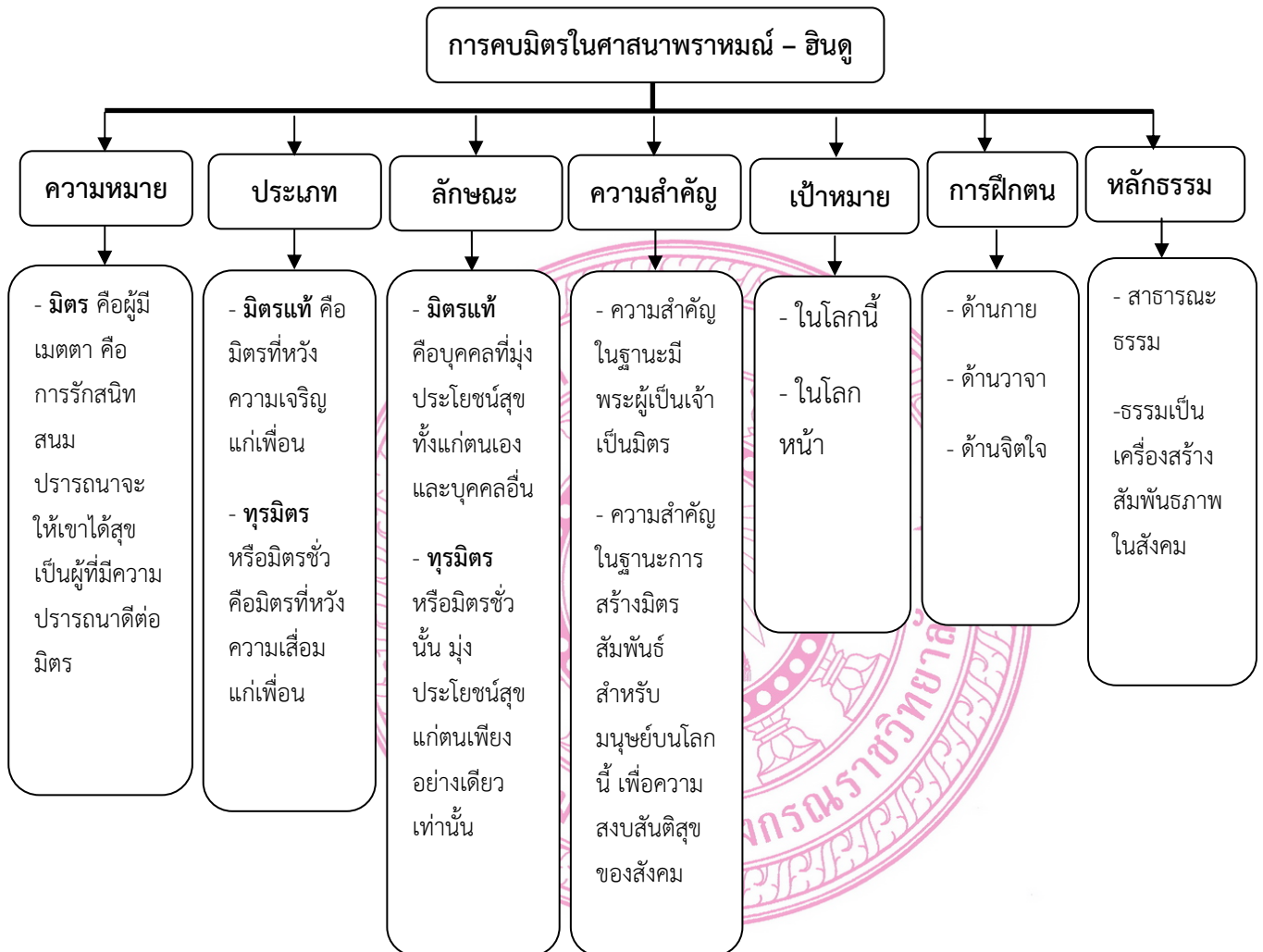
ก็กลับเข้าสู่อ้อมกอดของพระเจ้าดังเดิม ดังนั้นบุคคลพึงทำความรักในพระเจ้าที่เป็นมิตรผู้ยิ่งใหญ่ (๒) ความสำคัญในฐานะการสร้างมิตรสัมพันธ์สำหรับมนุษย์บนโลกนี้ เพื่อความสงบสันติสุขของสังคม

๕) **การฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดี** การฝึกตนให้เป็นมิตรที่ดีในมุมมองของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มีอยู่ ๓ ประการ คือ (๑) การฝึกตนด้านกายด้วยการพัฒนาศักยภาพของตนด้านกายภาพภายนอกให้ดูสง่า อาจหาญ ไม่ถ้อยตัว เป็นต้น (๒) การฝึกตนด้านวาจา ด้วยการพัฒนาทางด้านการใช้ถ้อยคำในการสนทนาปราศรัย นอกจากจะเป็นถ้อยคำที่ไพเราะ จริงใจแล้ว ต้องรู้จักกาลเทศะในการพูดด้วย และ (๓) การฝึกตนด้านจิตใจ ด้วยการพัฒนาคุณธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของตน หรือการสร้างหลักการอันมีใจเป็นตัวสั่งการที่ชอบธรรมนั่นเอง

๖) **หลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตร** มิตรธรรม ธรรมอันทำให้บุคคลให้เป็นมิตร เป็นสิ่งที่ติดตามตนไป แม้ในยามสิ้นชีวิต จะช่วยประคับประคองเป็นคู่เคียงไปด้วย ส่วนสิ่งอื่น ๆ นอกนั้นถึงความย่อยยับพร้อมทั้งร่างกาย จากการศึกษาลักษณะที่ส่งเสริมการคบมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้น มี ๒ ประการด้วยกัน คือ (๑) สาธารณะธรรม หลักธรรมที่ทั่วไป ได้แก่ ความพอใจ ความอดกลั้น อดทน การระงับจิตใจ ไม่หวนไหวไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ไม่ลัก ไม่ขโมย ความบริสุทธิ์ทั้งร่างกาย และจิตใจ การระงับหรือปราบอินทรีย์ ความคิดรู้จักระเบียบวิธีการ ขนบธรรมเนียม ความรู้ทางปรัชญาศาสตร์ สัจจะความจริง และความไม่โกรธ หลักธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็นเสมือนพื้นฐานเบื้องต้นสำหรับการพัฒนาตนของบุคคลให้เตรียมความพร้อมที่จะเข้าสู่สังคม เป็นการเตรียมตัวให้พร้อมทั้งด้านร่างกายและจิตใจ และ (๒) ธรรมเป็นเครื่องสร้างสัมพันธ์ภาพในสังคม การสร้างสัมพันธ์ภาพคือการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นในสังคม เริ่มตั้งแต่สังคมระดับครอบครัว หลักธรรมดังกล่าวเป็นหน้าที่ของคนในสังคมในชั้นวรรณะสาขาอาชีพต่างๆ ที่จะพึงมีและปฏิบัติต่อกันและทำตามหน้าที่ของตนเองตามคำสอนคือศีลธรรมและจริยธรรมในทางศาสนาเพื่อความมั่นคงของตนเองและสังคม เพราะทุกคนต้องรู้จักหน้าที่ของตนเอง พึงปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของหน้าที่ที่ตนเองได้รับมอบหมาย จึงจะชื่อว่าได้ปฏิบัติตามหลักธรรมในทางศาสนา ซึ่งมี ๑๐ ประการ คือ ๑) ปิตฤธรรม ๒) มาตฤธรรม ๓) อาจารย์ธรรม ๔) บุตรธรรม และศิษย์ธรรม ๕) ภราตฤธรรม ๖) ปติธรรม ๗) ปัตนีธรรม ๘) สวามี - เสวกธรรม ๙) ราชาธรรม และ ๑๐) มานวธรรม

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถสรุปเป็น ผังมโนทัศน์เรื่องการคบมิตรในศาสนา พราหมณ์ - ฮินดูได้ดังต่อไปนี้

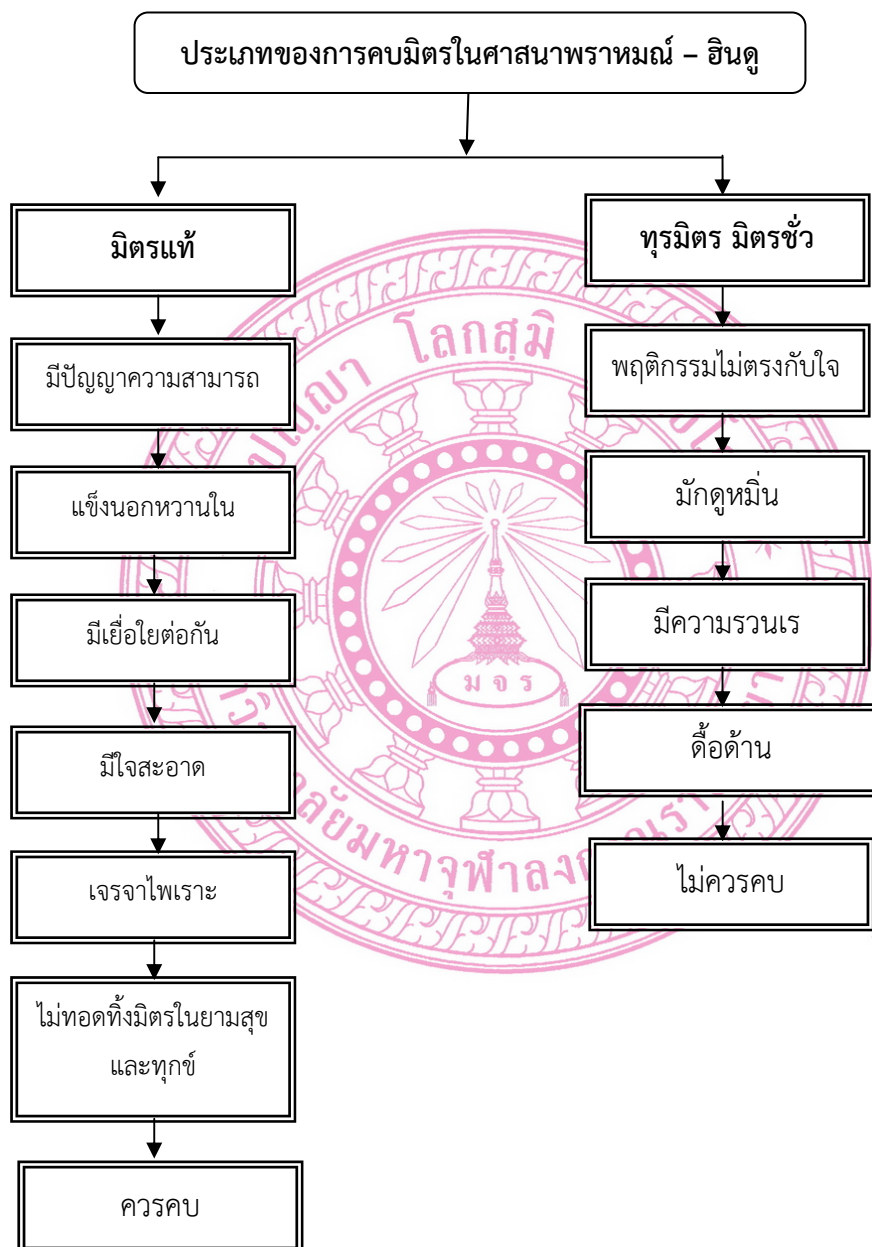
ผังมโนทัศน์เรื่องการคบมิตรในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

แผนภูมิภาพที่ ๓ ผังมโนทัศน์เรื่องการคบมิตรในศาสนา พราหมณ์ – ฮินดู

ผังมโนทัศน์ประเภทของการคบมิตรในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

แผนภูมิภาพที่ ๔ ประเภทของการคบมิตรในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

บทที่ ๔

เปรียบเทียบการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ในบทที่ ๔ ว่าด้วยการเปรียบเทียบการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ฮินดูนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาประเด็นเปรียบเทียบจากการศึกษาในหลักการสำคัญ ๆ ทั้ง ๒ ส่วนในบทที่ ๒ และ ๓ ดังกล่าวแล้วนั้น ในประเด็นดังต่อไปนี้

- ๔.๑ เปรียบเทียบความหมายของมิตร
- ๔.๒ เปรียบเทียบประเภทของมิตร
- ๔.๓ เปรียบเทียบลักษณะของมิตร
- ๔.๔ เปรียบเทียบความสำคัญของมิตร
- ๔.๕ เปรียบเทียบเป้าหมายของการคบมิตร
- ๔.๖ เปรียบเทียบการฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดี
- ๔.๗ เปรียบเทียบหลักธรรมส่งเสริมการคบมิตร
- ๔.๘ วิเคราะห์ความเหมือนและความต่างกันแห่งการคบมิตร
- ๔.๙ บทสรุป

๔.๑ เปรียบเทียบความหมายของมิตร

๔.๑.๑ ความหมายของมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความหมายของมิตรนั้นอาจจะแบ่งเป็น ๒ นัยคือ ทางศาสนา หมายถึง คนที่มีมิตรต่อกัน มีเชื้อยต่อกัน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน และปรารถนาดีต่อกัน กล่าวคือ เมตตาหรือมิตรีเพื่อนที่มีคุณสมบัติเช่นนี้เรียกว่ามิตร แต่ความหมายของคนทั่วไป มิตรหมายถึง เพื่อนเกลอ ผู้ที่ทำหน้าที่ต่อกันแล้วมีความพอใจต่อกันทั้งสองฝ่าย ไม่โกรธต่อกัน แต่ถ้าเป็นความหมายทางศาสนามิตรจะมีความหมายลึกซึ้งและเหนียวแน่น และมีธรรมคือเมตตามากกว่ามิตรที่เรียกว่าเพื่อนตามที่เข้าใจกัน เพราะมิตรนั้นตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไปอาจจะมีความรักกันก็จริง แต่เมื่อเวลาผ่านไป อาจจะไม่มีความรักและเชื้อยต่อกัน เพียงคบกันเพียงชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้นไม่ถึงเป็นมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ดังมิตรที่เป็นความหมายทางศาสนา

ความหมายของมิตร โดยทั่วไปมี ๓ ประการคือ หนึ่งความหมายตามศัพท์ หมายถึงผู้มีเมตตา คุ่นเคย รักใคร่สนิทสนม มีความจริงใจ เอื้อเฟื้อประโยชน์ต่อกัน สองความหมายที่คนทั่วไปเข้าใจกัน หมายถึงเพื่อน หรือคนที่เข้ากัับตนเองได้ ไปไหนไปด้วยกัน เทียวก็เที่ยวด้วยกัน กินด้วยกัน ส่วนประการที่สาม เป็นความหมายที่ขยายออกไปโดยไม่เกี่ยวข้องกับบุคคล คือความหมายถึงสื่อทุกชนิด ที่บุคคลต้องเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์ ต้องอ่าน ต้องดู เพื่อใช้ในการอุปโลก

ประจำวัน หรือหมายถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ จึงถือว่าเป็นมิตรที่มีส่วนสำคัญเช่นเดียวกัน ถ้าได้ทั้งบุคคลเป็นมิตรที่ดีงามและได้สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ดี ก็ถือว่าเป็นคนที่คบมิตรที่ดี เรียกว่าผู้มี “กัลยาณมิตร”

๔.๑.๒ ความหมายของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

คำว่า มิตร มีความหมายตามคำวิชยานุกรมในหนังสือทิโตปเทศ ว่า มิตร ส. - มิตร, ม.- มิตต (น.) ผู้สนิทสนม, เพื่อน, เพื่อนรักใคร่สนิท หรือ ไมตรี ส. - ไมตรี, ม. - เมตติ (น.) ความสนิทสนม ความเป็นมิตร มิตรภาพ ชื่อแห่งอนุราธานักษัตร ดังความในโคลกที่ ๙ ว่า “การผูกมิตร การแตกมิตร การแก่งแย่ง การไมตรีติดต่อ, เหล่านี้ได้เก็บนำข้อความมาจากคัมภีร์ปัญจตันตระ และจากหนังสืออื่นๆ”

คำสอนเรื่องมิตรในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ปรากฏอยู่ในหลักภักดีโยคะ ถือว่ามิตรที่ประเสริฐที่สุดคือพระพรหม มนุษย์ต้องทำหน้าที่ ปฏิบัติต่อพระพรหมเสมือนเป็นมิตรที่ดี และเป็นเพื่อนที่อยู่ใกล้ชิดตลอดเวลา มิตร คือผู้มีเมตตา คือ การรักสนิทสนม ประารถนาจะให้ได้สุข เป็นผู้ที่มีความปรารถนาดีต่อมิตร หวังความเจริญ ไม่ทอดทิ้งมิตรในยามวิบัติ ซึ่งมิตรที่แท้จริงนั้นก็คือตัวของเรานั่นเอง ที่สามารถกระทำตัวให้เป็นเพื่อนที่ดี มีความรักความหวังดีต่อตนเองอยู่เสมอ

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบความหมายของมิตร

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู
<ul style="list-style-type: none"> - ความหมายในทางศาสนา หมายถึง ผู้ที่มีไมตรีต่อกัน มีจิตเมตตาอารีต่อกัน - ความหมายทั่วไป หมายถึง เพื่อน เกือบทุกคนที่คบหาสมาคม มีแนวคิดที่เป็นไปในทางเดียวกัน หรือผู้ร่วมธรรมกรรม 	<ul style="list-style-type: none"> - ความหมายในทางศาสนา มิตร หมายถึง พระพรหม เพราะความเพื่อนผู้ที่อยู่ใกล้ชิดมนุษย์ตลอดเวลา ด้วยความเป็นมิตรคือเมตตา - ความหมายทั่วไป มิตร คือผู้มีเมตตา คือ การรักสนิทสนม ประารถนาจะให้ได้สุข เป็นผู้ที่มีความปรารถนาดีต่อมิตร หวังความเจริญ ไม่ทอดทิ้งมิตรในยามวิบัติ

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ให้ได้แยกความหมายของมิตรออกเป็น ๒ ความหมายใหญ่ ๆ คือ ความหมายทางศาสนากับความหมายสามัญทั่ว ๆ ไป โดยที่ทางศาสนาพุทธเถรวาทให้ความหมายทางศาสนาโดยคุณธรรมที่บุคคลปฏิบัติด้วยความมีไมตรีต่อกัน มีเมตตาต่อกันว่าคณนั้นคือมิตร ส่วนทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูมุ่งถึงเทพเจ้าผู้สูงสุดคือพระพรหมว่าเป็นมิตรที่แท้จริง เพราะเป็นผู้เอ็นดูต่อมนุษย์ ด้านความหมายสามัญ ทางศาสนาพุทธเถรวาทกล่าวว่ามิตรคือบุคคลทั่ว ๆ ไป ที่มีอุดมการณ์ร่วมกัน เป็นเพื่อนเลยเพื่อนคบกัน ส่วนทางศาสนาพราหมณ์มุ่งบุคคลที่มีคุณธรรมหวังความเจริญต่อเพื่อนนั้นว่าเป็นมิตร

จากความหมายของมิตรทั้งสองศาสนา มีนัยที่เหมือนกันคือคบหาสมาคมกันโดยมีจุดร่วมเดียวกัน มีหลักธรรม มีกรอบปฏิบัติที่ชัดเจนเป็นเครื่องชี้วัดความเป็นมิตร แต่ต่างกันตรงที่

พระพุทธศาสนามุ่งการคบกันระหว่างมิตรที่เป็นมนุษย์สามัญทั่วไป ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู มีเทพเจ้ามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

๔.๒ เปรียบเทียบประเภทของมิตร

๔.๒.๑ ประเภทของมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

ประเภทของมิตรตามหลักการของพระพุทธศาสนานั้นมีมิตรที่คอยเกื้อหนุนในปัจจุบันช่วยแบ่งเบาภาระงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือเมื่อเกิดปัญหาที่คอยช่วยเหลือเพื่อให้ผ่านพ้นปัญหานั้นไปได้ หรือช่วยให้ปัญหาที่มีนั้นค่อยเบาบางหรือทุเลาลงไปได้ มิตรประเภทนี้คือมิตรที่คอยช่วยเหลืออยู่ในปัจจุบัน นอกจากมิตรที่คอยช่วยเหลือในปัจจุบันแล้ว ยังมีมิตรที่คอยแนะนำเพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดของชีวิตเพื่อให้บรรลุถึงโลกุตระสุขและเข้าสู่พระนิพพานเช่นพระพุทธเจ้าพระองค์เป็นกัลยาณมิตรของสัตว์โลกทั้งหลายเพราะพระพุทธเจ้านั้นพระองค์ทรงมีความรักต่อมนุษย์ทุก ๆ คนปรารถนาให้มนุษย์ทุกคนพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะสงสาร

ฉะนั้นการจะคบกับบุคคลใดควรใช้การพิจารณาให้เห็นว่าบุคคลนี้จัดอยู่ในมิตรประเภทไหนควรเข้าไปเสพคั้นหรือไม่ เพราะถ้าใช้หลักของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้วนั้นก็จะสามารถทำให้เข้าใจได้และรับรู้ได้ว่าบุคคลนี้เป็นมิตรประเภทไหนและควรเข้าไปเสพคั้นหรือไม่

มิตรตามหลักในพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าได้แบ่งไว้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ มิตรแท้ และมิตรเทียม

๑) มิตรแท้ บาลีใช้ศัพท์ว่า “สุหตฺตมิตฺร” คือมิตรที่มีใจดี มีความจริงใจ คบหาด้วยความบริสุทธิ์ใจเสมือนมารดาคบหาดูแลบุตรที่เกิดแต่จากตนเอง เป็นมิตรที่คบหาแล้วมีแต่ความเจริญฝ่ายเดียวแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ๑. มิตรมีอุปการะ ๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ๓. มิตรแนะนำประโยชน์ ๔. มิตรมีความรักใคร่

๒) มิตรเทียม คือมิตรไม่แท้ มิตรไม่หวังดี มาในสภาพของมิตร แต่ไม่ใช่มิตร เพราะเป็นมิตรหวังประโยชน์ฝ่ายเดียว ๑. มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว ๒. คนดีแต่พูด ๓. คนหัวประจบ ๔. คนชวนฉิบหาย

๔.๒.๒ ประเภทของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

มิตรตามหลักของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู นั้น แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) มิตรแท้หรือมิตรที่ดีในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ตามข้อความที่กล่าวมาแล้วนั้น หมายถึง บุคคลที่เอาใจใส่คอยช่วยเหลือเวลาที่มิตรนั้นประสบกับความทุกข์ยาก เวลาที่คนเรานั้นประสบกับความลำบากจะทำให้รู้ว่าคนไหนเป็นมิตรที่มีอุปการะแก่เรา นอกจากนั้นแล้วบิดามารดาก็ถือว่าเป็นส่วนสำคัญของการดำรงชีวิตอยู่อย่างถูกต้องตามนัยของศาสนาที่กล่าวไว้เพื่อการปฏิบัติและสามารถแยกประเภทของคนได้ว่าบุคคลไหนเป็นคนเช่นไรต้องอาศัยบิดามาเป็นสำคัญ บิดามารดาถือว่าเป็นผู้ชักนำและชี้ทางสวรรค์ให้เพื่อการเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้ากล่าวคือ โมกษะ ถือว่าเป็นประโยชน์ในโลกหน้า หลังจากที่ตายจากโลกนี้ไปแล้วนั่นเอง สุตทำยการเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าย่อมถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุด ผู้ที่ระลึกถึง

พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าย่อมเข้าถึงความเป็นอมตะของชีวิต คือไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในโลกนี้อีกต่อไป ผู้ที่ปรารถนาจะเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าก็ต้องเลือกที่จะคบมิตรที่ดีนั้นอยู่เสมอ ๆ เพราะมิตรที่ดีนั้นย่อม นำพาไปสู่เป้าหมายสูงสุดของศาสนาได้ต่อไป และ ๒) ทรมิตร หมายถึง มิตรที่ชั่ว คือบุคคลที่มีจิตใจ กระด้าง หวังแต่ความเสื่อมของมิตร มีจิตใจโลภ มีความประพฤติไม่ซื่อสัตย์ต่อมิตร คิดเอาแต่ ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว ลบลู่ดูหมิ่นเพื่อน ขาดความจริงใจ มิตรประเภทนี้มักขึ้นชมต่อหน้าแต่ลับ หลังชอบนินทาว่าร้าย ดังที่กล่าวไว้ในทีโตนเทศว่า “นิสัยของทรมิตร ยกยอสรรเสริญต่อหน้า ลบลู่ คุณความดีลับหลัง ปากพล่อยชมเพื่อนเยินหู อย่างวิจิตร เห็นเพลิงพลั่วตรงไหน ได้โอกาสก็รีบซ้ำ ส่ง ไม่มีตะขิดตะขวงใจ การประพฤติของเขานี้ ระคายคันเหมือนตัวบุงร้าน”

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบประเภทของมิตร

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู
<p>๑) มิตรแท้ คือมิตรที่มีใจดี มีความจริงใจ คบหา ด้วยความบริสุทธิ์ใจเสมือนมารดาคบหาดูแล บุตรที่เกิดแต่อกตนเอง เป็นมิตรที่คบหาแล้วมี แต่ความเจริญฝ่ายเดียวแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ๑. มิตรมีอุปการะ ๒. มิตรร่วมสุข ร่วมทุกข์ ๓. มิตรแนะนำประโยชน์ ๔. มิตร มีความรักใคร่</p> <p>๒) มิตรเทียม คือมิตรไม่แท้ มิตรไม่หวังดี มาใน สภาพของมิตร แต่ไม่ใช่มิตร เพราะเป็นมิตร หวังประโยชน์ฝ่ายเดียว ๑. มิตรที่ถือเอาแต่ ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว ๒. คนดีแต่พูด ๓. คนหัวประจบ ๔. คนชวนฉิบหาย</p>	<p>๑) มิตรแท้ คือมิตรที่หวังความเจริญแก่เพื่อน ด้วยการช่วยเหลือเจือจุนกัน ทั้งด้านกายกรรม (การช่วยเหลือด้วยกำลังร่างกายในธุรการงาน ต่างๆ) วชิกรรม (การแนะนำแนวทางที่เป็น ประโยชน์ให้) มโนกรรม (การตั้งจิต ประกอบด้วยเมตตาต่อเพื่อนอยู่เสมอ)</p> <p>๒) ทรมิตร หรือมิตรชั่ว คือมิตรที่หวังความเสื่อม แก่เพื่อนทั้งด้านกาย วาจา และด้านจิตใจ เพราะอำนาจแห่งความโลภ ความโกรธ และ ความหลง มุ่งแต่จะให้ตนเจริญด้วยการสร้าง ความฉิบหายแก่เพื่อน</p>

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า มิตรในทั้ง ๒ ศาสนามีนัยที่เหมือนกัน คือ มิตรแท้และ มิตรเทียม โดยมิตรแท้มีลักษณะที่ควรแก่การคบหาสมาคมด้วย ส่วนมิตรเทียมหรือทรมิตร มิตร ชั่ว ไม่ควรคบหาสมาคมด้วย เพราะมีแต่การชักนำไปสู่ความเสื่อมทั้งตัวเองและส่วนรวม

๔.๓ เปรียบเทียบลักษณะของมิตร

๔.๓.๑ ลักษณะของมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนาได้แบ่งแยกลักษณะของมิตรแท้และมิตรเทียมดังนี้

๑) ลักษณะของมิตรแท้ ๔ ประเภท (๑) มิตรมีอุปการะ (๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (๓) มิตรแนะนำประโยชน์ (๔) มิตรมีความรักใคร่ มิตรที่ดี หรือ กัลยาณมิตร ย่อมให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง ไม่ว่าจะทรัพย์สินเงินทอง หรือแม้กระทั่งชีวิตของตนก็สามารถสละแทนเพื่อนได้ ทำสิ่งที่ทำได้ ยาก ได้แก่การกระทำที่ทวนกระแสแห่งกิเลส ตัณหา หรือจิตใจที่มักตกไปในทางที่ชั่วร้าย จนกระทั่งสามารถชักนำเพื่อนให้เป็นคนดีได้ ทนต่อสิ่งที่ตนได้ยาก คือ ทนต่อการกล่าววาติเตียน หรือ

คำด่าว่าที่ทำให้เจ็บใจ เปิดเผยความลับแก่เพื่อน เพราะว่ามีมิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรที่ดียอมแสดงความจริงใจของตน เพื่อให้เพื่อนไว้วางใจ ในขณะที่เดียวกันยังสามารถรักษาความลับของเพื่อนไว้ได้ ยิ่งเมื่อเวลาที่เพื่อนประสบภัยพิบัติ มีความทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย เพื่อนตกต่ำไรที่พึ่งพำนักไม่ดูหมิ่นเพื่อน พร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเสมอ

๒) ลักษณะของมิตรเทียม ๔ ประเภท (๑) มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว (๒) คนดีแต่พูด (๓) คนพูดประจบ(๔) คนที่เป็นเพื่อนชักนำไปในทางที่เสื่อม

จะเห็นได้ว่า มนุษย์เราทุกคนจะไม่เกี่ยวข้องกับใครไม่ได้เลย จำเป็นอย่างยิ่งต้องคบหาสมาคมกับบุคคลทั้งภายในครอบครัวและภายนอก ยิ่งการมีมิตรเทียมเป็นเพื่อน ย่อมนำไปสู่ทางแห่งความเสื่อม ซึ่งเรียกว่า “อบายมุข” (ปากแห่งความเสื่อม) มีเพื่อนที่ไม่ดีเป็นผู้คอยแนะนำไปในทางที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายติเตียน ทำให้เสียทั้งประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฐฐธัมมิกัตถะ) และประโยชน์ในภายภาคหน้า (สัมปรายิกัตถะ) ได้ มิตรเทียมทั้งหมดนั้น เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่มีความจริงใจ มักคิดว่าชีวิต ผลประโยชน์ตนสำคัญกว่า ยิ่งเวลาที่เพื่อนประสบภัย อันตรายมักคิดว่า ชีวิตตนเท่านั้นที่สำคัญ ดังนั้น บิดามารดา ครูอาจารย์ เวลาสอนศิษย์ให้คบมิตร พึงแนะนำให้บุตร ธิดา หรือศิษย์ให้หลีกเลี่ยงจากมิตรเทียมทั้งหมดนี้ เพราะจะเป็นบุคคลที่นำบุตร ธิดา ไปสู่ความฉิบหายในที่สุด

๔.๓.๒ ลักษณะของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ได้แบ่งลักษณะของมิตรไว้ ๒ ลักษณะด้วยกัน คือมิตรแท้ และทรมิตร ตามลักษณะแห่งพฤติกรรม ดังนี้

๑) ลักษณะของมิตรแท้ มีหลายลักษณะตามคุณธรรมที่มี เช่น (๑) มีปัญญาความสามารถ (๒) มีลักษณะแข็งนอกหวานใน (๓) มีเยื่อใยต่อกันไม่ขาดสาย (๔) มีใจสะอาดกว้างขวาง เด็ดเดี่ยว มั่นคง มีเมตตา กรุณา มีสัจจะ (๕) มีหน้าเบิกบาน เจริญไพเราะ ใจอารี กิริยาสุภาพ (๖) ไม่ทอดทิ้งมิตรในยามสุขและทุกข์ ลักษณะของมิตรแท้ในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู นั้น เป็นบุคคลที่รู้จักพัฒนาตนให้มีคุณธรรมที่สามารถเป็นที่พึ่งของตนได้ และเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้ โดยไม่หวังผลตอบแทนจากการเป็นที่พื่อนั้น ด้วยความเป็นผู้มีจิตอาสา สามารถที่จะเป็นทั้งผู้นำที่ดีและผู้ตามที่ดีก่อให้เกิดประโยชน์มหาศาลแก่องค์กร

๒) ลักษณะของทรมิตร ทรมิตร หรือ มิตรชั่ว มีลักษณะเป็นบุคคลที่คิดในข้ออยู่ในกระดุก ซึ่งสามารถแบ่งตามพฤติกรรมที่ประพฤติได้ดังนี้ (๑) พฤติกรรมไม่ตรงกับใจ (๒) มักดูหมิ่น (๓) มีความรวนเร (๔) ความดี้อด้าน ความกัลลภลอก ความกำหนดในกาม ความโลภ อวิชชา ความตระหนี่ ความโลเล

โดยสรุปแล้วลักษณะของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นั้น มี ๒ ประเภทคือ มิตรแท้คือบุคคลที่มุ่งประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น โดยดำเนินตามกรอบของหลักคุณธรรม ส่วนทรมิตรหรือมิตรช้วนั้น มุ่งประโยชน์สุขแก่ตนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ซ้ำยังมุ่งทำลายประโยชน์

ของบุคคลอื่น ซึ่งพฤติกรรมของบุคคลดังกล่าวนำมาซึ่งความเสียหายแก่บุคคลที่คบหาสมาคมด้วย ท่านชี้ว่าควรละเสียให้ห่างเหมือนละสรพิษ หรือสิ่งที่จะก่อให้เกิดโทษมหันต์เสียให้ไกลได้เป็นที่

ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบลักษณะของมิตร

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู
๑) ลักษณะของมิตรแท้ ๔ ประเภท (๑) มิตรมีอุปการะ (๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (๓) มิตรแนะนำประโยชน์ (๔) มิตรมีความรักใคร่	๑) ลักษณะของมิตรแท้ ๒ ประการ (๑) พัฒนาตนให้เป็นคนมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านกาย วาจา ใจ สามารถเป็นที่พึ่งแก่ตนได้ (๒) ทำตนให้เป็นที่พึ่งแก่คนอื่นได้ โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นมิตรของตนทั้งด้านกาย วาจา ใจ
๒) ลักษณะของมิตรเทียม ๔ ประเภท (๑) มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว (๒) คนดีแต่พูด (๓) คนพูดประจบ(๔) คนที่เป็นเพื่อนชักนำในทางที่เสื่อม	ไม่หวั่นไหวในคำวร้ายต่าง ๆ ๒) ลักษณะของทรมิตร หรือมิตรชั่ว มี ๓ ลักษณะ คือ (๑) ปากอย่างใจอย่าง (๒) มุ่งประโยชน์ตนเป็นสำคัญ (๓) มุ่งทำลายประโยชน์ของคนอื่น

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า ลักษณะของมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มี ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ มิตรแท้ และมิตรเทียม โดยทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักเกณฑ์ที่กำหนดชัดเจนถึงความข้างต้น ส่วนในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูนั้นแม้จะมีลักษณะที่ชัดเจนว่าอย่างไรคือมิตรแท้ อย่างไรก็ตามคือทรมิตร มิตรชั่ว แต่เกณฑ์ในการกำหนดนั้นไม่ได้เป็นหมวดหมู่ที่ชัดเจน ซึ่งอยู่กับบริบทของสังคมหรือเหตุการณ์นั้น แต่โดยสรุปแล้วทั้งศาสนาพุทธเถรวาทและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มิตรแท้มีลักษณะโดยรวมคือมุ่งหวังความเจริญแก่มิตรด้วยการทำตนให้เป็นที่พึ่งของมิตรได้อย่างสนิทใจ ส่วนมิตรเทียมหรือทรมิตร มีลักษณะก่อความแตกร้าง มุ่งประโยชน์ตน และทำลายประโยชน์ของมิตร

๔.๔ เปรียบเทียบความสำคัญของมิตร

๔.๔.๑ ความสำคัญของมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

คนเรานั้นไม่สามารถที่จะใช้ชีวิตอยู่คนเดียวในโลกได้ ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันยิ่งรู้จักคนมากเท่าใด ก็ยิ่งกว้างขวางมากเท่านั้น และจะเป็นประโยชน์อย่างมาก ความสำเร็จต่าง ๆ ไม่ว่าจะทางราชการ การค้า หรือในธุรกิจส่วนตัว ล้วนขึ้นอยู่กับความกว้างขวางของตัวเราเป็นสำคัญ เมื่อมีเพื่อนมากจึงมีโอกาสในการประสบความสำเร็จในการประกอบธุรกิจการงานเราต้องพยายามทำความสนิทสนมคุ้นเคยกับคนในสังคมให้มาก ๆ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเราคือการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น และความสัมพันธ์นั้นอาจมีผลกระทบต่อชีวิตของเราด้วย ซึ่งขึ้นอยู่กับว่ามิตรที่เราค้นหานั้นดีหรือไม่ดี เพราะการพบปะสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การร่วมกิน ร่วมอยู่ เทียวร่วมทำงาน ร่วมคิดสนุกสนานบันเทิงด้วยกัน ย่อมหล่อหลอมอุปนิสัย และความคิดจะทำให้บุคคลเกิดลักษณะ บุคลิกภาพคล้ายคลึงกัน คบคนอย่างไรจะเป็นคนเช่นนั้น เมื่อมีวามสุขกับคนพาล คนเขลา

ก็จะถูกชักจูงไปในทางที่เสียหาย นำทางให้ชีวิตตกต่ำ ถ้าแสวงหามิตรที่ดีมีปัญหาเป็นมิตรเขาก็จะช่วยเหลือแนะทางเจริญให้กับเรา

ความเป็นกัลยาณมิตรนั้น พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความมีเมตตากรุณาต่อกัน พึ่งพาอาศัยกันและกัน เป็นการอยู่ในเชิงสังคมที่มีความสร้างสรรค์ฐานะของกัลยาณมิตรเป็นทั้งฝ่ายรับและฝ่ายให้ ซึ่งเป็นธรรมชาติและเป็นธรรมชาติที่ถูกต้องของมนุษย์ที่มีฐานะเป็นผู้รับและผู้ให้ เพราะโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีความแตกต่างกันตามเหตุตามปัจจัย ในด้านความสามารถก็ความแตกต่างกัน การเป็นอยู่ให้มีความสุขหรือการทำสิ่งต่าง ๆ ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์นั้น บางคนสามารถจะทำให้สำเร็จได้ด้วยความสามารถที่จะทำเองได้ บางคนที่มีความสามารถน้อยลงมาอาจจะต้องอาศัยเพื่อน หรือรับการช่วยเหลือจากบุคคลรอบข้าง อันเป็นขั้นตอนของการฝึกฝนความสามารถของตนเองให้สามารถทำได้ในภายหลัง ผู้นั้นต้องเป็นผู้ผ่านการอบรมหรือแนะนำจากบุคคลอื่นก่อน คือต้องอาศัยมิตรเป็นเบื้องต้นก่อน จึงสำคัญว่ามนุษย์นั้นต้องมีเพื่อนเป็น กัลยาณมิตร มีการช่วยเหลือกันและกัน ความเป็นกัลยาณมิตรจึงมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์

การที่คนเรามีมิตรที่ดีหรือกัลยาณมิตร ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ ๒ ด้าน คือ

๑) **เฉพาะในส่วนของมิตรทางโลก** มีส่วนสำคัญมากในการสร้างฐานะทางสังคมเพื่อความเจริญก้าวหน้า เป็นเพื่อนช่วยคิดช่วยการงาน ในคราวเมื่อเจอปัญหาหรือมรสุมเข้ามาในชีวิต เพื่อนก็สามารถที่จะช่วยแก้ไขหรือแบ่งเบาภาระได้หรือช่วยคิดแก้ไขปัญหา เพราะการที่มีเพื่อนดีนั้นถือว่าเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เรานั้นประสบความสำเร็จได้อีกทางหนึ่ง ส่วนมิตรที่ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวว่าเป็นสำคัญคือกัลยาณมิตร เพราะกัลยาณมิตรนอกจากจะแนะนำเพื่อให้ประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิตทางโลกก็วิสัยคือความเจริญในการทำงาน

๒) **ในส่วนของทางธรรม** กัลยาณมิตรยังได้แนะนำประโยชน์เพื่อการบรรลุโลกุตระธรรมอีกด้วย คือ นอกจากจะแนะนำเพื่อให้ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้ว ถ้าได้กัลยาณมิตรที่เปี่ยมด้วยโลกุตระธรรม ก็จะสามารถแนะนำสั่งสอนให้เรามีโอกาสได้บรรลุธรรมตามด้วย ซึ่งเป็น การได้ทั้งประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า คือมรรคผลนิพพาน

๔.๔.๒ ความสำคัญของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

มิตร มีความสำคัญต่อทุกคน ไม่เพียงแต่เป็นมิตรในระดับบุคคลทั่วไป แม้ในการปกครอง การได้มิตรที่ดี เท่ากับการได้เพื่อนคู่คิด และเป็นผู้ที่คอยทักท้วงในสิ่งถูกผิดได้ด้วย ดังนั้น การให้ความสำคัญกับมิตร จึงเป็นคำสอนที่มีความโดดเด่นทั้งในทุกศาสนา ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ให้ความสำคัญกับการคบมิตร เพราะมิตรนั้นเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้ประสบความสำเร็จในการทำกิจต่าง ๆ เพราะศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู มีความเชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้าคือพระพรหมเป็นผู้สร้างโลกและสร้างมนุษย์ทุกคนให้เกิดมาจากอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของพระองค์

จากการที่ได้ศึกษาทำให้ผู้วิจัยพบว่าในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู นั้นให้ความสำคัญกับการคบมิตรเริ่มมาจากการมีพระผู้เป็นเจ้าเป็นมิตรในฐานะที่พระองค์นั้นเป็นผู้สร้างและปฏิบัติตามคำที่

พระองค์นั้นสั่งสอนแนะนำเพื่อให้ตั้งอยู่ในความดีและเพื่อการเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า หมายถึง หลังจากโลกนี้ไปแล้ว ความสำคัญของมิตรนั้นนอกจากเพื่อความรักในพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแล้ว ยังหมายถึงการสร้างสัมพันธภาพของการอยู่ร่วมกันในสังคมมนุษย์ด้วย โดยต้องมีหลักธรรมเป็นเครื่องหนุน ซึ่งผู้วิจัยสรุปความสำคัญของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ได้ ๕ ประการ ดังนี้ (๑) ความเอื้อเพื่อการให้ความช่วยเหลือผู้อื่นทั้งทางกาย วาจา สติปัญญา และใจ โดยไม่หวังผลตอบแทน มองเห็นความทุกข์ของบุคคลอื่นเป็นเช่นทุกข์ของตนเอง อยากจะช่วยแบ่งเบาภาระ (๒) ความไว้วางใจ การเต็มใจยินยอมหรือเชื่อมั่นของผู้ที่ไว้วางใจต่อผู้ที่ได้รับความไว้วางใจ ในลักษณะความสัมพันธ์ที่จะดำเนินต่อไปในการที่จะให้ผู้ที่ได้รับความเชื่อ ถือไว้วางใจได้กระทำทุกวิถีทางในการปกป้องผลประโยชน์และไม่เอาัดเอาเปรียบ (๓) ความเอ็นดู ความมีจิตคิดสงสารอยากช่วยเหลือบุคคลที่กำลังประสบกับความวิบัติให้พ้นภัยได้ หรือมองเห็นช่องโอกาสที่จะช่วยเหลือให้บุคคลที่มีทุกข์ให้พ้นทุกข์ด้วยใจจริง (๔) ความเป็นผู้เสมอ มิตรนั้นเป็นผู้มีความเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ละทิ้งเพื่อในยามวิบัติ ไม่หวั่นไหวทั้งสุขและทุกข์ พร้อมที่จะยื่นโอกาสให้เพื่อนอยู่เสมอ (๕) ความมีจิตแจ่มใส สภาวะของจิตใจที่มีความสดชื่น แจ่มใส สามารถควบคุมอารมณ์ให้มั่นคงเป็นปกติ สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ได้ดี สามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี และปราศจากความขัดแย้งหรือความสับสน ภายในจิตใจ ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมทั้งทางกายและทางวาจา

เมื่อสรุปโดยย่อแล้ว ความสำคัญของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์มี ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ (๑) ความสำคัญในฐานะมีพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเป็นมิตร (๒) ความสำคัญในฐานะการสร้างมิตรสัมพันธ์สำหรับมนุษย์บนโลกนี้ เพื่อความสงบสันติสุขของสังคม

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบความสำคัญของมิตร

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู
<p>๑) มิตรทางโลก มีส่วนสำคัญมากในการสร้างฐานะทางสังคมเพื่อความเจริญก้าวหน้า เป็นเพื่อนช่วยคิดช่วยการทำงาน ในคราวเมื่อเจอปัญหาหรือมรสุมเข้ามาในชีวิต เพื่อนก็สามารถที่จะช่วยแก้ไขหรือแบ่งเบาภาระได้หรือช่วยคิดแก้ไขปัญหา เพราะการที่มีเพื่อนดีนั้นถือว่าเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เราประสบความสำเร็จได้ อีกทางหนึ่ง ส่วนมิตรที่ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวว่าเป็นสำคัญคือ กัลยาณมิตร เพราะกัลยาณมิตรนอกจากจะแนะนำเพื่อให้ประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิตทางโลกก็วิสัยคือความเจริญในการทำงาน</p>	<p>๑) ความสำคัญในฐานะมีพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเป็นมิตร ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของฮินดูชน ด้วยความเชื่อที่ว่าตนเกิดแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ขณะดำรงชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ก็มีพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าดูแล หลังสิ้นชีพแล้วก็กลับเข้าสู่อ้อมกอดของพระเจ้าดังเดิม ดังนั้นบุคคลพึงทำความรักในพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่เป็นมิตรผู้ยิ่งใหญ่</p>

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบความสำคัญของมิตร (ต่อ)

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู
<p>๒) มิตรทางธรรม กัลยาณมิตรยังได้แนะนำประโยชน์เพื่อการบรรลุโลกุตระธรรมอีกด้วย คือ นอกจากจะแนะนำเพื่อให้ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้ว ถ้าได้กัลยาณมิตรที่เปี่ยมด้วยโลกุตระธรรม ก็จะสามารถแนะนำสั่งสอนให้เรามีโอกาสได้บรรลุธรรมตามด้วย ซึ่งเป็นการได้ทั้งประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า คือมรรคผลนิพพาน</p>	<p>๒) ความสำคัญในฐานะการสร้างมิตรสัมพันธ์สำหรับมนุษย์บนโลกนี้ เพื่อความสงบสันติสุขของสังคม</p>

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้จัดความสำคัญของมิตรไว้ว่ามีสองประเภท คือมิตรทางโลก คือผู้ที่คบหาสมาคมด้วยกิจการเกี่ยวกับโลกียะ และมิตรทางธรรม คือมิตรที่สนับสนุนหรือส่งเสริมให้เข้าสู่โลกุตระธรรม ส่วนทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู มองความสำคัญของมิตรในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ต่างแต่ศัพท์หรือสถานะที่ใช้ต่างกัน คือ ความเป็นมิตรกับพระเจ้า ซึ่งมุ่งสู่โมกษะเป็นโลกุตระ กับความเป็นมิตรโดยทั่วไปที่เป็นโลกียะเหมือนกัน

๔.๕ เปรียบเทียบเป้าหมายการคบมิตร

๔.๕.๑ เป้าหมายของการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนา มองว่าการคบมิตรนั้นสามารถที่จะทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในการดำรงชีพในโลกียวิสัย และบรรลุโลกุตระธรรมได้ นั้นนับได้ว่าเป็นเป้าหมายหลักของการคบมิตร ซึ่งในสาริปุตตสูตรพระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับบุคคลผู้มีมิตรดีสามารถทำให้มรรค ๘ เจริญขึ้นมาได้ความว่า

ท่านพระสาริปุตฺรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ถูกละ ถูกละ สาริปุตฺร ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดีมีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมด สาริปุตฺร ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดีพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญ อริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เจริญ อริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘”

สาริปุตฺร อนึ่ง ข้อที่ว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดนั้น พึงทราบโดยปริยายนี้ ด้วยว่าเพราะอาศัยเราผู้เป็นมิตรดี เหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดาย่อมพ้นจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมดาย่อมพ้นจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดาย่อมพ้นจากมรณะ ผู้มีโสกะ ปรีเทวะ ทุกข์

โทมนัส และอุปายาสเป็นธรรมตาย่อมพ้นจากโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสสารีบุตร ข้อที่ว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดนั้น

๔.๕.๒ เป้าหมายของการคบมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

เป้าหมายของการคบมิตรในศาสนาพราหมณ์ ฮินดู จากการศึกษาวิจัย แบ่งเป็น ๒ อย่าง ดังนี้

๑) เป้าหมายในโลกนี้ หมายถึง ผลที่เกิดจากการคบมิตรซึ่งผู้วิจัยมองไปที่กลุ่มของชนชั้นในสังคมฮินดู ที่มีการปฏิสัมพันธ์ หรือแบ่งระดับในการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยมีหน้าที่เป็นเครื่องกำหนด เช่น ผู้ปกครอง นักบวช พ่อค้า และ กรรมกร ซึ่งเรียกว่า วรณะ การแบ่งคนออกเป็น ๔ วรณะเป็นผลสืบเนื่องมาจากอิทธิพลของปรัชญา “หนึ่งเดียว” หมายความว่า ทุกชีวิตมาจากพรหมันเดียวกัน แต่มาในความต่างรูปร่างนามและต่างหน้าที่กันเท่านั้น ดังนั้น จึงมีการจัดบุคคลออกเป็นวรรณะตามหน้าที่ การแบ่งวรรณะนี้เริ่มมีขึ้นตั้งแต่ยุคพระเวทมาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน

๒) เป้าหมายในโลกหน้าหมายถึงจุดหมายของการคบมิตรที่นับว่าสำคัญที่สุดคือการเข้าถึง พรหม ตามหลักภักติโยคะ ถือว่ามีมิตรที่ประเสริฐที่สุดคือพระพรหม เพราะมนุษย์ต้องทำหน้าที่ ปฏิบัติต่อพระพรหมเสมือนเป็นมิตรที่ดี และเป็นเพื่อนที่อยู่ใกล้ชิดตัวเองตลอดเวลา และถือว่าควรทำดีต่อมิตร หากกระทำไม่ดีต่อมิตร มิตรก็จะจากเราไป ในการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความเป็นมิตรกับพรหมนั้นต้องดำเนินตามหลักของโมกษะธรรม

ตารางที่ ๕ เปรียบเทียบเป้าหมายการคบมิตร

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู
๑) เป้าหมายในโลกนี้เพื่อประสบความสำเร็จในชีวิต	๑) เป้าหมายในโลกนี้เพื่อทำหน้าที่ของกันและกันโดยไม่ก้าวก่ายหน้าที่ของกันและกัน
๒) เป้าหมายเพื่อยังอริยมรรคให้เจริญและเพื่อนเข้าสู่พระนิพพาน	๒) เป้าหมายในโลกหน้าหมายถึงจุดหมายของการคบมิตรที่นับว่าสำคัญที่สุดคือการเข้าถึงพรหม ตามหลักภักติโยคะ ถือว่ามีมิตรที่ประเสริฐที่สุดคือพระพรหม เพราะมนุษย์ต้องทำหน้าที่ ปฏิบัติต่อพระพรหมเสมือนเป็นมิตรที่ดี และเป็นเพื่อนที่อยู่ใกล้ชิดตัวเองตลอดเวลา

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงเป้าหมายในการคบมิตรมีสองประการ คือ ๑) มิตรในโลกนี้เพื่อประสบความสำเร็จในชีวิต ๒) เพื่อยังอริยมรรคให้เจริญและเพื่อนเข้าสู่พระนิพพาน ส่วนศาสนาพราหมณ์ฮินดูนั้นก็กล่าวถึงเป้าหมายไว้ สองประเภทเช่นเดียวกันคือ ๑) เป้าหมายในโลกนี้เพื่อทำหน้าที่ของกันและกันโดยไม่ก้าวก่ายหน้าที่ของกัน

และกัน ๒) เป้าหมายในโลกหน้าหมายถึงจุดหมายของการคบมิตรที่นับว่าสำคัญที่สุดคือการเข้าถึง พรหม ตามหลักภักดีโยคะ ถือว่ามิตรที่ประเสริฐที่สุดคือพระพรหม เพราะมนุษย์ต้องทำหน้าที่ ปฏิบัติต่อพระพรหมเสมือนเป็นมิตรที่ดี และเป็นเพื่อนที่อยู่ใกล้ชิดตัวเองตลอดเวลา ทั้งสองศาสนานั้น มีความเหมือนและความต่างกันคือ มีเป้าหมายสองอย่างเหมือนกัน แต่ต่างกันที่เป้าหมายข้อ สอง โดยที่พระพุทธศาสนามีเป้าหมายเพื่อเข้าสู่พระนิพพาน คือการดับกิเลสไม่มีส่วนเหลือ ส่วนศาสนาพราหมณ์ อื่นดุนั้น มีเป้าคือการ เข้าถึง พรหม ตามหลักภักดีโยคะ เพื่อการเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าของ

๔.๖ เปรียบเทียบการฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดี

๔.๖.๑ การฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดีในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

การฝึกตนเพื่อเป็นกัลยาณมิตรนั้น หมายถึงการฝึกฝนตนเองให้เป็นบุคคลที่ควรคบหา เพื่อเป็นแบบอย่างและเป็นกัลยาณมิตรที่ดี เป็นเหตุให้เกิดความดีงาม ความเจริญ บุคคลที่จะทำให้ผู้อื่นเห็นแล้วนาคบหาสมาคมเป็นมิตรนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องฝึกตนตามหลักกัลยาณมิตร เพื่อจะทำให้มิตรมีความรักใคร่มากขึ้น ซึ่งหมายถึงหลักธรรมดังนี้

- ๑) บีโย หมายถึง น่ารัก คือเข้าถึงใจสร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง
- ๒) ครุ หมายถึง นำเคารพ คือ มีความประพฤติสมแก่ฐานะ
- ๓) ภาวนีโย หมายถึง นำเจริญใจ คือ มีความรู้จริง มีปัญญาความรู้อย่างแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ ๆ
- ๔) วัตตา หมายถึง รู้จักพูดให้ได้ผล คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำตักเตือนมิตร เป็นที่ปรึกษาที่ดีในยามที่มิตรนั้นหลงผิด หรือไม่รู้จริง
- ๕) วจนกขโม หมายถึง อดทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาจากมิตร มิตรมีความทุกข์อะไรก็พร้อมที่จะรับฟังและให้การช่วยเหลือ ตามความสามารถ
- ๖) คัมภีร์ัญจะ กะถัง กัตตา หมายถึง กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่เรารู้แต่มิตรไม่รู้พร้อมจะแลกเปลี่ยน ประสบการณ์แนวคิดที่เอื้อประโยชน์ต่อกันและกัน
- ๗) โน จัญญานะ นโยชเย หมายถึง ไม่ชักชวนมิตรไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือผิดต่อกฎหมายบ้านเมือง สิ่งที่สังคมนั้น ๆ ไม่ยอมรับก็ไม่ชักนำหรือชักชวนกันทำ

๔.๖.๒ การฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดีในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

การจะเป็นมิตรที่ดีในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูนั้น จะต้องฝึกตนให้เป็นมิตรเสียก่อน ด้วยการปรับพฤติกรรมของตนเองให้มีความเป็นมิตร ทั้ง ๓ ด้าน คือ

- ๑) การฝึกตนด้านกาย คือการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางกายของตน ด้วยหลักธรรมต่าง ๆ เป็นที่อาศัย แบ่งเป็น ๔ ประการ คือ (๑) ฝึกตนไม่ให้ยึดติด (๒) มีจิตเสมอ (๓) ทำตามโอวาทของบุพพการี (๔) ละความชั่วทางกาย ๖

๒) การฝึกตนด้านวาจา หมายถึง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในด้านวาจา รู้จักกาลเทศะในการเจรจาปราศรัย เจริญไฟเราะ มีสัจจะ แบ่งเป็น ๓ ประการ คือ (๑) มีสัจย์ (๒) วจีไฟเราะ (๓) พุดถูกกาลเทศะ

๓) การฝึกตนด้านจิตใจ คือการฝึกตนให้มีคุณธรรมอันเกิดจากจิตใจที่มุ่งมั่นเพื่อก่อให้เกิดมิตรภาพ อันเป็นเหตุให้ควรแก่การคบหาสมาคมด้วย แบ่งเป็น ๒ ประการ (๑) ความเพียรและปัญญา (๒) มีองค์คุณแห่งบัณฑิต

ตารางที่ ๖ เปรียบเทียบการฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดี

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู
๑) ปิโย หมายถึง น่ารัก	๑) การฝึกตนด้านกายด้วยการพัฒนาศักยภาพของตนด้านกายภาพภายนอกให้ดูสง่า อาจหาญไม่ถือตัว เป็นต้น
๒) ครุ หมายถึง น่าเคารพ	๒) การฝึกตนด้านวาจา ด้วยการพัฒนาทางด้านการใช้ถ้อยคำในการสนทนาปราศรัย นอกจากจะเป็นถ้อยคำที่ไฟเราะ จริงใจแล้ว ต้องรู้จักกาลเทศะในการพูดด้วย และ
๓) ภาวนีโย หมายถึง น่าเจริญใจ	๓) การฝึกตนด้านจิตใจ ด้วยการพัฒนาคุณธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของตน หรือการสร้างหลักการอันมีใจเป็นตัวสั่งการที่ชอบธรรมนั่นเอง
๔) วัตตา หมายถึง รู้จักพูดให้ได้ผล	
๕) วจนักขโม หมายถึง อดทนต่อถ้อยคำ	
๖) คัมภีร์ญจะ กะถิง กัตตา หมายถึง กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ	
๗) โน จัญฐานะ นิโยชเย หมายถึง ไม่ชักชวนมิตรไปในทางที่เสื่อมเสีย	

จากตารางข้างต้น พระพุทธศาสนาเถรวาท มองว่า การฝึกตนให้เป็นมิตรที่ดีนั้น ๑) เราเองต้องทำตัวเองให้เป็นมิตรที่ดีแก่บุคคลอื่น ๒) ทำตนให้เป็นที่รักแก่บุคคลอื่น ๓) เราต้องทำตัวเองให้เป็นกัลยาณมิตร ส่วนศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู มองลักษณะคล้ายกัน คือ จะต้องฝึกตนให้เป็นมิตรเสียก่อน ด้วยการปรับพฤติกรรมของตนเองให้มีความเป็นมิตร ทั้ง ๓ ด้าน ๑) การฝึกตนด้านกาย คือการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางกายของตน ด้วยหลักธรรมต่าง ๆ เป็นที่อาศัย แบ่งเป็น ๔ ประการ คือ (๑) ฝึกตนไม่ให้ยึดติด (๒) มีจิตเสมอ (๓) ทำตามโอวาทของบุพพการี (๔) ละความชั่วทางกาย ๒) การฝึกตนด้านวาจา หมายถึง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในด้านวาจา รู้จักกาลเทศะในการเจรจาปราศรัย เจริญไฟเราะ มีสัจจะ แบ่งเป็น ๓ ประการ คือ (๑) มีสัจย์ (๒) วจีไฟเราะ (๓) พุดถูกกาลเทศะ และ ๓) การฝึกตนด้านจิตใจ คือการฝึกตนให้มีคุณธรรมอันเกิดจากจิตใจที่มุ่งมั่นเพื่อก่อให้เกิดมิตรภาพ อันเป็นเหตุให้ควรแก่การคบหาสมาคมด้วย แบ่งเป็น ๒ ประการ (๑) ความเพียรและปัญญา (๒) มีองค์คุณแห่งบัณฑิต

๔.๗ หลักธรรมส่งเสริมการคบมิตร

๔.๗.๑ หลักธรรมส่งเสริมการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้วางหลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตรไว้ ดังนี้

๑) พรหมวิหาร ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ๔ ประการคือ เมตตา ความรักความปรารถนาดีต่อกัน กรุณา ความห่วงใย ทนไม่ได้ที่จะสงสารผู้ประสบทุกข์ ใฝ่ใจในการปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากความเดือดร้อนของปวงสัตว์ มุทิตา ความยินดีในเมื่อบุคคลอื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจแจ่มใส ประกอบด้วยความเบิกบานเสมอ อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยความชอบหรือชัง ไม่ยินดียินร้ายเมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลอันเกิดขึ้นโดยสมควรแก่เหตุ และรู้ว่าพึงปฏิบัติไปตามธรรม

๒) สังคหัตถุ ธรรมเป็นเครื่องสงเคราะห์กันและกัน ๔ ประการ คือ ทาน การให้ปิยวาจา การกล่าวถ้อยคำเป็นที่รัก อุตถจริยา การประพฤติให้เป็นประโยชน์ และสมานัตตตา การวางตนสม่ำเสมอ

๓) ทิศ ๖ เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงหน้าที่ที่บุคคลพึงกระทำต่อบุคคลที่อยู่ร่วมในสังคม เป็นการสร้างสัมพันธภาพ และมิตรภาพที่ดี คือ มารดาบิดาว่าเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรและอำมาตย์เป็นทิศเบื้องซ้าย ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องต่ำ สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน

๔) สปัจริยธรรม ๗ ธรรมของสัตบุรุษ คนดี มี (๑) อัมมัญญตา ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ (๒) อัตถัญญตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล (๓) อัตถัญญตา ความรู้จักตน (๔) มัตถัญญตา ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี (๕) กาลัญญตา ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม (๖) ปริสสัญญตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม (๗) ปุคคลัญญตา หรือ ปุคคลปโรปรัญญตา ความรู้จักบุคคล และรู้จักเลือกใช้บุคคล

๔.๗.๒ หลักธรรมส่งเสริมการคบมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

หลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู นั้น มี ๒ ประการ คือ

๑) **สาธารณะธรรม** หลักธรรมที่ทั่วไป ได้แก่ ความพอใจ ความอดกลั้น อดทน การระงับจิตใจ ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่างๆ ไม่ลัก ไม่ขโมย ความบริสุทธิ์ทั้งร่างกาย และจิตใจ การระงับหรือปราบอินทรีย์ ความคิดรู้จักระเบียบวิธีการขนบธรรมเนียม ความรู้ทางปรัชญาศาสตร์ สัจจะความจริง และความไม่โกรธ

๒) **ธรรมเป็นเครื่องสร้างสัมพันธภาพในสังคม** การสร้างสัมพันธภาพคือการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นในสังคมเริ่มตั้งแต่สังคมระดับครอบครัว มี ๑๐ ประการ คือ ๑) ปิตฤธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของบิดาต่อบุตร ๒) มาตฤธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของมารดาต่อบุตร ๓) อาจารย์ธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของอาจารย์ต่อศิษย์ ๔) บุตรธรรม และศิษยธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของบุตรต่อบิดามารดา และการปฏิบัติหน้าที่ของลูกศิษย์ต่อครู ๕) ภราตฤธรรม คือ การปฏิบัติของพี่น้องและน้องต่อพี่ ๖) ปติธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของสามีต่อ

ภรรยา ๓) ปัตนิธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาต่อสามี ๔) สวามี - เสวกธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของนายจ้างต่อลูกจ้าง และการปฏิบัติหน้าที่ของลูกจ้างต่อนายจ้าง ๕) ราชธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของพระราชาต่อประชาชน กับการปฏิบัติหน้าที่ของประชาชนต่อพระราชา และ ๑๐) มานวธรรม คือ ธรรมะอันเป็นหน้าที่ของสาธุชนทั่วไป

ตารางที่ ๗ เปรียบเทียบหลักธรรมส่งเสริมการคบมิตร

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู
๑) พรหมวิหาร ๔ ๒) สังคหวัตถุ ธรรมเป็นเครื่องสงเคราะห์กัน ๓) ทิศ ๖ เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงหน้าที่ที่บุคคลพึงกระทำต่อบุคคลที่อยู่ร่วมในสังคม ๔) สัปปริสธรรม ๗ ธรรมของสัตบุรุษ คนดี	๑) สาธารณะธรรม หลักธรรมที่ทั่วไป ได้แก่ ความพอใจ ความอดกลั้น เป็นต้น ๒) ธรรมเป็นเครื่องสร้างสัมพันธภาพในสังคม การสร้างสัมพันธภาพคือการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นในสังคมเริ่มตั้งแต่สังคมระดับครอบครัว มี ๑๐ ประการ คือ ๑) ปิตฤธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของบิดาต่อบุตร ๒) มาตฤธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของมารดาต่อบุตร เป็นต้น

จากตารางข้างต้น พระพุทธศาสนาเถรวาทมองประเด็นเกี่ยวกับหลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตรไว้ ๔ หมวดด้วยกัน คือ ๑) หมวดสงเคราะห์ ๒) หมวดสร้างมนุษย์สัมพันธ์ ๓) หมวดห้ามจากความเสื่อม และ ๔) หมวดธรรมของคนดี ในส่วนของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มีหลักธรรม ๒ หมวดใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ ๑) หลักธรรมพื้นฐานทั่วไป และ ๒) หมวดสร้างมนุษย์สัมพันธ์ หากมองจริงๆ แล้ว ความแตกต่างระหว่างหลักธรรมทั้ง ๒ ศาสนา ต่างกันเพียงจำนวนเท่านั้น แต่มีนัยที่เหมือนกันในด้านหลักธรรมโดยรวม

๔.๘ วิเคราะห์ความเหมือนและความต่างกันแห่งการคบมิตร

จากการศึกษาการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ในประเด็นที่ผ่านมา ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยต้องการวิเคราะห์ความเหมือนและความต่างกันแห่งการคบมิตร ดังต่อไปนี้

๔.๘.๑ วิเคราะห์ความเหมือน

การวิเคราะห์ในประเด็นความเหมือนนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์จากประเด็นที่ตั้งไว้ศึกษาตั้งแต่แรก คือ ความหมายของมิตร ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ล้วนให้ความหมายเหมือนกันว่า มิตร คือผู้ที่มีเมตตาต่อผู้อื่น เป็นที่ตั้ง ในประเด็นเรื่องประเภทของมิตร ทั้งสองศาสนาล้วนแบ่งออกเป็นสองกลุ่มเหมือนกันคือมิตรแท้ กับมิตรเทียมหรือมิตรชั่ว ในประเด็น

ลักษณะของมิตรก็เหมือนกันโดยทั้งสองศาสนาใช้ความเป็นมิตรแท้กับมิตรเทียมเป็นประเด็นตั้งตรงข้ามกัน ในประเด็นความสำคัญของมิตรทั้งสองศาสนาได้มองเป้าหมายของการคบมิตรไว้ ๒ ระดับด้วยกัน คือระดับโลกียะและโลกุตระเหมือนกัน ในประเด็นการฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดี ทั้งสองศาสนามองว่าการฝึกตนให้เป็นที่พึงแก่ตนเองก่อนแล้วจึงจะสามารถเป็นที่พึ่งแก่บุคคลอื่นได้ เพราะฉะนั้น การเตรียมความพร้อมในการจะคบมิตรก็คือการเตรียมตัวเอง และในประเด็นเรื่องหลักธรรมส่งเสริมการคบมิตร ทั้งสองศาสนามองเห็นในลักษณะที่เหมือนกันคือต้องมีหลักธรรมพื้นฐานคือการสงเคราะห์เอื้อเฟื้อ และหลักธรรมที่สำคัญคือหลักมนุษยสัมพันธ์ เป็นเครื่องมือในการชักนำเข้าสู่สังคม ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าหลักของทศ ๖ ทางศาสนาพราหมณ์เรียกว่า หลักการสร้างสัมพันธภาพ

๔.๘.๒ วิเคราะห์ความต่าง

การวิเคราะห์ในประเด็นความต่างนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์จากประเด็นที่ตั้งไว้ศึกษาตั้งแต่แรกคือ ความหมายของมิตร ประเภทของมิตร ลักษณะของมิตร ความสำคัญของมิตร การฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดี และหลักธรรมส่งเสริมการคบมิตร ในทัศนะของผู้วิจัยมองว่าในมุมมองของทั้งสองศาสนาไม่มีความแตกต่างกัน ด้วยบริบทสังคมที่อยู่ในดินแดนเดียวกัน เพียงแต่ความมุ่งหมายของศัพท์ที่ใช้ต่างกัน เช่น เป้าหมายสูงสุดของการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนา คือการคบกับกัลยาณมิตรเพื่อชี้ทางให้เข้าถึงโลกุตระอันได้แก่มรรคผล นิพพาน ส่วนทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ก็มีเป้าหมายคือการเข้าสู่ความเป็นเพื่อนกับพรหมหรือพระเจ้า โดยมุ่งแสวงหาบุคคลผู้ชี้หนทางแห่งโมกษะ ดูแล้วเหมือนมีลักษณะเป็นเทวสถาน แต่ในมุมมองของฮินดูชนนั้นมีลักษณะคล้ายกับนิพพานในทางพระพุทธศาสนา

๔.๘.๓ วิเคราะห์แนวคิดหลักการร่วมเพื่อประยุกต์ใช้

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ดังกล่าว เมื่อเราหันมามองถึงแนวคิดอันเป็นหลักการร่วมที่จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาให้เป็นรูปธรรมในสังคมได้นั้น ผู้วิจัยมองไปที่การพัฒนาหลักการทั้ง ๖ ประการนี้ ให้ปรากฏในเชิงรูปธรรม คือ

๑) ความเอื้ออาทร เป็นสิ่งสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างมิตร หรือกัลยาณมิตร ความเอื้ออาทรคล้ายคลึงกับการทำให้อบอุ่นใจ แต่มีความหมายที่ลึกซึ้งกว่า เพราะความเอื้ออาทรเกิดขึ้นจากการตระหนักในคุณค่าของบุคคล ความเข้าใจในชีวิตมนุษย์และก่อให้เกิดความรู้สึกปรารถนาดี หรือความรู้สึกเอื้ออาทรต่อกันและกัน

๒) ความเชื่อถือและไว้วางใจ มิตรหรือกัลยาณมิตร จะต้องมีความรู้สึกเชื่อถือและไว้วางใจ คือความรู้สึกที่เกิดความตระหนักหรือรู้ว่า ในส่วนหนึ่งของโลกส่วนตัวเรานั้นไม่เป็นอิสระ เราต้องการความช่วยเหลือ ความเห็นอกเห็นใจ ความอบอุ่นจากเพื่อนมนุษย์

๓) ความรู้สึกเอาใจเขามาใส่ใจเรา หมายถึง ความเข้าใจ เพราะถ้าคนเราเข้าใจตัวเองมากเท่าไร ย่อมเข้าใจคนอื่นมากเท่านั้น โดยสัญชาตญาณของสัตว์ หรือมนุษย์แล้วมีความรู้สึกสุขเกลียดทุกข์เสมอ เช่น มิตรที่มีความเดือดเนื้อร้อนใจ ความทุกข์ เราก็ต้องเข้าใจและให้กำลังใจด้วย เพราะความรู้สึกเอาใจเขามาใส่ใจเราจะช่วยทำให้มิตรไมโกรธเคืองและมีกำลังใจในการต่อสู้กับปัญหา กับความทุกข์ที่ประสบอยู่ หรือลั้งเลต่อการปฏิบัติตามคำแนะนำของคนอื่น ๆ ไม่ด่วนตัดสินใจทันที แม้ว่าสิ่งนั้นจะเป็นสิ่งที่ดีและเหมาะสม

๔) ความเห็นอกเห็นใจ เป็นการแสดงออกของความรู้สึกทางสังคมที่สมบูรณ์ของบุคคลซึ่งเป็นเพื่อนกัน เมื่อใดก็ตามที่บุคคลแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน แสดงให้เห็นว่าบุคคลนั้นอยู่ในสภาพของความเจริญวิญญูติ สามารถตระหนักและเข้าใจบุคคลอื่นในภาวะของบุคคลเช่นเดียวกับตน การแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจคือการรับรู้ในปัญหาของเพื่อน

๕) การให้ความเคารพ มนุษย์เรา ย่อมพบปะติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลจำนวนมากซึ่งมีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านชาติวุฒิ คุณวุฒิ และวิญญูติ การแสดงความเคารพต่อคุณลักษณะทั้งสามประการของมนุษย์นี้ถือเป็นกฎธรรมชาติ (natural law) เป็นสิทธิมนุษยชนที่พึงได้รับ

๖) ความเป็นผู้มีอารมณฺ์ขัน ชีวิตของมนุษย์ย่อมมีทั้งสุขและทุกข์ผสมผสาน มีอารมณฺ์ขันก่อให้เกิดผลดีต่อ สุขภาพจิต ช่วยลดความตึงเครียดและช่วยสร้างบรรยากาศที่ดี การรู้จักมีอารมณฺ์ขันในการมองสิ่งต่าง ๆ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ต้องเผชิญเป็นผลดีทั้งต่อความรู้สึกของเพื่อน และของมิตรเอง แต่พึงระมัดระวังว่าการมีอารมณฺ์ขันนี้อาจเป็นผลร้ายต่อมิตรอย่างมหันต์ได้ด้วย ถ้าขาดการมีศิลปะและเป็นไปในทางล้อเลียนอันอาจก่อให้เกิดความรู้สึกอับอายและขุ่นเคืองใจแก่เพื่อนได้ ความเป็นผู้มีอารมณฺ์ขันจะช่วยทำให้เพื่อนเกิดความรู้สึกเป็นกันเองยอมรับและเผชิญความเป็นจริงในชีวิตที่จะเกิดขึ้นได้ อารมณฺ์จึงอาจเป็นยาวิเศษสุดสำหรับบุคคลที่จะได้รับจากมิตรมากพอควร

๔.๙ บทสรุป

จากการศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู วิจัยได้ผลสรุป ดังนี้

๑) ในประเด็นเปรียบเทียบความหมายของมิตร ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ได้แยกความหมายของมิตรออกเป็น ๒ ความหมายใหญ่ ๆ คือ ความหมายทางศาสนากับความหมายสามัญทั่วไป โดยที่ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทให้ความหมายทางศาสนาโดยคุณธรรมที่บุคคลปฏิบัติด้วยความมีเมตตาต่อกัน มีเมตตาต่อกันว่าคนนั้นคือมิตร ส่วนทางศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูมุ่งถึงเทพเจ้าผู้สูงสุดคือพระพรหมว่าเป็นมิตรที่แท้จริง เพราะเป็นผู้เอ็นดูต่อมนุษย์ ด้านความหมายสามัญ ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่ามิตรคือบุคคลทั่ว ๆ ไป ที่มีอุดมการณ์ร่วมกัน เป็นเพื่อนเล่นเพื่อนคบกัน ส่วนทางศาสนาพราหมณ์มุ่งบุคคลที่มีคุณธรรมมุ่งหวังความเจริญต่อเพื่อนนั้นว่าเป็นมิตร จากความหมายของมิตรทั้งสองศาสนา มีนัยที่เหมือนกันคือการคบหาสมาคมกันโดยมีจุดร่วมเดียวกัน มีหลักธรรม มีกรอบปฏิบัติที่ชัดเจนเป็นเครื่องชี้วัดความเป็นมิตร แต่ต่างกันตรงที่พระพุทธศาสนามุ่งการคบกันระหว่างมิตรที่เป็นมนุษย์สามัญทั่วไป ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มีเทพเจ้ามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

๒) ในประเด็นเปรียบเทียบประเภทของมิตร มิตรทั้งในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มีนัยที่เหมือนกัน คือ มิตรแท้และมิตรเทียม โดยมิตรแท่นั้นมีลักษณะที่ควรแก่การคบหาสมาคมด้วย ส่วนมิตรเทียมหรือทรมิตร มิตรชั่ว ไม่ควรคบหาสมาคมด้วย เพราะมีแต่การชักนำไปสู่ความเสื่อมทั้งตัวเองและส่วนรวม

๓) ในประเด็นเปรียบเทียบลักษณะของมิตร ลักษณะของมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มี ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ มิตรแท้ และมิตรเทียม โดยทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักเกณฑ์ที่กำหนดชัดเจนถึงความข้างต้น ส่วนในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูนั้นแม้จะมีลักษณะที่ชัดเจนว่าอย่างไรคือมิตรแท้ อย่างไรก็ตามคือทรมิตร มิตรชั่ว แต่เกณฑ์ในการกำหนดนั้นไม่ได้เป็นหมวดหมู่ที่ชัดเจน ซึ่งอยู่กับบริบทของสังคมหรือเหตุการณ์นั้น แต่โดยสรุปแล้วทั้งศาสนาพุทธเถรวาทและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มิตรแท้มีลักษณะโดยรวมคือมุ่งหวังความเจริญแก่มิตรด้วยการทำตนให้เป็นที่พึ่งของมิตรได้อย่างสนิทใจ ส่วนมิตรเทียมหรือทรมิตร มีลักษณะก่อความแตกร้าง มุ่งประโยชน์ และทำลายประโยชน์ของมิตร

๔) ในประเด็นเปรียบเทียบความสำคัญของมิตร พระพุทธศาสนาเถรวาทได้จัดความสำคัญของมิตรไว้ว่ามีสองประเภท คือมิตรทางโลก คือผู้ที่คบหาสมาคมด้วยกิจการเกี่ยวกับโลกิยะ และมิตรทางธรรม คือมิตรที่สนับสนุนหรือส่งเสริมให้เข้าสู่โลกุตระธรรม ส่วนทางศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มองความสำคัญของมิตรในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ต่างแต่ศัพท์หรือสถานะที่ใช้ต่างกัน คือ ความเป็นมิตรกับพระเจ้าซึ่งมุ่งสู่โมกษะเป็นโลกุตระ กับความเป็นมิตรโดยทั่วไปที่เป็นโลกิยะเหมือนกัน

๕) ในประเด็นเปรียบเทียบเป้าหมายการคบมิตร พระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงเป้าหมายในการคบมิตรมีสองประการ คือ ๑) มิตรในโลกนี้เพื่อประสบความสำเร็จในชีวิต ๒) เพื่อยัง

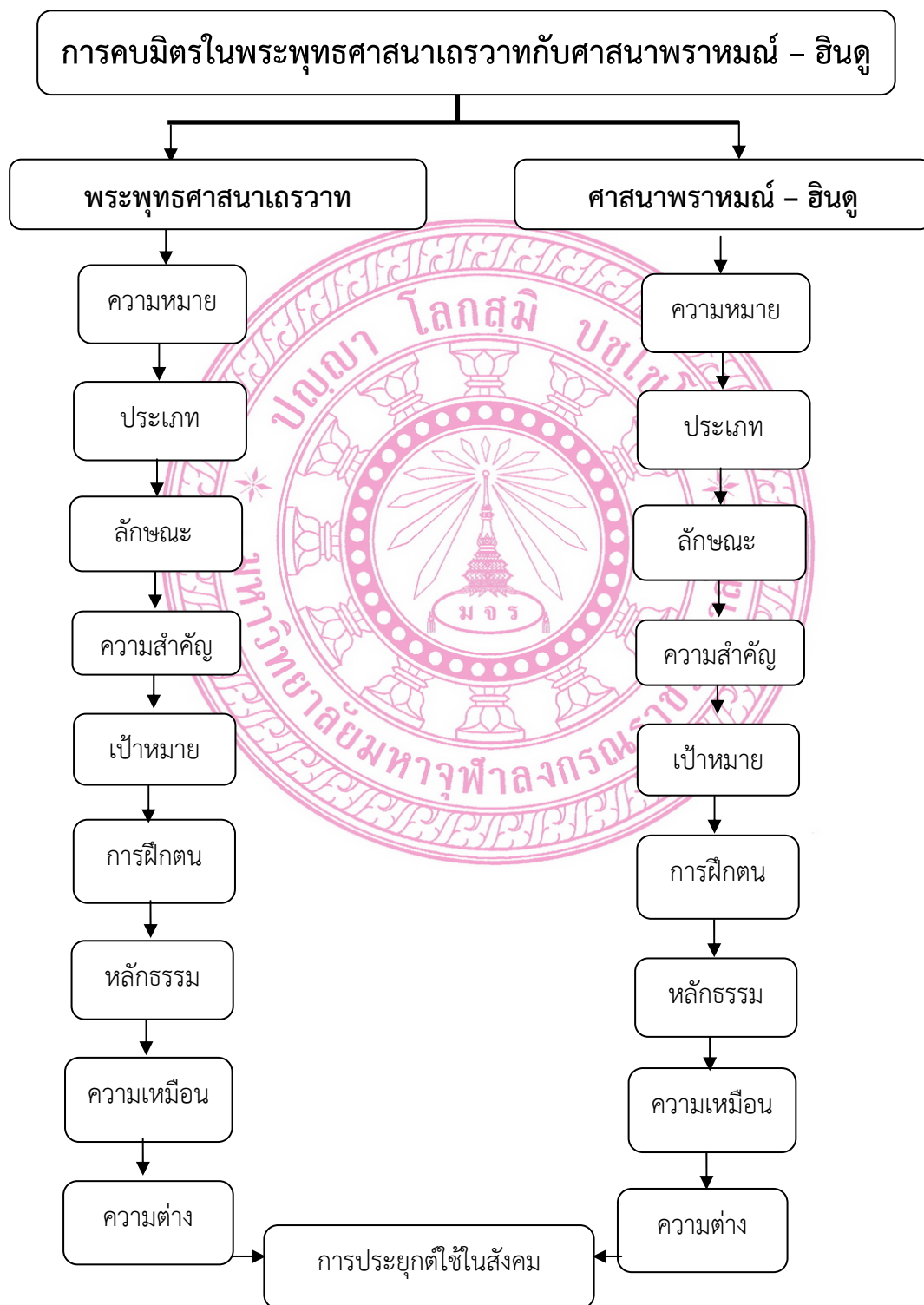
อริยมรรคให้เจริญและเพื่อนเข้าสู่พระนิพพาน ส่วนศาสนาพราหมณ์ฮินดูนั้นก็กล่าวถึงเป้าหมายไว้สองประเภทเช่นเดียวกันคือ ๑) เป้าหมายในโลกนี้เพื่อทำหน้าที่ของกันและกันโดยไม่ก้าวก่ายหน้าที่ของกันและกัน ๒) เป้าหมายในโลกหน้าหมายถึงจุดหมายของการคบมิตรที่นับว่าสำคัญที่สุดคือการเข้าถึง พรหม ตามหลักภักดีโยคะ ถือว่ามีมิตรที่ประเสริฐที่สุดคือพระพรหม เพราะมนุษย์ต้องทำหน้าที่ ปฏิบัติต่อพระพรหมเสมือนเป็นมิตรที่ดี และเป็นเพื่อนที่อยู่ใกล้ชิดตัวเองตลอดเวลา ทั้งสองศาสนานั้น มีความเหมือนและความต่างกันคือ มีเป้าหมายสองอย่างเหมือนกัน แต่ต่างกันที่เป้าหมายข้อ สอง โดยที่พระพุทธศาสนามีเป้าหมายเพื่อเข้าสู่พระนิพพาน คือการดับกิเลสไม่มีส่วนเหลือ ส่วนศาสนาพราหมณ์ ฮินดูนั้น มีเป้าหมาย การ เข้าถึง พรหม ตามหลักภักดีโยคะ เพื่อการเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าของ

๖) ในประเด็นเปรียบเทียบการฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดี พระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่า การฝึกตนให้เป็นมิตรที่ดีนั้น ๑) เราเองต้องทำตัวเองให้เป็นมิตรที่ดีแก่บุคคลอื่น ๒) ทำตนให้เป็นที่รักแก่บุคคลอื่น ๓) เราต้องทำตัวเองให้เป็นที่รักแก่มิตร ส่วนศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู มองลักษณะคล้ายกัน คือ จะต้องฝึกตนให้เป็นมิตรเสียก่อน ด้วยการปรับพฤติกรรมของตนเองให้มีความเป็นมิตร ทั้ง ๓ ด้าน ๑) การฝึกตนด้านกาย คือการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางกายของตน ด้วยหลักธรรมต่างๆ เป็นที่อาศัย แบ่งเป็น ๔ ประการ คือ ๑) ฝึกตนไม่ให้ยึดติด ๒) มีจิตเสมอ ๓) ทำตามโอวาทของบุพพการี ๔) ละความชั่วทางกาย ๒) การฝึกตนด้านวาจา หมายถึง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในด้านวาจา รู้จักกาลเทศะในการเจรจาปราศรัย เจรจาไพเราะ มีสัจจะ แบ่งเป็น ๓ ประการ คือ ๑) มีสัจย์ ๒) วลีไพเราะ ๓) พุดถูกกาลเทศะ และ ๓) การฝึกตนด้านจิตใจ คือการฝึกตนให้มีคุณธรรมอันเกิดจากจิตใจที่มุ่งมั่นเพื่อก่อให้เกิดมิตรภาพ อันเป็นเหตุให้ควรแก่การคบหาสมาคมด้วย แบ่งเป็น ๒ ประการ ๑) ความเพียรและปัญญา ๒) มุ่งองค์คุณแห่งบัณฑิต

๗) ในประเด็นเปรียบเทียบหลักธรรมส่งเสริมการคบมิตร พระพุทธศาสนาเถรวาทมองประเด็นเกี่ยวกับหลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตรไว้ ๔ หมวดด้วยกัน คือ ๑) หมวดสงเคราะห์ ๒) หมวดสร้างมนุษยสัมพันธ์ ๓) หมวดห้ามจากความเสื่อม และ ๔) หมวดธรรมของคนดี ในส่วนของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู มีหลักธรรม ๒ หมวดใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ ๑) หลักธรรมพื้นฐานทั่วไป และ ๒) หมวดสร้างมนุษยสัมพันธ์ หากมองจริงๆ แล้ว ความแตกต่างระหว่างหลักธรรมทั้ง ๒ ศาสนา ต่างกันเพียงจำนวนเท่านั้น แต่มีนัยที่เหมือนกันในด้านหลักธรรมโดยรวม

๘) ในประเด็นวิเคราะห์ความเหมือนและความต่างกันแห่งการคบมิตร ในจากการศึกษาการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ในประเด็นที่ผ่านมา ในประเด็นนี้ โดยทั่วไปแล้วทั้งสองศาสนามีมุมมองเกี่ยวกับการคบมิตรที่เหมือนกัน ต่างกันก็เพียงศัพท์ที่ใช้เท่านั้น และบริบทของสังคมในขณะนั้น ๆ ในส่วนของการนำหลักการคบมิตรไปประยุกต์ใช้กับสังคมนั้น ผู้วิจัยเสนอวิธีนำไปใช้ ๖ ประการด้วยกัน คือ ๑) ความเอื้ออาทร ๒) ความเชื่อถือและไว้วางใจ ๓) ความรู้สึกเอาใจเขามาใส่ใจเรา ๔) ความเห็นอกเห็นใจ ๕) การให้ความเคารพ และ ๖) ความเป็นผู้มีอารมณ์ขัน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถสรุปเป็นผังเปรียบเทียบการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ได้ดังนี้

แผนภูมิภาพที่ ๕ เปรียบเทียบการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาการคบมิตรในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ผลการวิจัยพบว่า

๑) **การคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท** พระพุทธศาสนามองว่ามิตรมีความสำคัญต่อคนทุกคน เพราะการมีมิตรที่ดีนั้น ย่อมเปรียบเสมือนการเปิดประตูสู่ความสำเร็จ แทนที่จะหาทางเพื่อค้ำคั้นเพื่อประสบความสำเร็จแต่ผู้เดียว ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องยากพอสมควร เพราะการมีมิตรที่ดีนั้น ถือว่าเป็นการส่งเสริมคุณภาพของชีวิตของตนเองให้ดีขึ้นได้ ถ้าเข้าไปคบกับกัลยาณมิตรที่มีคุณธรรม ยิ่งเป็นส่วนช่วยให้ประสบความสำเร็จได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

มิตรในทางพระพุทธศาสนามี ๒ ประเภท คือมิตรเทียมหรือมิตรที่ไม่ดี ไม่มีความจริงใจ ทำให้ผู้เข้าไปคบหาเกิดความเสื่อมเสียชื่อเสียง อีกประเภทหนึ่งคือมิตรแท้ คือมิตรที่ใจดี มีความจริงใจ หรือที่เรียกว่า กัลยาณมิตร ผู้ที่ไปคบหา ก็พบแต่ความสุขและความเจริญในหน้าที่การงาน

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการคบมิตรเป็นอย่างมากเพราะว่ามิตรนั้นสามารถทำให้คนหลงทางไปทางที่ผิดเพราะเข้าคบกับคนที่เป็นมิตรเทียมมี “คนที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว เป็นต้น” ก็จะทำให้คนที่เข้าไปคบประสกับปัญหาหลายอย่างเพราะคนประเภทนี้หวังแต่จะได้ฝ่ายเดียวคิดจะเสียแต่น้อยเพื่อได้มาก จึงขาดความจริงใจต่อกัน และพระพุทธศาสนายังได้กล่าวถึงการเข้าไปคบกับมิตรมีใจดีมี “มิตรมีอุปการะ เป็นต้น” มิตรประเภทนี้ย่อมคอยช่วยเหลือเวลาที่มิตรประสบกับปัญหาในการงานหรือการใช้ชีวิตโดยไม่ได้หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น ตามหลักของพระพุทธศาสนาแล้วนั้นเน้นให้บุคคลเว้นห่างจาก มิตรเทียม เพื่อจะได้เข้าไปใกล้กับมิตรมีใจดี เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของชีวิตทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า

๒) **การคบมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู** ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูมองว่า มิตรคือผู้มีเมตตา คือ การรักสนิทสนมปรารถนาจะให้เขาได้สุข เป็นผู้ที่มีความปรารถนาดีต่อมิตร หวังความเจริญ ไม่ทอดทิ้งมิตรในยามวิบัติ ซึ่งมิตรที่แท้จริงนั้นก็คือตัวของเรานั้นเอง ที่สามารถกระทำตัวให้เป็นเพื่อนที่ดี มีความรักความหวังดีต่อตนเองอยู่เสมอ มิตรในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู นั้นมี ๒ ประเภทด้วยกันคือ (๑) มิตรแท้ คือมิตรที่หวังความเจริญแก่เพื่อน ด้วยการช่วยเหลือเกื้อหนุนกัน ทั้งด้านกายกรรม (การช่วยเหลือด้วยกำลังร่างกายในธุรการงานต่างๆ) วชิกรรม (การแนะนำแนวทางที่

เป็นประโยชน์ให้) มโนกรรม (การตั้งจิตประกอบด้วยเมตตาต่อเพื่อนอยู่เสมอ) (๒) ทุรมิตร หรือมิตรชั่ว คือมิตรที่หวังความเสื่อมแก่เพื่อนทั้งด้านกาย วาจา และด้านจิตใจ เพราะอำนาจแห่งความโลภ ความโกรธ และความหลง มุ่งแต่จะให้ตนเจริญด้วยการสร้างความฉิบหายแก่เพื่อน

ลักษณะของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นั้น มี ๒ ลักษณะตามประเภทของมิตร คือ (๑) มิตรแท้ คือบุคคลที่มุ่งประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่นโดยดำเนินตามกรอบของหลักคุณธรรม (๒) ทุรมิตรหรือมิตรชั่วนั้น มุ่งประโยชน์สุขแก่ตนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ช้ายังมุ่งทำลายประโยชน์ของบุคคลอื่น ซึ่งพฤติกรรมของบุคคลดังกล่าวนำมาซึ่งความเสียหายแก่บุคคลที่คบหาสมาคมด้วย ท่านเชื่อว่าควรละเสียให้ห่างเหมือนละอสรพิษ หรือสิ่งที่จะก่อให้เกิดโทษมหันต์เสียให้ไกลได้เป็นดี

ความสำคัญของมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มี ๒ ลักษณะ คือ (๑) ความสำคัญในฐานะมีพระผู้เป็นเจ้าเป็นมิตร ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของฮินดูชน ด้วยความเชื่อที่ว่าตนเกิดแต่พระผู้เป็นเจ้า ขณะดำรงชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ก็มีพระผู้เป็นเจ้าดูแล หลังสิ้นชีพแล้วก็กลับเข้าสู่อ้อมกอดของพระเจ้างดเดิม ดังนั้นบุคคลพึงทำความรักในพระผู้เป็นเจ้าที่เป็นมิตรผู้ยิ่งใหญ่ (๒) ความสำคัญในฐานะการสร้างมิตรสัมพันธ์สำหรับมนุษย์บนโลกนี้ เพื่อความสงบสันติสุขของสังคม

การฝึกตนให้เป็นมิตรที่ดีในมุมมองของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มีอยู่ ๓ ประการ คือ (๑) การฝึกตนด้านกายด้วยการพัฒนาศักยภาพของตนด้านกายภาพภายนอกให้ดูสง่า อาจหาญ ไม่ถ้อยต่ำ เป็นต้น (๒) การฝึกตนด้านวาจา ด้วยการพัฒนาทางด้านการใช้ถ้อยคำในการสนทนาปราศรัย นอกจากจะเป็นถ้อยคำที่ไพเราะ จริงใจแล้ว ต้องรู้จักกาลเทศะในการพูดด้วย และ (๓) การฝึกตนด้านจิตใจ ด้วยการพัฒนาคุณธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของตน หรือการสร้างหลักการอันมีใจเป็นตัวสั่งการที่ชอบธรรมนั่นเอง

มิตรธรรม ธรรมอันทำให้บุคคลให้เป็นมิตร เป็นสิ่งที่ติดตามตนไป แม้ในยามสิ้นชีวิต จะช่วยประคับประคองเป็นคู่เคียงไปด้วย ส่วนสิ่งอื่น ๆ นอกนั้นถึงความย่อยยับพร้อมทั้งร่างกาย จากการศึกษาหลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตรในทางศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้น มี ๒ ประการด้วยกัน คือ (๑) สาธารณะธรรม หลักธรรมที่ทั่วไป ได้แก่ ความพอใจ ความอดกลั้น อดทน การระงับจิตใจไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่างๆ ไม่ลัก ไม่ขโมย ความบริสุทธิ์ทั้งร่างกาย และจิตใจ การระงับหรือปราบอินทรีย์ ความคิดรู้จักระเบียบวิธีการขนบธรรมเนียม ความรู้ทางปรัชญาศาสตร์ สัจจะความจริง และความไม่โกรธ หลักธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็นเสมือนพื้นฐานเบื้องต้นสำหรับการพัฒนาตนของบุคคลให้เตรียมความพร้อมที่จะเข้าสู่สังคม เป็นการเตรียมตัวให้พร้อมทั้งด้านร่างกายและจิตใจ และ (๒) ธรรมเป็นเครื่องสร้างสัมพันธ์ภาพในสังคม การสร้างสัมพันธ์ภาพคือการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นในสังคมเริ่มตั้งแต่สังคมระดับครอบครัว หลักธรรมดังกล่าวเป็นหน้าที่ของคนในสังคมในชั้นวรรณะสาขาอาชีพต่างๆ ที่จะพึงมีและปฏิบัติต่อกันและทำตามหน้าที่ของตนเองตามคำสอนคือศีลธรรมและจริยธรรมในทางศาสนาเพื่อความมั่นคงของตนเองและสังคม เพราะทุกคนต้องรู้จักหน้าที่ของตนเอง พึงปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของหน้าที่ที่ตนเองได้รับมอบหมาย จึงจะชื่อว่าได้ปฏิบัติตามหลักธรรมในทางศาสนา ซึ่งมี ๑๐ ประการ คือ ๑) ปิตฤธรรม ๒) มาตฤธรรม ๓) อาจารย์

ธรรม ๔) บุตรธรรม และศิษย์ธรรม ๕) ภราตฤทธธรรม ๖) ปติธรรม ๗) ปัตนีธรรม ๘) สวามี - เสวกธรรม ๙) ราชนธรรม และ ๑๐) มานวธรรม

๓) เปรียบเทียบการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

๓.๑) เปรียบเทียบความหมายของมิตร ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ได้แยกความหมายของมิตรออกเป็น ๒ ความหมายใหญ่ ๆ คือ ความหมายทางศาสนากับความหมายสามัญทั่วไป โดยที่ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทให้ความหมายทางศาสนา โดยคุณธรรมที่บุคคลปฏิบัติด้วยความมีไมตรีต่อกัน มีเมตตาต่อกันว่านั่นคือมิตร ส่วนศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูมุ่งถึงเทพเจ้าผู้สูงสุดคือพระพรหมว่าเป็นมิตรที่แท้จริง เพราะเป็นผู้เอ็นดูต่อมนุษย์ด้านความหมายสามัญ ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวว่ามิตรคือบุคคลทั่ว ๆ ไป ที่มีอุดมการณ์ร่วมกัน เป็นเพื่อนเล่นเพื่อนคบกัน ส่วนทางศาสนาพราหมณ์มุ่งเขาบุคคลที่มีคุณธรรมหวังความเจริญต่อเพื่อนนั้นว่าเป็นมิตร จากความหมายของมิตรทั้งสองศาสนา มีนัยที่เหมือนกันคือคบหาสมาคมกันโดยมีจุดร่วมเดียวกัน มีหลักธรรม มีกรอบปฏิบัติที่ชัดเจนเป็นเครื่องชี้วัดความเป็นมิตร แต่ต่างกันตรงที่พระพุทธศาสนามุ่งการคบกันระหว่างมิตรที่เป็นมนุษย์สามัญทั่วไป ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูมีเทพเจ้ามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

๓.๒) เปรียบเทียบประเภทของมิตร มิตรทั้งในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มีนัยที่เหมือนกัน คือ มิตรแท้และมิตรเทียม โดยมิตรแท้มีลักษณะที่ควรแก่การคบหาสมาคมด้วย ส่วนมิตรเทียมหรือทุรมิตร มิตรชั่ว ไม่ควรคบหาสมาคมด้วย เพราะมีแต่การชักนำไปสู่ความเสื่อมทั้งตัวเองและส่วนรวม

๓.๓) เปรียบเทียบลักษณะของมิตร ลักษณะของมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มี ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ มิตรแท้ และมิตรเทียม โดยทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักเกณฑ์ที่กำหนดชัดเจนถึงความข้างต้น ส่วนในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูนั้นแม้จะมีลักษณะที่ชัดเจนว่าอย่างไรคือมิตรแท้ อย่างไรก็ตามคือทุรมิตร มิตรชั่ว แต่เกณฑ์ในการกำหนดนั้นไม่ได้เป็นหมวดหมู่ที่ชัดเจน ซึ่งอยู่กับบริบทของสังคมหรือเหตุการณ์นั้นๆ แต่โดยสรุปแล้วทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มิตรแท้มีลักษณะโดยรวมคือมุ่งหวังความเจริญแก่มิตรด้วยการทำตนให้เป็นที่พึงของมิตรได้อย่างสนิทใจ ส่วนมิตรเทียมหรือทุรมิตร มีลักษณะก่อความแตกร้าง มุ่งประโยชน์ และทำลายประโยชน์ของมิตร

๓.๔) เปรียบเทียบความสำคัญของมิตร พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้จัดความสำคัญของมิตรไว้ว่ามีสองประเภท คือมิตรทางโลก คือผู้ที่คบหาสมาคมด้วยกิจการเกี่ยวกับโลกียะ และมิตรทางธรรม คือมิตรที่สนับสนุนหรือส่งเสริมให้เข้าสู่โลกุตระธรรม ส่วนทางศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มองความสำคัญของมิตรในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ต่างแต่ศัพท์หรือสถานะที่ใช้ต่างกัน คือ ความเป็นมิตรกับพระเจ้าซึ่งมุ่งสู่โมกษะเป็นโลกุตระ กับความเป็นมิตรโดยทั่วไปที่เป็นโลกียะเหมือนกัน

๓.๕) เปรียบเทียบเป้าหมายการคบมิตร พระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงเป้าหมายในการคบมิตรมีสองประการ คือ ๑) มิตรในโลกนี้เพื่อประสบความสำเร็จในชีวิต ๒) เพื่อ

อริยมรรคให้เจริญและเพื่อนเข้าสู่พระนิพพาน ส่วนศาสนาพราหมณ์ฮินดูนั้นก็กล่าวถึงเป้าหมายไว้สองประเภทเช่นเดียวกันคือ ๑) เป้าหมายในโลกนี้เพื่อทำหน้าที่ของกันและกันโดยไม่ก้าวก่ายหน้าที่ของกันและกัน ๒) เป้าหมายในโลกหน้าหมายถึงจุดหมายของการคบมิตรที่นับว่าสำคัญที่สุดคือการเข้าถึง พรหม ตามหลักภักดีโยคะ ถือว่ามีมิตรที่ประเสริฐที่สุดคือพระพรหม เพราะมนุษย์ต้องทำหน้าที่ปฏิบัติต่อพระพรหมเสมือนเป็นมิตรที่ดี และเป็นเพื่อนที่อยู่ใกล้ชิดตัวเองตลอดเวลา ทั้งสองศาสนานี้มีความเหมือนและความต่างกันคือ มีเป้าหมายสองอย่างเหมือนกัน แต่ต่างกันที่เป้าหมายข้อ สอง โดยที่พระพุทธศาสนาเป้าหมายเพื่อเข้าสู่พระนิพพาน คือการดับกิเลสไม่มีส่วนเหลือ ส่วนศาสนาพราหมณ์ ฮินดูนั้น มีเป้าหมายเพื่อเข้าถึง พรหม ตามหลักภักดีโยคะ เพื่อการเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้า

๓.๖) **เปรียบเทียบการฝึกตนเพื่อเป็นมิตรที่ดี** พระพุทธศาสนาเถรวาท มองว่า การฝึกตนให้เป็นมิตรที่ดีนั้น ๑) เราเองต้องทำตัวเองให้เป็นมิตรที่ดีแก่บุคคลอื่น ๒) ทำตนให้เป็นที่รักแก่บุคคลอื่น ๓) เราต้องทำตัวเองให้เป็นกัลยาณมิตร ส่วนศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู มองลักษณะคล้ายกัน คือ จะต้องฝึกตนให้เป็นมิตรเสียก่อน ด้วยการปรับพฤติกรรมของตนเองให้มีความเป็นมิตรทั้ง ๓ ด้าน ๑) การฝึกตนด้านกาย คือการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางกายของตน ด้วยหลักธรรมต่างๆ เป็นที่อาศัย แบ่งเป็น ๔ ประการ คือ ๑) ฝึกตนไม่ให้ยึดติด ๒) มีจิตเสมอ ๓) ทำตามโอวาทของบุพพการี ๔) ละความชั่วทางกาย ๒) การฝึกตนด้านวาจา หมายถึง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในด้านวาจา รู้จักกาลเทศะในการเจรจาปราศรัย เจรจาไพเราะ มีสัจจะ แบ่งเป็น ๓ ประการ คือ ๑) มีสัจย์ ๒) วจีไพเราะ ๓) พุศุฏุกกาลเทศะ และ ๓) การฝึกตนด้านจิตใจ คือการฝึกตนให้มีคุณธรรมอันเกิดจากจิตใจที่มุ่งมั่นเพื่อก่อให้เกิดมิตรภาพ อันเป็นเหตุให้ควรแก่การคบหาสมาคมด้วย แบ่งเป็น ๒ ประการ ๑) ความเพียรและปัญญา ๒) มีองค์คุณแห่งบัณฑิต

๓.๗) **เปรียบเทียบหลักธรรมส่งเสริมการคบมิตร** พระพุทธศาสนาเถรวาทมองประเด็นเกี่ยวกับหลักธรรมที่ส่งเสริมการคบมิตรไว้ ๔ หมวดด้วยกัน คือ ๑) หมวดสงเคราะห์ ๒) หมวดสร้างมนุษยสัมพันธ์ ๓) หมวดห้ามจากความเสื่อม และ ๔) หมวดธรรมของคนดี ในส่วนศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู มีหลักธรรม ๒ หมวดใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ ๑) หลักธรรมพื้นฐานทั่วไป และ ๒) หมวดสร้างมนุษยสัมพันธ์ หากมองจริงๆ แล้ว ความแตกต่างระหว่างหลักธรรมทั้ง ๒ ศาสนาต่างกันเพียงจำนวนเท่านั้น แต่มีนัยที่เหมือนกันในด้านหลักธรรมโดยรวม

๓.๘) **วิเคราะห์ความเหมือนและความต่างกันแห่งการคบมิตร** ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูมีมุมมองเกี่ยวกับการคบมิตรที่เหมือนกัน ต่างกันก็เพียงศัพท์ที่ใช้เท่านั้น และบริบทของสังคมในขณะนั้น ๆ ในส่วนของการนำหลักการคบมิตรไปประยุกต์ใช้กับสังคมนั้น ผู้วิจัยเสนอวิธีนำไปใช้ ๖ ประการ คือ ๑) ความเอื้ออาทร ๒) ความเชื่อถือและไว้วางใจ ๓) ความรู้สึกเอาใจเขามาใส่ใจเรา ๔) ความเห็นอกเห็นใจ ๕) การให้ความเคารพ และ ๖) ความเป็นผู้มีอารมณ์ขัน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู” ผู้วิจัยเห็นว่า ยังมีประเด็นที่น่าสนใจที่พึงนำไปศึกษาวิจัยเพิ่มเติม ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑. ควรนำหลักธรรมในการคบมิตรไปใช้ในหน่วยงานรัฐโดยเฉพาะโรงเรียนอย่างเป็นเชิงรูปธรรม

๒. ควรนำหลักธรรมในการคบมิตรไปสอดแทรกในหลักจริยธรรมของนักปกครองที่ดี

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาต่อไป

๑. ควรศึกษาเปรียบเทียบหลักการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ในสังคมไทย

๒. ควรศึกษาเปรียบเทียบทบขาทสตร์ในวรรณกรรมคำสอนเรื่องทิตโปเทศ กับสตรีนในพระไตรปิฎก

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก
๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, แผนกตำรา. อรรถกถาภาษาบาลี. ฉบับสยามรัฐเตปิฎกอรรถกถา.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

กรุณา – เรื่องอุไร กุศลาสัย. การตีพิมพ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๔.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. หลักธรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ฉบับขององค์การศาสนา
พราหมณ์-ฮินดู, กรุงเทพมหานคร : ๑๙๗๖.

กฤษณะไพฑูริย์ นววิมล. ภควทศิตา. เกียรติขจร ชัยเจริญ ปริวรรต. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท.
๒๕๔๗.

เกษม บุญศรี. (ผู้แปล) ราชনীติ พากย์บาลี พากย์สังสกฤต และพากย์ไทย. จัดพิมพ์เป็นธรรมพลี ใน
การสังสารศพบ นางน้อม บุญศรี ณ เมรุวัดหัวลำโพง พระนคร วันเสาร์ที่ ๒๑ พฤศจิกายน
๒๕๐๗. พระนคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ม.ป.ป.

คณะอนุกรรมการอุดมการณ์ของชาติ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. ข้อคิดไทย.

กรุงเทพมหานคร : พุทธบูชาการพิมพ์, ๒๕๒๖.

คุณ โทจันทร์. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๗.

ธรรมชีวะ(พระมหาสม สุมน.ดร). ศึกษาเปรียบเทียบบรรพชนคณาจารย์ในลัทธิฮินดูและ
ในพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : นิลนาราการพิมพ์, ๒๕๓๗.

อ่อน บุญญพันธ์, นาวาตรี. ที่พึ่งของคน . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรบริการ, ๒๕๐๘.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). ขวนคิดพินิจธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๔.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). เพื่อน (ที่ระลึกเนื่องในงานฉลองกุฏิประชาสามัคคีและมุขิตา
 สักการะแด่ พระมหากมล ถาวโร). พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). มหิตลธรรม. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘.

_____ . ทิศธรรม การไหว้ทิศอย่างอารยชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบุชา, ๒๕๑๔.

_____ . ภาษาคน ภาษาธรรม. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.

_____ . โอวาทของท่านพุทธทาสแด่. ยูวชน. (นิราลัย รวบรวมและเรียบเรียง). กรุงเทพมหานคร :
 ธรรมสภา, ๒๕๓๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พัฒนาปัญญา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. บริษัท เอส.อาร์.พริ้นติ้ง
 แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). การศึกษาวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
 กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๑.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาล
 งกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
 เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๒.

_____ . พัฒนาปัญญา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

_____ . พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
 สหธรรมิก จำกัด. ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์. ประทีปแห่งชีวิต. กรุงเทพมหานคร : ธีระการพิมพ์, ๒๕๐๘.

พระยาอนุমানราชชน. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน,
 ๒๕๑๑.

ปาน จันทราบุตร, พันเอกพิเศษ. ศีลธรรมกับปัญหาของเยาวชน. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองรัตน์การ
 พิมพ์, ๒๕๒๑.

ปิ่น มุกทุกัน, พันเอก. พุทธวิธีการครองใจคน. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๐๒.

_____ . เรือนชั้นในเรือนชั้นนอก. กรุงเทพมหานคร : ธีระการพิมพ์, ๒๕๓๓.

มันเกียรติ โกศลนิตติวงษ์. พุทธธรรมทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษา. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท.,
 ๒๕๕๐.

มุกดา บุญทศ (เรียบเรียง). พุทธธรรมนำสุข. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๑.

สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. มังคลัตถที่ปณีแปล เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

_____ . วิสุทธิมรรคแปลภาค ๑ ตอน ๒ .พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
 ๒๕๓๖.

สมพร สุขเกษม. หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป., หน้า ๑๐๒.

สมภาร พรหมทา. **ภควัตคีตา (บทเพลงแห่งองค์ภควัน)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๔๑.

สุวัฒน์ จันทรวงศ์. **ความเชื่อของมนุษย์ เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.

สุนทร ณ รังษี. **ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป,(นามแฝง). **ทิโตปเทศ**. กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๗.

เสฐียร พันธรังษี,ศาสตราจารย์พิเศษ. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

องค์การศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู. **ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๙.

อารี วิชาชัย. **ปรัชญาธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๓.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

จรรยาศักดิ์ ชุมมานนท์. “การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนและวิธีการสร้างสันติภาพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

นิรมล วิชิต. “ศึกษาทัศนคติในการคบมิตร : กรณีศึกษานักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตการศึกษาที่ ๒ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระจะจุ ญาณวิโช (รักษาป่า). “ได้ศึกษาการศึกษาวิเคราะห์ความเป็นกัลยาณมิตรของพระสารีบุตรเถระ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาทองพูน สติสมปนโน (เสือเขียว). “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาอรินทร์ สุธรรม. “สมณเพศกับเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

พระมหาธัมมิ ชุตติโก. “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอริสโตเติล”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาสมชัย อนุตตโร(ดาวศรี). “ศึกษาหลักมนุษย์สัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรมเรื่องทิศหกในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

อินทิรา หุนตระกูล. “ศึกษาคุณค่าทางสติปัญญาในหิโตปเทศ”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.
มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๒.

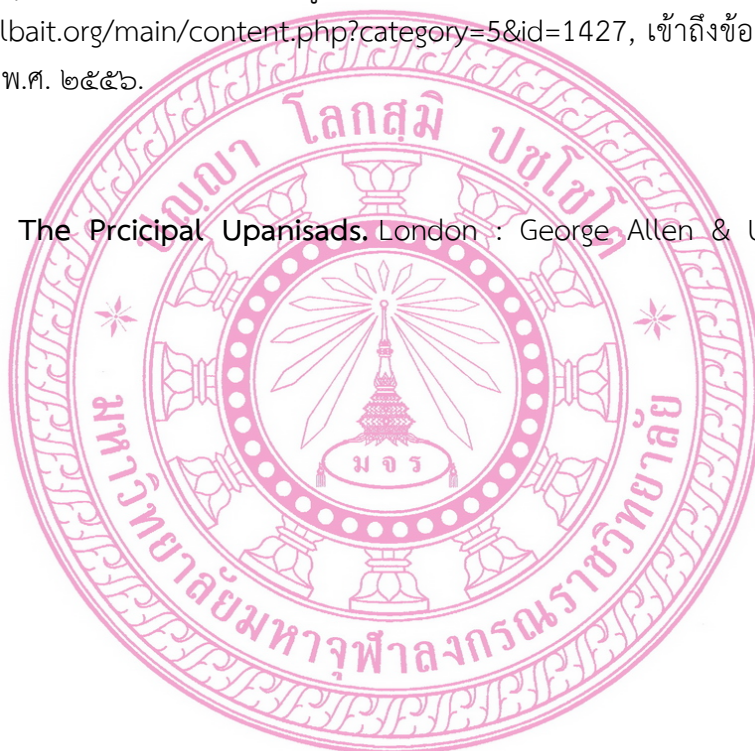
(๓) บทความ :

บุญเสริม บุญเจริญผล,ดร., “วิเคราะห์หิโตปเทศ”, คุรยละเอียดใน <http://portal.in.th/civil-learning/pages/12476/>, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๖.

<http://www.a hlulbait.org/main/content.php?category=5&id=1427>, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

๒.ภาษาอังกฤษ

S.Radhakrishnan. *The Prcicipal Upanisads*. London : George Allen & Unwin Ltd, 1974.

หิโตปเทศ

หนังสือ หิโตปเทศ เป็นหนังสือที่แปลมาจากหนังสือ กถาสุนทรานุศาสนี มีผู้แปลร่วมกันสองท่านคือ ศาสตราจารย์พระยาอนุนามราชชน (ยง เสฐียรโกเศศ) นามปากกา เสฐียรโกเศศ และ พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) นามปากกา นาคะประทีป

หิโตปเทศ เป็นหนังสือเลื่องชื่อมากอย่างยิ่งเล่มหนึ่ง ทั้งที่เป็นต้นฉบับภาษาต่างประเทศ และที่ถ่ายทอดเข้าสู่สยามพากย์ ซึ่งจำเพาะส่วนหลังยังมีแผนกสำนวนกันออกไปอย่างพิสดาร แต่ที่รู้จักคุ้นเคยกันอย่างดีที่สุดนั้นเห็นจะไม่มีใดไหนเกินผลงานของกรม พ.ศ. ๒๔๕๙ อันเป็นนามประพันธ์ร่วมของพระมหาธีร วัดเทพศิรินทร์ และ หลวงอนุนามราชชน เมื่อก้าวประเดิมสู่โลกบรรณพิภพ โดยการสำแดงซึ่งฝีมือลายมือไว้ให้ปรากฏในครั้งกระนั้น เล่ากันว่า อะแซวุ่นก็(ด้านอักษรศาสตร์) อย่างเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ผู้เป็นเจ้าของหิโตปเทศด้วยสำนวนหนึ่ง ถึงแก่ต้องขอดูตัวผู้แปลทั้งคู่เลยทีเดียว

กล่าวโดยสรุป หิโตปเทศ เป็นหนังสือให้การศึกษาอบรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำของปัจเจก สร้างผู้นำรุ่นใหม่ ผู้ปกครองคน และยุวราชา มองในแง่ของการเรียนการสอนแล้วน่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะเป็น การสร้างวิธีคิด มโนทัศน์ หลักคิด (Principles and Conceptuals Learning) และการใช้ วิจารณ์ญาณ มิใช่การสอนความจำ รูปแบบสำคัญคือ สอนด้วยกรณีตัวอย่างหลากหลาย สถานการณ์ ด้วยนิทาน เรื่องเล่าอุปมาอุปมัย โศลก และนิยาย ให้ผู้เรียนสร้างบทสรุปให้เป็นปรีชา ญาณจำเพาะตน

รูปแบบการสร้างมโนทัศน์และพาเข้าถึงวิธีคิดนั้น มีการผสมผสานทั้งในลีลาวรรณกรรม ของอินเดีย คือการขึ้นโคลกหรือกระทู แล้วแจกแจงสำแดงกรณีศึกษาให้ประจักษ์แจ้ง (Analytical) และแนวทางการเขียนแบบจีน ซึ่ง จะสาธยายและยกกรณีศึกษาขึ้นก่อนอย่างรอบด้าน แล้วค่อยขมวด สรุปเชิงหลักการ หรือสร้างเป็นมโนทัศน์สั้นๆ (Synthesis) ในแต่ละประเด็น มีการให้หมวดและ หมายเลขกำกับ

หนังสือ มีแง่มุมและสิ่งต่างๆให้เรียนรู้มากมาย ทว่า หลักใหญ่ใจความ ก็ว่าด้วย มิตร มิตรลาก การแตกทำลายแห่งมิตร การสงคราม และการสู่ความสงบ นอกจากนี้มีความเป็นอิสระต่อกันในแต่ละหมวดแล้ว ในภาพรวม ก็เป็นอนิจลักษณะทางสังคม สืบเนื่องเป็นเหตุปัจจัยและ เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เป็นธรรมดา ต้องแยกแยะและมีวิจารณ์ญาณ ท่องจำเป็นความรู้แยกส่วน หลุดจากบริบทไม่ได้ หลักคิดที่ว่าด้วยมิตร มีเต่า กา กวาง หนู เป็น ตัวเดินเรื่อง ทว่า ให้วิธีคิด สำคัญว่า ทรัพย์สินเงินทอง ความมีหน้ามีตา ความสำเร็จ ชื่อเสียง การชนะทางดินแดน ยศถาบรรดาศักดิ์ และความเป็นมิตร ทั้งหลายทั้งปวงนี้ หากมันต้องเลือกสิ่งมีคุณสูงสุดสิ่งเดียว ท่านว่า ขอให้เลือกความเป็นมิตรและความคุ้นเคยกันดังญาติมิตรของหมู่มนุษย์เถิด สิ่งอื่นจักตามมาเอง ทว่า หากไม่มีสิ่งนี้ สิ่งอื่นที่มีอยู่ก็จะล่มสลาย สิ่งใดที่ไม่มีก็จะไม่บังเกิดขึ้นเลย

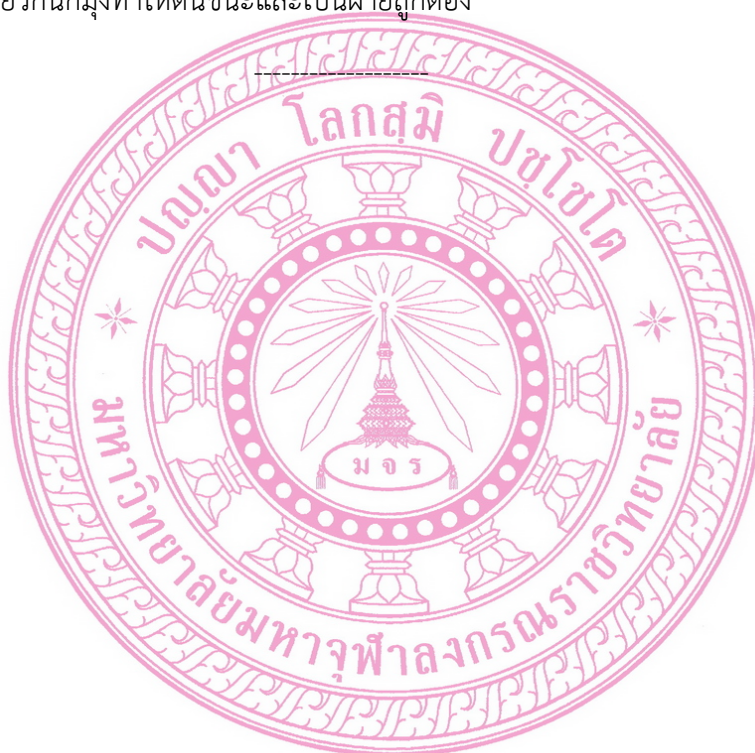
เต่า กา กวาง หนู เป็น โวหารกวี ที่สื่อสถานการณ์เชิงสัญลักษณ์ เต่าเป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ กาเป็นสัตว์ปีกกินซากเนื้อสัตว์ กวางกินหญ้าและเดินท่องไพร หนูเป็นสัตว์กลางคืนและอยู่รู ด้วด้วยตัวตนโดยธรรมชาติและสิ่งที่ต้องการในชีวิตแล้ว ก็ไม่มีทางจะต้องมาเกี่ยวข้องและไปด้วยกันได้เลย ทว่า ความนัยที่ผู้อ่านและผู้สร้างปัญญาจากการอ่านต้องหาเอาจากความเป็นจริงในยุคสมัยของตนก็คือ ความเป็นจริงของโลกมีความแตกต่างหลากหลายสุดขีดเสมอ ดังนั้น ความศานติและความสุขร่วมกัน จะเป็นได้จริงก็โดยวิถีแห่งมิตรเท่านั้น หาก ใช้วิธีการเชิงเหตุผลและจุดยืนจากต่างกระบวนทรรศน์มิติเดียว ดังจะเห็นว่า อีกากับหนูอาจแย่งซากสัตว์และพากันเดือดร้อนโดยก็หาทางคุยกันไม่ได้ เพราะอีกาบินอยู่บนฟ้าและหากินตอนกลางวัน ส่วนหนูหากินกลางคืน ทำรูในดินและกลัวอีกา ส่วนกวางนั้นกินหญ้าและ(หนูเต่า)เดือดร้อนจากการไม่มี กอหญ้าให้ชุกกาย จากการที่กวางมากินหญ้าได้ แต่(เต่า)ก็อยู่และหากินได้ทั้งในน้ำและบนบก ในขณะที่กวางลงน้ำและหากินพีชในน้ำเหมือนเต่าไม่ได้ ดังนั้น เหตุผลที่ขัดแย้งที่สุดของแต่ละฝ่ายต่อให้ล้ำเลิศอย่างไร ก็มีแต่จะมุ่งขจัด ทำร้ายผู้อื่นและตัดยึดตัวกูของกู ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นจริงแม้ในปัจจุบัน แม้นมิได้มีเจตนาร้ายต่อผู้อื่นแต่อย่างใด แต่ก็มีธรรมชาติที่ขัดแย้งกันอย่างสุดขีดได้

คำว่า มิตร เป็นคำที่มาจากรากเดียวกันกับคำว่า เมตตา ซึ่งเป็นหนึ่งใน ๔ มิติ ของหลักแห่งพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งความเมตตา นั้น จัดว่าเป็น วิถีแห่งโพธิสัตว์(กวนอิม/อวโลกิตेश্বর) ซึ่งเน้นการโน้มนำความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่และเกื้อกูลต่อสรรพสัตว์ และสรรพสิ่งอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เป็นคำที่มีรากความหมายร่วมกับคำว่า สนธิ อันมีความนัยถึงความสงบ ของหลายฝ่าย หรือ สมานฉันท์ สิ่งที่เป็นพื้นฐานแห่งมิตรภาพที่โอบโอบเอื้อเฟื้อและแนะนำก็คือ ความบริสุทธิ์ใจและความวางใจ ที่สื่อออกมาจากพื้นนิสัยใจคอ หรือความจริงใจ อันมีองค์ประกอบของคุณธรรมและเมตตาธรรมต่อกันนั่นเอง

การแตกทำลายแห่งมิตร มักเกิดจากอำนาจแห่งความโลภต่างๆ และอวิชชาในตัวตนของปัจเจก ผู้คนมักหาทางแก้ไขโดยภาคีที่สาม แต่โดยวิธีนี้ ท่านว่าจะทำให้ปัญหาบานปลายมากกว่าหรือหากแก้ไขได้ มิตรภาพและความคุ้นเคยดังญาติ ก็จะไม่สมานคืนได้ดังเดิมอีกเลย ท่านจึงว่าให้หาหนทางแก้ไขกันให้ได้ด้วยวิธีของคู่กรณีนั่นเองโดยการมีพื้นที่แห่งมิตร หาก เกิดการสงคราม วิถีสงครามจะโน้มไปในทางไม่ทำที่ที่สุดแห่งการสงครามเช่นฆ่า เพราะต่างรู้ว่า มีแต่ความเสียหายทั้งสองฝ่าย อีกทั้งนำสถานการณ์ไปสู่ความไม่แน่นอนทั้งสองฝ่าย ทว่า กลับจะเล็งทำสงคราม เชิงกุศโลบายชนะกันในเชิงคุณธรรมและวิถีที่ปราศจากการสู้รบ ความว่างเปล่า อ่อนล้า สติและความเยบคาย จะกลับมาทำให้สถานการณ์เปลี่ยนไป ซึ่งก็เป็นแนวคิดที่แปลกดี ดูแล้วจะคล้ายกับแนวปรัชญา Philosopher King ของกรีก ซึ่งพอดูการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางสังคมกันในอดีตแล้ว ก็ไม่แปลกใจ

การคืนสู่ความสงบจากการแตกทำลายแห่งมิตรภาพ ในที่โอบเอื้อเฟื้อและแนะนำให้ศึกษาหลายสถานการณ์ สถานการณ์หนึ่งคือ การ สร้างกลไกพิจารณาปรองอมของการมีความทุกข์สุขร่วมกัน และ

พิจารณาปมดังกล่าวว่าฝ่ายหนึ่ง(ฝ่ายตน) กระทบอย่างไรต่อกรณีนั้น และผลแห่งการกระทำนั้น กระทบและสร้างผลสืบเนื่องต่ออีกฝ่ายอย่างไร โดยมีคู่เจรจาที่แต่ละฝ่ายเชื่อถือ แต่มีข้อสังเกตว่า ต้องได้รับความเชื่อถือว่ามี ความบริสุทธิ์ใจ จริงใจ ซื่อสัตย์และซื่อตรง แนวการเป็นกลไกเจรจาก็ น่าสนใจ กล่าวคือ ต่างคุยเพื่อขอร้องและรับเป็นฝ่ายผิดในกรณีนั้นๆ พร้อมกับต่างมุ่งแสดงด้วยว่า เนื่องจากฝ่ายตนได้ทำให้เกิดผลไม่ดีต่ออีกฝ่ายอย่างไร สวนทางและตรงข้ามกับ(คน)ทั่วไปที่เมื่อเกิดการปะทะและต่อสู้เป็นคู่ขัดแย้งแล้ว สังคมโดยทั่วไปมักสู้เพื่อให้อีกฝ่ายเพลี่ยงพล้ำพ่ายแพ้และทำให้ เป็นฝ่ายผิด ขณะเดียวกันก็มุ่งทำให้ตนชนะและเป็นฝ่ายถูกต้อง

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ- นามสกุล : พระมหาไสว ฉายา สนตมโน นามสกุล ฤทธิวิชัย
เกิด : ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๒๔
สถานที่เกิด : โรงพยาบาลจักราช อ.จักราช จ.นครราชสีมา
อุปสมบทเมื่อ : ๑ กรกฎาคม ๒๕๔๔ ณ พัทธสีมาวัดสุทธิการาม ต.หนองขาม
อ.จักราช จ.นครราชสีมา โดยมีพระครูเกษมสীลาภรณ์
วัดตาเงิน จต.ศรีสะเกษ อ.จักราช จ.นครราชสีมา
เป็นพระอุปัชฌาย์
วุฒิทางธรรม : พ.ศ.๒๕๔๖ สอบได้นักธรรมชั้นเอก คณะจังหวัดนครราชสีมา
พ.ศ.๒๕๔๙ สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค คณะจังหวัดระยอง
วุฒิสำมัญญ : พ.ศ. ๒๕๕๕ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)
ปัจจุบัน : วัดช่องแสมสาร ต.แสมสาร อ.สัตหีบ จ.ชลบุรี
เข้าศึกษาชั้นปริญญาโท : พ.ศ.๒๕๕๕ สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
สำเร็จการศึกษา : พ.ศ.๒๕๕๗